MI ILYEN NYELVBEN ÉLÜNK

Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok

MTT Könyvtár 9.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és a
Szociográfiai Műhely (Magyarkanizsa) közös kiadványa

Felelős szerkesztő **Gábrityné dr. Molnár Irén**, az MTT elnöke

MTT, Szabadka, Branislav Nušić utca 2/I.

MI ILYEN NYELVBEN ÉLÜNK
Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok

Szerkesztette
Dr. Papp György

Sorozatszerkesztő
Mirnics Zsuzsa

Szaklektor
Dr. Rajsli Ilona

Szakvéleményezők
Dr. Bagi Ferenc
Dr. Katona Edit

Tördelés és fedőlap
Csernik Előd

Korrektúra
Buzás Márta

Nyomda
VERZAL, Újvidék

Szabadka, 2004

MI ILYEN NYELVBEN ÉLÜNK

Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok

Szerkesztette
Papp György

MTT Könyvtár 9.

A kutatásokat és a könyv megjelenését
az Arany János Közalapítvány és a Vajdasági
Tartományi Oktatási, Művelődési és Tudományügyi
Titkárság támogatta.

TARTALOM

Bevezető 7

A korpuszépítés elméleti, gyakorlati kérdései

Rajsli Ilona: A vajdasági nyelvjárások és a regionális köznyelv korpuszának gyűjtése 15
Papp György: A fordításkorpusz-építés elvi és módszertani kérdései 29
Pató Imre: A Szerb-horvát–magyar nagyszótár kifordított anyagának korpuszépítési felhasználhatósága 43
Rajsli Ilona: Útmutató a korpuszba építendő élőnyelvi szövegek lejegyzéséhez 65

A magyar nyelv vajdasági rétegei, használati mintái, jelenségcsoportja

Silling István: A kupuszinai nyelvjárás fonémaállományának állapoti-változási jellemzői 79
Papp György: Közösségi, településközösségi, etnikai, nyelvközösségi csúfolók Vajdaságban 117
Molnár Csikós László: Vállalati dolgozók, munkavállalók nyelvhasználata 153
Molnár Csikós László: A vajdasági magyar neologizmusok vizsgálati-minősítési kritériumai 179
Hózsa Éva: A délvidéki/vajdasági írók nyelvhasználata 189

Oktatás, nyelvhasználat, kétnyelvűség

Rajsli Ilona: Középiskolásaink kis- és nagyközösségi nyelvhasználati mintái 225
Molnár Csikós László: Vajdasági és magyarországi tankönyvek szociolingvisztikai arculata 233
Andrić Edit: Iskoláskori kétnyelvűség Vajdaságban 249
Papp György: Szólásinterferencia és szólásvesztés 269

Másodlagos, összegező adatbázisok kiépítése

Rajsli Ilona: A történeti korpusz délvidéki vonatkozásainak számbavétele 283
Szerzőcsoport: A határon kívüli idegen szavak, lexikális elemek adattára 293

Melléklet

A szerzőkről 385
Idegen nyelvű rezümék 395
Sadržaj 403
Contents 405

Bevezető

Több éve már, hogy elindult a magyarországi nyelvészet egyik legnagyobb vállalkozása, a magyar nemzeti szövegtár, illetve a magyar nyelvi korpusz megteremtése, amely a határon túli – inneni nyelvészeti műhelyek bekapcsolódásával csakhamar Kárpát-medencei magyar szövegtárrá teljesedett ki. Így alakult ki az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, illetve a délvidéki – vajdasági kutatóállomások és kutatócsoportok hálózata, amelynek vajdasági munkálatait a Magyarságkutató Tudományos Társasághoz tartozó magyarkanizsai Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz kutató- és műszaki csoportja végzi a korábban megalakult Kanizsai Szociográfiai Műhely időszerű vállalkozásaként.

Az egységes magyar szövegtár és korpusz kiépítéséről, jelentőségéről itt és most nem értekezhetünk, hiszen lassan már könyvtárnyi irodalma van. Szóljunk hát róla csak a kisebbségi beszélőközösségek szempontjából. Korábban, amikor a magyar nyelv értelmező és egyéb szótárai, nyelvtanai készültek, kizárólag a homogén, anyaországi mintákra, forrásokra terjedtek ki a vizsgálatok, tehát a határokon kívüli közösségeknek csupán „fogyasztói" szerep jutott, nyelvhasználati szokásaink peremjelenségek maradtak. A korpuszépítés révén viszont részben a gyors műszaki lehetőségeknek, részben az új nyelvészeti szemléletnek köszönhetően új korszak virradt ránk, hiszen az egységes rendszerbe beépülnek napilapunk, hetilapjaink, folyóirataink, tankönyveink, élőnyelvi megnyilatkozásaink, tanulmánykötéteink, íróink, fordításirodalmunk nyelvezete, szövegei, minden nyelvréteg használati jellemzői. Mi ennek a programnak, tervezetnek már régebben megszerveztük a bemutatóját, az adatgyűjtés, korpuszépítés azóta is folyamatos, és 2005 közepéig legalább kétmillió

egységből álló adatbázist juttatunk el a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetébe.

Természetesen mindezt a műszaki folyamatot tudományos kutatótevékenységnek kell kísérnie már a lehetséges források kiválasztásától egészen a másodlagos adatbázisok, a szótárak nyelvi elemzéséig, megszerkesztéséig. Az igazi munkához csak akkor foghatunk, amikor a mi feldolgozott anyagunkat egyszer már általunk is felhasználható alakban visszakapjuk, illetve rendelkezésünkre áll.

Kísérőtevékenységként a nyelvészeti irodák nagyon sokféle, elmélyült, csoportos kutatásokat végeznek. Már elkészült az egységes helyesírási szótár, készülőben van az idegen szavak szótára, tervben van a szinonima- és a szólásszótár, nyelvtörténet, amely kiterjed a Trianon utáni nyelvi elkülönülésre, szétfejlődésre, a nyelvi kontaktus- és interferenciaszótárra, folyamatban van az oktatási rendszerek és a nyelv, nyelvi jogok összefüggésének vizsgálata, az egész Vajdaság nyelvészeti monográfiának, tanulmányainak, cikkeinek bibliográfiája, a legszükségesebb fogalmi rendszerű egy- és kétnyelvű szótárainak, adattárak anyagának gyűjtése is.

A jelen kötet ennek a szerteágazó kutató-feldolgozó tevékenységnek eddigi eredményeit próbálja összefoglalni, tükrözni, bár ami elkészült, készülőben van, annak csak egy része, mert folyik az új Magyar értelmező kéziszótár délvidéki kiegészítése, külön helyesírási szótár készítése, amely a mi sajátos nyelvi alakulatainkat veszi számba, és meg kívánjuk jelentetni a minden magyar kisebbség szóhasználatára kiterjedő Idegen szavak és állami kölcsönszavak szótárát is.

A jelen kötetben közölt 15 tanulmány a következő elvi, tartalmi kérdések, szempontok szerint csoportosítható:

I. A korpuszépítés elméleti, gyakorlati kérdései

II. A magyar nyelv vajdasági rétegei, használati mintái, jelenségcsoportjai

III. Oktatás, nyelvhasználat, kétnyelvűség

IV. Másodlagos, összegező adatbázisok kiépítése.

*Az első fejezet elvi kérdéseket kíván az eddig felmerült gondokra kiterjedően tisztázni. **Rajsli Ilona** a rohamosan pusztuló nyelvjárási, vízszintes tagolódási rétegek, jelenségek szövegtárba építését vizsgálja a gyűjtés módszertanát is érintve, **Papp György** pedig a másik lehetséges forrás, a kisközösségi magyar nyelvállapotot kívülről, a fordítás révén gazdagító folyamatot vizsgálja elsősorban fordítástudományi szempontból. Ezzel a vizsgálattal rokonítható **Pató Imre** dolgozata, aki egy régebbi, egyedülálló vállalkozás magyar nyelvi hozadékát veszi számba magyar nyelvállományi szempontból. A korábbi évtizedekben ugyanis olyan elképzelés született, hogy a magyar–szerb nagyszótár szerkesztéséhez fel lehet használni a **Szerb-horvát–magyar nagyszótár** számítógéppel kifordított anyagát. Ez a forrás kiválóan alkalmas az ún. párhuzamos nyelvi korpuszok vizsgálatára.*

***Rajsli Ilona** következő tanulmánya a szövegtár építésének egyik legújabb, legkidolgozatlanabb kérdéskörét, az élő nyelvi megnyilatkozások lejegyzésének, rögzítésének módszertanát vizsgálja, különös tekintettel a mi nyelvhasználati sajátságainkra.*

*A második tanulmánycsoport nyelvünk, nyelvhasználatunk vízszintes és függőleges rétegeződésével, rétegeivel, nyelv- és jelentésalkotó „műhelyeivel" foglalkozik, nemcsak az állapot, hanem a változás pillanatnyi keresztmetszetében is. **Silling István** az egyik legérdekesebb, legsajátosabb településünk, Kupuszina vagy Bácskertes nyelvjárásának változását, alaki, tartalmi jegyeinek gyengülését, eltűnését vizsgálja, **Papp György** pedig a vajdasági szóláscsúfolókkal foglalkozik, amelyek kisebb-nagyobb közösségek viszonyulásának hordozói, és nemzetekre, nyelvjárási csoportokra, foglalkozásokra, egy-egy településre, vallási közösségekre vonatkoznak, és ezek alapján megrajzolhatók az egész Bácska és Bánát kapcsolatrendszerei, vonzáskörei is. Ezek az alakulatok a vajdasági szólásszótár anyagába is bekerülnek.*

Nagyon érdekes, bő forrást képező Vajdaságban a munkahelyi nyelvhasználat is, amely egyrészt a zsargonokat, a különböző szintű és szabványos szaknyelveket, szakszókincset érinti, másrészt a két- vagy többnyelvűség bonyolult, településenként, terü-

letenként változó jelenségeit, arányát. Ezt vizsgálja a szakterületet jól ismerő ***Molnár Csikós László.*** *Másik tanulmánya pedig a többé-kevésbé izolálódott, elkülönülő szókincsű közösségek sajátos alakulatait, a neologizmusokat, az új nyelvi jelek, illetve jelentések képződését, amelyek között belső keletkezésűeket is, külső forrásból eredőeket, ún. jugoszlavizmusokat is találunk.*

A korpuszba épülő állományok, nyelvi elemek közül nálunk is az írók szó- és kifejezéskincse, képei, stílusalakzatai jelentik a legtermékenyebb, legeredetibb forrást. Ezzel foglalkozik avatott módon ***Hózsa Éva,*** *feltárva először is a vizsgálat elveit, kritériumait, majd pedig részletesen foglalkozik minden lehetséges tényező, irodalom- és művelődéstörténeti hatás eredményeivel, hatásfolyamatával, nyelvi lecsapódásával.*

A harmadik fejezetbe szerkesztett tanulmányok közös ismérve az oktatás és nyelv, nyelvhasználati színterek, repertoárok kapcsolata, a másik pedig az itt is, általánosan is érvényesülő kétnyelvűség. ***Rajsli Ilona*** *egy kb. 1000 középiskolai tanulóra kiterjedő kérdőíves kutatás alapján a korosztály nyelvhasználati, közösségi mintáival, nyelvi eszményképeiket tanulmányozza, a kisközösségi, nemzetiségi szociolingvisztikai jelenségeket feltárva.*

Molnár Csikós László *a fiatalabb korosztályok, a tanulók nyelvét sorsdöntően, nem mindig pozitív értelemben befolyásoló tankönyvek szóhasználati, szerkezeti jellemzőit veszi számba, mégpedig komparatív módszerekkel, a magyarországi és a vajdasági tankönyvek egybevető elemzésével.*

Andrić Edit *a különböző intenzitású, de létezésében általános, kiküszöbölhetetlen befolyást jelentő iskoláskori kétnyelvűséggel foglalkozik. Konkrét környezetben, a telepi, újvidéki tanulók körében vizsgálódik, miközben az interferenciajelenségek egész rendszerét vázolja fel, nagyon sok konkrét megfigyeléssel, példával gazdagítva.*

Az interferenciát, illetve a kódpusztulást, szólásvesztést érinti ***Papp György*** *tanulmánya. A kódkorlátozottság, kódvegyülés egyik legérzékenyebb paraméterét az állandósult szókapcsolatok alkotják, állapoti jellemzőikkel egy-egy nyelvközösség kóros jelenségei is jól diagnosztizálhatók.*

*A negyedik fejezet első dolgozata **Rajsli Ilonának** a készülő tájszótárral foglalkozó tanulmánya már a korpusznyelvészeti kutatások lehetséges alkalmazásával, másodlagos adatbázisaival foglalkozik, és valójában ez már a következő kutatási fázis nyitánya, és az egyik legizgalmasabb kérdés bevezetése is: miképpen is indult el a szétfejlődés 1920 táján, és hatását milyen nyelvi elemek, kategóriák, kifejezésmódok realizálták, hordozták egy adott időben. Ehhez pedig az eredeti állapotokat, a tájnyelvi sajátságokat is számba kell venni.*

A másik dolgozat egy nagyon fontos Kárpát-medencei vállalkozás terméke, amelynek folyamán minden nyelvi műhely számba vette a ténylegesen használt magyar kis közösségi idegen szavakat, állami kölcsönszavakat, és a második szakaszban ezeket egységes szerkezetbe, adattárba foglaltuk.

Papp György

A KORPUSZÉPÍTÉS ELMÉLETI, GYAKORLATI KÉRDÉSEI

A vajdasági nyelvjárások és a regionális köznyelv korpuszának gyűjtése

RAJSLI ILONA

I. A munkafázisokról

A munkának alapvető két fázisát képezi *a regionális nyelvi anyag gyűjtése* és annak megfelelő *adatbevitele.*

Mivel eddig ilyen jellegű gyűjtésre, illetve összegzésre nem volt példa, megállapítható, hogy már maga a leendő gyűjtés rendkívül heterogén munkafolyamatnak tekinthető.

Nyelvünk vízszintes tagoltságának – tehát a nyelvjárások, valamint a regionális köznyelv specifikumainak – leírása csakis megfelelő beszélt nyelvi felvételek rögzítésével lehetséges. Ebben a munkában mindaddig, míg a nagyszámú orsós hangszalagon levő élőnyelvi anyag nem kerül feldolgozásra, támaszkodni lehet a *már publikált gyűjtések anyagára.* Az eddig publikált vajdasági nyelvjárási és regionális köznyelvi anyag nincs rendszerezve, számbavételét, rendszerezését és az itt levő anyag felhasználását ezután kell elvégezni.

A nyelvjárási korpusz területi szempontok szerinti behatárolása: A valamikori hatalmas és sokszínű délvidéki nyelvjárási terület elérhető tájegysége ma Vajdaság területére korlátozódott.

Időbeli körülhatárolás: mivel a nyelvjárások is fokozatosan kiszorulnak olyan használati terekről, amelyeken még fél évszázaddal ezelőtt természetes nyelvhasználati formának számítottak, a gyűjtésben is szorítkozni kell a lehető legfrissebb adatközlésre.

II. Az eddig publikált nyelvjárási anyag számbavétele

Publikációs típusok:

1. Szöveggyűjteményekben publikált nyelvjárási anyag (pl. Hajdú–Kázmér: Nyelvjárási olvasókönyv)
2. Tájszógyűjtemények
3. A Magyar Nyelvjárási Atlasz Vajdaságra vonatkozó adatai
4. Dialektológia-tankönyvek, monográfiák (pl. a Kiss Jenő szerkesztette egyetemi tankönyv, Szabó Géza egyetemi jegyzete stb.)
5. Tanulmányokban, monográfiákban előforduló példaanyag (pl. Értekezések, monográfiák 1.)
6. Mesegyűjtemények (Penavin Olga, Raffai Judit stb.)
7. Népi növénynevek gyűjteménye (Penavin Olga)
8. Népdal-, népballada-lejegyzések (Bodor Anikó, Király Ernő stb.)
9. Szokásokat, hagyományokat lejegyző munkák szövegei (Silling István archaikus imádsággyűjteményei, Burány Béla, Borús Rózsa, Penavin Olga néprajzi művei stb.)
10. Helynévgyűjtemények (pl. a Hungarológiai Intézet sorozata)
11. Helytörténeti monográfiák
12. Történeti tárgyú monográfiák illusztráló szövegei (pl. Topolya mezőváros históriája stb.)
13. Irodalmi művekben, főként tájegységhez kötődő művekben található nyelvi anyag.

Az egyes típusok részletesebb áttekintése

Fontosnak tartjuk elöljáróban megjegyezni, hogy az egyes típusoknál lehetetlen felsorolni maradéktalanul minden egyes odatartozó és -kívánkozó kiadványt. Ezért a kiemelt és adatolt művek inkább a típus reprezentánsaiként foghatók fel.

1. Szöveggyűjtemények: A legterjedelmesebb nyelvjárási anyagot a:

▪ Hajdú Mihály–Kázmér Miklós szerkesztette *Magyar nyelvjárási olvasókönyv* tartalmazza: Bácskából 4 oldal, Bánátból 7 oldal szöveget.

Bácskából: Temerin 2
Kupuszina 3
Bánátból: Padé 1
Magyarittebe 2
Debellács 1
Székelykeve 3 oldal szöveg.

A szövegek a „tiszta nyelvjárás" és a köznyelvhez közel álló nyelvi változat igen széles skáláján helyezkednek el.

A szövegek fonetikus átírásáról: a magyar dialektológiai gyakorlat módszerét követik, tehát a hangfelvételek leírásában semmit nem korrigálnak, tehát a legnagyobb fokú következetességgel jelenik meg a szöveg minden részlete. A felhasznált jelölési rendszer a lehetőségek között a legnagyobb fonetikus hűséget képviseli. Az ún. *egyezményes hangjelölés* kissé módosított változata a Magyar Nyelvjárások Atlaszának munkálatai folyamán alakult ki, az olvasókönyv ezt közli is. Ez a lejegyzési mód túlságosan aprólékosan lejegyzi, rögzíti a hangtani árnyalatokat, a korpuszmunkálatok céljaira bonyolultnak tűnik, ezért a lejegyzést nyilvánvalóan egyszerűsíteni kell a továbbiakban.

▪ Balogh Lajos: *Szöveggyűjtemény a táji változatok köréből* (MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp., 1993) című könyve nem tartalmaz délvidéki szöveget.

2. Szótárak

2. 1. A szótárak nagyobbik része egy-egy foglalkozás, mesterség szakszókincsét öleli fel, ami a szinkron gyűjtés mellett diakrón perspektívákat is feltételez.

▪ Pénovátz Antal: A pacséri földművelés és állattartás szótára. Hungarológiai Intézet. Újvidék, 1975. A szakszókincs-gyűjtemény a két foglalkozási ág teljes szókincsének feltérképezésére törekszik, tehát nemcsak a táji jellegzetességeket veszi fel. A szócik-

kek között találhatók köznyelvi jellegűek is, valamint figyelemre méltó a hiányszavak előfordulása is, amelyeket az adatbevitelkor külön kell kezelni. A szócikkek nagy mennyiségű rögzített élőnyelvi anyagot is tartalmaznak, amelyek úgyszintén felhasználhatók. A szócikkek végén található néprajzi adalékok külön kezelendők.

▪ Marković Radmila: A kishegyesi földművelés és állattartás szókincse. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. A jugoszláviai magyar nyelv rétegei 1. Újvidék, 1991. A két foglalkozási ág szakszavai mellett a szerző nagy mennyiségű köznyelvi, más jellegű szót is beemelt a szótárba. Ezek a szavak *-gal jelölve vannak, a szerző a jel feloldásakor nem ad egészen világos magyarázatot e nagyszámú szóanyag jellegéről: „a köznyelvivel azonos kiejtésű és írásformájú tájnyelvi szóalak helyettesítésére" – így ezzel az anyaggal adatbevitelkor szelektíven kell bánni. Más fontos jellege a szótárnak, hogy a szócikkek tartalmazzák a szónak (szóösszetételnek, illetve -szerkezetnek) a gyűjtés idejében érvényes szociális értékét. A szótár bőséges lejegyzett anyagot is tartalmaz.

▪ Turi Márta: A Kanizsa környéki tanyavilág földművelésének szakszókincse. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1991. A gyűjtő fontosnak tartja pontosítani a földművelés fogalmát, valamint a valóban összegyűjtött szóanyag jellegét. A könyv kizárólag a szántóföldi földművelés szóanyagát (a szerző adata szerint több mint 1200 szót) tartalmazza, így jobban ki tudja zárni az általános jellegű köznyelvi, illetve a más közel álló foglalkozási ágak szóanyagát. A szócikkek úgyszintén tartalmaznak példamondatokat, amelyeket a szerző fonetikusan jegyzett le, valamint a szócikk végén néprajzi adatokat.

▪ Lábadi Károly: Dohányosok. A telecskai dohánytermesztés és szókincse. Telecska. 1983. A könyv alapvető két részre oszlik: a dohánytermesztés menetét, valamint a dohánnyal kapcsolatos egyéb témakörök leírását tartalmazó részre, és a foglalkozás szakszókincsét felölelő jegyzékre. Noha az elsőben feldolgozott, körülírt szóanyag ismét előfordul a szójegyzékben, fontosnak minősül a szakszavak kontextusa is.

2. 2. Tájszótárak

▪ Silling István: Kupuszinai tájszótár. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság. Újvidék, 1992. A szerző az összegyűjtött tájszóállomány kiválogatásakor előnyben részesíti a tulajdonképpeni és a jelentés szerinti tájszavakat, amely elv a tájszószerkesztés egyik alapja. Az ejtés szerinti/alaki tájszavak szerepeltetése már ingadozóbb álláspontot mutat. A bevezetőben a szerző a fokozottabb szelekcióra utal, csak a specifikus kupuszinai ejtés miatt maradnak benn alaki tájszavak, valamint a Magyar értelmező kéziszótár anyagával való összevetés után megtartotta az ott *nép* és *táj* stílusjelölésű szavakat. Mivel Kupuszina az egyik legmarkánsabb nyelvjárási sziget Bácskában, hiányzó labiopalatális magánhangzói (ö, ü, ő, ű), valamint eredeti illabiális *a*-ja révén külön figyelmet érdemel, ezért a szótár címszavai, a gondosan lejegyzett szövegrészletek, valamint a néprajzi adatok egyaránt fontosak a korpuszgyűjtés számára.

3. Nyelvjárási atlaszok

▪ Az MNyA adatai a múlt század első felének nyelvállapotát rögzítették, ezért a Vajdaságra vonatkozó anyag csupán az összehasonlítást szolgálhatja, törzsanyagként nem tartjuk alkalmasnak.

▪ Penavin Olga: Bácskai magyar nyelvjárási atlasz. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1988. A könyv 39 kutatópontról közöl nyelvjárási adatot, amelyeket a szerző tematikai csoportokba rendezve térképlapokra vitt rá. Az itteni adatok tehát közvetetten, azaz a megfelelő kutatóponthoz rendelve használhatók fel.

▪ Penavin Olga: A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza. Cnesa. Kanizsa, 1995. A könyv hasonló koncepciójú, mint amilyen a bácskai nyelvjárási anyag publikálása, azzal a különbséggel, hogy a gyűjtött anyag bemutatása áttekinthetőbb; az adatok ugyanis nem térképlapon, hanem külön listán, kódszámmal ellátva, egymás alatt találhatók, így könnyebben felhasználhatók. A szerző egyébként Bánát 31 kutatópontjáról gyűjtött adatokat.

▪ Penavin Olga–Matijevics Lajos: A jugoszláviai székelytelepek nyelvatlasza. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kuta-

tások Intézete. Újvidék, 1978. A bevezető tanulmány lexikai részében, valamint a térképlapokon található tájnyelvi anyag.

Általános megjegyzés a szak-, illetve tájszógyűjtemények adatbevitelével kapcsolatban: a címszóban legtöbbször az adott szó köznyelvi formája, a tájszó esetében annak „köznyelviesített" alakja szerepel, ezért megfontolandó mindkét alak adatolása.

4. Nyelvjárástan-szakkönyvek, -tankönyvek

▪ Magyar dialektológia. Szerkesztette: Kiss Jenő. Osiris. Budapest, 2001. A kötet utalásokon, vonatkozó adatokon kívül összefüggő szövegmintát nem tartalmaz. (Ugyanez vonatkozik Kálmán Béla *Nyelvjárásaink* című egyetemi jegyzetére is – Tankönyvkiadó. Budapest, 1977[4].)

▪ Szabó Géza: A magyar nyelvjárások. Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó. Budapest, 1990. A főiskoláknak szánt jegyzet mintegy 100 oldalnyi szövegmutatványai között az akkori Jugoszlávia területéről mindössze pár oldalnyi muravidéki (Göntérháza és Radamos) nyelvjárási szöveg található.

▪ Szabó József: Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek. Békéscsaba, Kecskemét, Szeged. 1990. A szerző a jugoszláviai nyelv(járás)szigetek közül azokkal foglalkozik a könyvben, amelyek egyben az MNyA kutatópontját is képezték. Így a vajdaságiak közül Kupuszina, Bajsa, Péterréve, Piros, Temerin, Torda, Alsóittebe és Torontálvásárhely szerepel. A nyelvi szintek szerinti áttekintés után a könyv szövegmutatványokat is közöl: Alsóittebéről 2 oldal, Bajsáról 2 oldal, Péterrévéről 1 oldal, Pirosról 2 oldal, Temerinből 3 oldal, Tordáról 2 oldal, Torontálvásárhelyről 2 oldalnyi szöveget. Mivel a szövegek elnagyolt fonetikus átírásúak, a korpuszgyűjtés számára különösebb átírás nélkül alkalmasak (egyedül a magánhangzók magasabb, illetve mélyebb ejtését kell figyelmen kívül hagyni), annál is inkább, mert a gyűjtött anyag szinkron érvényű, a 80-as évek második feléből való.

▪ Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971. A kötet a részletes nyelvjárási rendszerezés ellenére nem foglalkozik a mai Vajdaság területén hall-

ható nyelvjárásokkal, kivéve a *Nyelvszigetek, nyelvjárásszigetek* cím alá besorolt Kupuszina nyelvével. Számottevő és felhasználható nyelvi adat azonban itt sem található.

5. Tanulmányok

▪ Jugoszláviai magyar nyelvjárások. A tanulmányokat válogatta: Penavin Olga. Értekezések, monográfiák 1. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1982. A kötet számos olyan tanulmányt közöl, amelyben jól adatolható, terjedelmes anyag van a korpusz számára Pacsérról, Csantavérről, Kishegyesről, Kanizsáról, Padéról, Gombosról, az al-dunai székelyekről. A tanulmánygyűjtemény *Szókincs* című fejezetében lexikai anyag található a székely telepek nyelvi anyagából.

▪ Penavin Olga: Néprajzi tanulmányok. Értekezések, monográfiák 7. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1983. Noha a kötet középpontjában főleg szlavóniai, valamint muravidéki és baranyai gyűjtés áll, jelentős délbánáti, doroszlói, horgosi, gombosi, topolyai, padéi és más bácskai és bánáti települések folklóranyagából merít a szerző.

▪ Penavin Olga: Nyelvjárás és köznyelv. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1986. A nyelvjárás és köznyelv kölcsönhatását vizsgáló tanulmánykötet számos regionális köznyelvi és tájnyelvi szöveget tartalmaz Vajdaság területéről (is). A könyv végén 5 oldalnyi folyamatos szövegleírás található elnagyolt fonetikus átírással, a releváns hangok jelölésével.

6. Mesegyűjtemények

▪ Penavin Olga: Jugoszláviai magyar népmesék. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971. A népmesegyűjtemény a valamikori Jugoszlávia magyarlakta területéről egyaránt jegyez le meséket. Közülük terjedelmes anyag tartalmaz vajdasági anyagot: a 269–554. oldal, mintegy 150 mese. A mesék közzétevője az *Új magyar népköltési gyűjtemény* elveinek megfelelően egységesített helyesírási szempontokat tartotta szem előtt, mivel a mesegyűjtés igen nagy területen folyt, és a sokféle nyelvjárási sajátságot úgy kellett az írott változatnak visszaadnia, hogy a markáns tájnyelvi jellemzők megőrződhessenek. A gyűjtemény szövegében

kisebb-nagyobb következetességgel szerepel az illabiális a (egy ponttal jelölve a betű felett), a zárt e (ë), illetve a polifonémikus e és a (ē és ā). Mivel a lejegyzett mese után nincs adatolva a forrás helye, a tartalomjegyzék adataiból, valamint a kötet végén található adatokból (*A mesemondók adatai a gyűjtés idején)* tudjuk kikövetkeztetni, hogy a mesemondó mely helységből való, tehát honnan ered a mese. A terjedelmes és teljes egészében felhasználható szövegkorpusz mellett a kötet végén levő szójegyzék is rendkívül fontos.

▪ Penavin Olga: Jugoszláviai diakrón népmesegyűjtemény I–II. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1993, 1995. A kötetnek csak egy részét lehet a korpusz számára felhasználni, mert még a régebbi korokból eredő népmesék lejegyzése is irodalmi nyelven és forrás nélkül történt. Van viszont a gyűjteményben néhány valóban eredeti, nem „sminkelt" hertelendyfalvi mese, kár, hogy nem fonetikai hűséggel írták le. A korai Magyar Nyelvőrbeli számokból néhány bajmoki, nagybecskereki, péterrévei átvételre alkalmas átírású szöveget, Kálmány Lajos egyik gyűjtéséből (Szeged népe I–II. 1881–1891) igényes átírású szajáni, jázovai, padéi, törökbecsei, tordai, majdáni meséket tartalmaz a gyűjtemény. Kálmány Lajos másik gyűjteményéből (Hagyományok I–II. 1914) szintén főként bánáti (kivétel a magyarkanizsai) meseanyag van, átvételre alkalmas lejegyzésben. A Kalangyából átvett zentai népmesék nem egészen megbízható nyelvjárási lejegyzésűek. Az Ortutay–Katona gyűjtötte parasztmeséknek nincsenek nyelvjárási jellemzőik, sem gyűjtésük helyéről, körülményeiről nem tudni meg semmit.

▪ Szépen zengő pelikánmadár. Jugoszláviai magyar népmesék. Szerkesztette és válogatta Jung Károly. Forum. Újvidék, 1986. A mesék köznyelvi interpretációban vannak közölve, innen csak a frazeológiai, illetve a lexikai anyag hasznosítható.

▪ Raffai Judit: A mesélő ember. Szűcs László bácskai paraszt-ember meséi. Osiris. Budapest, 2001.

7. Népi növénynevek gyűjteménye

▪ Penavin Olga: Bácskai és bánáti (népi) növénynevek. Forum. Újvidék, 2002. A szócikkek címszava az eligazítás érdeké-

ben a növénynév hivatalos magyar és latin elnevezését tartalmazza, ezután következik a népi megnevezés és a gyűjtés helye. A népi növénynév leírásában több-kevesebb következetlenséggel jelen van a fonetikai átírás elve, főként az önálló funkcióval rendelkező hangok leegyszerűsített átírási módja.

8. Népdal-, népballada-lejegyzések

▪ Bodor Anikó: Az al-dunai székelyek népdalai. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1984.

▪ Bodor Anikó: Vajdasági magyar népdalok I–II. (Balladák, betyár- és pásztordalok) Forum–Thurzó Lajos Közművelődési Központ. Zenta, 1999.

▪ Burány Béla: Zentavidéki népballadák. Művelődési Központ. Zenta, 1964.

▪ Király Ernő: Gyöngykaláris. Jugoszláviai magyar népénekek. Forum. Újvidék, 1999. A gyűjtő az énekek szövegének közlésében jelöli az ë hangot, valamint a népi, tájnyelvi szavak esetében értelmezéseket is ad.

▪ Gombos és Doroszló népzenéje. Szerk.: Kiss Lajos. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1982. A publikáció a néprajzi gyűjtésnek és lejegyzésnek megfelelően nagyolt fonetikai átírásban közli az énekszövegeket (tehát jelöli a karakterisztikus ë, ē és ā hangokat, a hiátustöltő j-t), valamint a fontosabb tájszavakat is értelmezi.

9. Néprajzi tematikájú művekben található adatok

▪ Borús Rózsa: Topolya népszokásai. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1981. A szerző az esztendő jeles napjaihoz fűződő szokások leírása során kisebb-nagyobb terjedelmű összefüggő szövegeket, valamint számottevő lexikai anyagot gyűjtött össze.

▪ Kovács Endre: Állattartás a vajdasági Doroszlón. Logos. Tóthfalu, 2001. A szerző az állattartás gazdasági ágazatának komplex leírása mellett külön gondot fordít az összegyűjtött népi szaknyelvi anyag közlésére is. Főként a *Részletes állattartás* című rész egyes fejezeteiben tér ki az egyes fajok folklórjának

részletezésére, a család- és ragadványneveknek, a szólásoknak és közmondásoknak, a tréfáknak és anekdotáknak stb. lejegyzésére. A szövegek leírása köznyelvi, csak a valódi tájszavak és a jellemző (s a szerző által valamilyen okból fontosnak tartott) táji alakváltozatok jelennek meg, úgyszintén „köznyelviesített" formában. Az itt felölelt korpusz tehát nem fonetikus átírású, ami nem is volt szükséges a könyv céljaira.

▪ Silling István: Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 2003. A szerző szintézis értékű műve rendkívül fontos archaikus népi szövegtípusokat tartalmaz, amelyeket az igényes nyelvészeti szövegközlés közvetlenül alkalmassá tesz a korpuszgyűjtés számára. A nagyszámú terjedelmes szöveg mellett a könyv külön tájszójegyzéket, valamint az archaikus szavak jegyzékét is tartalmazza.

▪ Burány Béla: Emberek, sorsok, katonák. Így éltünk Dél-Pannóniában. II. JMMT. Újvidék, 1993.

▪ Burány Béla: Ünnepek, szokások, babonák I–II. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 2000–2001.

▪ Burány Béla: Így éltünk a Délvidéken, Nap Kiadó. Budapest, 1999. Bácskának főként a Tisza-vidéki tájairól valók a gyűjtött beszélt nyelvi adatok. A szövegbe beépített tájnyelvi formák, frazémák, de az egyes regionális hangjelölés (ë, ē és ā), az l-kiesés jelölése, a geminiáció, a hasonulások rögzítése is alkalmassá teszi a nagy terjedelmű szövegeket a korpusz számára. Megjegyzendő, hogy a közlés törekszik a következetes fonetikai lejegyzésre, ami visszatükröződik a szóhatárok egybemosásában, az egybe- és különírás köznyelvitől eltérő érvényesítésében; ebben tehát nem a nyelvjárási szövegek lejegyzésének valamely elfogadott átírási elvrendszerét követi, s így némileg meg is nehezítheti az egyébként autentikus szövegek felhasználhatóságát.

10. Helynévgyűjtemények

▪ Vajdaság helységeinek földrajzi nevei. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének sorozata. 1–11.

▪ Matijevics Lajos: Bácska történeti víznevei. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1987.

E kiadványok hatalmas összegyűjtött adattára számos olyan helynevet tartalmaz, amely egyben megkövült, archaikus nyelvi adat is.

11. Helytörténeti monográfiák

▪ Nagy Sívó Zoltán: Bukovina, mit vétettem? Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1999. A három székely település közül Hertelendyfalva áll a szerző vizsgálódásának a középpontjában. A település történetének leírásában helyet foglal a nép szokásainak, hagyományainak rögzítése is, amely fontos székely anyagot tartalmaz.

▪ Simon Sándor: Feljegyzések Magyarittebéről (1786–1986). Cnesa. Kanizsa, 2002. A monográfiának külön nyelvi, nyelvjárási része is van, valamint az *Ittebe néprajza* című fejezet mind szórványszerű lexikai, mind pedig összefüggő népnyelvi szövegeket tartalmaz.

12. Történeti tárgyú monográfiák illusztráló szövegei

▪ Topolya mezőváros históriája. Virág Gábor bevezető tanulmányával és utószavával. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 1992.

A bácskai Topolya város történetéből egy időszakot bemutató verses szöveg számos helybeli történetet örökít meg, amellyel együtt a népnyelvi kifejezések valódi tárháza.

13. Irodalmi művekben előforduló népnyelvi, tájnyelvi szövegek

▪ Cziráky Imre művei. Pl.

Könny és mosoly. Novelláskötet. Subotica, 1933.

Mifelénk. Novi Sad, 1937.

Mihál bácsi levelei I–II. Stari Bečej, é. n.

Cziráky novellái a bácskai Becse község környékének jellegzetes nyelvhasználatát örökítették meg. A publikációk nemcsak a nyelvjárási kifejezéseket, hanem a beszédszerűség illusztrálásán át a beszélt nyelv hangjait, az élőnyelv fordulatait, jellegzetes mondatfűzését is tartalmazzák. A tájszavakon kívül nagyszámú szólást, közmondást is rögzítettek a szövegek.

Czirákyn kívül meg kell említeni még Kristály István expresszionista, némileg mitikus alaphangulatú népiességét (pl. *Röttenetösen szép búza…* című novellája), Csépe Imrének a népéle-

tet ábrázoló folklorisztikus művét, a *Fordul a szélben* című regényt, mely népies szófordulatokban és szóláshasonlatokban gazdag, Tőke István Tisza melléki anekdotikus prózáját, Cs. Simon Istvánnak a népéletet, a vajdasági ember mindennapjait lírai ihletéssel megragadó pillanatképeit stb.

A felvázolt publikációtípusok összességéből feltételezhetően kialakítható egy viszonylag teljes kép a vajdasági nyelvjárások mai állapotáról, arról a beszélt nyelvről, amelyet az itteni magyarság nagy százaléka a mindennapi használatban alkalmaz. A feldolgozás munkafázisában még előbukkanhatnak eddig előre nem látott publikációfajták, amelyeket úgyszintén be kell sorolni.

III. A felvázolt – már publikált – szövegközlésekkel kapcsolatos adatbeviteli kérdések

▪ Főleg a nem nyelvészeti céllal készült anyagközlések nyelvjárási autentikusságát szükséges kellő körültekintéssel kezelni. Ennek ellenére úgy tartjuk, hogy ezek a gyűjtemények is fontos adalékként szolgálhatnak.

▪ Adatbevitelkor **egységesíteni kell** a már közölt szövegek átírási módszerét – pl. megfelelő fonetikai átírás kialakítása, a különféle hangok jelölése, a morfematikai eltérések jelölése stb. Balogh Lajos az általa szerkesztett *Szöveggyűjtemény a táji nyelvváltozatok köréből* című könyvben megállapítja, hogy a különféle témájú vizsgálatok eltérő fokozatú szöveglejegyzést igényelnek. A korpuszkutatáshoz nyilvánvalóan nem szükséges az 5 fokozatú kvantitás jelölése a magánhangzók esetében, de a táji jellegzetességek ismeretében biztosítani kell a lehetőséget a köznyelvtől eltérő változatok megfelelő rögzítésére. Nyilvánvalóan mérlegelni kell, hogy a tervezett és adott technikai feltételek között milyen átírási pontosságot lehet elérni, pontosabban milyen fokozatú kvantitást lehet a megfelelő kódolással megoldani. Másrészt ezt a kódrendszert egyeztetni szükséges a többi műhely megfelelő korpuszmunkálataiban résztvevőkkel, s csak ezután lehet egyöntetűsíteni és alkalmazni.

A vajdasági nyelvjárások lejegyzésének szempontjából szükségesnek látjuk a következő minimális pontosságot:

A hangtani jelenségeknél minden önálló, funkcióval rendelkező hangot, fonémát jelölni kell:

– a zárt ë hangot;

– a rövid, ajakkerekítés nélküli a hangot;

– a köznyelvi á helyén hallható ajakkerekítéses hosszú ā-t;

– az időtartamcsere miatt megnyúlt ē-t és ā-t;

– a kettőshangzókat (ezeknek technikai realizációja megoldásra vár);

– a köznyelvi helyesírású ly-t a megfelelő j-vel, illetve l-ező formával;

– a palatalizáció, a depalatalizáció, valamint az affrikáció megvalósulását a mássalhangzóknál;

– a szótagzáró mássalhangzó elmaradását.

A hangkapcsolatok lejegyzésekor a köznyelvi kiejtésben is előforduló normatív értékű hasonulásokat, összeolvadást, rövidülést stb. realizálni kell. A gondot csak azok a publikációk jelentik, amelyekben nem ilyen jellegű az átírás.

Az alaktani jelenségek leírásánál ugyancsak a kiejtés elve érvényesül.

A mondattani és szövegtani jelenségek átírását nagyban befolyásolja a kapott publikációs forrás sokfélesége. Félő, hogy itt igen nagy tarkaság alakulhat ki, ugyanis az eltérő célzatú művek különböző módon oldották meg az élőnyelv pongyolább, lazább szerkezetű szövegeinek lejegyzését. Vonatkozik ez mind a szövegtagolásra, mind a nyelvbotlások korrigálására, a köznyelvi normától eltérő formák „köznyelviesítésére” stb.

A helyesírás kérdéskörét illetően a szavak és a mondatok tagolása a köznyelvi helyesírás szabályai szerint történik. Minden szót ajánlatos külön írni, függetlenül attól, hogy a beszélő tartott-e köztük szünetet vagy sem. Vonatkozik ez az összetett szavakra, valamint az egybe- és különírás egyéb eseteire is.

▪ Külön gondot jelent a már publikált nyelvjárási anyag (s ez fokozottan vonatkozik a nem nyelvészeti célú közlésekre) vonatkozásában az alaktani jelenségek automatikusan köznyelviesítő, sematikus leírása; pl. a határozóragok, a suksükölés stb. esetében.

▪ Tájnyelvi anyag lévén szükségesnek mutatkozik a tájszavak és szükséges esetben más nyelvi adatoknál is a **jelentés megadása.** A tájszavak esetében ezt minden esetben elkerülhetetlennek tartjuk. Az értelmezés módját is egységesen kell kidolgozni.

▪ Meg kell határozni, hogy a forrás adatait mekkora pontossággal jelöljük a hivatkozásban; tehát a gyűjtés helyszíne, ideje mely adatoláskor szükséges, és mikor nem fontos (ezeket az adatokat ugyanis utólag nehéz újrakeresni). Amennyiben meg lehet határozni a gyűjtés alapforrásait, illetve azokat az *alapműveket,* amelyeknek ki lehet alakítani a rövidítésrendszerét (vö. Új Magyar Tájszótár példája), abban az esetben ezt az utalásrendszert – természetszerűen a gyűjtés helyszínére helyezve a hangsúlyt – következetesen alkalmazni tudjuk a munka folyamán.

A fordításkorpusz-építés elvi és módszertani kérdései

PAPP GYÖRGY

0. Az adott nemzeti, nyelvi korpuszok megteremtése lendületesen folyik a világ számos pontján, főképpen egy konkrét nyelvrendszeren, területi kötődésen belül. Fölmerül a két vagy több nyelvre támaszkodó szövegtárak lehetősége is, és elméleti kérdései a magyar szakirodalomban is megnyugtatóan tisztázottnak látszanak. Klaudy Kinga (1999) jóvoltából már több vonatkozás oktatási tartalommá is vált a fordítóképzésben. Ez a vizsgálati mód másrészt a kontrasztív nyelvi vizsgálatokban is helyet kapott, például Váradi Tamásnál (Kontrasztív szemantikai vizsgálatok párhuzamos korpusz segítségével, 2001).

Ezekben a kutatásokban, feladatvázlatokban a viszonyított szövegből, közleményből kiindulás belső tagolódásai, differenciálódása is nyomon követhető:

0.1. A szó szoros értelmében vett fordítás révén létrejött magyar közlemény vizsgálata – esetünkben;

0.2. A párhuzamos, azonos forrást felhasználó közleményalkotás magyar megvalósulása, szövege;

0.3. A fordítás révén teremtett szöveg interpolációs, a magyar nyelven belüli, azonos műfajú, tárgyú vagy bármilyen szöveggel való összehasonlítása.

Fordításon a 0.1. pont értelmében az ilyen szándékkal, deklaráltan nyelvi átültetéssel létrehozott megfelelést értünk, amelynek közösségi informatív jellege van, tehát nem tanfordítás, nem is rejtett vagy „természetes” fordítás.

A 0.2. pontban megnevezett jelenségcsoport az azonos, esetleg harmadik nyelvi bázisból kiinduló, azonos tárgyú, forrású közlemény létrehozása, tehát azonos információból, mondjuk egy

hírügynökségi tudósításból kiindulva, de már eltérő felszíni szerkezeti jelenségeket is produkálva.

A 0.3.-as esetben a viszonyított célnyelvi szöveg abszolúttá válik bármely más eredeti megnyilatkozás összehasonlításában.

A harmadik esetben már a forrásszövegtől eltekinthetünk, és az egy vagy több célnyelvi szöveg válik az összehasonlítás kiindulópontjává, vagy azonos tárgyú, műfajú, esetleg szerzőjű vagy teljesen eltérő megnyilatkozások hasonlítottjaként.

1. Mindhárom kutatói alapállás közös jegye, hogy a fordítás sajátos viszonyok közepette létrejött magyar megnyilatkozásként szolgál a vizsgálatokban, ahogyan tehát Pázmány Péter fogalmazott: „Magyar embertől magyarul íratott", még akkor is, ha idegenvalóság-háttérrel vagy már verbalizált MÁSÁVAL van dolgunk.

2. A számos nemzetközi és némi magyar előzmény áttekintése után az az érzésünk, hogy a fordításkorpusz párhuzamos vonatkozásában is a kutatásoknak nagyon az elején vagyunk, főleg a konkrétumok, a gyakorlati kérdések tisztázása terén. Mint Klaudy Kinga és Váradi Tamás is hivatkozik rá, ebben a pillanatban egyetlen olyan vállalkozásról tudunk, amely megfelel a számítógépbe táplált fordításkorpusz kritériumának, ez pedig Orwell 1984 című műve és magyar fordítása, amelynek szerkezeti felépítéséről, szerkezeti-működési modelljéről nem rendelkezem információkkal, de ezeket a tapasztalatokat még meglétük esetén is csak közvetetten tudnánk egy más viszonylatban, a szerb–magyar relációban felhasználni. Ebben a helyzetben csak más úton indulhatunk el, abban a reményben, hogy hamarosan a sajátos műszaki, programozási gondok is megoldódnak, ez pedig a felmerülhető nyelvészeti problémák, elvek áttekintése.

3. A problémák számbavételénél néhány előfeltevést meg kell fogalmaznunk. Azt például, hogy szemlélődésünk unilaterális lehet, vagyis minket egyelőre a magyar szöveg törvényszerűségei érdekelnek, a magyar nyelvi korpusz építésének részeként, az tehát, hogy milyen lexikális, frazeológiai, szintaktikai megoldások, alkalmi vagy tartós megoldások születnek a környezetnyelvi minták alapján. Ez a környezetnyelvi helyzet sok tekintetben eltér a „világnyelvek" és a magyar nyelv viszonylatától, például a kétnyelvű érintkezés területeiben, intenzitásában.

Ha a fordítás révén kialakult közleményeket vizsgáljuk, például a szókincs-gazdagodás tekintetében, akkor a fordítástudományi belső szempontokat is érvényre kell juttatnunk a külső recepciók, közelítések mellett, és a kontrasztív nyelvészet és a nyelvi átültetés viszonyát is újra kell gondolnunk. Az összevetés általában objektív, az adott megnyilatkozástól függetleníthető szabályszerűségeket, objektív hasonlóságokat, eltéréseket állapít meg, vagy informátorok vagy éppen a fordítói megoldások segítségével, a tralatológia viszont a különbségek áthidalásának módszereire, lehetőségeire összpontosítja figyelmét.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy ez a módszertan vagy fordításpoétika igen érzékenyen reagál a közlemény- és szövegműfajra, a funkcionális stílusrétegek kihívásaira, vagyis egyáltalán nem mindegy, hogy versről, szépprózáról, esszékről, szakszövegekről van-e szó. A források nagymértékben befolyásolják a kötelező vagy tetszőleges műveletek arányát, fajtáit, másrészt az irodalmi szövegekben mindig jelen van a szemantikai, alaki újítás, az egyedi ekvivalencia, vagyis járulékos szabályokhoz is igazodó rendkívüli közleményekről van szó, amelyek révén nehéz általános megfeleléseket megfogalmazni. Merész dolog lenne az Ady-vers „Éhe a kenyérnek” sorából azt megállapítani, hogy a magyar szórend a birtokos szerkezetben a birtok, majd pedig a birtokos lineáris megvalósulása, tehát azonos az indoeurópai elvek szórendtípusával, mert itt egyedi, rendkívüli megoldásról van szó. Ezek szerint az egynyelvi korpuszforrások mintájára a fordításkorpusz műfaji, sőt területi szerkezetét is végig kell gondolnunk, mert például a délszláv irodalmi műveket a Vajdaságban is, de Magyarországon is fordítják, és a végtermékek nyelvi megoldásaiban számottevő és jellegzetes a különbség.

4. A magyar nyelvi korpuszban a minimális vagy maximális szövegkörnyezet megoldottnak látszik a mondatnyi vagy bekezdésnyi kontextus-szinteződésben, ezeken a területeken azonban tudomásunk szerint a letisztult megoldások még váratnak magukra. Kialakításuk pedig még a fordítók munkáját is segítené, mert az egész műre, életműre kiterjedő statisztikai vagy szövegszerkezeti sajátságok megfigyelését, érvényesítését már nagymértékben hátráltatja a memóriakorlátozottság.

5. Számítógépes fordításkorpusszal nem volt módunkban megismerkedni, de a megteremtéséhez szükséges környezet-nyelv–magyar nyelv viszonylatú tapasztalatot jócskán gyűjtöttünk az elmúlt 30 évben az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén, a fordításelmélet, fordítástechnika és kontrasztív nyelvészet tárgyakat oktatva. Itt kell folyamatosan leképeznünk a fordítási művelet szakaszait, szakaszrendjét, algoritmusát a makroanalízistől a mikroelemzésen át a célnyelvi szövegfelszíni szerkezet végleges kialakításáig.

Ezenközben a fordítás deskriptív vizsgálatában gyakran szembesülünk a szövegelemzések feladatával, de a szubjektív – nem gépi korpusz megteremtésének szükségével, a nyílt, még minden szövegösszefüggést őrző szinten, de a másodlagos, rendezett szinteken is. Ezekhez világos és következetes kategóriarendszert kell kiépítenünk, és ha ez megvan, könnyebben fogalmazhatjuk meg a programozással szembeni elvárásokat is, de nélkülözhetetlen a párhuzamos szövegek jellemző adatainak, kategóriáinak kódolásában is. A jó fordítás feltételezi a kiinduló szöveg minden információelemének észlelését, értékelését, átváltásának döntéseit és célnyelvi megvalósulását, tehát ezek a párhuzamos szövegek jelrendszerében is meg kell hogy jelenjenek.

6. Az első és végig legnehezebb a minden döntés, megoldás, ekvivalens elem **szövegszintű,** -viszonylatú megjelenítése, még ha elvonatkoztatott, általánosított lexikai szabályszerűségeket is keresünk. Ez pedig nem jelent mást, mint hogy egyszerre kell minden egyes elem, reláció szintjén a megvalósulás és a lehetséges megvalósulások paradigmatikus, illetve a megvalósulás szintaktikai, grammatikai – lineáris tengelyén mozognunk. Ez a szerves bonyolultság viszont az adott információhoz való többszörös visszatérést feltételezi, legalább két-három mozzanatban:

6.1. A makroanalízis folyamatában, az ún. értelmezési egységek kialakításában, amely addig tart, míg minden szó, reláció egész közleményhez, sőt akár életműhöz viszonyított információtartalmát el tudjuk az adott nyelvi realizációtól választani, függetleníteni.

A gépi kódolásban is figyelembe veendő tartalmi támpontokat a **globális összefüggések, szövegjegyek** számbavételével ala-

kíthatjuk ki. A szövegegész információi két irányban, szinten összegezhetők:

6.2. A realizálódott szókészleti elemek, képek, alakzatok, minőségek **tipológiájának leképezésében, a gyakorisági, statisztikai mutatók** intuíciós, becsléses vagy tudatos megragadásában. Terminusok, rövidítések, szövegkörnyezettől függetlenített jelentések egy novellában, regényben is előfordulhatnak, de egyedileg, kisebb számban, poétikai célzat részeként, másrészt szakszöveg egyetlen oldalán, egységében lehet három szakszó, szakkifejezés, de akár hetven is. Jó módszer ez a témaszavak, az egyéni stílusból következő kulcsszavak, kulcsszó-koncentráció vagy -diszperzió számbavételében is.

6.3. A másik dimenzió a közlemény szövegszerkezete, a szövegkohézió makro- és mikrokapcsolódási elemei, a kisebb tartalmi egységek behatárolása, kapcsolódása a szövegtémával és a résztémákkal, a mondategész feletti és ezen belüli tagmondatviszonyok, a témarendszerű elsődleges és aktuális tagolódás.

7. Csak azután következhetnek az elemek lokális információi, jelentéstartalmai, vagy a **mikroanalízis,** amelynek folyamán már **átváltási egységekben** kell gondolkodnunk, vagyis olyan egységekben, amelyeket egészükben tud megragadni az operatív nyelvi memória, illetve amilyen szinten átváltható a jeltárgy és jelentésegység. Ebben a szakaszban próbakőnek számít a szónál nagyobb, de szóértékű jelentésegységek megragadása és behatárolása is. Ezek a későbbi döntések, tények visszahathatnak a korábbi döntéseinkre is, a megvalósíthatóság lehetőségeinek vonatkozásában.

Mindebből az következik, hogy egyazon összefüggésre, elemre néha 3-4 alkalommal is vissza kell térnünk, a beszédhelyzeti, pragmatikus, grammatikai, referenciális jelentés megállapításához a szintaktikai, szófaji, szövegkohéziós szerep kielemzésében.

8. A szövegszintű párhuzamok, nyelvi változatok kiépítése nagyon bonyolult feladat, és legalább 3-4 szövegbázist igényel:

8.1. Az eredeti szövegét, közleményét;

8.2. A szöveg formális megfelelés, a catfordi formális korrespondencia szintjén a célnyelven megfogalmazott alakiságát;

8.3. A például Károly Sándor által (1970) is bemutatott „szellemfordítási”, vagyis a konkrét nyelvi megformálástól elvonatkoztatott strukturális szint, a relációké;

8.4. A fordító, fordítók által létrehozott egy vagy több szöveg, szövegváltozat.

Lássuk mindezt csak egy-két mondatból álló szövegrészleten:

8.1. Šta je stil?

I.1. Prilično sumnjivo mi izgleda. 2. kad se jedan stil ceni po tome. 3. da li je kitnjast, prost, elegantan i prefinjen. II. Ti nazivi navode često na pogrešan put. III. U mnogim slučajevima, naročito danas, govori se o stilu i onde 2. gde ga apsolutno nema. 3. a to upravo zbog toga. 4. što se stil često traži. 5. gde ga apsolutno nema. 6. što se stil traži u reči i frazi samoj po sebi. 7. dakle u onome, 8. čime se on najlakše može falsifikovati.

8.2. A formális korrespondencia változata: Mi van a štilus?

Meglehetősen gyanúsan néz ki nekem, amikor egy stílus értékelődik aszerint, annak szerinte, hogy díszített, egyszerű, elegáns, darabos, átfinomult. Ezek a nevek vezetnek gyakran téves útra. Sokakban helyzetekben, különösen ma, beszélődik a stílusról ott is, ahol ő nincsen, az pedig azért van, mert a stílus kerestetik a szóban, frázisban önnönmagában, tehát abban, amiben ő legkönnyebben meghamisíttatik.

8.3. Még ennek a két mondatnak is a minden információt, kapcsolatot formalizálva leíró eljárása nagyon bonyolult, rengeteg szimbólum, ikon bevezetését igényelné. Néhány a feldolgozandó információk közül: A címkérdő formájú, a szövegtémát a stílus szó hordozza, a cím tematikus elemét az egész szöveg fejti ki. Az első és második mondat alárendelt, alanyi, a szerb szöveg utalószót nem tartalmaz, az első tagmondatban személyes névmás is előfordul, egyes szám első személyű, tehát jelölt a deixis, a közlő szembenállása valamilyen felfogással, a ceni, értékel szenvedő igealakban áll az imént jelölt személyesség oppozíciójaként, a stílus szó ismét előfordul, a szövegtémához való szóismétléses kapcsolódást segíti. A stílusra vonatkozóan több jelző van felsorolva, amelyek nem oppozícióban, antonimus viszonyban állnak, mert nem párosak. A következő mondat elnevezései, szava az eddigi témainformációkat foglalja össze, és ehhez rendelődik egy

értékelő viszonyt kifejező téma. A következő mondatban a szövegtéma tételesen előfordul, értékítéletet előkészítő téma kapcsolódik hozzá stb.

8.4. Mi hát a stílus?

Számomra az meglehetősen gyanús, ha egy stílust aszerint minősítenek, hogy ékes, egyszerű, elegáns, darabos vagy kifinomult. Ezek a minősítések gyakran vezetnek tévútra bennünket. Sok esetben, különösen manapság, ott is stílust vélnek találni, ahol egyáltalán nem lehet róla beszélni, mégpedig azért, mert önmagában a szóban, frázisban vélik felfedezni, amilyen összefüggésekben legkönnyebben, leggyakrabban hamisítható meg.

9. Az előző szöveg (Momčilo Nastasijević: Šta je stil?) esetében egyetlen fordításváltozatot iktattunk be, de előfordul, amikor két-három is van, még azonos fordító esetében is. Álljon itt csak első szembesülés céljából Milorad Pavić Hazarski rečnik című szótárregényéből egy részlet, és a Kazár szótár című, Brasnyó István által fordított (1987) mű két egymás utáni fordítása.

(...)

Stojim u prijatnoj hladovini i osećam[1] lak – veli on. Violine se odazivaju jedna drugoj, može se čitava poloneza sklopiti od njihovih tihih uzdaha, kao kada se sklopi[2] partija šaha. Samo malo ispremetati zvuke i redosled. Najzad izlazi Mađar, vlasnik radnje s instrumentima. Oči mu imaju boju surutke.[3] Crven, kao da hoće da pronese[4] pokazuje bradu[5] u obliku malog trbuha s pupkom. Vadi džepnu pepeljaru, trese pepeo, zaklapa je pažljivo i pita jesam li pogrešio radnju. Krznar je do njega. Uvek pogrešno uđu. Kod njega već sedam dana nije ušao niko, sem pogreškom. On u stvari nema vrata na radnji, pre bi se moglo reći[6] da ima škripu vrata, ali vrata nema, nego mali izlog s kvakom koji se ceo pri ulasku otvara u radnju i tako pušta kupca u tesnu odaju. Pitam ga ima li neku malu violinu za jednu malu gospođicu, ili neko patuljasto čelo, ako nisu suviše skupi.

Mađar se okreće[7] i hoće da se vrati odakle je došao i odakle se oseća paprikaš.[8] Utom[9] se kokoš diže sa svoje kape i kokodačujući skreće pažnju na novosneseno jaje. Mađar brižljivo uzima jaje, stavlja ga u fioku pošto je prethodno olovkom zabeležio nešto na

njemu. To je neki datum – 2. X 1982. i ja s čuđenjem zaključujem da je to datum koji će nastupiti tek kroz nekoliko meseci.

(...)

Kellemes árnyékban állok, lakk szaga terjeng – kezd bele történetébe.

– A hegedűk válaszolgatnak egymásnak, egész polonéz állítható össze halk sóhajtásaikból, mint egy játszma a sakkfigurák lépéseiből. Csak kissé el kell igazítani a hangokat és sorrendjüket. Végül előjön a magyar, a hangszerbolt tulajdonosa. Savószínű szeme van. Ábrázata vörös, mintha tojást akarna kierőltetni, tokáját, mint külön kis pocakot, előretolja. Zsebhamutartót vesz elő, belerázza a hamut, figyelmesen összecsukja, és megkérdezi, nem vétettem-e el az ajtót. Szűcsmester a szomszédos üzletben található. Ide mindig tévedésből nyitnak be. Nála már hét napja senki se fordult meg, legfeljebb tévedésből. Boltjának tulajdonképpen nincs is ajtaja, hamarabb mondhatnók, hogy ajtónyikorgás tartozik hozzá; ajtaja nincs, hanem keskeny kilinccsel ellátott kirakata, azon nyithat s furakodhat be a vevő a szűk helyiségbe. Kérdem tőle, volna-e egy kis hegedűje egy kisasszonyka részére, vagy valami törpe csellója, ha nem túl drága.

A magyar sarkon fordul, már lépne is vissza a hátsó helyiségbe, ahonnan paprikás illata terjeng. E pillanatban a tyúk lekászálódik a sapkáról, és kotkodácsolva hívja fel a figyelmet a frissiben tojt tojásra. A magyar gondosan felveszi a tojást, s miután gondosan följegyzett rá valamit, egy fiókba teszi. Egy dátumot írt rá. Meghökkenésemre egy néhány hónappal ezutánit: 1982. október 2-át…

(...)

A kellemes árnyékban állok, és érzem a lakkot – mondja ő. A hegedűk válaszolgatnak egymásnak, egész polonéz állítható össze halk sóhajtásaikból, mint amikor játszmához állítják fel a sakkfigurákat. Csak kissé el kell igazítani a hangokat és a sorrendet. Végül előjön a magyar, a hangszerbolt tulajdonosa. Savószínű szeme volt. Vörös, mintha tojni készülne, mutatja kis köldökös pocak formájú állát. Zsebhamutartót vesz elő, lerázza a hamut, fi-

gyelmesen összecsukja, és megkérdezi, nem vétettem-e el az üzletet. Szűcs van mellette. Ide mindig tévedésből jönnek. Hozzá már hét napja nem jött senki, kivéve, ha nem tévedésből. Boltjának tulajdonképpen nincs is ajtaja, előbb lehetne azt mondani, hogy ajtónyikorgása van, de ajtaja nincs, hanem kis, kilincses kirakata, amely egészében benyílik az üzletbe, és ekként engedi be a vevőt a szűk helyiségbe. Kérdem tőle, van-e neki egy kis hegedűje egy apró kisasszonykának, vagy valami törpe csellója, ha nem nagyon drága.

A magyar megfordul, és vissza akar menni oda, ahonnan jött, és ahonnan paprikás illata érződik. Ebben a pillanatban a tyúk felemelkedik a sapkájáról, és kotkodácsolva hívja fel a figyelmet az újonnan tojt tojásra. A magyar gondosan elveszi a tojást, egy fiókba teszi, miután ceruzával feljegyzett rá valamit. Ez valami keltezés – 1982. X. 2-a, és én csodálkozva állapítom meg, hogy ez a nap csak néhány hónapon belül fog elérkezni.

10. Még az ilyen, néhány mondatos szövegrészlet és fordításváltozatainak összefüggésrendszere is nagyon bonyolult. Minden módszertani döntés, eltérés vagy hasonlóság leírása oldalakat venne igénybe. Azért is, mert szépirodalmi szöveg lévén nagyon sok a tetszőleges, több kimenetelű művelet, amelynek szabályszerűségeit nagyon nehéz behatárolni. A műveleti tipológia kialakításában sokat fejlődött a fordítástudomány, de még mindig nagyon bonyolult a teljes rendszer, talán azért, mert az érintett nyelvi egységek és kategóriák is beleszövődnek nevezéktanába, másrészt a gyakorló fordító nem elvont grammatikai ismérvek szerint dönt, és döntése akkor jó, ha konkrét információmegjelenítő nyelvi eszközök változatosságában is megtalálja a közös jegyeket, döntéseket. Persze használhatunk külső megközelítésből származó spekulatív modelleket, de ezek nem a fordítástechnikai kompetenciát, döntéseket fogják szolgálni, és a fordításkorpuszok viszonyrendszerét sem.

Végtére is csak a következő módszerek érvényesülhetnek a nyelvi átültetés humán kötődésű folyamataiban (a humán szót a gépi fordítással szembenállás megnevezésére használom): alaki tükrözés, tartalmi tükrözés, implicitálás, explicitálás, transzponálás, inverzió vagy az információ lineáris rendjének átcsoportosítá-

sa és az ún. alaki kompenzálás, amelyeket alaki műveleteknek nevez a klasszikus fordítástudomány, amelyek hiánya, inadekvát alkalmazása a célnyelvi felszíni szerkezet inkorrekt mivoltában tükröződik. (Hadd ne használjuk a helyes-helytelen szembenállást.)

A tartalmasságért-redundanciáért, közlési szándékért, poétikai hatásért felelős ún. tartalmi műveleteket már nehezebb behatárolni, de a korpuszvizsgálat is nagyon nehezen terjeszthető ki rájuk, mert az érintett közlési-nyelvi egységek túlterjednek sokszor a mondaton, sőt a bekezdésen, fejezeten is, mint a tartalmi tükrözés, modulálás, adaptálás, fogalmi közelítés, definíciós fordítás, alaki-stilisztikai kompenzálás stb. A rétegnyelvi, időrétegeket érintő (nyelvjárási jegyek, archaizálás, szleng) problémákat pedig még ezek révén sem tudjuk megoldani.

A modern fordítástudományi szakirodalom – mint már megállapítottuk –, jóval bonyolultabb rendszert használ, mint Klaudy Kinga (1999) is, de ezek visszavezethetők a szerkezeti, alaki, tartalmi másolásra, elhagyásra, új elemek beépítésére, szerkezet- és jellegmódosításra, mondatfelbontásra stb. a logikai, grammatikai és közlési esetektől függetlenül. Természetesen fontos kritériumként szerepelnek az áthidalandó különbségek is, mint az analitikus vagy szintetizáló nyelvek, a jobbra vagy balra bővítés a szórendben, a grammatikai nem megléte és hiánya stb.

Minderre természetesen a korpuszkialakítás követelményeit is rá kell vetítenünk, és az alkalmi, hapax jellegű megoldásokat is el kell választanunk a nyelvünkbe, kisebb beszélőközösségek nyelvhasználatába áramló tartós nyelvi alakulatoktól, amelyek elsősorban lexikai jellegűek.

11. A fenti ekvációs módszerek közül sokat az idézett fordításváltozatokban is megtalálunk. Lássunk belőle néhányat, inkább a típusok változatosságának érzékeltetésére:

1. A **priča** szónak a **történet** nem szótári jelentése, mert formális megfelelése a **mese,** tehát moduláció érvényesül.

2. Az **osećam lak** szórendi **lakkot érzek.** Ehhez képest az **érzem a lakkot** tartalmi másolás, bár a szerbben ismeretlen tárgyas igeragozás grammatikai explicitálásnak számít, a lakk **szaga terjeng** már tartalmi explicitálás, sőt modulálás, stilisztikai fokozás.

3. A **veli** magyarul **mondja** jelentésű, tehát a **kezd bele a történetbe** ismét explicitálás.

4. Az **on** ő jelentésű, de szemben áll az ona, ono paradigmasorral, az ő ehhez képest implifikáció, alaki jegy eltüntetése.

5. A **sklopi se partija šaha** formálisan **sakkjátszma összerakását** jelenti, ehhez képest **a mint egy sakkjátszma a sakkfigurák lépéseiből** ismét csak modulálás, alaki kiépítés, de inverzió is jelen van a **partija šaha** birtokos szerkezet **sakkjátszma** formában való fordításánál.

A másik változat: **mint amikor sakkjátszmához állítják fel a sakkfigurákat** még bonyolultabb, helyenként már redundáns megoldás.

6. A **vlasnik radnje sa instrumentima** szó szerint **tulajdonosa a boltnak a hangszerekkel,** a fordításban pedig **hangszerbolt-tulajdonos,** tehát tapasztalhatunk inverziót, modulálást stb.

7. Az **oči mu imaju boju surutke** formában **szemei neki a savó színével bírnak.** A **savószínű szeme volt** alakban grammatikai váltást (szemei – szeme), szószerkezetté, sőt összetétellé módosulást tapasztalunk.

A következő szám: Amennyiben a párhuzamos és fordításkorpuszok szükségleteire a műveletek szerinti ekvivalenciarendszert akarjuk kidolgozni, rendezett fogalmi rendszerű, rendezett adatbázisokat kell kialakítanunk a nyelvi, nyelvközösségi érintkezések teljes felületén, tipológiai rendszerében vizsgálódva. Ehhez a nyelvi valóságháttérek, civilizációs hagyományok, társadalmi rendszerek, reáliák különbségeit, hasonlóságait is számba kell vennünk. Ehhez rengeteg forrás áll rendelkezésünkre, több ezer délszláv irodalmi mű magyarra fordítása, a titói Jugoszlávia magát decentralizáltnak valló korszakának rengeteg államigazgatási, közigazgatási, ideológiai sajátsága. Külön fel kell dolgoznunk a 80-as években meginduló, majd a legutóbbi háború idején hamvába holt Jugoszláv enciklopédia magyarra fordításának tapasztalatait, amelynek két kötete meg is jelent. Ezekben a munkálatokban a sajátos jelentéstartalmak, jeltárgyak, történelmi, néprajzi, földrajzi sajátosságok olyan tömegével találkoztunk, amely az informatív, szak- és műfordítások gyakorlatában sohasem merül fel.

Ezekben a vizsgálatokban főleg a következő alaphelyzetekkel találkozunk:

1. Hiányzó jeltárgy, hiányzó nyelvi forma a célnyelvben

Főleg reáliáknál jelentkezik, lehetséges megoldások: Az alaki tükrözés, vagyis az eredeti forma változatlan vagy hozzávetőleges átvétele: guzla, guzlica, azot (a macedón történelemben a magyar megye megfelelője, de ismérvei sokban eltérnek a megyétől), kenéz, dolina (mint karsztképződmény), szerdár, bogumilizmus, hajduk stb.

Tartalmi tükrözés, amennyiben az eredeti alak motivált, tehát elemi jelentésekre bontható: **šišano kumstvo**, amely a szerbül beszélő muzulmánok szokásrendjében lelhető fel, és arra a férfira vonatkozik, aki a fiút először megnyírja rítus keretében, de van olyan kitüntetett férfiú, aki a körülmetélésnél lesz „apahelyettes". A kum más esetekben jelenthet keresztapát, de a muzulmán vonatkozás ezt kizárja, ezért döntöttünk a **nyiratkozási komaság** mellett. Így keletkezett az **udruženi rad** alapján a **társult munka** is.

Az alaki és tartalmi tükrözés párosítása

Például a **nišan** szó esetében, amely muzulmán sírjelet, fejfát jelent: Fejfaként nem fordíthatjuk, mert az iszlám világban ez nem kereszt, hanem turbánszerű végződésű, tehát misán vagy muzulmán fejfa a megoldás.

Fogalmi közelítés, amikor például a **hajduk** szót **hajdúval** helyettesítik be, amely alakilag hasonló, sőt talán származását tekintve is, de a szerb szó egyrészt a törökök ellen harcoló szabadalakulat tagját jelenti, másrészt a betyárt is jelölheti.

Definíciós megfeleltetés: Például az albánoknál, muzulmánoknál használatos **besa,** amely a vendég védelmére vonatkozik, miszerint a gazda a vendéget ért sérelemért is köteles a vérbosszúra, ameddig az az ő lakhelyén tartózkodik, ezt végül besa – vérbosszú-fogadalomként feleltettünk meg.

2. Eltérő fogalmi rendszerek, szómezők

A jelenség nagyon gyakori a fordításoknál. Az alapkategória megvan mindkét nyelvben, tehát nem nulla-ekvivalenciával van dolgunk, de a részkategória vagy a forrás a célnyelvből hiányzik, vagy más a fogalmi tagolódás.

Előfordul például rokonságneveknél – a magyar báty, húg, nővér, öcs –, a szerbben kifejezhetetlen állandósult szóalakkal, viszont pontos lexikai különbségeket tesz a szülő testvéreinek megnevezésében, aszerint, hogy az anya vagy az apja testvéréről van-e szó: stric, ujak, strina, ujna stb. Külön gondot, érdekes kutatási területet képez a színnevek összehasonlítása, amely nálunk éppen folyamatban van.

Sok gondot jelentenek a szómezők alá- és fölérendeltségi viszonyai, a lexikai absztrakció szintjei. A magyar **nagyszülő** a szerbben csak analitikusan fejezhető ki: deda i baba, vagyis nagyapa és nagyanya, viszont a magyarban a **tenger** a nagy állóvíz minden megjelenési formáját jelöli, a szerb nyelv viszont a **more** mellett a **pučina** szót is használja – olyan tengerre, amelynek nem látszanak a partjai, tehát a nyílt tenger alkalmi szókapcsolat megfelelője, aminthogy a **szigettenger** is idegen nyelvi hatásra alakulhatott ki.

3. **A megnevezési mód különbségei**

A cím a jelentésszerkezeteket, és ezzel együtt a felszíni nyelvi formákat is érinti. Idetartoznak a motiváltság – motiválatlanság, vagyis az idegen szavak kérdései, a képzéssel vagy összetétellel, esetleg frazeológiai eljárással kialakított jelentések. Legbonyolultabb kutatási területet a konnotáció, a jelentésátviteli stratégiák jelentik, lévén ezek nagyon a civilizációs felépítményhez kötöttek. A lehetséges metonimus, metaforikus eljárásokkal kapcsolatban a közeljövőben külön monográfiát kell készítenünk.

4. Transzformációs-szerkezeti különbségek

Az állandósult, nyelvi eszköztárba épült lexikai egységek nagy része közlemények, mondatok alapján transzformálódik, képződik az adott nyelvnek megfelelő tömörségi szinten. Itt igen releváns a nyelvek tömörítő vagy analitikus természete, amely főleg a tömörséget igénylő terminológiában kritikus kérdés. A transzformációs folyamatokban a tagmondat – szószerkezet, szószerkezet – szóösszetétel, szóösszetétel – összetételi elem szintekkel kell számolnunk. A **deo dohotka koji je rezultat izuzetnih pogodnosti** szerbül tagmondat, magyarul különformált szószer-

kezet: Jövedelem kivételes körülmények közt létrejött része; a **dodatak na decu** szerbben szószerkezet – magyarban összetett szó – családi pótlék stb.

13. Ezek a kérdések a nyelvművelő és terminológiai szakirodalomban is jelen vannak, képződményekként is, nyelvtervezési gondokként is. A kérdéskört felölelő bibliográfia lesz a következő feladatunk.

14. A vajdasági nyelvi korpusz és a Kanizsai Szociográfiai Műhely szervezésében más fordítással kapcsolatos kutatások is folynak: két angol mű, Orwell *1984* és Salinger *Zabhegyező* című regényének „trikontrasztív", a szerb nyelvre fordítást is a vizsgálatba vonó vállalkozások. Eredményük – két dolgozat – hamarosan el fog készülni.

SZAKIRODALOM

Catford: J.c.: Ekvivalencia, formális megfelelés és jelentés. In: A fordítás tudománya. Szerk. Bart István és Klaudy Kinga 1986, 159–185.1.
Gecső Tamás: Kontrasztív szemantikai kutatások párhuzamos korpusz segítségével (268–276)
Károly Sándor: Általános és magyar jelentéstan. Bp., 1970
Klaudy Kinga: Bevezetés a fordítás elméletébe. Bp., 1999
Uő: Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Bp., 1999
Milorad Pavić: Hazarski rečnik. Beograd, 1985
Milorad Pavić: Kazár szótár. Fordította Brasnyó István. Újvidék, 1987
Papp György: Milyen kritika a fordításkritika? Tóthfalu, 2001
Pázmány Péter: Kempis Tamásnak Krisztus követésérül négy könyvei. Bécs, 1624
Váradi Tamás: In: Kontrasztív szemantikai kutatások. Bp., 2001

A Szerb-horvát–magyar nagyszótár kifordított anyagának korpuszépítési felhasználhatósága

PATÓ IMRE

A délvidéki korpusz anyagának begyűjtése a források legszélesebb körű felkutatását és kiaknázását igényli. Ilyen forráslehetőség a *Szerb-horvát–magyar nagyszótár* számítógépes teljes kifordításának a felkínált címszóanyaga is.

A felkínált számítógépes „címszókészlet" természetesen kritikai felhasználást igényel. Munkámban a kifordított anyag egy szelvényének a bemutatására vállalkoztam. Egybevetésül a Magyar értelmező kéziszótár (ÉKsz.) megfelelő párhuzamos részletét használtam. A kifordított anyagából vett szelvény a „CS" elejéről való (csá–csávázó) és mintegy 398 címszót sorol fel, amelyben néhány elírt vagy más okból tévesen rögzített szó is szerepel. Ettől eltekintve megállapíthatjuk, hogy ennek közel 60%-át tartalmazza az ÉKsz. is. Az oda be nem sorolhatókat mutatom be a párhuzamos B) oszlopban.

Ezt követően közlöm az ÉKsz. anyagán kívüli szókészletet, szófajukra, vagy/és szaknyelvi vonatkozásukra való utalással. Az utalások csupán iránymutatóak, lexikográfiai teljesség igénye nélkül.

Nehéz lenne arra a kérdésre válaszolni, hogy vajon miért nem kerültek be az ÉKsz.-be a felsorolt lehetséges címszók. Minden bizonnyal a terjedelem szabta határ is nyomós ok lehetett.

Rövidítésjegyzék

áll	állattan
átv	átvitt értelemben
él	élettan

ép	építészet
fiz	fizika
fn	főnév
hangut	hangutánzó szó
hat	határozószó
ige	ige
isz	indulatszó
kat	katonai
mgazd	mezőgazdaság
mn	melléknév
műsz	műszaki
növ	növénytan
orv	orvosi
pol	politika
rég	régies
sp	sport
tört	történelem
vad	vadászat
vill	villamosság
zene	
*	nem besorolható

A Magyar értelmező kéziszótár (AK Bp., 1975) címszóállománya **csáb**tól **csávázódob**ig

csáb
csába
csabaíre
csáberő
csábít

A Szerb-horvát–magyar nagyszótár kifordított anyagából vett szelvény állománya hiánypótló címszóinak besorolása **csá**tól **csávázó**ig

csabak

csábítás
csábítgat
csábítható

csábító
csábos
csábul
csacsener
csacsi
csacsifogat
csacsifüles
csacsihal
csacsik
csacsiság
csacsiskodik
csacska
csacsog
csacsogás
csacsogó
csácsog
csádé
ságat
csahint
csahog
csahogás
csahol
csaholás
csaholó csahos
csaj
csája
csajbókos
csajhos
csajka[1]
csajka[2]
csajkavirág
csajkó
csajla
csajvadék
csak
csákány
csákánykapa
csákányos
csákányoz

csak-csak
csakhamar
csakhogy
csakis
csakliz
csaklizó
csáklya
csáklyás
csáklyáz
csaknem
csákó[1]
csákó[2]
csákol
csákoz
csákozó
csakolyan
csákós
csakúgy
csakugyan
csal[1]
csal[2]
család
családalapítás
családanya
családapa
családfa
családfenntartó
családfő
családi
családias
családirtás
családjog
családlátogatás
családnév
családos
családregény
családtag

családtalan
családtervezés
családtörténet
családvédelem
csalafinta
csalafintaság
csalamádé
csalán
csaláncsattogó
csaláncsattogtató
csaláncsípés
csaláncsípéses
csalánkiütés
csaláncsuk
csalánfélék
csalánlepke
csalánmag
csalánozó
csalánzsák
csalánzószerv
csalánszőr
csalánszövet
csalárd
csalárdság
csalárdul
csalás
csalatkozás
csalatkozhatatlan
csalatkozik
csálé
csalékony
csálés
csalétek
csalfa
csalfán
csalfaság
csalhatatlan

csalhatatlanság
csalhatatlanul
csalihal
csaliféreg
csalikacsa
csalikorsó
csalimadár
csalimese
csalinkázik
csalit
csalitos
csalma
csalmatok
csaló
csalódás
csalódáskeltés
csalódik
csalódott
csalogány
csalogányhang
csalogánytorok
csalogat
csalogatás
csalogató
csalogatósíp
csalóka
csalókaság
csalós
csalótojás
csalsíp
csalút
csámborog
csámcsog
csámpás
csámpásan
csámpázik
csámpít

csanak
csángó
csánk
csántérfa
csao
csap[1]
csap[2]
csáp
csapa
csapadék
csapadékmérő
csapadékos
csapadékszegény
csapadéktalan
csapadékvíz
csapágy
csapágyfém
csapágyház
csapágyhüvely
csapágyötvözet
csapágypersely
csapás[1]
csapás[2]
csapásos
csapat
csapatbajnokság
csapatgyűlés
csapatjáték
csapatkapitány
csapatledobás
csapatos
csapatosan
csapatostul
csapatmozdulat
csapatmunka
csapatorvos
csapatösszeállítás

csapatparancsnok
csapatrend
csapatszállítmány
csapatszállító
csapatszemle
csapattiszt
csapattitkár
csapatverseny
csapatvezető
csapatzászló
csapáz
csapda
csapdaállító
csapdavető
csapdlecsacsi
csapdos
csapdosás
csapdosó
csapkod
csapkodás
csapkodós
csapkodva
csapkulcs
csaplár
csaplárné
csapláros
csaplárosi
csaplárosné
csaplárosnő
csaplyuk
csapnivaló
csapnivalóan
csapó
csapóajtó
csapóasztal
csapodár
csapadék

csapófa
csapófészek
csapóhíd
csapóhorog
csapol
csápol
csapolás
csápok
csapolt
csapong
csapongó
csapórács
csapos
csápos
csaposlegény
csapósügér
csapószék
csapott
csapóvas
csapoz
csapozás
csappan
csappantyú
csappantyús
csappintva
csapszeg
csapszék
csápszerű
csaptató
csaptelep
csapva
csapzott
csarab
csarabos
csárda
csardak
csárdás[1]

csárdás[2]
csarnak
csarnakcsatló
csarnakkötélzet
csarnakzat
csarnok
csarnoki
csarnoktemplom
csarnokos
csársi
csás
császár
császáré
császárfa
császárfi
császárgomba
császárhús
császári
császárkabát
császárkapocs
császárkodás
császárkodik
császárkor
császárkorona
császárkörte
császárkörtelikőr
császárliszt
császármadár
császármetszés
császármorzsa
császárné
császárnéé
császárnő
császárnőé
császárpárti
császárság
császárszakáll

császártallér
császárvadász
császárváros
császárzsemle
császkál
csasztuska
csat
csata
csatabárd
csatadal
csatafű
csatahajó
csatajelenet
csatak[1]
csatak[2]
csatakép
csatakiáltás
csatakígyó
csatakos
csataló
csatamező
csatangol
csatangolás
csatangolási
csatangoló
csatár
csatara
csatarál
csataráz
csatarend
csatarepülő
csatarepülőerők
csatarepülőgép
csatárjáték
csatárjátékos
csatárlánc
csatároz

csatározás
csatározik
csatársor
csatasor
csatatér
csatatéri
csatavesztés
csatavirág
csatáz
csatazaj
csatázik
csáté / csádé
csalit
csatkészítő
csatlakozás
csatlakozási
csatlakozik
csatlakozó
csatlakozóaljazat
csatlakozódoboz
csatlakozott
csatlakozóvágány
csatlás
csatló
csatlófa
csatlógerenda
csatlólánc
csatlórúd
csatlás
csatlósok
csatlósság
csatocska
csatol
csatolás
csatolási
csatolható
csatolmány

csatoló
csatolt
csatorna
csatornaakna
csatornaásás
csatornabűz
csatornácska
csatornacső
csatornadíj
csatornaépítés
csatornafedő
csatornafedő
csatornafedőlap
csatornagáz
csatornahálózat
csatornai
csatornarendszer
csatornás
csatornatisztító
csatornatöltelék
csatornaváltó
csatornáz
csatornázás
csatornázási
csatos
csatt
csattan
csattanó
csattanós
csattant / csattint
csattog
csattogány
csattogás
csattogó
csattog / pattog
csattogtat
csattogtató
csau

csausz
csáva
csávál
csávalúg
csavar[1]
csavar[2]
csavaralátét
csavaranya
csavarás
csavarási
csavarbiztosító
csavarcsúszda
csavarfej
csavarkapcsoló
csavargás
csavargási
csavargat
csavargató
csavargó
csavargóélet
csavargói
csavargőzös
csavargyár
csavarház
csavarhúzó
csavarint
csavarirón
csavarít
csavarkerék
csavarkötés
csavarkulcs
csavarmenet
csavarmenetes
csavaró
csavarocska
csavarodás
csavarodási

csavarog
csavarorsó
csavaros
csavarószilárdság
csavaroz
csavarrugó
csavarszaltó
csavarszárny
csavarszerű
csavarszivattyú
csavart
csavarthínár
csavartok
csavarulat
csavarvágó
csavarvonal
csavarvonalas
csavartvonalú
csáváz
csávázás
csávázatlan
csávázó
csávázódob

UTALÁSOS HIÁNYPÓTLÓ CÍMSZÓJEGYZÉK

csá	(**isz** /vontató állatok jobbra terelésére/)
csabak	(**fn áll** /halfajta/ ~)
csábítás	(**fn**)
csábítgat	(**ige**)
csábítható	(**mn**)
csacsihal	(**fn áll** /halfajta/)
csacsik *	
csacsogás	(**fn**)
csacsogó	(**mn**)
csahog	(**ige** /ugat, csahol/)
csahogás	(**fn** /ugatás/)

csaholás (**fn**)
csaholó (**mn**)
csahos (**nb** /ugatós/)
csajkavirág (**fn növ**)
csajkó (**fn áll** /nagyfejű ~)
csákányos (l. **mn** ll. **fn**)
csakis (**hat**)
csaklizó (**mn** /csenő/)
csákoz (**ige** /bőriparban/)
csákozó (l. **mn** ll. **fn**)
csaláncsattogó (**áll fn** /ökörszem, tüskebujkáló/)
csaláncsattogtató (**áll fn** /ökörszem, tüskebujkáló/)
csaláncsípéses (**mn**)
csaláncsuk (**áll fn** /rozsdafarkú, -/)
csalánfélék (**növ fn**)
csalánlepke (**áll fn**)
csalánmag (**fn**)
csalánzsák (**fn** /csalánvászonból/)
csalánzószerv (**él fn**)
csalárdul (**hat**)
csalatkozás (**fn**)
csálés (**mn** /jobb oldalra befogott ökör vagy ló/)
csalfán (**hat**)
csalfaság (**fn**)
csalhatatlanság (**fn**)
csalhatatlanul (**hat**)
csaliféreg (**áll fn** /homoki ~/)
csalódáskeltés (**fn**)
csalódott (**mn**)
csalogányhang (**fn**)
csalogánytorok (**fn** /csalogányhang/)
csalogatás (**fn**)
csalogató (l. **mn** ll. **fn**)
csalogatósíp (**fn** /madársíp/)
csalókaság (**fn** /csalfaság/)
csalós (**mn**)
csalótojás (**fn** /fenéktojás/)

csámpásan (**hat**)
csapágyház (**fn műsz**)
csapágyhüvely (**fn műsz**)
csapásos (**mn** /járt, kitaposott út/)
csapatledobás (**fn kat**)
csapatos (**mn** /tömeges/)
csapatmozdulat (**fn kat**)
csapatmunka (**fn**)
csapatorvos (**fn**)
csapatösszeállítás (**fn sp**)
csapatrend (**fn kat sp**)
csapatszemle (**fn kat**)
csapdaállító (**fn kat** /személy/)
csapdavető (**fn kat vad** /személy/)
csapdlecsacsi (**fn** /kártyajáték/)
csapdosás (**fn** /ütögetés, verdesés/)
csapdosó (I. **mn** II. **fn**)
csapkodás (**fn**)
csapkodva (**hat**)
csapkulcs (**fn műv**)
csaplárosi (**mn** /kocsmárosi/)
csaplárosnő (**fn** /kocsmárosnő/)
csapnivalóan (**hat** /rosszul/)
csapóajtó (**fn**)
csápok (**áll** /tapogatók/)
csapolt (**mn** /1. – sör 2. műv /összeillesztett/)
csapongó (**mn** /tévelygő, kiegyensúlyozatlan/)
csapozás (**fn ép**)
csappantyús (**mn műv**)
csappintva (**hat** /husánggal, doronggal/)
csápszerű (**mn áll**)
csaptató (**fn** /sulyok, nádtető felerősítésére/)
csapva (**hat** /husánggal/)
csarabos (**mn** /csarabbal benőtt/)
csarnakcsatló (**fn műv**)
csarnakkötélzet (**fn műv**)
csarnakzat (**fn műv** /árbockötélzet/)

csarnoki	(**mn orv** /üregi, ventricularis/)
csarnokos	(**mn**)
csársi	(**fn** /kereskedőnegyed/)
császáré *	
császárfi	(**fn** /cárevics/)
császárkabát	(**fn** /szalonkabát, ferencjóska/)
császárkapocs	(**fn** /iszkába/)
császárkodás	(**fn** /uralkodás/)
császárkodik	(**ige** /uralkodik/)
császárkorona	(**fn növ** /Fritillaria imperialis/)
császárliszt	(**fn növ**)
császárnéé*	
császárnőé*	
császárpárti	(**fn pol**)
császártallér	(**fn tör** /kétforintos/)
csatafű	(**fn növ** /Polemonium coeruleum/)
csatangolás	(**fn** /kóborlás/)
csatangolási	
csatangoló	(**mn** /kószáló, csavargó/)
csatarepülőerők	(**fn kat**)
csatarepülőgép	(**fn kat**)
csatároz	(**ige kat** /portyázik, kalandozik/)
csatatéri	(**mn**)
csatavirág	(**fn növ** /Polemonium coeruleum/)
csatkészítő	(I. **mn** II. **fn** /kapocskészítő/)
csatlakozási	(**mn**1. /összeköttetési/ 2. /érintkezési/)
csatlakozóaljazat	(**fn vill**)
csatlakozódoboz	(**fn vill**)
csatlakozott*	
csatlakozóvágány	(**fn műv**)
csatlás	(**fn műv** /villamoskocsi-kapcsoló/)
csatlófa	(**fn ép rég**)
csatlógerenda	(**fn ép rég** /kötőgerenda/)
csatlósok	
csatlósság	(**fn** /uszálypolitika/)
csatocska	(**fn**)
csatolás	(**fn** /hozzáerősítés/)

csatolási (**mn**)
csatolható (**mn**)
csatoló (I. **mn** 2. **fn**)
csatolt (**mn** /bekapcsolt, mellékelt/)
csatornaakna (**fn** /lefolyóakna/)
csatornaásás (**fn** /csatornaépítés/)
csatornácska (**fn orv** /tubulus/)
csatornafedő (**fn műsz**)
csatornafedőlap (**fn műsz**)
csatornai*
csatornázás (**fn** /csatornaépítés/)
csatornázási (**mn** ~ /munkálatok/)
csatt (**hangut.**)
csattanó (1. **mn** 2. **fn** /poén, a tréfa ~ja/)
csattogás (**fn**)
csattogtató (**fn** 1. /tornához/ 2. **zene**)
csavaranya (**fn műsz**)
csavarás (**fn műsz** /elfordítás/)
csavarási (**mn műsz fiz** /-nyomaték)
csavarcsúszda (**fn műsz**)
csavarkapcsoló (**fn műsz**)
csavargási*
csavargató (**mn** /forgató/)
csavargóélet (**fn** /alvilági élet/)
csavargói*
csavargyár (**fn** 1. **ip** 2. **átv**)
csavarház (**fn műsz**)
csavarmenetes (**mn műsz**)
csavaró (1. **mn** 2. **fn** /személy vagy eszköz/)
csavarocska (**fn**)
csavarodás (**fn műsz**)
csavarodási (**mn műsz**)
csavarrugó (**fn műsz**)
csavarszerű (**mn**)
csavarthínár (**fn növ** /Valismeria spiralis/)
csavartok (**fn műsz**)
csavarvonalas (**mn műsz**)

csavartvonalú	(**mn műsz**)
csávázás	(**fn** 1. **műsz** 2. **mgazd**)
csávázatlan	(**mn mgazd**)
csávázó	(**mgazd** I. **mn** II. **fn** /személy/)

Lehet-e mindebből tanulságokat levonni, és mennyire általánosíthatók ezek a tanulságok? A korpuszépítés elvi, módszertani vonatkozásaiban egyértelmű a válasz, és a pozitív hozadék is, amelyre kizárólag nekünk, a Délvidéken volt módunk az 1970-es, 80-as évek nagy vállalkozása révén, amikor az elkészült Szerbhorvát–magyar nagyszótár anyagát az induló számítógépes programok segítségével sikerült „kifordítanunk", és ezzel a fordított viszonylat, a Magyar–szerbhorvát szótár munkálatait megalapoznunk.

A viszonylag kis betűrendi táv anyaga is tekintélyes számú eltérést mutat a korábbi értelmező szótárhoz hasonlóan, de a legutóbbi kiadáshoz viszonyítva megállapíthatjuk, hogy a kifordítás anyagában előforduló többlet szinte érintetlenül megmaradt.

Az most nem lehet feladatunk, hogy a különbség szükséges, funkcionális vagy felesleges mivoltát értékeljük. Érdekes lesz majd a most kialakulóban lévő Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusszal is összevetni.

Az idegen nyelv–magyar nyelv viszonylatának eltérései legtöbbször szófajváltó továbbképzések, mint a *csábít*hoz képest megjelenő *csábítás, csábítgat, csábítható; csámpás – csámpásan; csapong – csapongó* stb.

Többször fordulnak elő a délszláv nyelvi valósághátterek sajátos jeltárgy-képződményei, ún. reáliái, mint az *oslić* ekvivalenseként a *csacsihal*, amely érthetően nincs benne a magyar eredeti lexikai korpuszokban.

A többlet kialakulásához hozzájárultak a délszláv nyelvek grammatikai kategóriái is, mint a csapláros, csaplárosné összefüggésében megjelenő *csaplárosnő* (*krčmarica*). Számos többleti eltérést eredményezett a szaknyelvekből való intenzívebb merítés is, amely szintén az eltérő valósághátterekkel magyarázható, vagyis a szerb-horvát nyelvben pl. egy tengerészeti, halászati műszó evidenciának tekinthető, a magyarban viszont ritka ter-

minus. Pl. *Csarnak – csarnakcsatló*, *csarnakkötélzet*, *csarnakzat*; *Csapágy – csapágyház, csapágyhüvely.*

Pozitív eredményű eltéréshez vezetett a csak Vajdaságban előforduló szóállomány bekerülése a szerb alakok ekvációjaként, mint a *csapdlecsacsi* kártyajáték megnevezésében.

Dolgozatunkban csupán a jelenség meglétét kívántuk igazolni, és módszertanában megragadni. A vizsgálatokat nagyobb mintákra kiterjedően folytatjuk.

Útmutató a korpuszba építendő élőnyelvi szövegek lejegyzéséhez

RAJSLI ILONA

A korpuszkutatás keretein belül az élőnyelvi szövegek lejegyzésekor *alapszövegek* készülnek, amelyeket a kívánalmaknak megfelelően tovább lehet finomítani, az eredeti hangfelvételek ugyanis elérhetőek.

Szöveglejegyzésünk megkísérli összeegyeztetni azt a kétféle kritériumrendszert, amely egyfelől a beszédesemény komplexitását próbálja meg visszaadni/érzékeltetni, másfelől viszont az élőnyelvi szöveg nyelvi megvalósulását helyezi középpontjába.

A már elkészült alapos lejegyzési módszerrel ellentétben a beszédesemény nonverbális elemeinek rögzítéséből nyilvánvalóan kevesebbet tudunk felvállalni, hiszen a lejegyzésnek és a kódolásnak időben és a technika szempontjából is elfogadhatónak kell lennie. Természetesen jelölni kell minden olyan jelenséget, ami az adott szöveg megértéséhez szükséges: párhuzamos szövegek jelölése, félbehagyás, közbevágás, önközbevágás stb. jelölése a már megadott eddigi átírások szerint.

Meg kell találni a gyakorlatban is alkalmazható mértéket a fonematikus elv, valamint a helyi specifikumokat jelző fonetikai jelölés arányában.

Konkrétan:

- A vajdasági regionális köznyelv szerves részeként nem elhanyagolható a zárt e (ë) jelölése, mely ezen a területen nemcsak jelentéshordozó elem, hanem sok esetben a nyelvi identitás egyik fontos szegmense.

▪ E tájegység nyelvhasználatára igen jellemző továbbá az azonszótagú l kiesése, ami pótlónyúlásos ā és ē realizációjához vezet, amit úgyszintén jelölni kell.

▪ Az illabiális a ejtése ma már (Kupuszinát, esetleg a Tisza mentének egyes részeit kivéve) elvétve hallatszik, de a tisztán hallható ejtés esetében jelölni kell.

▪ A tökéletlenül képzett magánhangzók jelölésére – ha ritkán kerül is rá sor – a ∂ jel megfelelő.

▪ A hangkapcsolatok jelölésekor külön odafigyelést igényel a hasonulások jelölése. A szöveglejegyzés lényegét tekintve arra is gondolni lehetne, hogy a következetes „kiejtés szerinti" leírás a korrekt megoldás. A munka üteme miatt viszont nyilvánvaló, hogy bizonyos szintű szelekció eleve elvégezhető. A részletezést most elkerülendő megállapíthatjuk, hogy azokat a zöngésség és képzéshely szerinti hasonulásokat (mind szóban, mind pedig szókapcsolatban és mondatfonetikai helyzetben), amelyeket a köznyelvben is normatív értékűnek fogadunk el, nem szükséges jelölni (pl. *megsüt, néztük; egy csapat* stb.). A gyakran előforduló *azt mondja* szerkezet esetében így egy felemás leírás jön létre: *aszondja.* A szokásos hasonulás vagy igazodás elmaradását jelölő (') más esetben is használható: pl. *tizen'nyolc*.

▪ Az összeolvadások közül csak azokat nem jelöljük, amelyek egyféleképpen realizálódnak (pl. *tudja, aludjonak*). Jelölni kell a *mindjárt, egyszer, szabadság, utca* típusú szavak pontos ejtését.

▪ Az ly ejtése egyöntetű (j) ezen a vidéken, ezért indokolatlan a helyesírástól való eltérés.

▪ A hiátustöltő j esetében ugyancsak lehetséges lenne bizonyos szelektív hozzáállás, mégis talán egyszerűbb a kiejtés következetes jelölése.

▪ A fonémahiány eseteit jelölni kell; pl.: teát .<=tehát>

▪ A magánhangzó-rövidüléseket mind szó belsejében, mind pedig szóhatáron jelöljük.

▪ Az *az* névelő tapadó *z*-jét jelölni kell nemcsak azokban az esetekben, amikor szünet után történik, hanem a nyelvjárásias beszédben egyéb helyzetben is.

A szöveglejegyzés során felmerült egyéb kérdések:

▪ A szünetek jelölését egyszerűsíteni lehet egy rövid (|) és egy hosszabb szünetjel (||) alkalmazásával. Ez kiegészíti a köznyelvi helyesírás szerinti írásjelek használatával kialakított képet. (Elképzelhetőnek tartom, hogy a tagmondatok határán, halmozott mondatrészek, illetve egyéb, mondaton belüli tagolás esetében elmarad az írásjel használata.)

▪ A félhosszú magánhangzók jelölésére nyilvánvalóan nincsen mód, de esetenként szükséges redukált ejtésű hang, illetve hangcsoport jelölése; pl.: hogy^{ha}. Ez előfordulhat emfatikus nyúlás esetében is, amikor diftongus alakul ki; pl. n^{a}ótaszóval.

▪ Az emfatikus nyúlások jelölésére a kettőzött betűt használjuk.

Megjegyzés:

A két eltérő típusú szöveg lejegyzésekor megpróbáltam alkalmazni az eddig felkínált lejegyzési megoldásokat, valamint jelöltem azokat a kiejtési sajátságokat, amelyeket helyi specifikumnak tartok.

A szüneteket jelző tagolás kérdését még így sem tartom megnyugtatóan lezártnak.

A beszédmódra utaló megjegyzések elhelyezését illetően is vannak fenntartásaim, sok esetben jó lenne előre jelezni a hangfekvést.

A szövegek lejegyzésében kimaradt a szakasz-, illetve mondathangsúly jelölése. A gyakori alkalmazás miatt erre technikai okokból nagyon egyszerű megoldást kell találni.

Illusztráló szövegátiratok:

1. Szöveg

A szöveg monológszerű, csak külső zajok hallatszanak.
Adatközlő: Kovács Ferenc adorjáni dohánytermelő

Kovács Ferenc a nevem | adorjáni lakos, ezerkilencszázhuszonöt május elsejin születtem, Adorjánon. | Itt is lakom, miúta megszülettem. | Hát csak valamikor hát nem így ment az élet, mint mostan, hanem inkáb | ez a mi kösségünk szinte két részre osztolódott. | Vót fölvég, ami van is, mëg alvég. Körűbel∂ a templomnáá | vót mëgfeleződve, | mer hát az alvégbe hát gazdag emberek ö | laktak. A fölvégbe ugyanúgy szëgényëk, olyan szëgények, hogy hát mind álʲtalába szëgények. Az a jellemző rá, hogy míg az alvégbe úgy hat lánctú ötvenhat hatvan láncos emberek laktak, a fölvégbe mëg | csak ëgy-kett∂ esetleg három holdja vót neki, az is rét. | Hát elég nehéz vót akkó, mondjuk rá fölvégnek. | Teát <tehát> abba a zidőbe a fölvég, má is a fölvég vót a napszámos | az alvégbe, ha pénzt akart, kenyeret akart enni, ez való. És ez így van, így volt, [emeltebb hangon] így volt. | Az én gyermekkorom is ilyen borrasztó <!> vót. | Hát én két osztályt jártam, elsőt, másodikat, bár eléggé jó tanuló vótam, [kakaskukorékolás]| de mindegy a kenyér után, már akkor gyermekkoromba elálitottak kanásznak, gátőrhön elsőbb. | Az adorjányi gátőrök. | Akkor ugyë | maj jött az ünnepsíg, | köllött vóna ing vagy gatya, vagy új bocskor, vagy valami. | Há de nem nagyon jutott. | Nem jutott bocskor még hétköznapra së, tudja, | mer mer hát nem futotta az a bér. Há nagyon kevés bérünk volt, [kakaskukorékolás] | és bizony annak a gyereknek a lába abba a harmatba rëggē, a szél kifújta, | nem hogy retkës vót a lába, tudja, az is, de ki vót repedözve, utóbb má fájt. [kakaskukorékolás] | Nem vót idő arra, hogy bëgyógyújon, hát me ëgyik rëgge ᵘtán a másik rëgge köʲlött a jószág után mënni, mer bizony ot parancsoltak, | ha ënni akart az embör, akkor ottan mëg köllött csináni sok mindönt, má gyeröknek meg köllött csináni eléggé nehéz munkákat. [kakaskukorékolás és ajtócsikorgás] | Utánna mëgëst csak csak ö csak kanász vótam, szolgáltam. | Má mikó nagyobb lëttem, | mondjuk elértem a tizenkét évet tizenh∂, akkor má marokverő vótam, örűtem, hogy nem köll őr∂zni a jószágot. | Elmögyök egy másik hēre, ahun hátha jobb lössz. | Hát persze a is elég gyászos vót, mer jött az adorjányi búcsú, hát ami még ma is hát elég szép nagy ünnep. || [emeltebb hangon] De édësanyám vött egy gatyát piros csíkossat, mëg ëgy ëgygombos trikót, de mezétláb, | de

nem számított, gyütt a nagy búcsú, de ugyanakkor gyütt ëgy nagy szomorúság is, mer a búcsúba nagyon kevés ideig lëhettem. Pénzem nem vót, nem futotta, ugyë, szëgény család vótunk nagyon. | Akkor hajtottuk a bolonkocsit ëgy öt-hat kerülőt, kó <= akkor> ëccő fölűhettünk a bolonkocsira. Ez így mönt ëgy jó ideig, még ki nem fárattunk. | Ebéd után jött a messze tanyárú ëgy gazda, ahova éngëmet xx elállitottak xx marokverőnek, | s a búcsút sírva ott köllöt hagyni. | Itten nincsen duma, menni köll, a kenyér után menni köll. | Nagy örömünkre oszt mikor má lë lett, ugyë, aratva, hazaértem, majd én is a többi boldogabb ember fiávā majd ējárok a Tiszára oszt fürdök, bukdácsolunk. | Azaz erre aztán së jutott idő. | Aztán csak szolgálni köllött. | Akkor ugyë a a a | ziskolábu ahogy kimaradtam, még iskolaköteles lëttem vóna, vót ëgy ëgy ëgy nagyon kemény szivű tanítónk, de nagyon jó ember vót, Bakota Antalnak hívták, | më mëgsajnát, olyankor mikor a szegény gyerököknek osztották a lábbelit, mondjuk rá bocskort | olyan valamilyen valamilyen kabátokat, akkor hát /- nekem -/ [hangosabban] is juttatot ëggyet, mégis hogy, hát jó diákja vótam. | Hát bizony ez így van. Aztán má mikor nagyobb lëttem, | még nagyobb tizennégy körül, vót ëgy barátom, azaz csak olyan olyan barátom, ahol, ahol az anyám negyven évig vót mosónő, takarítónő, | /- hát eléggé jó béré -/ [cinikusan], két liter szëpërát tej vót a napi bére. || Hát elég sajnossan éltünk. | Ez ez a zember fija, ahol az anyám mosónő vót, ëgy évvē fiatalabb vót, mind én, hát én vótam a nagyobb, /- de képzejje én -/ [hangosabban] azt a ruhát, amit ő kinőt, utánna azt kaptam el, hogy hurcójjam, képzelheti, hogy feslött rajtam. | De a szegénység, az szegénység maratt.|| Egésszen fölszabadulásig, | aztán elértem a tizen'nyóc évet | a fölszabadulás közelgött, elmentem a frontra. Negyvennégybe már itten, mikor fölszabadultunk, ēmöntem ki a frontra, | hát mi híján négy évet voltam, nem a fronton, hanem már aztán katona is. | Hát, hát nagyon sokat szenvedtünk a fronton. | Szinte gyalog mentünk innen a harcba, | Ausztria Koruska Ejbiszvaldig. | Fölszabadulás, | hogy egész Koruskáig kimentünk, harcokba, ütközetökbe gyalog. Nem vót jármű, a vasútak fölszaggatva, | a slippërfák kettőtörve, | a telefonpóznák, karók, ezök is elvágva. | A nagy némöt mozdonyok mind tönkre tötték. A köves

útat főrobbangatták, mos hogy kik, mëg mik, milyen katonaság ment ē. | Mink gyalog, | éhön, szomjan, ruhátlan. | Lërobbantam, | tüdővészt kaptam, | sokáig húztam, mire teljesen tönkre tött, | de hála az orvosoknak azér valahogy, valahogy úgy, valahogy úgy hēre ö gyüttem. | És aztán mikor hát | öö ugyë lëszereltem, hazagyüttem negyven'nyolcba, | akkor má más lett a világ. | Sokkā jobb lött. Mondjuk rá, akkó má nem vót kettéválasztva a falu. [köhint] | Egyfurmán egyfurmán jutott mindönkinek a szabaccság. | Úgy néztem, hogy mostan viratt ránk ëgy olyan igazi nap, ami tényleg ëggyenlővé tött ëgy boldogabb embör fiáva. | Ez ëgy felejthetetlen, gyönyörű, én is részt vëttem a fölszabadulásba, s az is nagyon is örűtem neki, hogy elértük azt a célt, hogy nem köllött többé, mëg nem köll többé szëgény embörnek kinőtt, gazdag ember holmiját hordozni. | Utánna, | hát utánna, | aztán, hát olyan munkás löttem, ami adódott, /- természetesen nem gyári -/ [halkabban], mer akkó hát gyár nem vót, | de mégis vótak régi gyárak, ahun dógoztam, résztvëttem, mondjuk rá vërbászi cukorgyárba tizenkét kampányt, | mëg ebbe vót jó valahány egész év is, hogy dolgoztam, de nemsokára hát ilyen lakadalmi zenész lettem. | Nagyon szerettem a zenét. | Egésszen negyvenkilenctül hát most | körűbelű nyócvannégyig | muzsikáltam. | Több hangszërt mëgpróbágattam, de nagyon beleszerettem a nagybőgőbe, ahun asz mondják, hogy | az a nagybőgős az xxx aki oan nagyon bőgőzik, nagyon hallatszik, mëg nagyon jó muzsikál, a nagy bőgőbe beleszületött. | Így aztán má két éve kicsit mëgëst csak lërobbantam, | így | harcos segélyként kapom a nyugdíjamat, mëg van | hát úgy két hold fődem, ebbül élek, de vígan.

2. szöveg

A beszélgetés résztvevői:
A = Milutinovics Mihály 76 éves adorjáni dohánytermelő
B = Milutinovics Mihályné, szül. Bús Emília

A: Tizënkét esztendős koromba ēmarattam apámtú, anyámtú. Úgy éltem, mind nyúl a rétön. | Nem vót sënki së, aki adott vóna önni së röndössen. | Hozzáfogtam dohán(t) kupëckonni.

B: Ű vót a hetedik +/.
A: Ne beszéj /- të bele -/ [indulatosan]
B: /- tesvérek -/ Há mijé, há xxx
A: Ëgyik nap ēmöntem tíz-tizenöt kila dohánnyā lë a becsei mëg ö | a zújvidéki határra, röggēre már ott vótunk. | Közbe finán-cok mëgzavartak, akkó ēszalattunk ëgy düllőt, kettőt is, me vótunk többen. | Ha birtunk, ugyë fiatalok vótunk, ēszalattunk. | Mikó osz <=aztán> ēszalattunk aztán, nem tanátak meg a kuko-ricába sëhun së. | Me hozzáfogtunk áruni a dohánt, néha sikerűt, úgy hogy két helyön is elattuk azt a tíz-tizenöt kila dohánt. | Ëgy heti napszám mëgvót, | a dohán árán kíívű. | Nem köllött ēmönni sënkinek së nyóc dínáré vagy tízé kapáni vagy kaszáni. | (Hát) ez így mönt, ëgyik naptul a másikig. Mikor osztán | ēmöntünk, gyüt-tünk hazafelé, | kó <=akkor> vótak a tanyákba, tanyavilágba, akik főzték a kukoricapálinkát. | Kó <=akkor> mögvöttünk ëgy négy-öt litër kukoricapálinkát, naótaszóval gyüttünk hazafelé, ugyë fiata-lok vótunk még akkó.
B: [kuncog]
A: Tizennyóc-húsz évesök. /- Bërúgtunk ëgy kicsit -/
B: /Nem is hallotá még ilyet. Igaz-ë?/
A: Bërúgtunk egy kicsit, akkó lëfeküttünk vala(hun) a zugaron oda a borozdába, búzába, mē még akkó hát ugyë Szent György-nap előtt nem nagy vót a búza. | Sütött a nap, kialuttuk magun-kat, ēgyüttünk haza, vöttünk mëgin ëgy csomó dohánt, | másnap má mögin möntünk | dohánnyā. Ez így mönt tíz esztendeig.
B: /- (Há mint) szegínyembör -/
A: /- Nem xxx -/ Hát nem vót, majd azt mondhatom, hogy së ingëm, së gatyám röndös. | Nem vót, aki | röndözzön, ugyë, nem vót anyám, së apám, | tesvérjeim mëg nem törőttek velem. || Még magam sütöttem, főz-tem abba a zidőbe is. | Nagyon sok ekkora kis hajába krumplit mëgsütöttem, mögfőztem. | Húsrú szó se löhetött, hogy maj+… Esetleg, ha vöttünk a hentösné egy darab kóbászt vagy hurkát, ahun sütögetött Zentán vagy ahun. | Így éltünk akkó, abba a vi-lágba. | Hazagyüttünk, osztakkó kialuttuk magunkat, möntünk to-vább. | Ez így mönt tíz esztendeig. | Mikó ez lëzajlott, akkó ēvit-tek katonának. Húszéves löttem. Vótam a Sándor király katonája

másfél esztendeig. | Onnën mëg haza së eresztöttek, szabadságra së. | A többi ēgyütt szabadságra, én olyan jó katona vótam, hogy kiolvasták az ezredparancsba, hogy Milutinovics Mihály, të nem mégy szabaccságra, nem kapsz, | mer büntetött vótam.

B: /- xxx -/

A: /- Nagyon sok -/ helyën mëgfordútam. Így oszt | lëjárt a másfél év, aztán mëgin hazagyüttem, aztán foglalkoztam paprikadarálássā.

B: [kuncog]

A: Azt is feketén köllött anni mindég, mëg ö mer nem szabad vót árúni.

B: [sóhajt]

A: A zőrőt paprikát, darátt paprikát. | Avval is vótam ëgy két-három évig, | de péizt sosë vittem el a kocsmába, ami péizem vót, csak annyi, hogy, | no ëgy, esetleg ëgy száz dénárt | ētöttem olyan hēre, hogy së a zegér në rágja mög, së në tanájja sënki së mög. || Nem tutták a tesvérjeim së, mikó | má mëg akartam nősűni, | assë, hogy mëg akarok nősűni, énnēköm nem köllött gűgyű, mind abba a züdőbe, hogy mönt az anyja vagy a tesvérje vele, hogy mëgkérje azt a lánt. /- Ha ēgyüssz hozzám, ēgyüssz, ha nem gyüssz, Isten áldja, -/ [hangosabban] nem tudja mög sënki së.

B: Úgy vót.

A: Mikor osztán ēhoztam a kendőt, ēmöntem a kocsmába a jegykendővē, | akkó röggelig ott mulatgattunk, vótak kolëgák, me kuncsaft ilyenkó akad ám, ha az embör iszik. || No, mikó hazagyüttem, ëgy nénémné vótam, | kivöttem a belső zsebbül, a kabátzsebbül a jegykendőt, az asztalra vágtam, no mondom, /- nëna, mosmá megnősűtem, vagy nősűlök.-/ [hangosabban] Nem szót sëmmit së, hát jó van, të tudod, aszondja.

B: Nem parancsót.

A: Éppen akkó halt mëg a Sándor király, akkó lűték agyon. | Nem szabad vót së lakadalmat csináni, së +/.

B: /- Së virágot -/

A: /- Së virágot. -/ Ne beszéj të, mama, bele. [feddőn]

B: Hát tudom xxx

A: Nem szabad vót ilyesmit. Së zenésznek, szóó së lehetött arrú, hogy zenézzenek. | Vöttem ëgy birkát, osztakkó lëvágtuk, |

vót huszonöt litër bor, mëg a körösztapám vót a násznagy. Vóótunk ëgy húsz-huszonöten, mëgvót a lakadalom. | De abba a züdőbe nem vót ám torta | még, hogy maj tortát, mëg süteményt, ilyet öszünk vagy olyat, ugyë, | vacsora után. Szó së vót arru. Esetleg guráblit <!> vagy rétes.

B: /- (Az is jó) -/

A: /- Abba a réégi -/ réégi világokba mind úgy vót.

B: [hosszan sóhajt]

A: No oszt mikó mëgesküttünk, | akkó árútam ē a zújasszonnak, hogy mosmá házat is vöttem. | /- Hát hun vötted a pízt? -/ Hun vöttem a pízt! Hát mé vótam én ennyi ideig dohánkupëc!

B: /- xxx -/

A: /- Mindég -/ mindég a kocsmába vótá, (aszondja) mindég mulattá, oszt mégis házat birsz vönni? [felemeli a hangját] Jaa, a ház árát nem mulattuk ē.

B: [kuncog]

A: Ez így mönt tíz esztendeig. || Aztán osz vergőttünk ithon, ötven mönnyi? +//. ö két-három esztendő úta má itt, ebbe +/

B: /- házba vagyunk -/

A: /- házba vagyunk.-/ Mindég úgy vót, majd kicseréjjük nagyobbé, | de ʰát marattunk mink má itt öregössen, | úgy, mind a ház.

B: Három éve má +// én is belebeszélök //+ az ötvenévesset tartottuk. | Itt. | Vagy tik nem is tudjátok xx?

A: Hát hogy tunnák űk, fiatalok.

B: Nem tudják űk.

A: Aztán oszt ēkezdtünk dógozgatni | ērű, ārú. || Négy-öt esztendeig termeltem a dohánt, hát nem sokat termeltem, fé holdat. | Annak a zárát mind féreraktuk, hozzá se nyútunk. || Abba nem vót papírpíz ëgy së, az mind vaspíz vót, ekkorák, mind most ezök a nagy tízdínáros vaspízëk. | Vöttem egy félánc fődet. /- De micsoda öröm vót az! -/ [felemelt hanggal] Hóó, fejre való kendőbe vót bëkötve a píz, ëgy | fé szakajtó vaspíz vót, asz vittem a főd árájé.

B: [kuncog]

A: Ez így mönt. | Aztán oszt gyütt a többi, mindég jobban-jobban dógoztunk, mëg | vót ëgy kis szöröncse. Aztán úgy hogy vöt-

tünk azé hat és félánc fődet. | /- A sëmmibű së. Most mëg má nem kő ëgy semmi së. -/ [nyomatékosan]

B: A szomszédok még most is emlögetik, hogy /- ugyë maguk milyen sokat dógoztak. -/ [emeltebb hangon] Dógoztak. /- Hát igaz (vót). -/

A: /Utób annyit dógoztunk/ má xxx úgy vót, hogy | má hónapszámosok vótak nálunk. | Nem én möntem ē dógozni másnak, hanem, aki gyütt, fizettem ugyë a hónapi napidíjat nekik, hónapszámos vót +/.

B: Hát dohán vót sok, no. | Osz főkētünk éccaka félkettő-félháromkó, | oszt három családunk vót, azokat hagyjuk, mög vót ëgy csapat liba azé, hogy a lányom, ëgy lányunk vót, aztat hogy kiölégíjjük, në aztán, hanem most. | Hát oszt vótak ezök a gyerökök. Aszondja ű ëccő, éppen így ezök, még ez a pad is itt vót, | oszt akkó meg'gyútottuk, oszt csomóztuk a dohánt +/.

A: Hattuk a gyerököket alunni, tizënëgy óráig lámpásná, petlórëumlámpásná itt csomóztunk, űtűnk. | Akkorra bërugtunk mind a ketten a petlórëumfüstű, [nevetve] me füstőt a lámpás. Gyerëkëk hagy aludjonak. Feküdjünk lë /- mink is +/.

B: /Oszt lámpá +/

A: [csittító hangot ad]

B: /- xxx (világba) -/

A: Halgass!

B: Bizon. Gyútottuk mëg a lámpát +/.

A: Akkó ëgy órahosszát kettőt aluttunk, két-három óra körü, hun hogy ébrettünk fő +/.

B: Akkó vöttem ëgy negyven libát, hogy hát a lányunknak a toll kilögyön, az a zëgy lánnak. | Hát oszt akkó rögge má azok gagogtak, de āra a temető sarkán legētettem űket. | (Montuk), +// hagyjuk má azt a gyerököket, mer ëgy a legfiatalabb, oszt az ëzéite <= izélte> Hát oszt akkó eccő aszondja az apja, hogy +// hagyjad űket, aztán meg oszt csak azt mondjuk, hogy | +// hát gyere, fiam, hát hallod, hogy gagognak a libók. | /- Éédösanyám, [felemelt hangon] aszondja, +// méé nem, aszongya, az őrzi űket, akinek a toll kő. [Nevet] || Hát így mönt lë a mi életünk. Bizony.

A: Mondom, két-három órakkó főkētünk mëgin, mikó mán ö ëgy annyit aluttunk ëgy-két óra hosszát vagy háromat. | Akkó

röggēre mire mëgvilágosodott, ē köllött a lámpát fújni, mëgin részögök vótunk, mer füstőt az a pëtrólëum lámpa. | Annyi füst vót bënt, /- hiába csavartuk +/.

B: /- Hát a tévé -/ nem vót ott, oszt ott vót a lámpa +/.

A: Hát akkó még tévérű vagy rádiórú szó se löhetött. | /- Mëg mëg së +/…

B: /- (Hát ezt) -/ mög most a gyerököktű kaptuk, /- most ahogy ötvenmennyik vótak.-/

A: /- Jó van. Në beszélj, mama të.-/

B: Nem beszélök, de azé én is szeretöm mondani, mer úgy vót.

A MAGYAR NYELV VAJDASÁGI RÉTEGEI, HASZNÁLATI MINTÁI, JELENSÉGCSOPORTJA

A kupuszinai nyelvjárás fonémaállományának állapoti-változási jellemzői[1]

SILLING ISTVÁN

Elöljáró szavak

egy nyelvjárásról s egy faluról, ahol még a házak is meghalnak

A magyar nyelv egyik legszebb szava a *hajlék,* amelyben otthon és biztonságban érzi magát az ember. A szegény ember anyjától életet s nyelvet kapott, de házat nem. Életének legfontosabb feladata volt fedelet teremteni a feje fölé, saját házat, hajlékot biztosítani magának és családjának. Életek, több generáció élete, küzdelmes sorsa nyilvánul meg egy-egy családi ház képében. A *van hol otthon lennem* biztonságát jelenti a *vȧn fëdél ȧ fejem fëlët* tudata, a sok munkával felépített, s ezért a legnagyobb becsületben tartott ház. Mert jaj annak, aki hajléktalan, akinek még a fejét sincs hová lehajtania. Se háza, se hazája.

Szomorú látványt nyújtanak mostanában a Bácskában a gazdátlan, az ebek harmincadjára jutott házak. A hajlékok, melyek hajdan takaros vagy virágzó gazdaságoknak nyújtottak otthont. Tulajdonosaik vagy elhaltak, vagy más vidékre költöztek. A megélhetés keresése, a gazdasági migráció, majd a személyes biztonságkeresés több családot vitt a Nyugat-Bácskában a XVIII. század közepén (1751. május 14.) létesített Kupuszináról (csak 1904–1918 között volt Bácskertes a falu magyarosított neve) is más, boldogabb vidékekre, külországba. De a születések számának csökkenése is oda juttatta a falut, hogy sok öreg szülő után megörökölt ház immár fölöslegessé vált: nem kell az egy szem unokának még az öreg ház telke, portája sem, hogy a maga újabb házát azon fölépítse, mert szülei hajlékában nyugodtabban és kényelmesebben megélhet.

A XIX. század derekán, amikor a Dél-Alföldre érkezett új telepesek már száz évet eltöltöttek új hazájukban, még 150–180 gyerek is született egyetlen évben például az említett Kupuszinán, és a mintegy 2500 főnyi lakosság 500 kétszobás, vert falú és nádfedeles házban fért el.

Fényes Elek ezt bizonyítja 1851-ben Pesten kiadott *Magyarország geographiai szótára I–II.* című összefoglaló munkájában, amikor a következőket írja a faluról: „**Kupuszina**, Bács m. magyar falu, Zomborhoz 1 1/2 a Dunához egy órányira: 2551 kath. 2 óhitű, 10 zsidó lak. Földje fekete s igen termékeny; hires káposztát, sok zöldséget, nevezetesen foghagymát terem. A határjában lévő posványságok közt, némely épületek nyomdokit láthatni; ugyan ezen mocsárok tekenyős békát, csikot, nádat, s a t. bőven szolgáltatnak. Kath. paroch. templom. F. u. a kamara. Határa 1100 □ ölével 9534 hold, mellyből 49 7/8 urbéri, 1 6/8 szabad telek után van 1872 hold szántó, 1259 hold rét és beltelek, 314 hold jó, 1810 hold mocsár legelő, 102 h. szőlő. Uradalmi szántó és rét 158 h., nádas 2392 h., mocsár 1532 h., utak 95 hold” (281. o.).

Az Osztrák–Magyar Monarchia idején végzett utolsó népszámlálás adatai szerint 1911. január 29-én Bácskertes (Kupuszina 1904-ben ezt az új nevet kapta) bel- és külterületén 3203 lakos élt 879 lakásban. Igaz, a gyermekhalandóság abban a korban az újszülötteknek szinte az egyharmadát hamar elvitte, de az életkedv s talán a bizakodás meg a különböző „modern praktikák” hiánya a következő évben pótolta a kiesést. S a népességszaporulat olyan fokú volt, hogy bizony sem elég föld, sem elég ház nem jutott minden családnak. Ez eredményezte a XIX. század végén, a XX. század elején a tömeges kirajzást ebből a szép népviseletéről, különleges nyelvéről és konyhakertészetéről ismert bácskai faluból. Nem messzi vidékeken, hanem csak itt a közelben, leginkább a Duna melletti hatalmas nagybirtokokon, azok egykori erdőinek irtványföldjein igyekeztek roppant nehéz munkával, de valahogy boldogulni az arra rászoruló kupuszinaiak. Az elvándoroltak azonban sohasem szakították meg kapcsolatukat a szülőfaluval. Mindannyiuk örök vágya az maradt, hogy a Duna menti árterületeken olcsón bérelhető földeken gazdálkodva annyit megtakaríthassanak, hogy öregségükre haza, a faluba visszatérhesse-

nek, ahol bármilyen kicsi házat, hajlékot s pár hold földecskét szerezhessenek. Mindenki otthon akart élni, s otthon meghalni. Hogy ez nem mindenkinek sikerült, az természetes. De aki tehette, hazajött, hozva kicsinyke vagyonát, s az azon a vidéken – ez leginkább Dél-Baranya, vagyis a Drávaszög – elsajátított néhány nyelvi jellegzetességet. Azért csak néhányat, mert ott, a szülőfalutól távol is leginkább kompakt egységben maradtak a kupuszinaiak. S az ő fiaik már itthon építgettek, gyarapogattak, vagy váltak végérvényesen nincstelenné.

A XX. század nyolcvanas éveinek elején még 950 házban mintegy 3000 ember élt Kupuszinán. Több új ház is épült a kedvező gazdasági körülményeknek köszönhetően. Gyarapodott a falu. A hatékony iskolai oktatás, a tehetséges tanulókat továbbtanulásra biztató gondoskodás sok fiatal számára tette lehetővé, hogy közép- vagy főiskolai, egyetemi képesítést szerezzen. Közülük, otthoni munkahely híján, igen sokan nem tértek, nem térhettek már vissza szülőfalujukba. A hatvanas években jelentkező külföldi munkalehetőség, munkavállalás ugyancsak jelentősen növelte a faluból elvándoroltak, s csökkentette az itthon maradottak számát. Ma már jó néhány kupuszinai él Németországban, Ausztriában, Svájcban, Kanadában, és élnek Angliában, Ausztráliában, Norvégiában, Finnországban is. Újabban pedig, főleg a délszláv háború idején, Magyarország lett a kivándorlás célpontja. A zártságát feladó, megkövült endogám házasodási szokásairól lemondó, más településekről, illetve településekre is szívesen házasodó, felvilágosultabb fiatalság ugyancsak hozzájárult ehhez a tendenciához

A mostani erőteljes gazdasági hanyatlás pedig tetézte ezt a folyamatot. Itthon elértéktelenítette a jól termő földet (1 hold földet már 500–1000 euróért is lehet venni 2002-ben, a földbérlet pedig 3-4 q búza ára egy holdért), a földművesek terményeinek alacsony árával pedig a földdel való törődést. Ennek következtében fokozódott a lassú polgárosodással beindult földelhagyás, csökkent a mezőgazdaságból élők aránya, ami a falu nyelvi kultúráját sem hagyta érintetlenül. Az ilyen életmódváltozás lassan megfosztja becsületétől a paraszti otthonokat, a házakat is. A negatív népszaporulat pedig már a második világháború óta érezteti ha-

tását a kupuszinai hagyományváltozásban. Az 1990-es évek során évente már nem volt húsznál több az újszülöttek száma, míg az elhunytaké ritkán csökkent ötven alá.

A kupuszinai házak gazdátlanná válásának folyamatában az egyik, talán kevésbé látványos fokozat az, amikor a tehetősebb családok terményeik raktárépületének tartják meg saját jussukat, vagy vásárolják meg ilyen célra a lakatlan házakat. Így még van ugyan falubeli tulajdonosa a hajdan becsült és becsületesnek tartott háznak, de gazdája már nemigen. Hiszen a ház törődést, felügyeletet, magyarán gazdát kíván, s az ilyen raktárházakat már nem meszelik, nem takarítják, a havat sem tisztítják el előttük; használják őket, de leginkább a sorsukra hagyva. Állnak, ám pusztulnak.

A másik fokozatot pedig az jelenti, amikor a szomszéd ház gazdája, a házhely, vagyis a telek bővítése, a házhoz tartozó kert nagyobbítása céljából megvásárolja az eladó, lakatlan és lepusztult állagú épületet. Ezeket a hajdani hajlékokat azután sorra lebontják, hogy még a külső faluk se maradjon meg, esetleg kerítésnek se, és annak helyén téglakerítés (ha) épül a szélesebbé vált, nagyobb kerttel gyarapodott portán. Így tűnt el az utóbbi években – a sok-sok kupuszinai embert követve – sok hajlék a gazdagságáról híres Kupuszina utcáiról. S a falu központjára ez éppúgy jellemző, mint a peremsorokra. Ahogy a lakosság az egykori 3444 fős maximumról a ma talán 1700–1800-at elérő, s állandóan csökkenő létszámra fogyatkozott, úgy tűnnek el a hajlékok is: egykori sokgyerekes parasztgazdaságok házai, hajdani kovács-, mészáros-, cipészműhelyek válnak a föld színével egyenlővé. Eltűnt a Duna utcából a Jagica ház, a mozi melletti egykoron Silling, később Dudás ház, a Simunovics kovácsműhely, az Ady Endre utcai Silling ház, a Kossuth utcából a Rubus házak, a Fridrik ház, az angyalkás ablakú Nagyfejű ház, az egyháznak hagyományozott, de attól konfiskált Csapó ház, a Szlatyinában a Séri ház, a Kapornyai ház, a Temető utcában a Janovics ház, az Istvándity ház, a Molnár ház, a Karlicsek ház, a Balogh ház eleje, a Pópé ház, a Duna utcában a régi Gyúkó, később Veszelity, majd Pópé ház, a Vasút utcában a Koleszár ház és a Klájó ház, a Halász utcában a Cservenkovics ház, a Purucki ház,

a Buják ház, a János utcában a Ladányi ház, a Galamb utcából a Rubus ház és a Maros ház, az Árok utcából a Hodovány ház, a Marásek ház, a Diófa utcából a Sóta ház, a Molnár, vagyis Sátek ház, összedőlt a Fridrik-Ancsár ház, a Puzsárról (Zöldfa utca és József Attila utca) meg nem is tudom felsorolni, hogy hány és melyik.

Jelenleg is vannak lakatlan, jó meg rossz állagú, új, korszerű és régi, komfort nélküli, rogyadozó és összedőlt házak Kupuszina minden utcájában.

Az eladó és mégis megmaradó, a bontást elkerülő olcsó házak megmentői a szomszédos településekről érkező vevők meg a számos horvátországi szerb menekült család – 1995-ben mintegy 450 szerb ember költözött be a faluba –, akik esetleg meg is vásárolják a nekik lakásul átengedett kupuszinai házakat. S közben változik az ez idáig nagyon hagyományőrző bácskai magyar falu arculata: fizikailag is, nyelvében is, szellemében is, etnicitásában is. Új ismeretségek, munkaalkalmak adódnak kupuszinai magyar és szerb menekült között; barátságok, szerelmek születnek, házasságok jönnek létre a tősgyökeres magyar család fia és a menekült szerb lány között. Társadalmi és nyelvi változások indukálódnak ezáltal.

Természetesen nemcsak kupuszinai jelenség ez. A Bácska és a Bánság falvaira egyaránt jellemző sajátosság. Nem a bánáti Terjánnal~Lőrincfalvával megesett becstelenséggel egyenlő, de mintha falvaink önként vállalnák a hírhedt lőrincfalvi sorsot.[2]

A 2002. évben végzett országos népszámlálás adatai valamelyest mutatják, hogy mi történt velünk az elmúlt tíz évben, de a hagyományőrző közösség valós állapotáról nem szólnak. (A 2002-ben végzett népszámlálás adatai szerint Kupuszinának 2356 lakosa volt, ebből 1857 magyar nemzetiségűnek vallotta magát, 279 szerb nemzetiségű volt, a maradék több kis lélekszámú csoportot képez.)

Nyelvjárássziget vagy nyelvsziget?

Ilyen változó társadalmi körülmények között kellett elvégeznem Kupuszinán (Bácskertesen) azt a nyelvjáráskutató munkát, melynek eredményeként a magyar nyelvterület legdélibb palóc

nyelvjárású szigetének még élő és használt, avagy feledésnek indult nyelvi archaizmusait, illetve nyelvi változásait szerettem volna feltérképezni és bemutatni. Kutatásaim alapját az 1980-as évek elején történt megfigyeléseim jelentették, amely jóval később, 1992-ben jelent meg *Kupuszinai tájszótár* című munkámban (vö. Silling, 1992).

A magyar nyelvtudomány és a dialektológia igen későn fedezte fel a sajátos kupuszinai magyar nyelvhasználatot. A falukutató mozgalom idején ide nem jutott el érdeklődő, s az akkori helyi, avagy bácskai értelmiségiek sem fedezték fel ezt a ritka nyelvjárásszigetet.

Benkő Loránd is csak 1961-ben írta a Magyar Nyelvjárások Atlaszának kutatópontjául kijelölt jugoszláviai Kupuszina nyelvéről: *„...nyelvatlaszunk számára felgyűjtött jugoszláviai kutatópontoknak talán a legérdekesebbike, hiszen olyan archaikus nyelvjárást képvisel, hogy a nyelvész a helybeli beszélőket hallva sokszor szinte a kódexek korában érzi magát”* (Benkő, 1961:408), s pár sorral feljebb *„az egyik jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetnek* nevezi Kupuszinát (Benkő, 1961:407).

Imre Samu a maga ismert *A mai magyar nyelvjárások rendszere* (1971) című monográfiájában a következő kategória-megjelölést alkalmazza: *„»Nyelvsziget«-nek nevezem azokat a magyar anyanyelvű településeket . . ., amelyek más nyelvű környezetben találhatók . . .”,* míg a következő kategóriáról ezt vallja: *„»Nyelvjárásszigetek«-nek nevezem azokat a többnyire egyetlen helyi nyelvjárásra korlátozódó településeket, amelyeknek nyelvjárása magyar anyanyelvű környezetben alapvetően eltér valamennyi szomszédos nyelvjárástípustól”* (Imre,1971:366). *„Kupuszina (Ju-4) kétségtelenül nyelvjárásszigetnek . . .”* (Imre, 1971:86) A belső migráció révén keletkezett magyar nyelvjárásszigetek közé kellene sorolni Kupuszinát, hiszen lakosai a XVIII. század közepén az ország több részéről települtek ide, az akkori ország déli peremére. Csakhogy ezen az újonnan benépesedő déli részen a nyelvi környezet korántsem volt egységes, s főleg nem volt magyar. A szomszédos Zombor lakossága akkor még zömében szerb, Monostorszegé sokác nyelvjárású horvát, Apatiné pedig német. Így szemlélve a környezetet azt mondhatjuk,

hogy Kupuszina egy belső migráció által létrejött nyelvsziget. Imre Samu önálló nyelvjárásként tartja számon a kupuszinait, bár hangsúlyozza: *„Anyanyelvjárása típusában minden bizonnyal azonos volt a nagyhindivel, s a labiopalatális mgh.-k (ü, ö, ű, ő) hiánya itt még ma is szinte teljes következetességgel jelentkezik... Kupuszinán a középfok, a múlt idő jele, a locativusrag ma is általában rövid..."* (Imre, 1971:369). Végül kiemeli a következőket: *„A két nyelvjárás tehát ma már semmiképpen sem tekinthető egy típusnak. Ugyanakkor – ha az alapfeltevés, hogy ti. a kupuszinai nyelvjárás a nagyhindivel azonos anyanyelvjárásra vezethető vissza, igaz, pedig szinte kétségtelenül az – ez a két példa különösen szemléltetően mutatja, hogy a települések nyelvjárása egyrészt mennyire megőrizheti ősi, igen jellegzetes vonásait, másrészt mennyire más irányú lehet a fejlődése a környezet hatására, ill. saját belső fejlődésének törvényszerűségei folytán"* (Imre, 1971:369–371).

Szabó József a *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek* (1990) című munkájában a jugoszláviai magyar nyelv(járás)szigetekről szólva a következőkre hívja fel a figyelmet: *„a jugoszláviai magyar nyelvjárások közül különösen azok érdemelnek nagyobb figyelmet, amelyeknek környékén is nagyrészt magyar nyelvű lakosság él, s ha a szóban forgó település tájszólása ráadásul el is tér a környező magyar helységek tájnyelvétől, vagyis lényegében nyelvjárásszigetről beszélhetünk, ha a szerbhorvát nyelv hatása miatt nem is egészen abban az értelemben, mint a magyarországiak esetén. Mivel azonban a szerbhorvát nyelvi hatásnak mindegyik jugoszláviai magyar nyelvjárás ki van téve – természetesen ennek mértéke eltérő –, ezért a környező magyar települések tájszólásától elütő magyar helységek tájnyelvét a nyelvsziget és nyelvjárásszsziget közötti átmeneti változatnak, sajátos nyelv(járás)szigetnek tekintem"* (Szabó, 1990:250). Az említett kutató valóban a lényegre tapintott rá, s jó szemmel vette észre a jugoszláviai magyar nyelvjárások specifikumát. Később azonban mindvégig a *nyelvjárásszigetek* terminust használja.

Kiss Jenőnek a *Magyar dialektológia* (2001) című új összefoglalójában Juhász Dezső Kupuszinát nyelvjárásszigetnek, belső

nyelvjárásszigetnek tartja: *„A nyelvjárásszigetek spontán áttelepülésekkel vagy szervezett áttelepítésekkel, tehát migrációval jöttek létre úgy, hogy az áttelepülők azonnyelvű, de más nyelvjárású vidékre kerültek. Az esetek többségében az eredeti lakhely elhagyásának és új haza keresésének az volt az oka, hogy az áttelepülők jobb életlehetőségekben reménykedtek. Így jöttek létre a magyar nyelvterületen egyebek mellett a következő nyelvjárásszigetek: a bukovinai székelyek Tolna megyei szigetei, a bácskai Kupuszina (Bácskertes) nyelvjárása a Nyitra környékiek beköltözésével..."* (Kiss, 2001:317). Az azonnyelvűség problémájáról már szóltam Imre Samu megállapítását elemezve. S ezt újfent megerősíthetem, hiszen Kupuszina közvetlen szomszédságában sem a telepítés idején, sem ma immár sehol sem beszélik a magyar nyelvet, illetve igen kevesen Zomborban meg Apatinban a regionális vajdasági magyar köznyelvet. Az előbbi városban jelentékeny a magyar nyelvhasználatban a szerb hangsúlyozás hatása, míg az utóbbiban enyhe német hatás érezhető a magyarul (is) beszélők nyelvében. Sőt még azt is meg kell említeni, hogy a hajdan Kupuszinára települők kétnyelvű falut hoztak létre, hiszen a magyarokkal együtt szlovák anyanyelvű családok is érkeztek szép számmal, s a szlovák nyelv használata a XX. század első két évtizedében még jelen volt a faluban. Tehát Kupuszina, bár belül van a nyelvhatáron, mégis sziget, s ez az állapot „a nyelvi elkülönülésnek, a különfejlődésnek kedvez, s e folyamatot az állandó idegen nyelvi hatás csak erősíti" (Kiss, 2001:317). S ezek után Kupuszina esetében el lehetne gondolkodni a belső, avagy külső nyelvjárássziget, illetve a nyelvsziget minősítésen.

Bár nem feladatom eldönteni, hogy valójában *nyelvjárássziget* vagy *nyelvsziget-e* Kupuszina a maga sajátságos nyelvjárásával, mégis fontosnak vélem elmondani mindazokat a körülményeket, történelmi folyamatokat, amelyekben ez a nyelvjárás kialakult. Mindezek tudatában bizonyára másként is lehet(ne) látni a falu nyelvi környezetét a betelepítés korában s máig tartó életének folyamán.

A betelepítés hosszan tartó folyamatáról tanúskodnak Bárth Jánosnak az Alföld déli része településtörténeti, migrációtörténeti kutatásai, melyekből néhány azt is említi, hogy az 1750-es

években a kalocsai Sárközből többen áttelepültek az újonnan létrehozott Kupuszinára. Tehát nemcsak Nyitra környékiek jöttek, hanem az azóta elpusztult Kalocsa környéki Kákonyból, Pandúrról is, valamint Dusnokról és Fajszról is, de főleg az ugyancsak a kalocsai Sárközhöz tartozó mai Bátyáról is katolikus rácoknak, illetve dalmatáknak nevezett, katolikus vallású szökött jobbágyok. A Kalocsai Érseki Levéltár okmányaiból kiderül, hogy 1751-ben Kupuszinára menekült Klájó István, Jagicza Pál, Guzsván Mihály, Deák Márton, Maros István, Szurap Pál, Maros Mihály, Guzsván Albert, Molnár András, Molnár István. Ezen személyek vezetéknevei máig élnek, vagy csak nemrég haltak ki a faluban, illetve ragadványnévként még mindig léteznek (lásd: Jagica). De volt a Bátyáról elszököttek között Matanin Máté (ma a Matan ragadványnév él Kupuszinán), Szarvas Istók (a Szarvas vezetéknevűek az 1960-as években tűntek el a faluból), Koleszár Máté (vezetékneve ma igen gyakori vezetéknév Kupuszinán), Dubacz János (ez a vezetéknév is még jócskán él a faluban), Korsós János (ez a vezetéknév ma az egyik soktagú Balogh vezetéknevű család ragadványneve), Anisity, illetve Anicsics Máté (ma Anitics a hivatalos vezetéknév). „Az 1751 és 1772 közötti 21 éves időszak közepén, 1762-ben, Batthyány József érsek nagy vizitációja alkalmával, egyházi lélekösszeírás készült Kupuszina római katolikus lakóiról” (Bárth 1998). Közöttük találjuk az egykori bátyai szökött jobbágyok közül többnek a nevét is. Ők – a hajdani szlovákokkal együtt – mára mind magyarrá lettek, de vezetékneveik tovább élnek kései utódaikban, vagyis a mai kupuszinai vezeték- vagy ragadványnevekben.

A kupuszinai nyelvjárás

Nyelvjárási vizsgálatok alkalmával leginkább s legkönnyebben a hangtani változásokról, a köznyelvtől hangalakjukban eltérő változatokról szoktunk beszélni. A hangkészletbeli eltérés eléggé szilárdnak bizonyult Kupuszina esetében is. Ebben a faluban ez a magánhangzók minőségére és a mássalhangzók időtartamára vonatkozik leginkább. Míg a szókincs vagy a mondatszerkesztés előbb hajlik az új hatások befogadására, addig a hangállomány

sokáig bántatlanul él tovább, akár az újonnan megismert szavakba is beférkőzve, s a helyi nyelvjárási normához igazodva. Azonban a XX. század végére, a XXI. század elejére már egy igen változatos nyelvjárási képet mutat a kupuszinaiak nyelvhasználata. Az elektronikus sajtó, a kötelező és magyar köznyelvű általános iskola, a sokak által másutt elvégzett középiskola, a helyi közigazgatásban használt köznyelvűsödő nyelvjárás, az orvosok köznyelvi beszéde, a falu papjának köznyelvi normákhoz igazodó nyelvhasználata, a Magyarországon tanuló fiatalok megnövekedett száma, az endogámia feladása és a más vidékekről történő beházasodás mind-mind kihatott e nagyon sokáig zárt település és archaikus nyelvjárási elemeket őrző nyelvjárásszíget nyelvében történő változásokra. Az 1960-as évek közepétől mind erőteljesebbé válik a köznyelvűsödés, jobban mondva a vajdasági regionális köznyelv térhódítása.

A hangkészlet változása mellett az archaikus tulajdonképpeni tájszók is a társadalmi-gazdasági változások által a peremszókincsbe kerülnek, s a biztos elhalás felé vezető úton járnak. A szókészleti változások egy másik oka a szerb nyelv egyre erősebb hatása, ugyanis az újonnan megismert fogalmak magyar neve nem mindig jut el idejekorán ebbe a faluba, illetve a nyelvterület peremén élő szórványmagyarság közé. Így a kupuszinai nyelvjárás szókincse is tartalmaz igen sok, a szerb nyelvből kölcsönzött szót, kifejezést, amelynek később megismerhette a magyar megfelelőjét, de az már annyira meghonosodott a falu nyelvszokásában, hogy nehezen mondanak le róla. Guttman Miklós megállapítása szerint: „Ez utóbbi változás magával vonja a szerkezeti változások megjelenését, amely elvezet, elvezethet a nyelvcseréhez” (Guttman, 1987:15). Ilyen nagy veszély Kupuszinán még talán nem áll fenn, de a folyamat maga már élő része a kupuszinai magyar nyelvű kommunikációnak. Az egyre tömegesebb házcserék, az új, más nyelvű lakosok érkezése és megtelepedése pedig csak kedveznek ennek a jelenségnek. Bevezetőmben ezért is szóltam a házak, a hajlékok meghalásának rémisztő jelenségéről, hogy ezáltal a fogyatkozó tősgyökeres kupuszinai lakosságra, s általa a nyelvkincsnek minősülő kupuszinai magyar nyelvjárásra hívjam fel a figyelmet.

Hangtani vizsgálódások

Hangzóállományában is ritka a kupuszinai nyelvjárás, változásában is az.

A magánhangzó-fonémák számát tekintve Fodor Katalin nyolc magánhangzórendszer-típust különböztet meg, s a hetedik éppen a kupuszinai nyelvjárásé, amelyben 6:5 a rövid magánhangzók és a hosszú magánhangzók aránya; rövidek: ȧ, e, ë, i, o, u; hosszúak: ā, é, í, ó, ú. Az ilyen magánhangzórendszerről az említett kutató a következőket írja: „Ma már csak Bácskertes (Kupuszina, Jugoszlávia) nyelvjárásszigeten találkozunk vele, melynek telepesei valószínűleg a mai Nyugat-Szlovákiából, Nagyhindről kerültek a Bácskába. Nagyhinden a fonémahiány mára már lényegében eltűnt, csak nyomai lelhetők fel, Bácskertesen azonban még a közelmúltban is hiányoztak a labiális palatális magánhangzók" (Kiss szerk., 330). Fodor Katalin megállapítását csupán annyival árnyalnám, hogy a Kupuszinán élő, negyven évnél idősebbek nyelvében még 2002-ben is teljes a labiopalatális magánhangzók hiánya, míg az ennél fiatalabbak között is igen gyakori, hogy nem használják az *ö, ő, ü, ű* hangot, s a többletmagánhangzóként számon tartott *ë* hangot mindenki ismeri és használja.

A fentebb említett nyelvészek sorra hangsúlyozzák, hogy nyelvtörténetünk során voltak területek, ahol az illabialitás sokkal kifejezettebb volt, mint pl. mai nyelvjárásainkban. Benkő Loránd 1961-ben meg is jegyezte, hogy a magyar nyelvterületnek csak két olyan települése van, „ahol az *ë ~ ö, é ~ ő, i ~ ü, í ~ ű* hangviszony szempontjából a tiszta illabialitás jelenségére találhatunk: az egyik Nagyhind, a másik Kupuszina nyelvjárása" (Benkő, 1961:408). Szerinte a korábban illabiális erdélyi Datk község nyelvjárását az *ö*-zés már jóval korábban átalakította. Újabb vizsgálódások alapján elmondhatjuk, hogy Nagyhinden annyira megfogyatkozott a magyarok száma, hogy ott már az elszlovákosodás kutatása jelenthetné a nyelvjárások életét vizsgálóknak a feladatot. Épp ezért kell Kupuszina még élő magyar nyelvjárásával minél többet foglalkoznunk. Hiszen egyedülálló az egész magyar nyelvterületen. Nemzeti kulturális örökség lehetne, s akkor talán tulajdonosai jobban őriznék, féltenék, szeretnék, s a többiek is tisztelnék.

A hiányzó magánhangzó-fonémákat a következőkkel pótolja a kupuszinai ember:

ö = ë, ő = é, ü = i, ű = í. Lássuk most ezek mai megfeleléseit!

Ma is elmondható, hogy a Benkő Loránd által felsorolt, s annál még jóval több *ë ~ ö* illabiális megfelelések közül Kupuszinán az öregek nyelvében minden szó megvan még, sőt a csupán általános iskolát végzett, s a faluból ritkán kimozduló 15 évnél idősebb fiatalemberek nyelvében szintúgy.

A csak *ö* hangokat tartalmazó szavakban hangsúlyos helyzetben: dëcëg, fël, këhëg, kënyërëg, këpkëd, këszënëm, ëkël, ërdëg, ërëkës, përëg, szëg, tëm, tërëk, tërëktëk, vëdër, vërës, zërëg stb.

A hangsúlyos helyzetben levő *ö + a második szótagban más magánhangzó* esetben ez ugyancsak érvényes: ëblít, ëreg, ëríl; fëdeles, këteles, tërek; këkény, kënyék, kétény, tëltény, tërvény; tëbbit, tëvis.

Hangsúlytalan helyzetben is ugyanez az *ë* jelentkezik a köznyelvi *ö* helyén: csédër, sirgëny, tikër.

Ami változás ezen a szinten történt, az az *ö* hang helyén álló *ë* kissé zártabbá válása, előrébb képzett ajakkerekítéses ejtése, amelyet jómagam az *e̯* jellel jelöltem: e̯kër e̯rdëg, szëg, tërëk, vëde̯r stb. Ezek sorra új megjelenési formái a labializálódási folyamatnak.

Az ugyancsak illabiális *é ~ ő* megfelelés hangsúlyos helyzetben: bég, bégé, bér, ész (ősz), éz, ér (őr), érít, ériz, érzéánygyál, éfelsége, térkés.

Hangsúlytalan helyzetben is ugyanez a nyelvjárási *é* jelentkezik a köznyelvi *ő* helyén: ijeszté, jeddzé, kéré, nyesé, szereté, tidé, iszé (üsző), vesszé.

Az é ~ í hangviszonyt, vagyis a tiszta í-zés eseteit vizsgálva megállapítható, hogy még 2002-ben is több szóban hallható – idősek nyelvhasználatában – ez az archaizáló nyelvjárási jelenség, mint amennyit a MNyjA-nak gyűjtői feljegyeztek. Benkő Loránd idézett tanulmányában (Benkő, 1961) jól jegyzi meg, hogy „Kupuszinán csak néhány tiszta *í*-ző (*i*-ző) változatot találunk: *níz, fírísz, pintëk* stb.” Ezt pótolhatjuk most, a XXI. század elején a következő, még mindig fungáló *í*-ző alakokkal, de a teljes vagy

nagyobb fokú í-zést magunk sem tudjuk kimutatni anyanyelvjárásunkban – főnevek: *físi* (fésű), *tícsír* (tölcsér), *giríny* (görény), *híbír* (hébér), *gyíkíny* (gyékény), *kelís* (kelés, „betegség"), *físër* (fészer), *szárízí* (szárizék), *gëlëncsír* (gelencsér), *këtéfík* (kötőfék); melléknevek: *kík* (kék); igék: *csípél* (csépel). Mindezek természetesen csak a nagyon öregek beszédének jellemzői, ugyanakkor néhányukat az ötvenes–hatvanas korosztály is használja.

Azonban az *i, í* hang megterheltsége jóval jelentősebb, hiszen a már említett *ü, ű* fonémákat velük helyettesítik e nyelvjárás beszélői.

A magánhangzók viselkedését illetően tehát elmondható, hogy Kupuszinán még mindig az illabialitás a nagyon jellemző, hiszen az illabiális palóc *á* is máig érvényes a kupuszinaiak beszédében. A nyelvjárási fonémagyakoriság vizsgálatakor Fodor Katalin megjegyzi a következőket: „Bácskertes (Kupuszina) nyelvjárásszigeten hiányoznak a labiális palatális magánhangzók, és zárt *ë*-zés jellemzi. E két sajátosság következménye, hogy erősen megterhelt az *ë* és az *i*, valamint az *é* és az *í*. A köznyelvhez képest ritkább az *e* előfordulása, ugyanakkor valamennyi nyelvjárásunk közül itt van a legtöbb *ë*" (Kiss szerk., 2001:334).

Az ilyen változások a magyar nyelv fejlődésének minden szakaszában jelen voltak, néha erőteljesebben, néha visszafogottabban, néhol gyakoriságuk miatt könnyen észrevehető módon, másutt ritka előfordulások következtében alig tapasztalhatóan.

Mindezek után nézzük meg, hogy mely variánsokban, mely *alaki tájszavakban* (Fodor Katalin terminus technicusa, korábban *ejtés szerinti tájszóknak* is neveztük őket), élnek ezek a nyíltabb, avagy zártabb megvalósulások Kupuszinán a XXI. század legelején! A köznyelvi-nyelvjárási hangmegfeleléseket kimutató módszert Imre Samu dolgozta ki (Imre, 1971), s ennek megfelelően igyekszem én is bemutatni egy-egy magánhangzó kupuszinai megfeleléseit. Elöljáróban el kell mondanom, hogy a diglosszia rendkívüli módon jellemzi a kupuszinai magyarok nyelvhasználatát, és nagyon kicsi azoknak a száma – leginkább a 30 év alatti fiatal, főiskolai vagy egyetemi végzettségű egyének –, akik már csak és kizárólag a köznyelvi ejtésmódot ismerik, azt fogadják el normatív változatként.

A szavak után álló R betű a *régies,* az Ú betű pedig a változót, az *újabb, most terjedő* változatot jelenti, míg az Rr a már csak nagyon ritkán hallható régies, esetleg csak a népi emlékezetben élő változatot jelzi.

1. Magánhangzók

1.1. Az **a** *hang realizációi*

1.1.1. Hangsúlyos helyzetben:

a → ȧ : *ȧblák R, ȧrány R, ȧlmȧ R, ȧjtó R, pȧprikȧ R, pȧrȧdicsom R,*
a → a : *ablak Ú, arany Ú, alma Ú, ajtó Ú, paprika Ú, paradicsom Ú,*
a → ā : *kācsȧ R,*
a → o: *borozdȧ R, mozsolȧ R,*
a → ó : *ómȧ Rr, szómȧ Rr,*
a → e : *hermunikȧ R, helëm (hanem) Rr,*
a + á → ȧ + ā : *ȧgācȧ R, csȧllāny R, kȧbāt R, kȧrācsony R, lȧpāt R.*

1.1.2. Hangsúlytalan helyzetben:

a → ȧ : *boronȧ R, fogȧs R, kȧtonȧ R, koronȧ R, Mārjȧ R, szoptȧt R, utȧcskȧ R, vëllȧ R, virȧszt R, zuzmorȧ R, zsȧbȧ R,*
a → e : *kisefȧ R, szërcsike Rr,*
a → i : *boszint R,*
a → o: *mȧgos R, lugos R, vȧkȧnd R, zuzmorȧ R,*
a → ó: *tālól R,*
a → u : *mȧngulicȧ Rr.*

1.2. Az **á** *hang realizációi*

1.2.1. Hangsúlyos helyzetben:

á → ā : āg R, ārpȧ R, ārvācskȧ R, tānyér R, mākos R, mālnȧ R,
á → á: ág Ú, árpa Ú, árvácska R, tányér Ú, mákos Ú, málna Ú,
á + a → á + a : bánat Ú, fárat Ú, nádas Ú, száraz Ú, tágas Ú, lábas Ú, mázas Ú,
á + a → ā + ȧ : ārȧm R,ārvȧ R, hātȧ R, mālnȧ R, lābȧ R,
á + a → ā + o : lābos R, māzos R.

1.2.2. Hangsúlytalan helyzetben:

á → ā : dínār R, dívāny R, Ú, kihāg R, móbās R, tulipāny R,
á → á : cingár Ú, dínár Ú, kanál Ú, kaszás Ú, tanár Ú,
á → ȧ: kȧnȧlkȧ R, kosȧrkȧ R, mȧdȧrkȧ R, mȧtuzȧlëm R, pȧlȧntȧ R, pohȧrkȧ R, szȧmȧrkȧ R, szȧndȧl R,
á → o : borozdȧ R,
á + a → ā + ā : csak asszociatív helyzetben: mȧmāvā R, zārrā R,
á + a → ā + ó : csak asszociatív helyzetben: tālól R, vālól R.

1.3. Az **e** *hang realizációi*

1.3.1. Hangsúlyos helyzetben

e → e : ebéd, egér, enged, melence R, terhes
e → ë : ëgy R, Ú, ëszik R, Ú, mëgy R, Ú, szëd R, Ú, szëgény R, Ú,
e → é : téfël Rr,
e → i : cimënt Ú, cinige Rr, isztërhe R, girincs R, igënyës R, kinyér R,

1.3.2. Hangsúlytalan helyzetben

e → ë : fészëk R, Ú, igënyës R, mérëg R, Ú, részëg R, Ú, tégëd R, Ú,

e → é : csak asszociatív helyzetben: csípél R, mëgvendégél R, inné R,
e → i : erigy R.

1.4. Az **é** *magánhangzó realizációi*

1.4.1. Hangsúlyos helyzetben

é → é : dér, ég, méz, kér, vérës R, Ú,
é → e : belí R, egerke R, gem R, hetve R, kinyerke R, tehenke R, zédbelí R,
é → ë : ëppen R,
é → í : csípél R, ímëlëg Rr, físí R, físzër R, gyíkíny R, Ú, híbír R, Ú, kík R, níz R,
é → i : ippen Rr, pintëk R, sziri (szérü) R.

1.4.2. Hangsúlytalan helyzetben

é → é : borbér R, egér, legény, szëgény R, Ú, tehén,
é → ë : ácëlás R, Ú,
é → í : fírísz R, gëlëncsír Rr, giríny R, gyíkíny R, híbír R, kelís R, Ú, këtéfík R, kucsíbër Rr, tícsír R, bugyburík R, kukuríkól R, zsombík Rr,
é → i : felin R, idejibe R, szélin R, szinire R, verbiná R, Ú.

1.5. Az **i** *magánhangzó realizációi*

1.5.1. Hangsúlyos helyzetben

i → i : igáz R, indërkëdik R, Ú, ing, ipárkodik R, iszik,
i → í : írígy R, Ú, írt R, Ú, írtās R, írtás Ú, szívārvāny R,
i → e : edājig Rr,
i → ë : vëllá R, vëlla Ú, tëntá Rr,
i → é : téntá Rr,
i → o : oskolá Rr.

1.5.2. Hangsúlytalan helyzetben

i → i : hájnálicskà R, hárákszik R, kácsint R, pántlikà R, táligà R,
i → í : pácsírtà R, Ú
i → e: venyege R,
i → ë : mëgën R,
i → é : mindég R.

1.6. Az **í** *magánhangzó realizációi*

1.6.1. Hangsúlyos helyzetben

í → í : hízó, kínoz, sír, tíz, víz,
í → i : szives R, Ú, vizimálom R,
í → é : késér R, még R.

1.6.2. Hangsúlytalan helyzetben

í → í : burító R, làpít R, ordít, szàkít R, vàdít R,
í → é : àvét Rr.

1.7. Az **o** *magánhangzó realizációi*

1.7.1. Hangsúlyos helyzetben

o → o : hordó, kotlós R, okos, tokmány R, vonyó R,
o → ó : csak asszociatív helyzetben: bót R, kódus R, nyóc R, ójt, R, tól R, vót R,
o → u : bukor R, csudà R, csurgó, hun R, kuffër R, mustohà R, sunkà R, ustor R,
o → ë : bërëtvà Rr, pëlvà R,
o → à : bàrbér Rr, pàrtékà Rr.

1.7.2. Hangsúlytalan helyzetben

o → o : dolog, rojtos, torkos, vàràcskos R,
o → à : àcëlàs R, Ú, kàrmànàdli R, Ú, vàkànd R,

o → i : ábrincs R, lápickà R,
o → u : ábrusz R, hermunikà R, kukuricà R, kukuríkól R, vānkus R.

1.8. Az **ó** *magánhangzó realizációi*

1.8.1. Hangsúlyos helyzetben

ó → ó : óbégàt R, ócskà R, ól, móbà R, Ú, sós, tót,
ó → o : ovodà R, drotos Rr,
ó → ú : útà R, rúzsà R,

1.8.2. Hangsúlytalan helyzetben

ó → ó : disznó, olló, pëndëlhāló R, szānkó R, vàsàlló R,
ó → o : kuglof R,
ó → ú : fúrú R, mogyorú R, túrú R,
ó → ā : āmàmà Rr, āpàpà Rr.

1.9. Az **ö** *magánhangzó realizációi*

1.9.1. Hangsúlyos helyzetben

ö → ö : öl Ú, sör Ú, tök Ú, vödör Ú, zörög Ú,
ö → ë : gëmbëlí R, gërëncs R, këles R, këvér R, ëkër R, szëvet R, tër R, vëdër R,
ö → ę̈ : bę̈gre Ú, gę̈rę̈g Ú, kę̈vér Ú, szę̈vet Ú, tę̈m Ú,
ö → é : csak asszociatív helyzetben (tehát *-l* előtt): féd R, kécsën R, kédëk R, tét R, zéd R,
ö → i : giríny R , gyikér R, gyin R, kives R, szivés R, tive R,
ö → í : csak asszociatív helyzetben: tícsír R,
ö → ü : gyükér Ú, gyün Ú,
ö → ő : csak asszociatív helyzetben: fő Ú, főd Ú, kőt Ú, tőt Ú, ződ Ú.

1.9.2. Hangsúlytalan helyzetben

ö → ö : csütörtök Ú, tükör Ú, töltött Ú, török Ú, törülköző Ú,
ö → ë : csitërtëk R, fénëk R, fistës R, gërëncs R, pispëk R, tikër R, tëríkëzé R,
ö → ę̈ : ę̈kę̈r Ú, sę̈pę̈r Ú, tę̈rę̈k Ú, vę̈dę̈r Ú, zę̈rę̈g Ú,
ö → é : csak asszociatív helyzetben: dërzsél R, fistél R, kënyëkél R, kërmél R, përél R.

1.10. Az **ő** *magánhangzó realizációi*

1.10.1. Hangsúlyos helyzetben

ő → ő : cső Ú, főz Ú, hős Ú, nős Ú, őrült Ú, ősz Ú, őz Ú,
ő → é : bér R, féz R, gyéz R, kérisfa R, ériz R, széke R, éz R,
ő → í : í (személyes névmás) R, kí R, líl (lő) R, szíl R,
ő → i : itet R,
ő → ü : tülem Ú,
ő → ű : ű (személyes névmás) Ú.

1.10.2. Hangsúlytalan helyzetben

ő → ő : esső Ú, esernyő Ú, körző Ú, törülköző Ú, vetkőzik Ú,
ő → é : keringé R, nyesé, temeté R, teté R, tidé R, vetégép R,
ő → i : tilem R.

1.11. Az **u** *magánhangzó realizációi*

1.11.1. Hangsúlyos helyzetben

u → u : gyufa R, hurka R, kutya R, szundikāl R, ugat R, ugrāl R,
u → o : onoka R,
u → ú : núdli Rr, kúszāl R, rúgó, új (ujj), útāl R, útālátos R.

1.11.2. Hangsúlytalan helyzetben

u → u : ācintus R, fȧlu R, hȧmu R, induló, kȧpu R,
u → ú : ārú (fn.) R, bābú R, dȧrú R, gyȧlú R,
és asszociatív helyzetben: borúl R, kódúl R, kúcs R, mëgvȧkúl R, tutúl R.

1.12. Az **ú** *magánhangzó realizációi*

1.12.1. Hangsúlyos helyzetben

ú → ú : hús, tyúk, úgy, új, úr, úszik,
ú → u : bucsu R, buzȧ R, csunyȧ R, duc R, ut R, zuzmorȧ R.

1.12.2. Hangsúlytalan helyzetben

ú → ú : hāború R, fijú, gyȧnús R, kȧndúr R, kocúr R, koszorú, sȧrkȧntyú R,
ú → u : bucsu R,
ú → ó : sȧvȧnyó R, vāló R,
ú → ú : csak asszociatív helyzetben: gyógyúl R, lȧgyúl R, rāszorúl R, tārsúl R.

1.13. Az **ü** *magánhangzó realizációi*

1.13.1. Hangsúlyos helyzetben

ü → ü : különbség Ú, tündér Ú, ügyes Ú, ünnep Ú, üt Ú,
ü → i : ires R, it R, iveg R, pinkësd R, pispëk R, sindisznó R, sit R, szinet R,
ü → í : fízér R, híl (hül) R, íl R.

1.13.2. Hangsúlytalan helyzetben

ü → ü : becsület Ú, derül Ú, kerül Ú, merül Ú, szédül Ú,
ü → i : bëcsilet R, eskivé R, sisi R,
ü → í : csak asszociatív helyzetben: bëcsíl R, gërbíl R, keríl R, lendíl R, meríl R, zédíl R.

1.14. Az **ű** *magánhangzó realizációi*

1.14.1. Hangsúlyos helyzetben

ű → ű : gyűlés Ú, hűvös Ú, sűrű Ú, szűr Ú, tűr Ú, tűz Ú,
ű → í : fírísz R, gyíri R, gyíszí R, míhel R, szír R, tí R, tíz R
ű → i : fi R, fiszfȧ R, siri R,

1.14.2. Hangsúlytalan helyzetben

ű → ű : gyűszű Ú, könnyű Ú, kötőtű Ú, nagyfejű Ú, sëízű Ú,
ű → í : betí R, hegedí R, kākȧbélí R, ënfejí R, sëprí R, színí R, tetí R,
ű → i : szëkvi R, siri R, sziri R.

1.15. A polifonémikus **ā** *hang megjelenései*

A kupuszinai nyelvjárásban a palócságra jellemző labiálisabb *ā* hang megléte mellett jelentkezik egy polifonémikus *ā* hang is, mégpedig a következő esetekben:

– az *l* mássalhangzó kiesése miatt az előtte álló *á* átalakul *ā* hanggá: ātȧm R, kȧpātȧm R, kínātāk R, tȧlātȧm R, vātȧni R;

– a hosszú *rr* megrövidülése miatt az előtte álló *á* hang átalakul *ā* hanggá: ārȧ R;

– a -val/-vel rag kezdő mássalhangzójának teljes hasonulással létrejött hosszú realizációja után is polifonémikus *ā* hang jelentkezik, ha az őt követő *l* kiesik: bottā R, lābbā R, mākkā R, kopȧsszā R, Tȧmāssā R;

– a -va/-ve rag kezdő mássalhangzójának teljes hasonulással létrejött hosszú alakja után is polifonémikus *ā* hang jelentkezik: csukkā R, nyittā R, rāzzā R, zārrā R.

1.16. A polifonémikus **ē** hang megjelenései

– az *l* mássalhangzó kiesése miatt az előtte álló *e* átalakul *ē* hanggá: ēmënt R, ēvëtte R, mëgemēte R, meszētem R, széjēszëtte R;

– a hosszú *rr* megrövidülése miatt az előtte álló *e* hang átalakul *ē* hanggá: ēre R, mēre R;

– a -val/-vel rag kezdő mássalhangzójának teljes hasonulással létrejött hosszú realizációja után is polifonémikus *ē* hang jelentkezik, ha az őt követő *l* kiesik: kézzē R, kinyérrē R, mézzē R, szëmmē R, tenyérrē R;

– a -va/-ve rag kezdő mássalhangzójának teljes hasonulással létrejött hosszú alakja után is polifonémikus *ē* hang jelentkezik: këttē R, kérrē R, nízzē R, szerettē R, ittē R, verrē R.

A magánhangzók realizációinak áttekintése után nyugodtan leszögezhetjük, hogy a kupuszinai nyelvjárásban még a XXI. század elején is, amikor a magyar köznyelv mind erőteljesebben érezteti hatását, a nyelvjárási alakváltozatok igencsak fungálnak, lett légyen szó akár a zártabbá, akár a nyíltabbá válás eseteiről. Az illabialitás is – a már említett vokálishiányok miatt – igen jelentős. Az *ë* hang megterheltsége pedig különösen nagy, bár ennek intenzitását csökkenti valamelyest az újonnan megjelent *e̊* hang, amely átmenetet képez az *ë* és az *ö* magánhangzó között, vagyis egy kissé zártabb az *ë* hangnál, de még nyíltabb, mint az *ö* hang.

1.17. A zártabbá válásról

A magyar nyelvfejlődés évszázados hagyományaival ellentétben Kupuszinán a zártabbá válás jelenti a változást. A zártabbá válás eseteiben a független **zárt *ü*-zés** már a nyelvi változás jele, s újabb jelenség a kupuszinai fiatalok nyelvében, amely a környékbeli magyar falvak fiataljaival való szorosabb kapcsolatteremtés, a társadalmi homogenitás feladásának következménye, illetve a városokban folytatott középiskolai tanulmányok során stigmatizációként megélt nyelvi elkülönülés eredménye. Ebben az átvételi folyamatban bizonyára nagy szerepet játszott az, hogy az iskolatársaknak vagy barátoknak a nyelve/nyelvjárása nagyon különbözik a kupuszinaiakétól, s ilyen esetben a kupuszinai gyerek~fiatal mond le a maga nyelvjárásáról, s veszi fel a többségit még akkor is, ha az sem azonos a köznyelvi sztenderddel.

Az említett újabb független *ü*-zés esetei, mint látható volt a felsorolásban is, hangsúlyos helyzetben jelentkeznek: gyükér Ú, gyün Ú, tülem Ú, türül Ú, züvé (az övé) Ú.

A zárt tendencia központi tagjaként tartja számon a szakirodalom a **zárt *í*-zés**t. Ez a tendencia Kupuszinán a legelterjedtebb, bár egyáltalán nem teljes, és felsorolásaimban szinte minden esetét igyekeztem bemutatni.

A **zárt *u*-zás** (köznyelvi *o* helyén) valamelyest jelentékenyebb számú, s visszaszorulóban van: bukor R, csudȧ R, hun R, kuffër Rr, mustohȧ R, sunkȧ R, ustor R; ȧbrusz R, hermunikȧ R, kukuricȧ R, kukuríkól R, vānkus R.

A **zárt *ú*-zás** (köznyelvi *ó* helyén) esetei is igen ritkák és régiek: útȧ R, rúzsȧ R, fúrú R, mogyorú R, túrú R.

Zárt *o*-zásra (köznyelvi *a* hang helyén) is alig akad példa: borozdȧ R, mozsolȧ R; mȧgos R, Ú, zuzmorȧ R.

1.18. A nyíltabbá válásról

A nyílt fonémavariánsok igen jellemzőek a kupuszinai nyelvjárásra. Még napjainkban is az ötven évnél idősebbek zöme s a náluk fiatalabb lakosok jó része is akár familiáris, akár nyilvános beszédhelyzetben használja a **nyílt *á*-zás**t. Ez érvényes a hangsúlyos beszédhelyzetre éppúgy, mint a hangsúlytalanra, az abszolút szóvégi, esetleg toldalékokban előforduló esetekre. Mindezt a föntiekben példákkal mutattam be.

A köznyelvi *u, ú* helyén történő **nyílt *o*-zás** igen ritka, s csak az *unoka* lexéma alapalakjában figyeltem meg: onokȧ; sem más szóban, sem a toldalékokban nem hallható.

A **nyílt *ó*-zás** is alig fordul elő Kupuszinán (köznyelvi *u, ú* helyén): sávȧnyó R, vāló R. A szótagzáró *-l* asszociatív hatására jelentkező nyílt *ó*-zó realizációk igen régies alakoknak minősülnek: *ȧkȧró* Rr*, ȧluszó* Rr*, tudó* Rr, s leginkább a gyermekekhez szóló kedveskedő hangnemben érvényesülnek.

A köznyelvi *i* helyén történő **nyílt *ë*-zés** esetei szintén ritkák: vëllȧ R, mëgën R.

Nyílt *ö*-zés és **nyílt *ő*-zés** (köznyelvi ü, illetve ű helyén) nem fordul elő Kupuszinán az ismert hangzóhiány miatt.

Érdekes jelenség azonban az is, hogy a harminc és ötven év közötti, egyetemet végzett kupuszinai fiatal értelmiségiek már – bár legtöbbjük tanulmányait szerb nyelven végezte –, nem a környék magyar nyelvjárásának jegyeit alkalmazza, hanem vagy a magyar köznyelvet, vagy pedig a kupuszinai nyelvjárást. A diglosszia az ő esetükben is még meghatározó tényezője nyelvismeretüknek. Ugyanakkor az önazonosság-tudat meghatározója is az, hogy tudják-e még szüleik, nagyszüleik nyelvét. De ilyen azonosságtudati igénye nincs a csupán középiskolát végzett s a faluban élő fiataloknak, sem a középgenerációhoz tartozóknak – az öregekről itt nem szólhatok, hiszen közöttük nincs magasabb iskolai végzettségű.

1.19. Az illabialitásról

Benkő Lorándtól már idéztem a kupuszinai tiszta illabialitásra vonatkozó megállapítást. Erről még ma is bárki meggyőződhet a helybeliek beszédét hallgatva, hiszen az *ö ~ ë, ő ~ é, ü ~ i, ű ~ í* illabiális hangmegfelelések máig jellemzik, s immár talán csak egyedül a kupuszinai nyelvjárást, és ettől ez a nyelvjárási jelenség roppant értékes és fontos. Ezt még tetézi az **illabiális *i*-zés** köznyelvi ö, ő helyén: giríny, gyikér, gyin, kives, szivés, tive; í (személyes névmás), kí, líl, szíl, itet; a szótagzáró *-l* asszociatív hatására: gyerëkëstí, tívestí, beszéggyirí, gyimécsrí, életëmbí, vérëmbí stb. A kupuszinaiak nyelvrokonának tartott Nyitra-vidéki Nagyhind község nyelvjárását újabban vizsgálók már az ilyen fonéma-megfelelések eltűnéséről, kihalásáról számolnak be (Dr. Csíkosné 2002). Ez a tendencia Nagyhinden már Benkőék kutatásainak korában is érezhető volt, s úgy látszik, napjainkra a vége felé közeledik.

Benkő Loránd úgy ítéli meg, hogy ez a nagyfokú illabialitás a kupuszinai nyelvjárás egy korábbi előzményében „a XVII–XVIII. század fordulójánál valószínűleg jóval régebbi gyökerű tulajdonsága...” s ez az ismert nyelvész szerint „részben az eredetibb *i* és *ë* illabialitásának megőrződése, részben a kettőshangzók tiszta illabiális irányban való fejlődése, részben pedig analógiás indítékú illabializáció útján jöhetett létre; lehetséges, hogy egy hajdan

nagyobb kiterjedésű, erősen illabiális jellegű magyar nyelvjárásnak (amely korai nyelvemlékeinkben nem egy nyomot hagyott) a középkort túlélt töredékével állunk itt szemben" (Benkő, 1961: 409–410).

1.20. A labialitásról

A kupuszinai nyelvjárás esetében, a fentebb elmondottak után, aligha beszélhetünk labialitásról, mint nyelvjárási jelenségről. Kivételt a szintén már említett, a köznyelvi *ö, ő* helyén újonnan jelentkező zárt *ü*-zés néhány esete jelent: gyükér Ú, gyün Ú, tülem Ú, züvé Ú, s a -tül rag.

Az *ë* hang helyett manapság megjelenő *e̤* fonéma csökkenti az előző hang megterheltségét, és a labializációs tendenciát erősíti.

1.21. A magánhangzó-fonémák időtartama

1.21.1. Rövid magánhangzós jelenség:

Nem ritka a kupuszinai nyelvjárásban a rövid magánhangzós tendencia. Jó néhány esetével találkoztam:

– a rövid ***o*-zás** ritka: ovodȧ R, Ú, drotos Rr,

– rövid ***u*-zás** ritka: ut R, Ú, utrȧvȧló R, Ú,

– rövid ***a*-zás** ritka, csak köznyelvi *á* helyén, mindig *ȧ* mellett és leginkább a *-ka* kicsinyítő képző előtt: bogȧrkȧ R, kȧnȧlkȧ R, kosȧrkȧ R, mȧdȧrkȧ R, pȧlȧntȧ R, pohȧrkȧ R, szȧmȧrkȧ R, szȧndȧl R, Ú,

– rövid ***e*-zés**:

a) köznyelvi *é* helyén: leginkább *e* után és *-ke* kicsinyítő képző előtt: cserepke R, egerke R, kinyerke R, tehenke R; valamint: gem R, hetve R,

b) köznyelvi *ö, ő* helyén (igen archaikus és ritka): bécse Rr, hetve Rr, lépcse Rr, meszelle Rr, rëpille Rr, szerete Rr,

– rövid ***i*-zés** igen gyakori:

a) köznyelvi *é* helyén: é → i : ippen Rr, pintëk R, sziri R,

b) köznyelvi *í* helyén: szives R, Ú, vizimȧlom R, Ú,

c) az *i* hangnak az *ü, ű* magánhangzót pótló szerepe miatt: ires R, it R, iveg R, pinkësd R, pispëk R, sindisznó R, sit R, szinet R; bëcsilet R, eskivé R, sisi R; fi R, fiszfa R, szëkvi R, siri R, sziri R,

d) az *ö, ő* magánhangzót is pótló szerepéből: itet R, tilem R, giríny R, gyikér R, gyin R, kives R, szivés R, tive R.

Benkő Loránd szerint ez a rövidülési tendencia Kupuszinán már az egykori anyanyelvjárási területről való kitelepülés után fejlődhetett ki, tehát nem az ősibb nyelvállapot megőrzött régisége (Benkő, 1961:411). Azonban az 1960-as évek legelején vizsgált nyelvállapot mára valamelyest változott, és a szóvégi *ú, ű* helyén mára csak néhány szóban *(ocsu* R*, fi* R, *siri* R*)* maradt meg a rövid magánhangzó, míg a *bornyú* R*, gyírí* R*, gyíszí* R*, físí* R*, këntyí* R*, színí* R szavakban már a nyelvjárás általános sztenderdjének megfelelően hosszú magánhangzó használatos.

1.21.2. Hosszú magánhangzós jelenség

A magánhangzónyúlás is jelen van a kupuszinai nyelvjárásban. A hiányzó *ü, ű* és részben a hiányzó *ö, ő* hangok pótlását elvégzendő igen gyakori a vokálisok időtartamának meghosszabbodása:

– hosszú ***ú*-zás**:

a) új (ujj) R, Ú, útȧ R,

b) asszociatív helyzetben: gyógyúl R, lȧgyúl R, rāszorúl R, tārsúl R,

– hosszú ***ó*-zás**:

a) póstȧ R,

b) asszociatív helyzetben: bót R, kódus R, nyóc R, ójt R, tól R, vót R,

c) nagyon archaikus, kihalófélben lévő alakokban: ómȧ Rr, szómȧ Rr,

– hosszú ***é*-zés**: téfël (tejfel) Rr,

– hosszú ***á*-zás**:

a) ād R, kācsȧ R, māk R, rāk R, tāl R, kȧbāt R,

b) a szótagzáró *l* asszociatív hatására: nyȧrānȧk R, vȧsātȧ R,

– hosszú ***í*-zés** történik a következő esetekben:

a) köznyelvi *é* helyén: csípél R, ímëlëg R, físí R, físzër R, gyíkíny R, híbír R, kík R, níz R, fírísz R, gëlëncsír Rr, giríny R, kelís R, këtéfík R, kucsíbër Rr, tícsír R, bugyburík R, kukuríkól R, zsombík Rr;

b) köznyelvi *i* helyén: írígy R, írt R, Ú, írtās R, írtás Ú, szívārvāny R;

c) köznyelvi *ő* helyén: í (személyes névmás) R, kí R, líl (lő) R, szíl R;

d) köznyelvi *ü* helyén: fízér R, híl (hül) R, íl R;

e) asszociatív helyzetben: bëcsíl R, gërbíl R, keríl R, lendíl R, meríl R, zédíl R;

f) köznyelvi *ű* helyén: fírísz R, gyírí R, gyíszí R, míhel R, szír (szűr, ige) R, tí R, tíz R, betí R, hegedí R, kākȧbélí R, ënfejí R, sëprí R, színí R, tetí R.

2. Mássalhangzók

2.1. Az egykori **ly** *fonémáról*

Az eddigi szakirodalmi feljegyzések ellenére meg kell állapítanom, hogy a XXI. század elején a kupuszinai nyelvjárásban már nem él az *ly* fonéma. Egyetlen olyan idős embert sem találni a faluban – 1907-ben született a XXI. század elejének legidősebb lakosa, aki 2002-ben meg is halt, s később az 1912-es születésű is, így e sorok írása közben az 1913-ban született Koleszár Józsefné Siplika Rozália a legidősebb kupuszinai, akitől még gyűjteni is lehet –, aki bármilyen esetben is használná ezt a hangot. Ez a hang már régen kihalt, s a XX. század közepétől nagy ritkán, elvétve jelentkező esetek mára teljesen megszűntek. Még az *l* + *j* hangkapcsolat helyén is *jj*-t, avagy a kupuszinai nyelvjárás általános mássalhangzó-rövidülési tendenciájának megfelelően *j*-t ejtenek: ȧjjȧ, bejjeb, hȧjjȧ; ājon, féjën, íjën, kējën, szójon. Tehát a palóc nyelvjárások e legrégibb vonása Kupuszinán már hiába keresendő.

Napjainkban is előfordul az *ly* → *ny* realizáció: seregény, tártāny R, véfény R.

(A mássalhangzó-realizációk példáinál a *régi* R, avagy *új* Ú minősítést csak akkor jelölöm, ha az a mássalhangzók régiességét vagy új megjelenését példázza. Az itt jelentkező régies magánhangzó-realizációkat így nem jelöltem.)

2.2. Az **l***-ező, illetve* **j***-ző alakok*

2.2.1. A kupuszinai nyelvjárásban még ma is kimutatható az *l*-ezés, bár a *j*-zés egyre inkább terjed. Így a két változat közül a *j*-ző sokkal intenzívebb, s az *l*-ező jelenti a régit, a kihalófélben lévőt. Azonban az öregek, s a faluból alig kimozduló emberek, főleg idősebb asszonyok nyelvében még hallani a következő *l*-ező alakokat: fërtāl Rr, folik R, folókȧ R, gereble R, hivel R, konkolozó R, mol R, Nȧgymihāl R, pëhël R, pëlvȧ R, pëndël~pe̮nde̮l, përsël R, selëm R, tȧvȧl R, tërkël R, vālok R.

2.2.2. Az *l*-et *j*-vel váltogató, kétféle alakváltozat immár igen ritka, de még mindig akadnak olyan kupuszinaiak, akik élnek az *l*-ezés meg a *j*-zés lehetőségével is (természetesen nem ugyanazon lexéma esetében), azonban az *l*-ezés, amellett hogy régiesebb, mindig a ritkább is: folik~fojik, hel~hej, hólȧg~hójȧg, Kārol~Kāroj *(Tele vȧn, mind ȧ Kārol bācsi këcsëge. Kārolszālāson szātȧk lë ȧzok ȧ utȧsok ȧ vonȧtrú, ȧkik ȧ Szȧbbornā lȧktȧk, osz ȧkkó onnȧj gyȧlogótȧk tovāb.)*, Mihāl~Mihāj, méhel~míhel~míhej~műhej, mél~méj, némellik~némejjik, silled~süjjed.

2.2.3. Csak *j*-s változatú szavak: béjeg, bojong, ijen, kājhȧ, ojȧn, pājȧ, pójȧ, pujkȧ.

2.3. A szótagzáró **l**

Sándor Anna ezzel a kérdéssel kapcsolatban a következőket írja: „A szótagzáró *l* leírásával, mely önmagában is bonyolult nyelvjárási jelenség, már több jeles nyelvjáráskutatónk is foglalkozott... De a nyelvjárásinál is összetettebb a szótagzáró *l* viselkedése a mai nyelvhasználatban, mert vagy az *l* nem esik ki minden esetben, vagy az *l-kiesésnek* a nyelvjárási normától eltérő az asszociatív hatása... E jelenség eltérő realizációja miatt is egyet-

érthetünk Imre Samunak ama kijelentésével, hogy »Az egész kérdéskörnek néhány főbb nyelvjárástípusba való részletes feldolgozása mindenképpen kívánatos volna«" (Sándor A., 2000:79).

Sándor Anna új és korszerű módszerét követve, melyet a koloni nyelvjárás vizsgálatánál alkalmazott, a következő szótagzáró *l-kieséseket* figyelhetjük meg a kupuszinai nyelvjárásban:

1. Szó belsejében

A) Rövid mgh. + l:

a) ***al*** típus: fągylȧt, (szómȧ Rr, ómȧ Rr);

b) ***el*** típus: nincs rá példa Kupuszinán;

c) ***ol*** típus: bóhȧ R, bót R, dógos R, fót R, gyócs Rr, hód R, hónȧp (holnap) R, kóbāsz R, kódus R, mónār R, nyóc R, ódȧl R, óvad R, óvȧs R, póc R, pógār R, szógȧ R; de: oltár, tolvaj;

d) ***ël*** típus (a hiányzó *ö* mgh-t az *ë* mgh. helyettesíti): bécsé R, féd R, gyimécs R, kécsën R, kédëk R, két R, ét R, tícsír R, tét R, végy R, zéd R; de: bëlcs, fëlhé;

e) ***ul*** típus: hātusó R, kúcs R;

f) ***il*** típus (a hiányzó *ü* mgh-t az *i* mgh. helyettesítő példák is itt találhatók): kíd R, szívȧ R; de: gyilkól, kilsé, tilt, ildëz;

A) Hosszú mgh. + l:

a) ***ál*** típus: pācȧ R, tācȧ R, vāt R; de: āld, āldomās, ālmos, ālvāny, mālnȧ, szālkȧ;

b) ***él*** típus: nincs rá példa Kupuszinán.

2. A szótagzáró *l* a szó végén:

A) Rövid mgh. + l egy szótagú szavak végén: bȧl, csȧl, csel, hȧl, hel, fil, nyȧl, ël, síl, tól; de: fël~fé, kēl, kël~ké;

B) Rövid mgh. + l több szótagú szavak végén: ȧnygyȧl, ȧsztȧl, étel, fijȧtȧl, hȧjnȧl, hivȧtȧl, itȧl, kȧzȧl, pokol, rȧvȧtȧl, vonȧl; de: éjē R, këzē R, nȧppā R, rëggē R, széjē R;

C) Hosszú mgh. + l főnevekben: bāl, bél, hȧlāl, këtél, Mihāl~Mihāj, nyāl, nyél, nyúl, ól, szél, tāl, tél, vāl mindig megmarad az *l*;

D) Hosszú mgh. + l igékben: āl, bedíl (bedől), csināl, ēmúl~elmúl, kihíl (kihűl), kijȧbāl, sȧjnāl, síkāl, szól, tȧlāl, útāl mindig megmarad az *l* ;

E) Az -l képző szóvégen: ebédél, énekél, filēl, búsúl, tánúl, hárcól, tāncól, fistél, jelél, físíl, këszëríl – mindig megmarad az *l*;

F) Az -l rag szóvégen: ëszé R, fézé R, hozó R, mosó R, nízé R, tëszé R, vëszé R, viszé R; ëtté R, mënté R, níszté R, vëtté R; ënné R, hoznā R, innā R, mënné R.

– A *-ból/-ből*; *-tól/-től*; *-ról/-ről* rag végén így realizálódik: hátārbú R, físzërbí R, ányāmtú R, péktí R, hāzrú R, idérí R. – A *-nál/-nél* rag végén: kútnā R, Pistānā R, kërësztné R, Ërzsiné R. A *-val/-vel* rag régies alakja mindig *-vā/-vē*: ápāvā R, élivē R, cukorrā R, kinyérrē R (a ragkezdő mássalhangzó hasonulása sosem marad el).

– Az *-ul/-ül* rag realizációi: *-ú/-í*: mágyárú R, oroszú R, szerbí R, némëtí R. A *-stul/-stül* realizációi: *-stú/-stí*: kocsistú R, lovástú R, kerekestí R, ëkrëstí R. A határozószók: állú R, bellí R, elérí R (= elöl), kíví R, kërí R, nélkí R.

3. Az *-l* realizációi toldalék előtt és összetételekben:

A) Főnevekben: egy szótagúak: bódbá R, fótos R, hērí R, nyócván R, de: délbe, délelét, félszoknyá; több szótagúak: rëggēre R, de: ásztálteríté, éfélkó, hájnálbá, hájnálicská, rëggeli, tërkëlpālinká;

B) Igékben: csált, fált, hált, nyált, kēt R, lét R (mi lelt?); legēt R, ādogāt R, fétem R, hizlānyi Rr, vásātád R, āsz R, csināsz R, énekész R, énekének R, énekéje R, tónām R, ét R (ölt, varrás közben), étés R (öltés), sájnātá R, mëgismétéje R;

C) 1. Határozószókban: állúrú R, elérí R, fëllírí R, kívírí R; de: belile, elile, mellile.

2. A *-vál/-vel* kétalakú viszonyragok sorra *-l* nélküliek: kápāvā R, vëllāvā R, bādoggā R, sëprívē R, lisztē R, cimëttë R.

2.3.1. A szótagzáró ***l*** asszociatív hatása

Az *l* kiesik, s ilyenkor mindig megnyújtja az előtte álló rövid magánhangzót.

A) Csak nyújt: ál › ā (kimondottan toldalékokban: cëruzāvā R, dínārrā R, de toldalék nélküli szóvégen nem), *el › ē* (szó belsejében nem, szóvégi képzőben sem; toldalék előtt főnevekben és

igékben: rëggēre R, kēt R; szó végén: rëggē R, këzē R), *ol › ó* (szó belsejében: bót R, fót R, nyóc R; több szótagú szavak végén nem jelentkezik; szóvégi képzőben sem; szóvégi ragban: hozó R, mosó R; toldalék előtt: fótos R, gondótàm R, tónām R), *öl › é* (szó belsejében: bécsé R, féd R és szóvégi ragban: fézé R, fistét R, jelété R), *ul › ú* (àllú, hātú; toldalék előtt: beborút, tànútàm);

B) Nyújt és nyíltabbá tesz: ül › í (kíd R és toldalék előtt: hít R, sít R, szóvégi ragban: némëtí R, szerbí R), *el~ely › é*: (szóvégen: tengé R; szóvégi ragban: ëszé R, nízé R).

2.3.2. A palatalizáció

A mássalhangzók palatalizációja, amely a palóc nyelvjárástípus egyik ismérve, nem jellemző a kupuszinai nyelvjárásra, és csak néhány esetben fordul elő. A *Kupuszinai tájszótár* anyagának gyűjtésekor észlelt előfordulások máig hallatszanak azonban az egyre idősebbek beszédében.

Kupuszinán a következő fonetikai helyzetekben fordul elő palatális tendencia:

köznyelvi *n* + *ő* = *ny* + *é*: nyél (nő, növekedik), nyéstény, nyëvés, teknyé;

köznyelvi *a* + *n* = *ȧ* + *ny*: pȧplány, szȧppány, kȧtlány;

köznyelvi *e* + *n* = *e* + *ny*: feny, eleveny, meszteleny;

köznyelvi *o* + *n* = *o* + *ny*: fony, rokony, szëzony, vȧgony, vāszony, citrony;

köznyelvi *á* + *n* = *ā* + *ny*: Istvāny;

köznyelvi *n* + *i* = *ny* + *i:* Āgnyis;

köznyelvi *d* + *(u)* = *gy* + *u*: gyug (dug), gyugó (dugó);

köznyelvi *a* + *d* = *ȧ* + *gy*= hȧgy (hadd),

és a szóvégi köznyelvi *d* is *gy*-re változik a *térgy* szóban.

Nyolcvan éven felülieknél még néhanapján hallható a főnévi igenév képzőjében az *n* palatalizációja: *ënnyi, ëntenyi, innyi, kérnyi, imātkoznyi.*

Ugyancsak palatalizációval találkozunk szó belsejében a következő, immár alig hallható, kihalófélben levő alakváltozatokban: *szénvonyó, tekenyes, vonyít, vonyogó.*

Mint látható, a palatalizáció a kupuszinai nyelvjárásban szinte csak a szóvégi *n* hang esetében realizálódik.

2.3.4. A mássalhangzók változása

A mássalhangzó-változások közül a kupuszinai nyelvjárásban a következők figyelhetők meg:

1. A zöngétlen *h* a köznyelvivel azonos módon viselkedik, és zöngétleníti az előtte álló zöngés mássalhangzót: *hotyhȧ, mëkhȧlt, Nȧtyhāt.*

2. Az *r* + *l* kapcsolatának teljes hasonulással létrejött realizációi: *māngolló, sȧlló, tȧlló, vāndolló*, de *korlát, bȧrlȧng.*

3. Az *r* + *s* realizációi nem térnek el a köznyelvi alakoktól: *borsó, korsó, fȧrsȧng.*

A *d* + *l* hangkapcsolat hasonulásos realizációi: *pȧllās, pȧlló.*

A *d* + *n* hangkapcsolat így jelentkezik a kupuszinai nyelvjárásban: *ȧnni, kȧpkonnȧk, szënnek.* A főnévi igenév *-ni* képzőjének *-nyi* alakja már csak elvétve hallható nagyon öregek nyelvhasználatában: *ȧlunnyi, szënnyi.*

A *g* + *n* hangkapcsolat helyén csak a *tënnȧp* szóban fordul elő ez a nyelvjárási realizáció.

A *gy* + *n* hasonult realizációi: *fonni, hȧnni,* de: hogynë.

A *gy* + *t* Kupuszinán a következőképpen realizálódik: *hȧttuk, elfottȧk, vȧttok.*

A *-val, -vel v*-je a köznyelvi norma szerint hasonul, csak a szótagzáró *-l* maradt el a nyelvjárási normának megfelelően: *kȧnāllā, szȧpȧnnyā, kézzē, vëdërrē.*

Zöngéssé válik:

– a *k* hang hangsúlyos helyzetben: *gāmfor, grétȧ, gunyhó;*

– a *t* hang hangsúlytalan helyzetben: *rëszked, viszked.*

2.3.5. A hangátvetés

Alig van példa a kupuszinai nyelvjárásban erre a hangtani jelenségre, s érdemes megjegyezni, hogy a Sándor Anna által vizsgált koloni nyelvjárásban jelentkező esetek közül néhány Kupuszinán is megjelenik. Ilyen a *Krāli* (Klári) személynévben, a

korëlȧ köznévben, amely Kupuszinán ragadványnévként is szerepel *(Korëlȧ Pistȧ bācsi)*, a *loksȧ* (laska) köznévben, illetve még a *tokor* (kotor) igében és a *dębęny* köznévben, valamint az *infráktus* köznévben.

2.3.6. A hangkivetés

Ha három mássalhangzó találkozik a szóban, akkor a közbülső kiesik a köznyelvben is. A kupuszinai nyelvjárásban a hangkivetés olyankor is előfordul, ha két mássalhangzó áll a szó végén, s ilyenkor sokszor mindkét mássalhangzó kiesik, ami leginkább az *r* + *t* mássalhangzó-kapcsolatra érvényes az *-ért* ragmorféma végén: *tojāsé, vízé, ȧzé, mé*, valamint a *mert* szóban (*mer)*. A *t, d, r* szóvégi fonéma mindig, minden helyzetben hiányzik a következő morfémákból: *mos* (most), *mëgën* (megint), *mȧj* (majd).

2.3.7. Mássalhangzónyúlás és -rövidülés

A kupuszinai nyelvjárás egyik alapvető sajátossága a mássalhangzók rövidülése. Épp ezért mássalhangzónyúlásról kevésbé beszélhetünk, bár előfordul.

Az *s* mássalhangzó nyúlása jelentkezik magánhangzóközi helyzetben a főnevek közül egyedül az *essé* főnévben.

Mássalhangzónyúlás jelentkezik az intervokális *l* esetében: *ȧllig, ȧllúrú, csállāny, fëllí, fíllik, mellik, reszellé, szállȧg, vȧsálló.*

Ugyancsak megnyúlik az *s* mássalhangzó intervokális helyzetben: *ȧnyóssȧ, ȧpóssȧ, mészārossȧ, orvossȧ*, s akkor is, ha az *s, sz* kötőhangzóval kapcsolódik a toldalék a szóhoz: *igyessek, pirossȧb, szorgȧlmássȧk, szégyëlléssek, fótossȧn, pontossȧn, merésszeb, rȧvȧsszȧb, részessik.*

Abszolút szóvégen ez a hangtani jelenség ismeretlen a kupuszinai nyelvjárásban.

Annál inkább jelentkezik a mássalhangzó-rövidülés Kupuszinán melléknevek, számnevek, határozószók, igék, névutók esetében.

A mássalhangzó fokozásánál a középfok jele csak *-b*: *kíkeb, sārgāb, lekszëb, legjob*. Ugyanez érvényes néhány határozatlan számnév fokozásánál is: *tëb, lektëb, keveseb.*

A határozószók végén rövid a mássalhangzó: *it, ot, inkāb, eléb, utób.*

Abszolút szóvégen egytagú igék esetében: *āl, fór, hȧl, hit, vár, vët.*

Múlt idejű igéknél egyes szám 3. személyben: *ȧlut, ȧrȧtot, ëvët, fekit, ivot, lātot, nízët, szāntot, ugȧtot, veszekëdët.*

Az *áll* ige esetében múlt idő egyes szám harmadik személyben ugyancsak rövidülés történik: *āt.*

Névutóknál: *ȧlȧt, fe̯lë̯t, mellet.*

2.3.8. Mássalhangzótöbblet

Ritka az az eset, amikor a mássalhangzó-rövidülés sok-sok példája után mássalhangzótöbbletről beszélhetünk, mint a kupuszinai nyelvjárás sajátosságáról: *híl, szíl, líl, szúl, szúlos; fittoktȧt, duruzsmól, hȧjint.*

Mássalhangzó-rövidülés, majd annak pótlásaként -többlet jelentkezik az *ȧntërnȧ* szóban. Ugyancsak mássalhangzótöbblet van a *bȧnānt (bȧnāntot, bȧnāntok, bȧnāntyȧ)* és a *cëlofānt (cëlofāntot, cëlofāntok, cëlofāntyȧ) szótőben.*

2.3.9 Mássalhangzócsere

Ritkán fordul elő a kupuszinai nyelvjárásban, hogy a fenti nyelvtani esetek egyikéhez sem tartozó jelenséggel találkozunk. Ilyen pl. az n > l realizáció a *hanem* kötőszó *helëm* Rr*, hȧlëm* Rr alakjában.

Összefoglaló

Kupuszinán a XXI. század elején is élő nyelvváltozat a nyelvjárási. A falu lakosságának több mint a fele – egyre számottevőbb az elöregedés – a magyar nyelv e sajátságos nyelvjárási változatot ismeri csak. Ez még akkor is így van, ha az emberekkel együtt lassan a házak is meghalnak ezen a nyugat-bácskai palóc nyelvjárásszigeten. És akkor is ez a valóság, ha a néhanapján más vidékről ide vetődő nyelvjáráskutatók esetleg mást észlelnek. A beszédszituáció gyakran megváltoztatja, s elferdíti a

nyelvhasználatot. Az előtt a megfigyelő előtt, aki a faluban él születése óta, s tagja a faluközösségnek, anyanyelvjárása a többi tősgyökeres kupuszinai ember nyelve, nem változik meg a beszélők nyelvhasználata. Így igazán „tetten érhető" még az igazi, a szinte változatlan nyelvállapot. Ez az a ritkának mondható eset, amellyel a szülőfalu nyelvjárását kutató dialektológust a sors szerencsélteti.

A helybeli nyelvész veszi észre elsőnek a köznyelv hatására jelentkező fonémaváltozásokat is, mint amilyen például az *á, ā* hang lassú eltűnése Kupuszina nyelvéből, vagy pedig az *ö, ő, ü, ű* magánhangzók megjelenése a köznyelvi normának megfelelő helyen, illetve olyan helyeken is, ahol a környező települések magyarjai használják őket a regionális köznyelvnek megfelelően. A nyelvjárás változásához tartozik az a jelenség is, amely az előbb említett folyamatot megelőzi, s egy közbülső állapotot eredményez (ez az *ẹ̈* megjelenése a kupuszinai nyelvjárásban az *ö* helyett). Mindez a köznyelvűsödéshez vezet.

Az is leszögezhető, hogy a kupuszinai nyelvjárás fonémaállományának változására nincs nagy hatással a társadalmi környezet nyelveként számon tartott szerb nyelv, hiszen a gyerekek csak magyar általános iskolába járnak, középiskolai tanulmányaikat is jobbára a magyar tannyelvű iskolákban végzik Szabadkán, Zomborban, Kanizsán, Topolyán, Zentán. A falu magyar lakossága állandóan a magyar nyelvű rádióműsorokat hallgatja és a magyar televíziók programjait nézi, így ismét csak a magyar köznyelvi hatás éri az embereket.

Végezetül ismételten lejegyzem, hogy a kupuszinai magyar nyelvjárás ma még – és még mindig – külön magyar nyelvjárási kategóriaként vizsgálható. S úgy érzem, talán mégsem érkezett még el az itteni nyelvjárás elszürkülésének, teljes eltűnésének napja. Kár is volna érte. A magyar nyelvi örökség egy része tűnne el vele végérvényesen.

JEGYZETEK

[1] KUPUSZINA, 2002. A dolgozat az Arany János Közalapítvány támogatásával készült.
[2] Ezt a bánáti magyar falut az ötvenes évek szövetkezetesítő „mozgalmában" erőszakkal elnéptelenítették, és helyét felszántották.

SZAKIRODALOM

BALOGH Lajos
1993 Útmutató a regionális nyelvi kutatásokhoz szükséges szöveganyag magnetofonszalagról történő lejegyzéséhez. In: Balogh L. (szerk.) 1993:9 19.
BALOGH Lajos (szerk.)
1993 Szöveggyűjtemény a táji nyelvváltozatok köréből. Budapest
BÁRTH János
1997 A migrációs irányok és vonulatok adattárának néhány tanulsága. Cumania (Kecskemét) 14., 5–40.
1998 Remény, szerencse és tudatosság a népesedéstörténeti kutatásban. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kalocsa, 209–220.
BELJANSKI, Milenko
1974 Hetes és Kupuszina története a tizennyolcadik század végéig. Zombor
BENKŐ Loránd
1961 Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárástörténeti vizsgálatokban. Magyar Nyelv, LVII., 401–413.
CSÍKOSNÉ ESZRÉNYI Éva, dr.
2002 Kupuszina és Nagyhind nyelvjárási jellegzetességei. Új Kép (Szabadka), VI. évf., 1–2. sz., 9–10.
2003 DEME László-IMRE Samu (szerk.)
1968–1977 A magyar nyelvjárások atlasza I–VI., Bp.
FÉNYES Elek
1851 Magyarország geographiai szótára I–II., Pesten
FODOR Katalin
2001 A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: KISS Jenő (szerk.) 2001: 325–350.

GUTTMAN Miklós–KÖBÖLKÚTI Katalin
1987 Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 182. sz., Bp.
IMRE Samu
1971 A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp.
A. JÁSZÓ Anna (főszerk.)
1997 A magyar nyelv könyve. Bp.
KIRÁLY Lajos
1997 A mai magyar nyelvjárások. In: A. Jászó Anna (főszerk.) 1997., 521–558.
KISS Jenő
1979 Mihályi tájszótár. Bp.
KISS Jenő (szerk.)
2001 Magyar dialektológia. Bp.
LÁNCZ Irén
1982 A csantavéri nyelvjárás. In: Penavin O. (válogatta...) 1982:91–124.
1997 Bácskai beszélt nyelvi szövegek néhány mondattani és szövegtani sajátossága. Tanulmányok. Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének Évkönyve. 30. füzet. 40–52.
PAPP György
1987 A nyelv vízszintes tagolódásának hatása a jugoszláviai magyarok kiejtésére. Hungarológiai Közlemények. 19. évf., 73. 307–311.
PENAVIN Olga
(válogatta, az előszót írta, a bibliográfiát és névmutatót készítette)
1982 Jugoszláviai magyar nyelvjárások. Újvidék
SÁNDOR Anna
2000 Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban. Pozsony
SILLING István
1982 Táji ejtés és regionalitás kupuszinai középiskolások nyelvében. Hungarológiai Közlemények, 14. évf., 3. (52.) sz. 371–379.
1983 A rövid és hosszú magánhangzó-fonémák rendszere a szilágyi nyelvjárásban. Hungarológiai Közlemények (Újvidék), XV. évf., 57. sz., 625–629. o.
1992 Kupuszinai tájszótár. Újvidék

2001 Piros hajnal hasadán. A vajdasági magyar archaikus népi imádságok néhány nyelvjárási sajátossága. In: Barna Gábor (szerk.) „Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...” Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. Bp., 39–45.

SZABÓ Géza
1994 A magyar nyelvjárások. Nemzeti Tankönyvkiadó, h. n.

SZABÓ József
1990 Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek. Dél-alföldi Évszázadok 3., Békéscsaba, Kecskemét, Szeged

TÓTH Imre
1987 Ipoly menti palóc tájszótár. Bp.

ZELLIGER Erzsébet
1977 A kupuszinai nyelvjárás igeragozási rendszere. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, Bp., 147.

Közösségi, településközösségi, etnikai, nyelvközösségi csúfolók Vajdaságban

PAPP GYÖRGY

A bácskai, bánáti települések szólás- és közmondáskincsének gyűjtése a címben jelöltnél szélesebb körben is most van folyamatban, bár eszközök hiányában nagyon lassan halad. Pillanatnyilag Magyarkanizsát, Horgost, Zentát, Péterrévét, Csantavért, Becsét, Adát, Moholt, Temerint, illetve Csókát, Muzslyát, Magyarittabét, Ürményházát tekintjük forrásterületnek, de a kidolgozott kérdőíveket például más területekre is eljuttatjuk, részben kontrolladatokért, részben pedig azért, mert kutatásaink végeredményben az egész Délvidéket célozzák, először műfajilag tagolt adattárakat, majd pedig egy gyűjteményes kiadást.

A jelenlegi tervezetben felölelt szóláscsoportok a sokszínűségük ellenére is együttesen jól jellemezhetők: valamilyen közösségi viszonyulás, kapcsolat tükröződik bennük, az identitást vagy elkülönülést kifejező jelentésükben is: Ez a közösségi azonosságtudat, csoportaffirmáció lehet területi, etnikai, nyelvi, nyelvközösségi, nyelvjárás-közösségi, munkamegosztás szerinti, tehát idetartoznak a helynévi elemű szólások, nyelvközösség-, nyelvjárás-, mesterségcsúfolók stb., de sokszor lehetnek eseményközpontúak, egy-egy sorsfordulóhoz kötődőek is.

Ez a kutatási terület önmagában is érték, de a délvidéki magyarság területi vonzásköreinek megkörvonalazódását tekintve különösen az, és egy második világháború előtti etnikai, nyelvi viszonyrendszer is megrajzolható ezek alapján.

Sajnos az adott témakör környezeteinkben nagyon nehezen, óvatosan gyűjthető a korábban beidegződött előítéletek miatt, meg azért, mert ilyen identitásokról, elkülönülésekről hosszú ideig nem illett beszélni. A műfaja már korábban elvégzett dráva-

szögi kutatások alapján területileg meglehetősen egyenetlen. Vannak mindenkit „megszóló” települések, mint a Magyarkanizsához tartozó Oromhegyes, amely minden szomszédos faluval „perben áll”, vannak általánosan megszólt települések, közösségek – megfelelő szólásválasz nélkül –, vannak kettős és gócjellegű összefüggések tehát, és vannak semleges területi és egyéb csoportok. Ezek a vonzásszintek – fajták „térképes” megismerése külön elemzést igényel, hogy tudjuk, körülbelül mi várható, pontszerű és nagyobb dimenziókban.

Amint arra már a kutatási terv indulásakor hivatkoztunk, a Délvidék, Vajdaság a csúfolókban, vegyes nyelvű szövegekben tükröződő közösségi viszonyai nagyon bonyolultak, egyrészt azért, mert hiányzik a magyarországihoz hasonló, egy-egy nagyvároshoz tartozó természetes vonzáskörük, a betelepülés óta nagy az atomizáltság, ami nem kedvez semmilyen nagyobb táji összetartozás kialakulásának.

A másik, sokszor problematikus sajátság a bármilyen homogén magyar nyelvközösség, terület hiánya és/vagy fogyatkozása, más szempontból az egyéb etnikumok (szlovák, szerb, román, ruszin) beékelődésével járt, az erős migrációs mozgások tapasztalhatók, mondjuk nyelvmegtartó (Szabadka) és nyelvvesztő közösségekben, közegekben. Ilyen körülmények között csak néhány általános kohéziós egységről beszélhetünk: Bánátról és Bácskáról, bácskai szempontból pedig további három településcsoportról, a Tisza jobb parti vonulatáról (Martonostól Temerinig), az ún. középső láncról (Szabadka, Topolya, Szenttamás, Moravica, Kishegyes, Feketics stb.), illetve a Duna menti településekről (Bezdán, Zombor, Bácskertes, Doroszló stb.).

Bánát nem nyugat–keleti, hanem észak–déli irányban tagolható a szegedi nagytájra körülbelül Becskerek vonaláig, a székely telepekre és a déli nyelvi szigetekre. Egyetlen falu, Magyarittabé lakossága telepedett ide Békés megyéből.

Ez a széttagoltság, nyelvi elszigeteltség nem kedvez a közösségi viszonyok nagyobb kiterjedésének, és leszűkíti a csúfoló alkotását és elterjedését is, mert leszűkíti az érintkezési alkalmakat a középiskolára, a piaci alkalmakra, a munkahelyre, amelyek nem kifejezetten a magyar közéletiség életterei.

Mindez a gyűjthetőségében, a teljesség fokában is tükröződik. Még a területi, használati teljességet sem lehet annyi idő alatt megvalósítani.

Az alapozó, bemérő jellegű gyűjtéshez a következő kérdőívet dolgoztam ki:

Kérdőív

Témakör: *falucsúfolók, nemzetiségcsúfolók, valláscsúfolók, kevert nyelvű szövegek és mondókák Vajdaság területén*

A gyűjtő neve: _____
A gyűjtés ideje: _____
Helye: _____
Az adatközlő, adatközlők neve: _____
_____

1. Van-e falujának, településének, településrészének valamilyen tréfás, csúfolódó elnevezése, melyek ezek, és kik használják?

_____

2. Milyen csúfolódó elnevezések, szólások használatosak a szomszéd települések, városrészek vonatkozásában?

_____

3. Miért, hogyan alakultak ki ezek a csúfolódó elnevezések?

_____

4. Ismer-e ún. falusoroló csúfolódásokat, mint pl. Ó-Kanizsa, Gyász-Martonos, Kenyeretlen Csantavér; adai drótosok, zentai malacpofozók.

_____

5. Milyen nemzetiségek éltek lakhelyén, és élnek ma is, illetve a környéken?

_____

6. Ezeket tréfásan hogyan nevezték, milyen szólásokban fordul elő a nevük vagy egy képviselőjüké (tótok, rácok, oláhok, ruszinok stb.).

_____

7. Ismer-e a környezetében élő nemzetiségek nyelvét utánzó mondókákat, pl. Tenes liter pór, vezam kecskét kod ajtófélfa, szokeresz a vakeresz...

_____

8. Születtek-e valamilyen elnevezések a később a lakhelyére került magyar betelepülőkről, pl. a csángókról, bánátiakról vagy máshonnan jöttekről?

_____

9. Hogyan, milyen csúfolókkal illetik környezetük eltérő nyelvjárását? Pl. Topolán gömbölű golóval lüvik a gólát, Szögedi embör möggyet öszik... stb.

_____

10. Vannak-e csúfolók a szomszéd településekre jellemző foglalkozással kapcsolatban: Kendergyári tillinkósok, savósok, gányók stb...

_____

11. Hogyan szokás tréfálkozva nevezni a környezetében élő más vallásúakat pl. bunkósok, pápisták stb. Illetve papjait...

_____

12. Ismer-e az előző pontban, pontokban felmerültekkel kapcsolatos mesét, anekdotát, dalokat, mondókákat, vicceket vagy bármi mást környezetéből? Pl. a moholiak eltolták a templomot, a feketicsiek felküldték a tehenet a torony tetejére legelni, A kanizsai lányok szeretik a mákot, F... tört, mint a pacsiri rétesnek....

_____

13. Ismer-e egy-egy település nevét eltorzító formákat: Marhataknyos (Martonos), Csicsóka (Csóka)...

---

14. Milyen vegyes nyelvű szövegeket, mondókákat ismer, hallott környezetében, vagy gyermekmondókákat, kiolvasókat, mint pl. Šta je tó, szakajtó, Teraj, Lázó, majd nem fázó! Dobar dán, megellett a boszorkány....

A vegyes nyelvű szövegek, ezekről még nem szóltunk, a többnyelvűség szociolingvisztikai kutatásaihoz szolgáltatnak értékes adalékot. Nem könnyű műfaji, tipológiai besorolásuk, talán csak a kialakulásukban megnyilvánuló kötöttség vagy kötetlenség lehet rendszerezési kritérium a vizsgálatok jelenlegi kezdeti[1] szakaszában.

Mind a *csúfolók,* mind pedig a *vegyes nyelvű beszédművek,* az alkotások értelmezése, fogalmi terjedelmük meghatározása, elhatárolása gondot jelent, talán még funkcionális összevonásuk, azonosításuk, azonosíthatóságuk is:

A csúfolók terminus helyett a nyelvészeti, folklorisztikai irodalom szívesebben használ analitikusabb megnevezéseket, részfogalmakat, mint *falucsúfolók, falusorolók, nemzetcsúfolók, vallás-csúfolók, szóláscsúfolók,* ám ezek a kívánt szintnél szűkebbre szabják az értelmezést, hiszen például a bácskai németek magyar beszédét utánzó *Tenes liter pór, fater tőts* alak, vagy a feketicsiek nyílt e-zésére utaló kishegyesi *Feketicsen csereg a veder* nyelvjáráscsúfoló releváns jegyei, elemei a hagyományos rendszerezéssel be nem foghatók. Másrészt a címben bevezetett *nyelvközösségi viszonyok* a jelenségcsoport szűrő, kiszűrő ismérvét is jelentik. Csak azokra az esetekre összpontosítják figyelmünket, amelyekben a nyelvközösséghez, nyelviséghez tartozás testesül meg nyelvi formában, attól függetlenül, hogy etnikumok, kódrendszerek, vagy csak egy nyelven belüli dialektusok viszonyait érzékeltetik-e. Legyen az első esetre példa a délszláv nevek képzőire utaló *„ityvityek”* (vö. Andrić, Tomović), a másodikra a *Tölöcskán tojják a tajicskát,* amelyben az ö-zés, illetve az l ? j mássalhangzó-változás a megcélzott sajátság.

A vegyes nyelvű beszédművek, folklorisztikai alkotások köre jóval nagyobb a csúfolóknál, de lehet azoknak jellemző vonása is. Vannak két- vagy többnyelvű szólásaink: *Teraj, Lázó, majd nem fázó* mondókáink, kiolvasóink:

Ugrál a veréb a körbe
Tanájjátok ki, kit szeret (...)

Szkacse vrábac u koló
Pogodite, koga voli (...)

Du bisz sén, du bisz seén
Du bisz alle sén[2]

Más esetekben a nyelvi eredet meghatározhatatlan:

Iciki-liciki pilicki
Esusánszki ákheli[2]

Viszont az adott használók számára már egyértelmű a csúfolódó, viselkedést szankcionáló szerep a következő esetekben: „*Ja sam beogradski kiküldött, ne znam samo szerbül, treba mi tolmács",* hiszen a környezetükből éppen csak kikerülő, anyanyelvüket hirtelen „elfelejtő" személyeket szokták vele jellemezni. (A közlés korrekt magyar formája az Én belgrádi küldött vagyok, csak szerbül tudok, tolmácsra van szükségem.)

1. A csúfolóknak az ilyen értelmű „csúfolódás" meghatározása olyan bonyolult feladat, hogy egymagában is külön, kimerítő tanulmányt igényelne, ami nem lehet most a célunk. Hangsúlyozzuk hát csak néhány funkcióját. Ez lehet *közösségi szankcionálás, befolyásolás,* a Lévi-Strauss-i értelmezésű *csoportaffirmáció*[3], az *összetartozás, önazonosság,* illetve a *különbözőség kódolása.* Ezek a célok nyilvánvalóan nem keverhetők össze a filozófiai-logikai modellül szolgáló esztétikai kategóriákkal[4], érintkezési szerepet hordozó eszközökkel, mint amilyenek a *nyelvi humor,* az *irónia, nyelvi különösség,* amelyek leírása, toxonómiája nyelvenként értelmezhető feladat, s amelynek magyar vonatkozásban a

számos eredmény[5] ellenére is vannak még adósságai, a műfaji rendszerépítés terén nemkülönben.

Vizsgálati kiindulópontként mi természetesen csak a magyar nyelvűséget, nyelvközösséget, azon belül is Vajdaságot választhatjuk, a jelenségvizsgálat szintjén pedig azt a *nyelvi vagy kódérzékenységet,* ami a nyelvközösségi csúfolókban az eltérő sajátságok észlelésének szintjén megnyilvánul, illetve azt a *metanyelvi tevékenységet,* amely a műfaj nyelvi-stilisztikai építkezésében munkál, többnyire spontán eljárásokban.

2. A csúfolók jelenléte bármelyik mikro- vagy makroközösségben évszázadokra vezethető vissza, elméleti irodalmuk viszont ehhez képest igen gyér, ami az elmúlt évtizedek bizonyos tudományos szemérmességével magyarázható, miszerint a nyelvi, más nyelvi csúfolódás társadalmi tabunak számított, a vegyesnyelvűség, a makaróni nyelv kontaminált képződményei pedig a tudományos kutatások céljaira méltatlannak.

Ennek a szeméremnek, finnyásságnak a korábbi időkben nyomát sem találjuk például már Heltai Gáspárnál.[6] Magyari István **Az országokban való sok romlásoknak okairól, és azokról való megszabadulásnak jó módjáról** című[7], 1602-ben írt vitairatában egész sorozatot találunk: „...haborog az Magyar: az Spaniol latorkodic, eszic, isic, tobzodic az Nemet: az Czeh hortlog az io lakasban, asit puhasaga miat az kevelysegtül meg reszegült Lengyel...".

A viharos történelmi események, népmozgalmak idején számuk megsokszorozódott, hiszen a **Csínom Palkó** egészében nem egyéb mint a németség nemzetcsúfolója, illetve a magyarság nemzeti dicsérete. Pl.

Patyolat az kuruc,
Gyöngy a felesége,
Hetes vászon az laboncság,
Köd a felesége.[8]

Ugyanilyen burjánzást tapasztalhatunk a 48-as szabadságharcban, de még Margalits Ede sem hagyta ki őket sem **Bácskai szólásai**ból 1877-ben[9], sem **Magyar közmondások és köz-**

mondásszerű szólások című, 1896-ban megjelent gyűjteményéből. 1945 után viszont ennek a műfajnak a nyomát sem találjuk a legutóbbi időkig, holott ezek az alakulatok akármilyen kemény hangneműek, de a tényleges etnikai, közösségi kapcsolatok kialakulásáról, meglétéről, irányáról és irányváltásairól is tanúskodnak.

3. A Délvidék, Bácska, Bánát történeti, betelepítési viszonyai nagyon kedveztek, kedveznek a nyelvközösségi csúfolók kialakulásának, a délszlávok, magyarok, németek, örmények, románok, szlovákok, ruszinok párhuzamos jelenléte, szoros területi és egzisztenciális érintkezése, a nagyon sok kirajzási pontról érkező magyarság időbeli, területi egymásra rétegződése melegágya lett folyamatos képződésüknek. Már Pesty Frigyes **Kéziratos helynévtárá**ba[10] is küldtek településeink jegyzői például a kanizsai szlovákokról, a Pánbok városrészről: „...voltak pedig a Tótok szegény, többnyire koldús emberek, kik az alamizsna átvételekor magyarul nem tudván, tótul mondták pán bóg zaplati (az Úristen fizesse meg), erről lettek pánbogi emberek".

Időközben, főleg a második világháború alatt és után ezek a nemzetiségi viszonyok tragikusan megváltoztak, felbomlottak egyes etnikai csoportok teljes eltűnésével.

4. A teljes vajdasági szóláskincs szerves részét képező csúfolók gyűjtését körülbelül egy éve kezdtem meg kérdőívek alapján, így a területi, nyelvföldrajzi összefüggések éppen csak megkörvonalazódtak az alábbi tanulságok, tapasztalatok is:

Az adatfelvétel, illetve csúfolóhasználat helyét pontosan kell rögzíteni, így válik viszonyíthatóvá a műfajjal megcélzott célközösség, -terület is. Nem mellékes szempont, hogy a topolyai l-zést Kishegyesen vagy a Tisza melléki Adán „szólják-e meg" a *Topolán gömbölű golóval lüvik a gólát* nyelvjáráscsúfolóval.

A területi összefüggések rögzítése révén kirajzolódnak az egy-, két- és a többirányú kapcsolatok, a pontszerű és területi összekapcsolódások. Ha a *horgosi szümőcsösök, kanizsai rezsdások, zentai malacpofozók* és a főleg Csókára vonatkozó *bánáti mögösök* (az ö-zésre céloznak), a területi viszonyok egész hálózatát kapjuk:

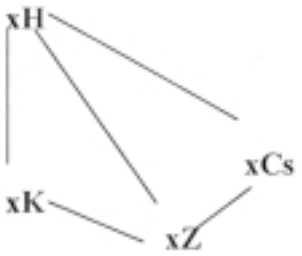

A legutóbbi csúfoló már az egész Bánátra vonatkozik, ami viszonzása a zentai â-zást kipellengérező *ára kapának* is.

A résztanulságokat összegezve aztán regionális gócokhoz lehet eljutni mind a csúfolókkal megcélzott, mind pedig az elnevező közösségek vonatkozásában. A pacséri rétes kudarcára vonatkozó szóláshasonlatot (*F... tört, mint a pacséri rétesnek)* mindenki ismeri Bácskában, ki tudja, miért? Az elnevező közösségeket már nehezebb tetten érni a kutatások pillanatnyi állásánál.

5. A csúfolók rendszere első pillantásra igen bonyolult, amíg valamilyen rendezési elvet nem vetítünk az állományra. Erre legalkalmasabbnak a *mit? kit? hogyan? mivel?* kérdései mutatkoznak.

A *mit?* kérdése a műfajnál a megcélzott tulajdonságot, vonatkozást jelenti. Így alakultak ki a falucsúfolók, mesterségcsúfolók, leány- vagy legénycsúfolók, nemzet- és vallászcsúfolók stb.

Ezek a funkciók sokszor rejtve is maradnak, mivel az alakulatok keletkezésénél érvényesül egyfajta stratégia, amely válogat a rendelkezésre álló fogalmi jegyek közül: Például régebbi sértő népnevet használ (*oláh, rác, tót*), külső tulajdonságot nevez meg (*mozdonyszőkék*), vallási szimbólumra utal, mint a reformátusokra vonatkozó bunkósok (a torony-jelkép alapján), öltözködésre céloz *(Miért nem félti a gatyáját a német? – Mert nincs neki.),* vagy írásrendszerre (kockabetűsök), jellegzetes utónevet általánosít *(Fritzek, Janezok)* vagy torzít el (*Vakareszku*) stb.

Mi ezek közül csak bizonyos típusokra figyelünk, hiszen a nyelvközösségi viszonyok, a kódérzékenység és a metanyelvi funkció képezik vizsgálataink fő szempontját, tehát tovább szűkítjük a csúfolók szokványos, több gyűjteményben, például Solymár Imrénél[11], vagy Bereznai Zsuzsannánál[12] kifejtett rendszerét.

A *hogyan, milyen eszközzel?* kérdéseit tisztázva, először a *nyelvi hovatartozás és szintek* lehetőségeit kell számba vennünk.

A nyelvközösségi, metanyelvi természetű csúfolók nem idegenkednek a megcélzott nyelvből eredő idegen elemektől, sőt a makaróni nyelvtől sem, mivel általában a természetes többnyelvűség közegében jönnek létre. Az eredeti közegből vett szerb csúfolóval sokszor az érintett magyarság is él. Bánátban hallottam a következőket: „Jól mondják a szerbek: Mađar je loš gospodar, ali dobar sluga." Vagyis: A magyar rossz gazda, de jó szolga.

Elhangozhatnak anekdotába ágyazva egész mondatos idézetek, idegen szövegrészletek is. Az egyik szabadkai horvát püspökről azt mesélték, hogy nem volt a magyar nyelvről nagy véleménnyel, mert őt a „kutyaugatásra emlékeztette", ami nyelvek között nem ritka, hiszen az egyik kínai dialektust is „vau-vau-nyelvnek" hívják a nyelvi környezetében. Egyszer viszont a fabula szerint valamelyik fiatal pap azt mondta a mi püspökünknek: mondja horvátul, hogy *Bolha van a fülemben.* Ez horvátul csak így hangozhatott: *Imam buhu u uhu,* és lehetett tűnődni rajta, hogy mire emlékeztet.

A kontaminálódott szövegek a valós nyelvkeveredést szokták kipellengérezni, például Szabadka környékén: *Ja vezam kecsket kod ajtofelfa, i idem u vaárosháza, da moj sin bude katona* (korrekt magyar változata: Az ajtófélfához kötöm a kecskét, és elmegyek a városházára, hogy vigyék el a fiamat katonának).

6. Ami a releváns nyelvi szintet illeti, amelyen a csúfolók humoros, ironikus jegye, eszköztára megjelenik, akár teljes rendszert is találhatunk.

Megjelenhet ez a jegy fonetikai-fonológiai szinten: *Hodzs vadzs, telepi dzserek?* – kérdezik az újvidéki Telep városrész lakóit ejtésükre utalva. *Kicsit bides, ale jó* – utánozzák a szlovákok magyar beszédét. Nem ritka az alliteráció sem: *Betonfejű becseiek.*

Szolgálhatja az iróniát az alaktani szint: *Ráspolyos, mint a homoki asszony valagája* – mondják Oromhegyesen, a legutolsó szó fura toldalékolására utalva, vagyis a kishomokiak nyelvhasználatára.

Leggyakoribb a csúfolók megjelenése a szókészlet szintjén, például a falusorolókban: *Zentai malacpofozók, adai drótosok, kanizsai rezsdások, moholi répások* stb.

Jellemző lehet a mondatszerveződési szint is: *Meg-e szántottad a földet?* – kérdezik a feketicsieket szomszédjaik a rossz szórendjükre utalva.

7. Mindezeket a korábban kifejtett ismérveket figyelembe véve egy műfaji rendszert is megkörvonalazhatunk, a teljesség igénye nélkül.

Először is egy nyílt, kötetlenebb és egy zárt műfaji rendszert kell megkülönböztetnünk.

7.1. Az elsőhöz a szabad szókapcsolatok, erős változatképződést mutató alakulatok tartoznak, például:

7.1.1. *Csúfolódó jellegű helynév-etimológiák: Csecsebecse* (Becse), *Csicsóka* (Csóka), *Derosszó* (Doroszló), *Bugyiszava* (Budiszava), *Marhataknyos* (Martonos), *Pocsolya* (Topolya), *Prasnyovác* (Oromhegyes szerb nevéből, a Trešnjevacból), *Molyok* (Mohol), *Jancsi-Jancsi* (Rimski Šančevi), *Ityimutyi* (Zimonjić), *Gamós* (Horgos).

7.1.2. *Szójátékszerű helynév-sorolók: Ó-Kanizsa, Gyász-Martonos, Jaj-Horgos, Kenyeretlen Csantavér.*

7.1.3. *Elő- és utónevek rész–egész viszonylatú általánosítása, torzítása: Magyar Pista* (a magyarokra), *Jóvó, Gyubrenka, Baszojka* (délszlávokra), *Žužika, Eržika* (magyar lányokra).

7.1.4. *Szócsonkítások, -rövidítések a nemzetneveknél:* Góracok, cérnák (montenegróiak vagy Crna Gora-iak), búnyók (bunyevácok).

7.1.5. *Idézetszerű nyelvcsúfolók: Kázsipakondakok* – mondják a Mokrin környéki magyarok a szerbekre, akik a köznyelvi pa onda (és akkor) forma helyett a pak ondak nyelvjárási alakot használják. Szó szerint tehát azt jelenti: Akik azt mondják pak ondak. Hasonló Adán a *Kuracfalu,* vagy általánosan a *Picskumaterok,* ezek eredetét viszont nem kívánjuk most elemezni. *Dik, dade, avel a kefe* (cigányok).

7.1.6. *Nyelvjáráscsúfolók: Töszi-vöszi, aztán csak mögöszi; A szögedi embör möggyet öszik könyérre,* bánáti mögösök (ö-zés), *Húzivonyi, taszíti, ha nem biri, otthagyi* (i-zés), *Szabad a kárját?* – a zentai illabiális ā-zásra, *kanizsai rezsdások* (mert a rozsda helyett rezsdát mondanak), *zentai meggyesekk, szajáni gombalüvők* a feketicsiek *szeget mernek cseberre, Topolán gömbölü*

golóval lüvik a gólát, Becsén szaladgálnak a pácók (patkányok). Kanizsán van egy *Cupáfalu* városrész, mert lakói cupáknak nevezik a disznócsülköt.

7.2. A *zártabb csúfolóformák* hagyományos, főleg folklorisztikai műfaji rendszerbe sorolhatók:

7.2.1. *Szólások és szóláshasonlatok: Tele van, mint a rác jebivel, Cifra, mint a rác oltár. Poárzanak, mint a csángó magyarok.* Az utóbbi Kanizsa környékén keletkezett a második világháború idején, amikor a mai Velebit helyére csángókat telepítettek, akik bizony aratás idején is déli pihenőre házaikba tértek, az öregeket pedig kiültették a kapukba. Amikor a kézbesítő kereste a fiatalokat, a „házcsőszök" azt válaszolták, hogy lefeküdtek, és poárzanak.

7.2.2. *Közmondások: Átjárnak a bácskaiak, sírnak már a bánátiak,* ami akkor keletkezett, amikor megépültek a hidak, és az átjáró bácskaiak ellopták a bánátiak kint hagyott földművelő eszközeit. Erre válasz is szokott lenni, hogy *Nem szégyen, ha valaki bánáti, csak kellemetlen.*

7.2.3. *Találós kérdések, kérdések: Messze van-e még Bácskertes Kupuszinától?* Ehhez azt kell tudnunk, hogy Bácskertes Kupuszina magyar neve, és amikor egyik vándor ezt kérdezte valamelyik helybéli asszonytól, az palócos nyelvjárásban válaszolva két nagyon közeli testrészt nevezett meg, nőkre vonatkoztatva, mi azonban ezt nem idézzük. *Kinőtt-e már a budlifa?* – kérdezik a topolyaiakat, a választ azonban nemigen szokták megvárni.

7.2.4. *Anekdoták és a belőlük elvonatkoztatott szállóigeszerű idézetek:* Például az egyik mileticsi magyar szerbek báljára ment be véletlenül, amit azok, „szögedies kiejtését" meghallva, provokációnak véltek, és jól megverték. Páciensünk aztán így mesélte élményét: Nyilván rosszul jártam volna, ha az egyik nem kabál a többire. – Hát mit kiabált? – Azt, hogy *ubijte ga!* Ez utóbbival a nyelvismeret gyenge szintjét szokták jellemezni. (A szerb kifejezés jelentése: Öljétek meg!)

Az adatközlők sokszor egy-egy szólás anekdotikus hátterét is ismerik, például Székelykevén az *Otthagyta, mint Szent Pál az oláhokat* szóláshasonlatét. Eszerint az oláhok (románok) templomot építettek, amelynek felszentelésére nem érkezett meg Szent Pál szobra. Ekkor az eklézsia megfogadott egy székelyt, álljon fel

a szobor helyére. Ment is minden simán egészen addig, míg a kezébe adott gyertya nem kezdett a lábára csöpögni. Ekkor a „Szent Pál" leugrott és megszökött.

Az ilyen és hasonló csúfolókat szokta a szakirodalom epikai maggal rendelkező alakoknak nevezni.

7.2.5. Hasonlók az újabb sütetű *viccek* is, például a montenegróiak kényelemszeretetéről, vagy a bánáti magyarról, akit rábeszéltek a bácskaiak, hogy keresztezze a kandúr macskát meg a nőstény házinyulat. Miközben iszogattak, kiküldték az atyafit, hogy nézze meg: „izéli-e mán". A gazda felindultan jött vissza egy idő múlva: „Dehogy ízéli, öszi! (Mármint a nagy kandúr a kis termetű házinyulat.)

7.2.6. Számos *eredetmondát, népmesét* is találunk csúfoló szerepkörében bizonyos etnikai karakterre vonatkozóan. Egyik legszalonképesebb, legrövidebb közöttük az, amikor gödröt ásva óriási vasat talál az angol, a német és a magyar. Az angol ezt így kommentálja:

– Mennyi varrógépet lehetne ebből csinálni!

A német sem hagyta annyiban:

– Mennyi puska kijönne ebből!

Mire a magyar:

– Mekkorát lehetne evvel valaki fejére vágni!

7.2.7. *Dal-, imádság- és mondókaformulák:* Igen gazdag, változatos műfajcsoportot jelentenek, általában nagyon kemény hangvételűek. Már annak idején Arany János is élt velük az *Alekszinác, Krusevác...* kezdetű kétsoros versében.[12] Közismert a régi misék latinságán ironizáló prédikációszerű mondóka is: *Aporta in Ferkó, neked a bor nem vót jó?...*

Imádság formája van a gyermekek körében ismert zsidócsúfolónak: *Mózes, adjál esőt, mert ha nem adsz esőt, megrühesödnek a zsidók.* Vannak bőven dalok is, mint a magyar nőkre vonatkozó szerb dal, amelynek *Mađarica, tudom, tudom* a refrénje, és széles e hazában unos-untalan hallható.

8. Külön kutatásokat igényelnek ennek a műfajnak a használati helyzetei, mert ezek a használó és érintett csoportok érintkezési alkalmaira is rávilágítanak. Ilyenek az utcai találkozások, piacozás, iskolai érintkezések, munkahelyi kapcsolatok, katonáskodás stb.

Adattári rendszer

Bármilyen rendszerezési kísérletnél bonyolult közösségi viszonyokkal és összetett műfaji rendszerrel, rendszerezési kísérletekkel szembesülünk. Ezeket a gondokat a kutatási előzmények szükség szerint redukálással, egyszerűsítéssel oldják meg. Lássuk először is a kritériumként felhasználható szempontokat:

a) **Az érintett közösségek természete**

A csúfolókkal érintett közösségek több szinten és több tulajdonság szerint megfogalmazódhatnak:

Területi kiterjedés szerint: falucsúfolók (esetleg falurész-csúfolók), tájcsúfolók, országcsúfolók stb.

Másoknál a területiség irreleváns, noha némelyek közvetve a nyelvközösség vízszintes tagolódásához kötődnek, mint például a nyelvjáráscsúfolók.

A megcélzott identitás, szempont szerint:

Nyelvismeret, nyelvjárás, vallás, etnikum, etnikai csoport, foglalkozás, vagyoni állapot, település helyzete, mentalitás stb.

A nyelvi megformálásba, redakcióba foglalt mozzanat, kritérium szerint:

A kutatási előzmények hagyományosan két fő szempontot különböztetnek meg: epikai maggal rendelkező, illetve epikai maggal, motiváltsággal nem rendelkező alakulatokat. Ezt a differenciálást nem könnyű következetesen elvégezni, általánosságban csak ahhoz igazodhatunk, hogy valami eset, történet áll-e a központban, vagy egyéb megfigyelés.

A csúfolók nyelvi, műfaji minősége szerint:

Ez is bonyolult terület és rendszer, amelyben keverednek a nyelvészeti és néprajzi szempontok. Jól tagolható a jelenségcsoport aszerint, hogy frazeológiai vagy más egységekről van-e szó, ezen belül, hogy szólásról, szóláshasonlatról, másrészt, hogy magyar vagy idegen, kevert lakosságról-e, illetve, hogy van-e nyelvileg megképződött egyszerű, rövid forma, vagy csak történet, leírás.

A zártabb formák ismét tovább-bonthatók zártabb és megformálatlanabb műfajokra, mint pl. verses, ritmusos, dalformájú alakok.

Mindezen szempontot a következő rendszerbe próbáltuk foglalni:

CSÚFOLÓK

I. Epikai maggal rendelkezők	**II. Epikai maggal nem rendelkezők**
1. Vándortémák realizálódása	1. Nyelvi és névjáték
2. Sajátos történetek	a. Névtorzítás
3. Migrációs események emlékezete	b. Egyéb esetek
	2. Közösség élettere, fekvés
	3. Tagolódás, helyzet, szerkezet
	4. Foglalkozás
	5. Nemzethez tartozás
	6. Etnikai csoporthoz tartozás
	7. Vallási hovatartozás
	8. Vagyoni állapot
	9. Öltözködés, külalak
	10. Nyelvismeret
	11. Nyelvjáráscsúfolók
	12. Mentalitás
	13. Falusorolók
	14. Falusoroló-elemek

Mindezt a minősítést nehéz következetesen elvégezni, mert egyszerre akár 3-4 szempont is érvényesül. Némelyiket ezért belső utalással lehet megoldani. Ebből eredően adattárunk a következő szerkezetű:

A fenti rendszer számbeli utalásai szerint az egyes csoportok megnevezése, az alakulat belső egyedi száma, a felgyűjtött nyelvi formák, annak jelölése, hogy kire vonatkozik, és hogy a csúfolót melyik közösség használja.

I. EPIKAI MAGGAL RENDELKEZŐ ALAKOK

1. Vándortémák realizálódása

Az epikai motiváltságú csúfolók alakját, hátterét kutatva, rádöbbenünk, hogy e tekintetben alig van új a nap alatt, az anyag 70–80 százaléka ismétlődik, az adott területhez adaptálódik.

1. Mért drótosok az adaiak? Mert drótkerítéssel kerítették körül a templomot, hogy a moholiak ne hallják a harangszót, meg megdrótozták az uborkát, hogy ne folyjon át a szomszéd parcellára. Meg ha valamit javítani köll, mingyárt a dróthoz nyúlnak. Tornyos 1

2. Gombosi tahók, akik körösztben vitték a létrát az erdőben. Doroszló

3. Moholi templomtologatók. Pesitz – Pecelló

MÉ VAN A MOHOJI TEMPLOM AZ UDVAR KÖZEPIN?

A pëcëllói më̈g a mohoji lakósok régi idők úta versengésbe átak ëgymássâ. Vërsenyëztek abba is, melliknek van szëbb templomja. No, a mohojiak, hogy véletlenű alú në̈ maradjanak, épitëttek ëgy gyönyörű templomot. Körülötte szép virágoskertët szobrokká díszítve.

Më̈gtudták ezt a pëcëllóiak, oszt azt mondják, nëm hagyják ők ezt annyiban. Ekúdtek ëgy cigányt Mohojra, hogy valahogy csapja má bë̈ az ottaniakat, mer még majd asziszik, ténleg szëbb az ő templomjuk. El is mënt a cigány Mohojra. Szétnéz, hát látja, hogy a templom az udvar közepin áll. No, neki së̈ këllëtt több, így szól a mohojiakhó:

– No, kendtëk is valami nagyon okosak! Hogy néz az ki, hogy az udvar közepin áll ez a templom. Nézzënëk végig a házakon ketëk? Mindëgyiknek kint az eleje a fronton, a templom më̈g bënt éktelenkëdik az udvar közepín.

Összegyugták erre a fejüket a mohojiak, oszt aszondják, igaza van a cigánynak. De mán most mit csináljunk? Nëm bonthatjuk lë̈ ezt a gyönyörű templomot.

Aszondja erre a cigány:

– Hasaljanak neki ketëk, oszt tolják ëgy kicsit előbbre.

Tetszëtt a mohojiaknak az ötlet, nekigyűrkőztek vagy húszan. Tolták, nyomták azt az irgalmatlan nagy épületet, csak úgy szakadt nekik a víz. Még borsót is szórtak elé, hogy guruljon, de bizony az nëm mozdult. Mikó má jó kimelegedtek, ledobáták magukru a ruhát is, oszt folytatták.

A cigánynak së̈ köllött több, amikó mëglátta a nagy rakás ruhát, fogta őket, oszt míg a mohojiak a templommá kínlódtak, ëgyugta őket ëgy burgyingba. Nëmsoká előgyünnek a mohojiak

a templom mëgű, hogy mëgnézzék, mennyit gyütt előre, hát eláll szemük, szájuk, mer a ruhák, amiket a templom elé raktak, nincsenëk sëhun. Tanakodnak, hogy hova lőhettek. Odaszól erre a cigány, hogy:

– Jaj, de buták kendtëk. Odatëtték őket a templom elé, oszt rátolták a templomot. Mëgvannak azok, csakhogy a templom alatt.

No, erre a mohojiak rögvest fogták magukat, oszt nyomd a templomot visszafelé. Amikor a cigány látta, hogy jól belemelegëdtek a munkába, fogta a ruhákat, oszt uzsgyi. Mëg së át Pëcëllóig.

Estefelé a mohojiak mëgunták a munkát. A ruháknak mëg së híre, së hamva. Összegyugják a fejüket, gondókoznak, hogy hova tűnhetëtt a gúnyájuk. Egyszër csak az ëgyik nagybajúszú atyafi elkáromkodja magát:

– Adta, teremtëtte, füstös cigánnya! Nëm elég, hogy ellopta a ruhánkat, hanëm még a templomot is visszatolatta velünk!

Azúta is az udvar közepén áll a mohoji templom.

4. Valamikor Martonoson cirokszárral kerítették be a templomkertet, hogy ne jusson el Horgosig a harangszó.

5. A moravicaiak Moravica és Pacsér között a határban drótkerítést tettek, hogy ne menjen át Pacsérra a harangszó, a pacsériak meg megpántolták a kerítés tövében nőtt uborkát, hogy ki ne túrja a kerítést. Bajsa

6. Kinőtt hét szál fű a morovici templom tetején, a moroviciak pedig felhúzták a tehenet, hogy legelje le. A tehén a nyakán levő kötéltől megfulladt, és kinyújtotta a nyelvét. A pap lentről nézte a tehenet, s látva a kinyújtott nyelvét, megszólalt: – Sodorinti mán. Pacsér

7. Szaga van, mint a pacsiri rétesnek. Ada 4. Vö. 2.15.

8. Mért nincs a zentaiaknak rendes templomuk?

A zentai és az adai városatyák együtt mentek fel Szegedre a templomuk tervrajzáért. Visszafelé megálltak Zentán a kocsmában, és mindnyájan jól berúgtak. Aztán részegen kicserélték a tervrajzokat, és így Adán épült fel, amit Zentára szántak. Ezért nincs rendes templomuk a zentaiaknak. Tornyos 1.

9. Mit adott Isten a nemzeteknek?

Isten elhatározta, hogy a korán kelés sorrendjében ajándékozza meg a népeket. Hát először a német ébredt, oszt azt mondta, legyen az övé a föld, a birtok. Isten teljesítette.

Fölérzett oszt a magyar is, de neki Isten már a szerszámokat, a munkát adhatta, ez jutott hát a magyarnak. Aztán egyszer fölserkent az oláj is, de ő csak azt kérhette, hogy feleségének elöl, hátul legyen köténye, hogy ha megcsókolja a fenekit, a száját megtürülhesse.

2. Sajátos történetek, események

Noha azok is valószínűleg általános műfaji hagyományokat követnek, de igen sajátosan, egyedi módon aktualizálódnak, helyi körülményekhez kötődnek.

1. Amikor az Isten teremtette a világot, az embereket sárból csinálta. Amelyik nem sikerült, átdobta a Tiszán, mert azok is ott megfelelnek, ezekből lettek a bánátiak.

2. Átjárnak a bácskaiak, sírnak mán a bánátiak.

Bánátban régebben nem vitték haza a szántóföldi szerszámokat, boronát, ekét stb. Amikor azonban megépült a kanizsa–törökkanizsai híd, szabadon át lehetett menni, és bizony veszni kezdtek a szerszámok. A bánátiak ekkor két dolgot állapítottak meg: Hogy biztos magyar volt a tolvaj, mert csak az lehetett olyan bolond, hogy azt lopja el, amivel dolgozni kell, a másik megállapítás pedig a fenti mondat.

3. Számításon fölül lett, mint a feketicsi embernek. Csantavér 1.

Szőlője volt, és többet termett, mint amire számított, és mindig ezt hangoztatta.

4. Megadja a módját, mint hegyesi ember a kutyának. Bajsa

5. Gembesi = magyarok

Vagyis Gömbösök, a magyarok csúfneve a szerbek között – Gömbös Gyulára célozva.

6. Nyúlik, mint a kupuszini rétes. Csantavér 1. Vö. 2.15.

7. A moroviciak megborotválták a mákos gombócot. Hallgassatok, tik megborotváltátok a mákos gombócot! Pacsér

8. Moholi nyúlvadászok. Ada 7.

Egy moholi vadász elment vadászni. A barátai megviccelték: nyúlbőrt húztak egy macskára, és elengedték az erdőbe. Amikor a kocavadász meglátta, le akarta lőni, de a „nyúl” fölszaladt a fára. Innen lett aztán a falucsúfoló, hogy milyen vadászok a moholiak.

9. No, hijuk a Mandát?

Ha nem halad valamilyen munka. Pacsér

A madarasiak nem tudták betapasztani a templomot, hanem Bajmokról híták Mandát (Magdát), az tapasztotta be kézzel.

10. A moravici asszony kedden felül a kocsira, hogy szerdán leérjen a faluba a piacra. Pacsér

11. Átesett rajta, mint moravici asszony a teknyőn. Pacsér

12. Harangoznak, mint moholiak a pipacsnak.

Sokszor, sokat harangoznak. Mohol

A moholiak várták a pecellói búcsúsokat, és az idő tájt nyílott a pipacs, a harangozó a pipacsokat piros papucsnak nézte, és elkezdett harangozni.

13. Le-fel deszkások – Moravicaiak. Bajsa

Nagy sár volt a faluban, ezért deszkapallót tettek le, és mikor az egyik végére ráléptek, a másik felemelkedett, emez meg lesüllyedt.

14. Jólesett, mint a feketicsi lánynak. Kishegyes

15. Fasza tört, mint a pacséri rétesnek. Híres volt a pacséri réteskészítés, aztán meg hírhedt. Egyszer egy asszony rétest akart sütni, azonban nem volt víz a kannában. Lusta volt kimenni a kútra, hanem a tálba vizelt. Közben nagyot szelentett, és a liszt mind szétrepült, így aztán odalett a rétes. Pacsér

16. Megtapossa, mint rác a pulykát. Pacsér

17. Eltűnt, mint a pacséri hegyek.

Pacsér a Telecskai-dombokon van, de a helyiek a dombokat hegyeknek nevezik. A régi világban tanítónő érkezett Pécsről, és lakhelye iránt érdeklődött. Mondták neki, hogy lemegy a hegyről, majd felmegy a másikra, oszt ott van. Ő szegény elgondolkodott, nézelődött, hogy hol vannak a hegyek, de csak dombokat látott. Pacsér

18. Já privi dvá dinár. Székelykeve

Ha sürgős szüksége adódik valakinek, akkor mondják. Egy székeli embert a városon elérte a szapora, s mikor elért a vécéhez, látja, hogy nagy a tömeg. Egy dinárt kellett fizetni, de a székeli ember kettőt ajánlott fel az ajtónállónak, csak hogy engedje elsőnek. Szó szerint a fordítás: két dinár, csak én legyek az első.

19. Azt mondta, hogy stanicli. Észak-Bánát 1.

Két barát lovas kocsin ment a Bátkába, ami Zenta és Tiszaszentmiklós között van. A töltésen szerb juhász legeltette a birká-

it. Köszöntek egymásnak, és hangos beszédbe elegyedtek. A kocsin levő idősebb ember nem tudott szerbül, és a csúfneve Stanicli volt. A másik tudott szerbül, de szándékosan rosszul fordított. A szerb juhász egyik mondata így hangzott: Šta misliš?

– Mit mondott? – kérdezte az öreg.

– Azt mondta kendnek, hogy Stanicli!

– Hej, az anyja rác istenit! – mondta az öreg, leugrott, és megverte a juhászt.

20. Sárkatiné, ugorka? Észak-Bánát 1.

Akkor mondják, ha valakik kevert nyelven beszélgetnek.

A második világháború alatt az egyik faluba gépfegyveres orosz katona hatolt be, és miért, miért nem, de sárgadinnyét követelt, de nem tudta helyesen kiejteni, azt hajtogatta, hogy sárkatiné. A házigazda rákiáltott az egyik gyerekre: – Gyorsan híjad a Sári Kati nénédet, mert ez azt követeli. A gyerek gyorsan vissza is tért az öregasszonnyal. Erre nagyot nézett az orosz, és azt gondolta, jobb, ha uborkát kér. Elkezdte hát hajtogatni: ugorka, ugorka!

A gazda ránézett Kati nénire, és rárivallt:

– Hát nem érti? Ugorjék kend. Mit volt mit tenni, a néni csípőre tette a kezét, és ugrott egy madárlépésnyit jobbra, majd balra.

Az orosz legyintett egyet, és elment.

21. Betáncóttak a szerbek. Temerin 2.

22. Csípnek-e még Temerinben a libák?

Állítólag Temerin bejáratánál, ahol a libák legeltek, várták a helyi legények a vidéki udvarlókat, és elverték őket.

A kérdésre válasz is van: Csípnek is, harapnak is, rúgnak is. Temerin 1.

23. Pergács = Temerin

A régi időben Temerinben nem volt posta, hanem Kátyon keresztül kerültek ki a küldemények, és azt kellett rájuk írni, hogy per Káty – Kátyon keresztül. Temerin.

24. Zentai malacpofozók. Zenta 2.

Egyik zentai család vett egy kismalacot, de ez túl kicsi volt, és nem érte el a vályút. Gondolkoztak, hogyan segíthetnek rajta. Végül kitanáták, hogy cigarettapapírt tesznek a lába alá magasítónak. A szerencsétlen így sem érte el, ezért megmérgesedtek, és fölpofozták.

25. Mért sárga a zentai híd? Mert a csókaiak lelegelték, Ada 1.

A zentai híd eredetileg zöld volt, de később átfestették. Ez jó alkalom volt a csókaiak ugrasztására.

26. Pofozza, mint zentaiak a malacot.

A zentai gazda megpofozta a malacát, mert az nem akarta megbúgni a saját anyját. Zenta 3.

27. Izzad, mint zsidó a ladikban. Kanizsa

3. Migrációs események emlékezete

Migrációk tekintetében Vajdaság igen mozgalmas múltra tekinthet vissza mind a magyar, mind pedig más etnikumok vonatkozásában. Volt ilyen az első és a második világháború után, de a kilencvenes években is.

1. A bánátiak tökhéjón gyüttek át a Tiszán. Palics
2. Tutajos bánátiak. Szabadka. Tutajon jöttek Bánátból.
3. Dógyesok
4. Kuferási, kofferosok

Csak egy kofferjuk volt, mikor idejöttek. Általános

II. EPIKAI MAGGAL NEM RENDELKEZŐ CSÚFOLÓK

1. Nyelvi és névjáték

Igen termékeny és ma is élő csúfolótermési mód a Délvidéken is. Hatálya mind a magyar, mind az idegen alakokra kiterjed. Az 1.1. csoport csak névtorzítás terméke, az 1.2. egyéb eljárásé, vagy rímes formák, vagy pedig ún. bakterkikiáltás, a Bajmok esetében.

1.1. Névtorzítások

1. Sederján – Adorján. Általános
2. Gecse – Becse. Temerin
3. Bugyiszava – Budiszava. Temerin 2.
4. Bugyiránc – bunyevác. Orom
5. Buránysör – Buránysor. Zenta
6. Csicsóka, Csokalija = Csóka. Ada 7.
7. De rossz ló! – Doroszló. Doroszló
8. Füsühegy – Felsőhely. Zenta
9. Gamós – Horgos. Horgos 1. Általános

A gamó a helyi nyelvjárásban a horog szinonimája, tehát horgasbotnak, gamósbotnak is mondják.

10. Hódos – Horgos. Kanizsa község
11. Kakinda – Kikinda

A Kikinda és a kaka szavak társításával és vegyületével.

12. Tökinda – Kikinda. Kisorosz
13. Kispióca – Kispiac. Ada 2. Az alaki hasonlóság az alapja.
14. Magyarcérna – Magyarcsernye – Crnja szerb név alapján. Kisorosz
15. Marhataknyos – Martonos. Általános
16. Nyomorica – Moravica. Bajsa
17. Morgó Vica – Moravica. Bajsa
18. Szenttojás – Szenttamás. Feketics
19. Csőreg = Szőreg
20. Prasnyovác – Oromhegyes. Trešnjevac névalak torzításával.
21. Lopovác – Oromhegyes. Kanizsa község

A szerb név alapján a Trešnjevac torzítása, de a környezetükkel mindig vitában álló falusiak megszégyenítése akar lenni, akik annak idején engedély nélkül alapították a falut, és csak hosszú pereskedés után maradhattak a helyükön.

22. Tetűhegyes – Tetőhegyes Oromhegyes régi neve. Adorján
23. Tolba – Tóba. Kisorosz
24. Totolya – Topolya. Bajsa
25. Ürvidék = Újvidék. Temerin 2.
26. Ityimutyifalva – Zimonjić. Kanizsa

1.2. Nyelvi játék

1. Bajmok, leszállnak szálljatok le barmok / majmok! Szabadka
2. Csecse a becse – Becse. Általános
3. Buzitóiak – Csernyeiek. Kisorosz
4. Jebacski Jarak – Járek torzított neve. Temerin 1. Lefordítva Baszófalva
5. Jártál-e mán Szanádon, van-e szőr a …don. Általános
6. Kecskemét – Novi Kozarci. Kisorosz. A Kozarci fordítása

2. Közösség élettere, település fekvése

Idetartoznak olyan motivációk, mint a magaslati vagy alacsony fekvés, állatok, növények előfordulása stb.

1. Bagóvár = Földvár. Temerin 3. Sok bagoly van a faluban.
2. Kerek a káposzta, csúrogi rác hozta. Temerin 3.
3. Sziti le, Sziti föl

Pacsért hívják így, mert két dombon és a köztük levő völgyben épült. Moravica

4. Padé a világ közepe. Ada 3.

Persze épp ellenkezőleg gondolják, hogy igen félreesik.

5. Pecelló City (Pecellósziti) = Péterréve. Ada 5.

A vélt jelentéktelenség gúnyolása

6. – Kinyőtt-e mán Topolyán a budlifa?

– Kiszáradt, amikó megbaszták alatta az anyádat.

A budlifa Topolyán a szivarfa neve. Ez egy igen durva párbeszéd része szokott a bálakban lenni, ami után már az ököl és a bicska következik.

3. Tagolódás, helyzet, szerkezet

Kevésbé népszerű típus Vajdaságban. Inkább településrészekre vonatkoznak a csúfolók.

1. Sáros budzsákiak. Horgoson

2. Neszűr – Kishomok. Aki szőlőt telepít, „nem szűr".

3. Lupujsor – Zimonjić egy része, ahol a vlach (oláh) származású rokonok laknak, akiknek ez (lupuj) a ragadványnevük.

4. Foglalkozás

A névtípus csoportja a fellelteknél bizonyosan gazdagabb, de ehhez további gyűjtésekre van szükség. A nevek vagy a földművelés némileg ritkább ágára vonatkoznak, vagy a földművelésből kivált szakmára, pl. a kubikosokra. A rájuk való utalás egyébként tágabb környezetenként ismétlődik.

1. Gányófalu – Adorján. Általános

Adorján volt és maradt a leghíresebb dohánytermesztő település.

2. Bánátban szamár, Temerinben tanár. Temerin 3.

A név elsősorban nem foglalkozásra utal, hanem a Temerinbe irányuló bánáti migráció minősítése.

3. Csantavéri csencselők. Általános

A korábbi évtizedekben igen élénk csempészforgalmat bonyolítottak le Magyarország, Ausztria és Olaszország érintésével. Azt is mondták, hogy Csantavér igen csendes falu, mert lakóinak egy harmada éppen Triesztben van, a másik harmada út közben, a harmadik pedig otthon éppen készül utazni.

4. Hajóhúzó földváriak. Becse. Mert a csatornán húzták a hajót.

5. Kanizsai kubikosok. Horgos 1.

6. Madarászok – Ludas. Szabadka

7. Marádi kubikusok. Pesitz. Pecelló egy része, ahol kubikosok laktak.

8. Melencei deszkanyújtogatók. Becse

9. Mentafalva – Padé. Általános

Rengeteg mentát termesztenek, az egész falu szagos tőle.

10. Szajáni kubikosok. Kisorosz

11. Temerini kubikosok.

12. Bezdáni kordések.

13. Temerini falverők. Temerin 2.

14. Csikófalva – Zobnatica. Mert lótenyésztéssel foglalkoznak. Szabadka

5. Nemzethez tartozás

Bonyolult, etikai kérdéseket is felvető csoport. Nehéz az alakulatok besorolása, mert érintenek vallási, küllemi kérdéseket is. Többségük nem elsősorban nemzetcsúfoló, az csak pl. a szólásképben hátterében bukkan fel.

1. Mért van a bosanac bocskorán a kunkorodás? Hogy megfogóddzon benne, ha a dolgát végzi. Általános

2. Lusta crnagoraiak. Általános

3. Magyar ember hébe-hóba, eszkimó mindig hóba. Temerin 1.

4. Fújja, mint német a tralalát.

5. Ne állj itt, mert a német hozzád köti a lovat. Általános

6. Németbe a búcsú. – Jelentése ismeretlen. Margalits 37.

7. Német, úszik a béled! Bezdán

8. Mért van csak szerb nyelven kiírva, hogy Pazi na voz (Vigyázz, jön a vonat!?)

Mert a többi nemzet kiírás nélkül is tudja. Székelykeve

9. Szőrös talpú rácok. Temerin 1

Olyanok, mint a macska, a hátukat simogatják, és a farkuk áll fel.

10. Kockák – szerbek. Temerin 1

A cirill írást nevezik kockabetűnek, akik pedig így írnak, azok a kockák.

11. Nagy valaki, mint Szenttamáson a kurac. Csantavér 1.

Beképzelt ember. De hogy hogyan jött kapcsolatba a férfi nemi szerv jelentésű szerb szóval, az bizonytalan.

12. Rác-rác, bunyevác, a lábán bocskor. Úgy járja a kólót. Zenta 2.

13. Szivác, verbác, szerb, engem rác többet nem látsz. Temerin 1.

14. Cifra, mint a rác oltár. Nagyon cifra.

15. Részeg, mint a rác duda 48-ban. Nagyon részeg. Általános

16. Tele van, mint a rác jebivel.

Valamiből sok van neki. A szóláshasonlat alapja, hogy a szerbek gyakran káromkodnak ezzel a szóval.

17. Kuracfalu. Mohol egy része, szerbek lakják. Ada 6.

Mert sűrűn mondják a férfi nemi szerv jelentésű szót.

18. Túrút eszik a zsidó, rezeg a szakálla. Általános

19. Mi vagy te, zsidó?

Ha valaki nem veszi le a sapkáját, amikor zárt térbe lép.

Utalás arra, hogy a zsidók fedett fővel tartózkodnak a templomban is.

20. Ül, mint a zsidó nyóc napig. Pacsér

21. Billeg, mint zsidó a szaron. Kanizsa

6. Etnikumcsúfolók

A csoportot nehéz a nemzetcsúfolóktól elválasztani. Kritériumként talán az szolgálhat, hogy itt egy nemzeten belüli népességről, nagyobb táj lakosságáról, esetleg fajról van szó. Egyik népszerű formája a tájcsúfoló, amelyek határait általában folyók, a Tisza és a Duna jelentik.

1. Baranyai bicskás, bácskai bugris.

Általános, arra utal, hogy a baranyaiak verekedősek, a bácskaiak pedig közönségesebbek. A csúfolódás egyébként mindig nyugat–kelet irányú.

2. Tudod, mit jelent az autók KI jelzése?

Azt, hogy a bánátiak kínaiak. Bácska

3. A Tisza közepén egy határvonal van, Európa és Ázsia között. Bácskaiak mondják a bánátiakra.

4. Nem bűn az, hogy valaki bánáti, csak kellemetlen. Bácskaiak mondják.

5. Bogarak – bolgárok. Tornyos 1.

Bolgárok is jártak hozzánk kukoricát törni, az itteniek meg rájuk ragasztották a bogarak csúfnevet. Kiabálták: Meggyöttek a bogarak kukoricát törni.

6. Úgy szereti, mint galamb a búzát, csángó a pálinkát.

Székelykevei gyereknek mondják, aki nagyon szereti szüleit. Közben azért szegény csángókat is megszólják a pálinkához való túlzott ragaszkodásért.

7. Cigány, cigány, dik-dik-dik,
Ha jóllakik, megdöglik. Ada 3.

8. Gunda, čačak, Pecsenkó, a munkában egy sem jó. Temerin 1.

A nevek egy-egy etnikumot hivatottak jelölni a munkához való viszonyt illetőleg.

9. Eszi, mint oláj a szappant. Becse

10. Zsidókörösztvan a hátadon!

Ha valaki nem vetett keresztet templom vagy szobor előtt, valaki a társai közül furcsa jelet rajzolt a hátára, majd a fenti szöveget mondta.

11. Erger, Berger: mind rossz ember.

A nevek etnikumhoz tartozást kívánnak jelölni, és etikai ítélet bizonyságai.

7. Vallászcsúfolók

Az összetett betelepedés-történet következtében számos vallási közösség van Vajdaságban, de a második világháborúig még több volt. Ezt tükrözik a csúfolók, vagy a vallásra, vagy a közösségre, esetleg képviselőjére, papjára való utalással. Egy részük már a falusorolók közé tartozik.

1. Kinek milyen ünnepe van?

Amikor Isten az ünnepeket osztotta, elöl állt a református, az vitte a legnagyobbakat, karácsonyt, húsvétot. Aztán jött a katolikus, az vitte a közepeseket is, mint a pünkösd, úrnapja. Végül állt a pravoszláv, az összeszedte az összes csipri-csaprót, oszt egész évben van neki valamije. Általános

2. Katalikasok – katolikusok. Általános

3. Én iszok a kehelyből, ti isztok a seggemből. Bajsa

A katolikus pap csúfolása, mert a bort csak ő ihatja.

4. Bunkók – feketicsiek. Kishegyes

5. Buzogányosok – reformátusok. Temerin

A torony csúcsán lévő szimbólumra utal.

6. Ómárium kis kulcsa, a papotok de furcsa. Bezdán

7. Mondják ám az ajbili-zajbilit! (a zsidók)

A megfigyelt zsidó imádságot akarják ezzel utánozni.

8. Mózes, adjál esőt,
Mert ha nem adsz esőt,
Megrühesödnek a zsidók.

A sátoros ünnepi imádság utánzása gúnyos céllal.

9. Egyszer van egy esztendőben vízkereszt, zsidó asszony szobájában nincs kereszt. Temerin 1.

8. Vagyoni állapot

Egy-egy település vagy más szintű közösség (városrész, tájegység) anyagi helyzetére vonatkoznak. Legtöbbjük már falusorolóvá alakult, amelyek a település nevét is panaszszóval alakítják.

1. Horgos szegény gazdának gazdag cselédje. Horgos

Horgos nem szereti, hogy Kanizsa községhez tartozik, mondván, hogy Kanizsa szegény, Horgos meg igen gazdag.

2. Piros magyar, ződ, magyar, nem kapsz főd! Kisorosz

A szöveg a szerbek rossz, hibás magyar beszédét utánozza, illetve a magyar zászló színeire utal, vagyis a második világháború utáni állapotokra, amikor a magyarság „rossz magaviselete miatt" sok helyen maradt ki a földosztásból.

3. Kisdallas – Mohol neve. Ada 5.

A név a Magyar Televízióban is bemutatott Dallas sorozatra utal, annak helyszínére.

4. Kis-Dallas = Törökfalu. Zenta 1.

9. Öltözködés, viselet, külalak

Ma már ez a kategória nem annyira jellemző, mert eltűntek a viseleti sajátságok és különbségek, és a küllemi tulajdonságok sem annyira kirívóak.

1. Becsei paraszt, viseli a nagy faszt, földvári cigány, cintányérra pisál. Becse

2. Svábok – prundrások. Bezdán

3. Ráspolyos, mint a kishomoki asszony valagája. Oromhegyes

4. Nem fél a német, hogy elveszik a gatyáját…
Mert nincs neki.

Margalits megjegyzése: A bácskai németek nem hordanak gatyát. Margalits 36.

5. Kurta, mint a szeremlei szoknya. Margalits 29.

10. Nyelvismeret-csúfolók

Ma is eleven, gazdagon burjánzó műfaj. Nehéz keretein belül szétválasztani az ösztönös interferenciát és a szándékos tükrözést, jellemzést, a szándékos kevertnyelvűséget. A magyarsággal együtt élő német és szerb, horvát nyelv és a magyar kontaminációját tapasztalhatjuk mindkét relációban. A magyarság kínlódását is megörökítik a hivatalos, félhivatalos érintkezések folyamán.

1. Druzse komandirac, ja omladinac, molim tebe, pusztis mene, jer moja zsena ima mali csovek.

A bácskai magyar katona kéredzkedett haza szabadságra, mert otthon gyermeke született. Gyenge szerb nyelvismerettel összekombinálta a fenti szöveget. Fordításban: Parancsnokló elvtárs, én ifjú, kérlek téged, engedsz engem, mert a feleségemnek kis embere van.

2. Dobar dan, stigli Jóska partizán, celo vreme borio, kutya faszu dobio. Kisorosz

Egy a Petőfi brigádban szolgáló magyar bánatát mondja el, fordításban: Jó napot, megjött Jóska, a partizán, egész idő alatt harcolt, mégis kutya… át sem kapott.

3. Sta je tó, szakajtó, gyúródeszka, mángorló. Ada 4.

4. Kukunyeste szakajtó, pita báka, sta je tó, zsúto, crveno, belo, crveno – a vranyanka tánc közben kurjongatták. Bajsa

5. Imam sesir kalapom, hozzá csergás alakom. Mohol

6. Kisa pada az árpatarlóra,
gyere babám, ültess fel a konyra,
bole noga, nem tudok felülni,
szeretnélek ne mogu szeretni.

7. Idem preko deszkakerítés, mikó drótháló van húzva. Horgos

8. Idem u varoshaza da uplatim adó. Ada 1.

9. Szedi na patka Mariska, mindjárt jön Péró bácsi. Horgos 1.

10. Idem Dunav, setam kej, hát vidim neko davi, skinem pantalo, skočim, pitam, ti davis? Ne, ja plivala leđa. – A magyarok rossz szerb nyelvtudásának kigúnyolása. Magyar fordítás: Lementem a Dunára, sétálok a parti sétányon, hát látom, valaki ful-

doklik, levetettem a nadrágomat, beleugrok, és kérdezem: te fuldokolsz? Nem, csak a hátamon úszok.

11. Idem u varoshaza, da popravim seréslap, i da moj szin bude katona. Általános

Bunyevácok magyar és szerb keverék-nyelvhasználatát jellemzi.

12. Ja sam beográdi kiküldött, ne znam szamo szerbül, treba mi tolmács.

A második világháború után hazament Kanizsára egy magyar, aki ilyen szöveggel jelezte, hogy ő bizony agitálni jött pártérdekből, de már elfelejtett magyarul.

13. Vas haben zi zűrzavar? Vas ist da néger? Ada 2.

Németeket utánoznak a vegyes nyelvű mondattal.

14. Tenes liter pór, fater tőts.

A németek magyar nyelvhasználatának jellemzésére. A szöveg magyarul helyesen így hangzott volna: Dénes, kérek egy liter bort, apám, töltsél.

15. Mit mond a bunyevácok harangja? Kurac-palac-kurac-palac. Csantavér

11. Nyelvjáráscsúfolók

A megtaláltaknál bizonyosan jóval több van, de ezek is jól példázzák a lehetséges típusokat. Főleg hangtani sajátságok a gúnyolódás tárgya: az á-zás, a nyílt e-zés, az ö-zés, l-ezés. Ebből megállapítható, hogy a nyelvi helyesség kritériumát az e-ző közösség képviseli, vagyis a Tisza menti magyarság.

1. Zentán kápává kápáják a kukoricát. Az illabiális a-zás utánozása

2. A zentaiak káposztát kápának. Ada 5.

3. – Mennyi a krumpli?
   – Hárminc dinár.
   – Az egész rakás?
   – Fászát, kilájá!

A zentai -ázás csúfolása egy piaci párbeszéd formájában.

4. Topolyai hájmáskápások. Kishegyes

5. Ugat a kucsa, én vadzsok a telepi dzserek. Általános

6. Feketicsen vederbe szedik a szeget. Topolya

7. Feketicsen csereg a veder. Kishegyes

A feketicsi reformátusok kirajzási helyükről e-ző nyelvjárást hoztak magukkal, környezetük pedig e-ző.

8. Kanizsai rezsdások – mert a rozsdát rezsdának mondják.

9. Horgosi tányer, cerna, peldául. Kanizsa. A tányért, cérnát, példault mondják így.

10. Pacséron csereg a veder. Bajsa

11. Húzi, vonyi, taszíti, ha nem biri, ott hagyi. Az i-zés gúnyolása.

12. Kinyiti, becsuki, de e nem olvasi. Pesitz. A bánátiakat csúfolják így.

13. Topolai foló mellett gömbölű golóval lüvik a gólát neljon puskával. Zenta 3.

14. Poarzanak, mint a csángók.

A második világháború alatt Kanizsa határába is telepítettek csángókat, Velebitre. Elkezdődött az aratás látástól vakulásig. Ám a csángók déltájban eltűntek. Jött a kézbesítő, kereste őket, végül bement a faluba. Minden ház előtt kint ültek az öregek. Kérdezi őket, hol vannak a fiatalabbak?

– Hát bent poarzanak – volt a diftongusos válasz.

15. Hogy mongyák maguknál a möggylevöst?

A telecskaiakat gúnyolják így. Jött egyszer Pacsérra egy telecskai ember, és kereste a Cibere boltost, de nem jutott eszébe. Ezért megkérdezte:

– Hogy mongyák magukná a möggylevest? Azt keresöm.

16. A padéiak möggyet ösznek könyérrel. Ada 6.

17. Töszi, vöszi, végül mögöszi.

A bánátiakra mondják. Pecelló

18. Hogy ugat a csókai kutya? Úgy, hogy Höm-höm. Ada 1.

19. Tölöcskán tójják a talicskát. Topolya

20. Bánáti mögösök. Becse

21. Szögedi embör röggel möggyet öszik könyérre, ami marad, mögöszi másnap röggel.

22. Emögyök a fabúdára – a magyarcsernyeieket gúnyolják így. Horgos

12. Mentalitás

Nem könnyű ezt a csoportot megnevezni, de általában belső tulajdonságokra, szokásokra, vélt jellembeli hibákra vonatkoz-

nak. Ezekért szoktak leginkább megsértődni az érintettek. A további gyűjtések eredményeként lehetséges további belső tagoltságuk is.

1. Betonfejű Becseváros – Betonfejű becseiek. Pesitz

A becseiek a környező falvak népét lenézik.

2. Bezdányi lányok mind oly híresek,
   Egyé vesznek cérnát, azt is fehéret.
   Kiállnak a kiskapuba, mint egy varrónő,
   Tátva a szájuk, mint egy félcipő.

3. Menyünk Bogojára búcsúra, lesz birkapaprikás rogyásig. Doroszló

4. A fölsőhegyiek olyan lopósok, hogy ha éjfélkor leszakadna a nagyharang, oszt eltakarná a falut, egyetlen lakos sem lenne alatta, mert mind a határban van lopni. Zenta

5. Szerbiján kocától, sarokháztól, út menti fődtől, debellácsi asszonytól ments meg, isten!

A malacok által került át Szerbiából valamilyen állatvész, a sarokházat sokat kell gondozni, söpörni kétfelől, az út menti földre állandóan ráhajtanak, és lekanyarítanak belőle egy darabot. A debellácsi asszony meg szeret férejárni, káromkodik, mint a kocsis. Székelykeve

6. Kanizsai kubikost, zentai kurvát mindenütt tanáni. Kanizsa, általános

7. Kobojfalu – Kishomok

Sokan isznak sokat. Kanizsa

8. Kanizsai lányok,
   Szeretik a mákot,
   Mák közé maszlagot,
   lábuk közé vastagot. Oromhegyes

9. Vagy vidéki, vagy moholi. Pesitz

10. Moholra kurváé, Pecellóra szép lányé. Pesitz

11. Eszik, mint Moholon a kolbászt. Pesitz

Moholon a kolbászt madzagra kötötték, és berakták a szájukba, de nem rágták össze, sok kenyeret ettek mellé, lenyelték, majd pedig a kolbászt visszahúzták.

12. Topolyai gyászmagyarok (Töröktopolya). Kisorosz

13. Tóthfaluba mentünk lányé, kaptunk is egy kéve száré. Horgos

Általában a közvélemény, főleg a lányok nem szeretik, ha a legények vidékről nősülnek.

14. A tóthfalusiak a rostát is megbugattyák.

15. Bugyliherélő topolyaiak – bugylisok.

A budli, bugyli olcsó fanyelű bicska, háromszög alakú pengével, esztergált fanyéllel, amely rugóval csukódik. Az esztergályozással kialakított gyűrűk közül az elsőt, a peremgyűrűt vigyázta nagyon a tulajdonos. A cimborák azt lesték, mikor felejti kint a gazda, mert akkor a társak azonnal „kiherélték", megcsonkították a peremgyűrűjét, ami nagy szégyen volt, és a herélést leszámolás követte. Topolya

16. Csantavéri bicskások, topolyai szamártenyésztők. Csantavér

17. Szalmája van, mint a velebityi ember birkájának. Oromhegyes

13. Falusorolók

A falusorolók mindig több település nevét, jellemzőjét kapcsolják össze, tehát nagyobb területi összefüggéseket foglalnak magukba. Valószínűleg későbbi fejlemények mint a többi műfaj. Modelljeik általában nemzetköziek, csak az aktualizálás kötődik hozzánk. Egyik csoportjuk a településnév hangzására is épít, a másik ezzel nem él.

1. Kit Baján meg nem szólnak, Szabadkán le nem itatnak, Zomborban meg nem vernek, Újvidéken rosszra nem visznek, az elmehet az egész világon, sehol rajta ilyen meg nem esik. Margalits 10

2. Feketicsi bunkók, szikicsi tokosok, hegesi matyók. Feketics tokosok – német tokosok

3. Ó-Kanizsa, Gyász-Martonos, Jaj Horgos. Kanizsa

4. Ómoravica, Jaj Pacsér, kenyeretlen Csantavér, élhetetlen Topolya, nagykalapos Zenta. Zenta 3.

Ómoravica, Jaj Pacsér, kenyeretlen Csantavér, nagykalapú Bajsa, kéregető Topolya, Bajsa

5. Rücskös Mohol, sáros Ada. Ada 7.

6. Ó-Moravica, Jaj Pacsér, kenyeretlen Csantavér, szerencsétlen Topolya, mért mentél a lapisba? Ada 4.

7. Pecellói torzsások, adai strikeresek. Ada 5.

striker = kötödés

8. Topolyai budlisok, feketicsi bunkók, csantavéri bicskások.
9. Malacpofozó zentaiak, kacsadrótozó adaiak, adorjáni bagósok, hegyesi savósok. Oromhegyes

14. Falusoroló-elemek

Úgy tűnik, ezek a legkésőbbi fejlemények. A terjedelmük, szerkezetük alapján arra következtethetünk, hogy falusorolók bomlottak fel, és ezek kiszakadtak belőlük, vagy csak az ilyen mintát követik. Tartalmilag az előző csoportokba tartoznak.

1. Adai drótosok, drótozók. Ada 1.

Az adaiak megdrótozták a harangszót, hogy ne menjen át Moholra, mert irigyelték tőlük.

2. Adai drótosok
3. Zentai malacpofozók
4. Piros pecellósiak
5. Moholi persunárok. Ada
6. Drótosfalu – Ada. Ada 6.
7. Adai savósok. Ada 3.

Mert sok volt a juhász, akik tejjel is foglalkoztak.

8. Bikanyergelő bezdániak. Bezdán
9. Tehénnyergelő bezdániak. Bezdán
10. Csantavéri bicskások. Ada 3.

Mert igen gyakran bicskáztak a bálban.

11. Bagó = Földvár. Temerin 1.
12. Horgosi kapások. Horgos 2.
13. Matyók – kishegyesiek. Feketics
14. Sáros – Martonos. Horgos 1.
15. Szárkúpfalva – Martonos. Horgos 1.
16. Hosszú nyakú padéiak. Ada 3. Ada 5.

Azért hosszú a nyakuk, mert mindig kukucskálnak, hogy mi van odaát, Adán.

17. Pecellói torzsások. Ada 4.
18. Káposztafejű pécellósiak. Ada 3.

Mert sok káposztát termesztenek.

19. Savóhegy – Savóhegyi juhászok. Pesitz

Pecelló egy része, ahol juhászok laktak

20. Pecellói káposztások – torzsások. Pesitz

A csúfoló onnan ered, hogy Péterréve régen sok káposztát termesztett, és rengeteget vittek a piacra, így Vajdaság-szerte csúfolni kezdték őket.

21. Topolyai budlibicskások. Ada 4.

22. Nagykalapú Topolya. Ada 3.

Ismeretlen eredetű

23. Topolyai bugylisok. A bicskáról, bicskázásról voltak híresek. Pecelló

Eddig jutottam pillanatnyilag a kutatásokkal, feldolgozással.

A továbbiakban két irányban kell a munkát folytatnom:

1. Az újabb, itt nem érintett települések anyagának gyűjtésével. Még legalább 30-40 falu, község bevonásával.

2. A pillanatnyilag rendelkezésemre álló, az adattárban felbukkanó anyag nagyobb összefüggésekre kiterjedő feldolgozásával, a település-összefüggések feltárásával.

ADATKÖZLŐK

Adorján: Ózsvár Mária, Pörzsölt Anna, Gazdag Borbála
Bajsa: Ocsenás Erzsébet, Vévits Julianna, Ocsenás Veronika
Becse: Novák István, Mészáros József, Rajsli Géza
Bezdán: Panda János, Ódri Ferenc, Munkás Katalin
Csantavér: Virág Gábor 62, Rapcsány Erzsébet 40
Csóka: Lipót Georgina 21
Doroszló: Diósi Erzsébet
Feketics: Szűcs Sándor 60
Hódegyháza: Kovács István
Horgos: Tornai Julianna, Csipa Attila, Óvári Krisztián, Szél Mária
Kanizsa: Ludányi Verona, Nagy Etelka
Kishegyes: Szőke István, Kormos Ilona
Kisorosz: Hódi Jenő, Berta Fábián
Majdán: Ábrahám János
Mohol: Szabó Ferenc, Vlasity Pál
Moravica: Iván Eszter, Iván László
Orom: Jenei Gábor
Oromhegyes: Domonkos Ibolya

Pacsér: Csipak Ilona, Orosz Sándor, Huszák László
Palics: Török Béla
Péterréve: Pesitz Mónika
Szabadka: Ágyas Irma, Tóth János
Székelykeve: Szőcs Boldizsár
Temerin: Morvai Sándor, Pásztor Irén, Répási József
Tiszaszentmiklós: Móra Regina
Topolya: Apró István
Torda: Juhász Margit 80, Lázár Anna 53
Tornyos: Fejes Julianna
Újvidék: Faragó Katalin, Orovec Júlia, Oláh Sándor
Zenta: Mucsi István, Andruskó Károly, Papp Verona, Tóth Erzsébet

JEGYZETEK

[1] Vö. Csorba Béla: Vegyesnyelvű folklóralkotások. Még azt mondják, Temerinben... Kanizsa, Cnesa Kiadó, 1997, 177–184.
[2] A mondókák idézett szövege Csorba Béla temerini, még publikálatlan gyűjtéséből valók.
[3] Lévi-Strauss csoportaffirmáció-fogalmát a magyar szakirodalomban Józsa Péter fejti ki: Lévi-Strauss és a „homológ-metaforikus" kód. Ethnographia LXXXVII. 1976, 3.
[4] Olyan megállapításokra gondolunk, hogy nevetni a komikum értelmében csak az értékítéletet alkotónál gyarlóbbnak vélt személy megnyilvánulásain lehet.
[5] A nyelvi humor és irónia magyar nyelvi eszközeivel elmélyülten foglalkozott például Nagy Ferenc: Esztétikai értékítélet, nyelv és komikum. Nyr. 94. évf. 2. sz. 1970. 159–166. Illetve: A nyelvi humor főbb típusai. Nyr. 92. évf., 1968. 1. sz. 10–23.
[6] Heltai Gáspár: Dialógus, Kolozsvár, 1552
[7] Magyari István: Az országokban való sok romlásoknak okairól, és azokból való megszabadulásnak jó módjáról. Sárvár, 1602. RMK. I. 1911
[8] Az emberi tulajdonságokat magyar szólásaink más esetben is szívesen hasonlítják a különböző vászonminőségekhez. Közismert például, hogy a *Nem különb a Deákné vásznánál* szólás eredeti, teljesebb alakja így hangzott: Ő *sem különb a Máté deákné szőtte hetes vászonnál.*
[9] Margalits Ede: Bácskai közmondások. Baja, 1877

[10] Pesty Frigyes kéziratos helynévtárába Popovits György kanizsai jegyző is küldött adatokat 1864-ben. Leírásának teljes közlése megjelent: Kanizsa kilencszáz éves – Üzenet, XXIII. évf., 1993

[11] Solymár Imre: Három etnikum falucsúfolói a Völgységben. Bp., ELTE, 1982

[12] Bereznai Zsuzsanna: Falucsúfolók az egri járásban, Bp., ELTE, 1985

Vállalati dolgozók, munkavállalók nyelvhasználata

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

Nyolc évvel ezelőtt, 1996-ban indítottam újabb szociolingvisztikai kutatásokat a magyar és a szerb nyelv használatának vizsgálata céljából. Hasonló jellegű kutatások Vajdaságban már két évtizeddel ezelőtt is folytak. Akkor Mikes Melánia vezetésével a tanulóifjúság (főleg középiskolások, részben pedig kisdiákok és egyetemisták) nyelvi viselkedését tanulmányoztuk (vö. Molnár Csikós, 1974, 1976, 1977, Mikes, 1975, Mikes, Lük és Junger, 1978). A kutatások főleg a magyar és a szerbhorvát nyelv használatára irányultak, de készült kérdőív a szlovák–szerbhorvát, a román–szerbhorvát és a ruszin–szerbhorvát kétnyelvűség vizsgálatára is. Ezenkívül a munkahelyi nyelvhasználatról is készültek vizsgálatok (Mikes és Junger, 1981, Molnár Csikós, 1990).

Mennyiben helyettesítheti az interjút a kérdőív a munkahelyi nyelvhasználat kutatásában?

A társadalomtudományi vizsgálatokban folytatott interjúk nagy része előre kialakított modell szerint folyik, méghozzá úgy, hogy a kikérdezés során a kutató írásban rögzített kérdéseket tesz fel. Az efféle kérdőív világosan meghatározza a vizsgálatot végző személy számára, hogy mit és hogyan kérdezzen meg az adatközlőtől, rendszerint azzal az elvárással, hogy egy-egy kérdést a megadott formában tegyen fel. Másrészt a kérdés az adatközlő mozgásterét is megszabja. Olykor szinte teljes szabadságot tesz neki lehetővé a válaszadásban, általában viszont konkrét keretet szab neki, különösen akkor, ha a felkínált válaszok közül kell egyet az adatközlőnek kijelölnie.

A kérdőívre támaszkodó interjúnak a korlátozottsága többféleképp is megnyilvánul. Az egyik az, hogy a kérdések azonossága és feltevésük egyforma módja nem teszi lehetővé az adatközlők olyan egyéni jellemvonásainak a kifejezésre jutását, mint az intellektuálisak közül a felkészültség, az érettség, az alaposság stb., az emocionálisak közül az érzékenység, a rokonszenvesség, a türelmesség stb. A kérdőív ezenkívül még inkább kifejezésre juttatja az interjúnak a kényszerítő jellegét, ugyanis az adatközlő csak azon a szinten tanúskodhat életéről, társadalmi helyzetéről, nyilváníthat véleményt, amelyet a kérdőív lehetővé tesz, illetve megenged.

Természetesen bizonyos esetekben hasznos lehet a kérdőív, amikor interjút készítünk, mégpedig akkor, ha vázlatként szolgál hozzá. Az interjú tervezete segítségére van a vizsgálatvezetőnek abban, nehogy elfeledkezzen valami fontosról. Különösen az objektív adatot váró kérdésekre kell gondot fordítania (mint például az adatközlő nemzetisége, iskolai végzettsége, családi állapota, állandó tartózkodási helye stb.). Másrészt a kérdőív abból a szempontból is hasznos lehet mind az interjú alatt, mind előtte, hogy magyarázatot adhat azokra a kérdésekre és kérdéskomplexumokra, amelyek szerepelnek az interjúban.

A hagyományos felfogás szerint a kérdőív egyfajta semlegességet biztosít a kutatónak, hogy ne legyen részrehajló vagy elfogult. Ezzel szemben tekinthetjük másodlagos segédeszköznek is, amelyet csupán könnyítésként használunk. Az így felfogott kérdőív nem kötelező, a kérdező az adatközlő sajátosságaitól függően egyes témakörökre nagyobb hangsúlyt fektethet, mint másokra, olyan témát is bevonhat az interjúba, amely nem is szerepel a kérdőívben, sőt esetleg el is hagyhat közülük egyet-kettőt. A kutató ne igyekezzen mindenáron belegyömöszölni a kérdőívbe a problémákat, valójában a kérdőívnek kell őt elvezetnie a problémákhoz. Ez azt jelenti, hogy az efféle kérdőív sohasem végleges, mindig lehet rajta változtatni. Különösen akkor nem szükséges mereven ragaszkodnunk a kérdőívhez, ha az adatközlő a vártnál tájékozottabbnak vagy öntudatosabbnak bizonyul.

A kérdőívhez való szabadabb viszonyulás azonban az átlagosnál nagyobb felkészültséget kíván az interjúkészítőtől, nem

elegendő hozzá csupán a kérdőívnek az ismerete, tájékozottnak kell lennie az adott problematikában, a kutatás céljait illetően. Ezt a feladatot nemigen lehet megoldani olyan kérdezők alkalmazásával, akik nem vettek részt a kutatás előbbi szakaszaiban, és a továbbiakba sem fognak bekapcsolódni. Valamiféle munkamegosztást lehet ugyan végezni, de ez ne az adatgyűjtésnek az adatok értékelésétől való elválasztásában nyilvánuljon meg. Az ilyen kutatásban részt vevő személyek egyaránt jól kell hogy ismerjék a vizsgált problémakört, tehát szerepük nem korlátozódhat csak egy-egy mozzanatra.

A munkahelyi nyelvhasználat kutatásában gyakorlati szempontból ezúttal kérdőívvel helyettesítjük az interjút. Azért is eltekintünk az interjú alkalmazásától, mert tudjuk, hogy milyen nehézségekkel jár az alkalmazása. Nemcsak az adatgyűjtés lenne hosszadalmas és egyhangú (emberek százaitól ugyanazokat a dolgokat kérdezni), hanem az adatfeldolgozás is jóval nehezebbé válna. Az interjú során az adatközlők természetesen másról is beszélnének, nemcsak arról, ami bennünket közvetlenül érdekel, másrészt bizonyos kérdésekre olyan válaszok születnének, amelyek érdekesek ugyan, de nemigen vethetők össze a más adatközlőktől kapott válaszokkal. Az effélék persze statisztikai feldolgozásra sem lennének alkalmasak.

Kérdőívünknek formai és tartalmi szempontból is megfelelőnek kell lennie. Mind a kutatás céljaival, mind az adatközlők képességeivel, mind az adatfeldolgozás követelményeivel összhangban levő kérdőívet szeretnénk alkalmazni.

A kutatás céljainak megfelelően olyan kérdéseket illesztünk be a kérdőívbe, amelyek segítségével képet alkothatunk a vizsgálatban részt vevő dolgozók nyelvhasználatának objektív és szubjektív tényezőiről: az adott vállalat dolgozóinak nyelvi megoszlásáról, a nyelvhasználatra való lehetőségekről, az adatközlő nyelvismeretének szintjéről, a nyelvhasználatnak helyhez, beszédhelyzethez, csoporthoz, témához stb. kötődő alakulásáról.

A kérdőívet maga az adatközlő fogja kitölteni a legjobb belátása szerint. Mindenesetre igyekszünk majd úgy megfogalmazni a kérdéseket, hogy a kérdőív kitöltése ne okozzon különösebb nehézséget a dolgozónak, feltéve, hogy írástudó. Ezért rövid és vi-

lágosan megfogalmazott kérdéseket teszünk fel, igyekszünk elkerülni a nehéz és kevésbé ismert szavak használatát.

Az adatok feldolgozásának megkönnyítése érdekében a kérdéseket úgy csoportosítjuk, hogy áttekinthetők legyenek, másrészt rendszerint tipizáljuk a válaszokat néhány lehetőség feltüntetésével. Ügyelni fogunk arra, hogy a válaszok valóságos lehetőséget képviseljenek, és hogy lehetőleg minden alternatíva helyet kapjon közöttük.

A vállalatvezetők aggályai a kutatással szemben

A vállalati dolgozók nyelvhasználatának kutatása természetesen a vállalatvezetők tudtával és beleegyezésével végezhető. Ha a kutató nem támaszkodhat a hatalmi struktúrák támogatására (mint például a Munkaügyi Minisztériuméra, esetleg a gazdasági kamaráéra), akkor a vállalatvezetők kényének-kedvének van kitéve kutatásával. A vállalatvezetők jóindulatának és segítőkészségének a megnyerése igen nehéz. Tapasztalatom szerint még az ismeretség sem elég garancia arra, hogy a vállalatvezető beadja a derekát, és engedélyezze a kutatást.

Az egyik adai társadalmi vállalat igazgatóját a lakásán kerestem fel, hogy rábeszéljem a nyelvhasználati felmérésre. Noha az illetőnek az apja tanárom volt annak idején az általános iskolában, a felesége pedig az újvidéki Magyar Tanszék volt diákja, egyúttal pedig kisebbik fiam magyartanára, és már több alkalommal is megfordultam náluk különböző ügyekben (több ízben a családjuk érdekében álló magánügyben is), nem valami szívélyesen fogadott. Azt a kérdést szegezte a mellemnek, hogy miért éppen az ő vállalatukra esett a választásom. Elmondtam, hogy az egyszerűség kedvéért kezdetben lakóhelyem dolgozóival foglalkozom, és egyébként is úgy értesültem, hogy vállalatuk azok közé tartozik, amelyek ebben a nehéz időszakban is sikeresen gazdálkodnak. Erre kifejtette véleményét, hogy nálunk a kétnyelvűség nem igazán számít témának, tehát szerinte nem is kell vele foglalkozni. Megmutattam neki a nyelvhasználati kérdőívet, erre felvetette annak lehetőségét, hogy a vállalati étkezőben kifüggesztene egy felhívást, hogy aki akarja, kitöltheti. Egyúttal kifejezte aggályát, hogy a kérdőívek

bemajzolódnának, mert nem biztos, hogy miatta a munkások kezet mosnak. Végezetül azzal hitegetett, hogy a kutatás ügyében kikéri az igazgatóbizottság véleményét. Ekkor már tisztában voltam vele, hogy nem járok sikerrel. Másnap a megadott időpontban felhívtam a vállalatot, a titkárnője vette fel a telefont, és tájékoztatott arról, hogy az igazgató úr üzeni, a dolog nem időszerű.

A másik esetem egy magánvállalattal kapcsolatos. Tulajdonosa szintén ismerősöm. Amikor elmentem a vállalatba, a gazda nem volt ott. A titkárnő (aki régebben a feleségem munkatársa volt egy társadalmi vállalatban) azzal biztatott, hogy nyugodtan hagyjak ott kérdőívemből huszonöt példányt, majd ő gondoskodik róla, hogy a dolgozók kitöltsék. Megnyugodva távoztam, másnap azonban leesett az állam, amikor arról értesített, hogy az emberek „nem voltak hajlandók kitölteni a kérdőívet". Természetesen ez nem volt igaz, inkább arról volt szó, hogy nem merték, mert féltek a gazdától. Délután fel is hívtam a tulajdonost a lakásán. Éppen hosszabb útra készülődött, röviden csak annyit mondott a kutatásommal kapcsolatban, hogy az ő vállalata nem alkalmas ilyesmire, különben is az embereinek folyamatosan dolgozniuk kell (méghozzá naponta tíz órát).

A kérdőív magyar és szerb változata

Szociolingvisztikai kérdőív – 2002
(Kérjük, írja be vagy karikázza be a megfelelő választ!)

A vállalat neve:

_____

A dolgozó neve és életkora:

_____

Iskolai végzettsége:

_____

Születési helye:

_____

Állandó lakhelye, mióta él ott?

_____

Mióta beszél magyarul?

_____

Mióta beszél szerbül?

_____

Milyen nyelven folytatta általános iskolai tanulmányait?

_____

Milyen nyelven folytatta középiskolai tanulmányait?

_____

Osztályozza magyar nyelvtudását egytől ötig terjedő skálán!

_____

Osztályozza szerb nyelvtudását egytől ötig terjedő skálán!

_____

Magyar nyelvű újságot
a. rendszeresen, b. időnként, c. nem olvas.

Szerb nyelvű újságot
a. rendszeresen, b. időnként, c. nem olvas.

Magyar nyelvű rádióműsorokat
a. rendszeresen, b. időnként, c. nem hallgat.

Szerb nyelvű rádióműsorokat
a. rendszeresen, b. időnként, c. nem hallgat.

Magyar nyelvű tévéműsorokat
a. rendszeresen, b. időnként, c. nem néz.

Szerb nyelvű tévéműsorokat
a. rendszeresen, b. időnként, c. nem néz.

Nevezzen meg három tévécsatornát, amelynek a műsorait a legszívesebben nézi.

_____

Vállalatában milyen nyelven kap tájékoztatást?

_____

Milyen nyelven beszél főnökével?

_____

Milyen nyelven beszél beosztottaival?

_____

Milyen nyelven beszél hasonló rangú munkatársaival?

_____

Köszönjük közreműködését!

Sociolingvistički upitnik – 2002.
(Molimo Vas da upišite ili zaokružite odgovarajući odgovor!)

Ime preduzeća:

_____

Ime i starost radnika:

_____

Školska sprema:

_____

Mesto rođenja:

_____

Mesto stalnog boravka i vreme provedeno u njemu:

_____

Otkad govorite srpski?

_____

Otkad govorite mađarski?

_____

Na kom jeziku ste učili u osnovnoj školi?

_____

Na kom jeziku ste učili u srednjoj školi?

_____

Ocenite svoje znanje srpskog jezika na skali od 1 do 5!

_____

Ocenite svoje znanje mađarskog jezika na skali od 1 do 5!

_____

Novine na srpskom jeziku
a. redovno, b. povremeno, c. ne čitam.

Novine na mađarskom jeziku
a. redovno, b. povremeno, c. ne čitam.

Radio emisije na srpskom jeziku
a. redovno, b. povremeno, c. ne slušam.

Radio emisije na mađarskom jeziku
a. redovno, b. povremeno, c. ne slušam.

Tv-programe na srpskom jeziku
a. redovno, b. povremeno, c. ne gledam.

Tv-programe na mađarskom jeziku
a. redovno, b. povremeno, c. ne gledam.

Navedite tri tv-kanala od onih čije emisije najradije gledate!

_____

Na kom jeziku dobijate informacije u svome preduzeću?

_____

Na kom jeziku govorite sa šefom?

_____

Na kom jeziku govorite sa potčinjenima?

_____

Na kom jeziku govorite sa saradnicima istog ranga?

_____

Zahvaljujemo na saradnji!

Az adatközlők viszonyulása

Efféle társadalmi jellegű kutatásokat sokkal nehezebb felnőtt csoportok körében végezni, mint gyermekek közt. A gyermekek az iskolában egyébként is kapnak olyasféle feladatokat, mint a kérdőív kitöltése, hiszen tanáraik közül sokan úgy oldják meg a feleltetést, hogy írásban, előre megfogalmazott tesztkérdések segítségével ellenőrzik a diákok tudását. Másrészt a tapasztalat szerint az iskolás gyermekek rendszerint közlékenyebbek, mint a felnőttek, kevésbé aggályoskodnak bizonyos kérdések esetében, és leginkább csupán azért nem adnak rájuk megfelelő választ, mert nincsenek hozzá ismereteik.

A felnőtteknek egy része nem szívesen nyilatkozik olyan kérdésekben, amelyek a személyes szférájukat érintik, attól tartva, hogy ezzel veszélybe kerül a biztonságuk. Az ilyenek általában nem is akarják kitölteni a rájuk vonatkozó kérdőívet, vagy ha mégis vállalkoznak rá, bizonyos dolgokat elhallgatnak, vagy mó-

dosított formában közölnek, hogy kedvezőbb legyen a róluk alkotott kép. Ez különösen akkor jut kifejezésre, ha a vizsgálatvezető nincs jelen. Egyébként is előnyösebb, ha a kutató is ott van a kérdőív kitöltésénél, ugyanis tanácsot adhat az adatközlőnek, hogyan töltse ki a kérdőívnek egy-egy részét, megmagyarázhatja a kérdőívnek egyik-másik kitételét, figyelmeztetheti az adatközlőt, hogy valamelyik válasza hiányos, valamint személyes jelenlétével bizalmat ébreszthet az adatközlőben a kutatás iránt.

Mögöttes adatok

A kérdőívnek nem kell terjedelmesnek lennie, mert az átlagos adatközlőt fárasztja a sok és esetleg aprólékos kérdés, esetleg el is veszi a kedvét attól, hogy őszintén nyilatkozzon bizonyos dolgokról. A hosszú kérdőív felületességre csábítja az adatközlőt, válaszai közé megbízhatatlanok is bekerülnek, bizonyos részeket akár át is ugrik, hogy hamarabb a végére jusson. A kérdőív legyen rövid és áttekinthető, hogy az adatközlő ne érezze különösebb tehernek a kitöltését. Ahhoz, hogy szívesen adjon tájékoztatást a dolgairól, érthető, világosan megfogalmazott kérdésekre van szükség. Egyenes választ akkor várhat az ember, ha a kérdése is egyenes.

Azért sem szükséges sokat kérdezni az adatközlőtől, mert bizonyos dolgokról közvetett úton is tudomást szerezhetünk. Valójában a jól összeállított kérdőív segítségével többet megtudhatunk az adatközlőről, mint amennyit a kérdésekre adott válaszai közvetlenül mondanak. A kérdőívnek bizonyos mögöttes adatai is lehetnek. Esetünkben már alapvető adatnak számít, hogy az adatközlő a kérdőívnek melyik nyelvű változatát tölti ki. Ennek alapján ugyanis nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy az illetőnek magyar vagy szerb az anyanyelve. Olyan kérdés ugyanis nem szerepel a kérdőívben, hogy melyik nyelvet tartja az adatközlő anyanyelvének. Az állandó lakhelyre vonatkozó kérdés eredetileg csak arra a helységre irányul, ahol az adatközlő leginkább tartózkodik. Az adatközlők közül néhányan utcájuk nevét és a házszámukat is feltüntették, sőt olyan is akadt, aki a helységet nem nevezte meg, az utcát és a házszámot viszont igen. Ezek-

ben az utóbbi esetekben mögöttes adattá vált az, ami után a kérdés tudakozódik. Az utcanév és más adatok alapján nagy valószínűséggel megállapítható a helység neve.

Megjegyzések a kérdőíven

Az adatközlőknek nagy része elfogadta kommunikációs formaként a kérdőívet, és annak ellenére, hogy személyesen nem találkoztunk, többen is többet közöltek általa, mint amennyit a kérdések alapján várnánk tőlük. Így például (mind a magyar, mind a szerb nyelvű kérdőív kitöltői közt) akadt olyan személy, aki a kérdőív végén levő udvariassági fordulatra *(Köszönjük együttműködését!, Zahvaljujemo na saradnji!)* is reagált: „Szívesen.", „*Molim."* Egy másik adatközlő pedig szinte önérzetesen válaszolta a Mióta beszél magyarul? kérdésre a következőket: „Magyarnak születtem, ez az anyanyelvem." Egy szerb adatközlő pedig, aki az *Otkad govorite mađarski*? kérdésre azt válaszolta, hogy *Ne govorim mađarski*, elismeri, hogy a magyar nyelvű újságot azért átlapozza („*prelistam*"), és a beosztottjaival sem csak szerbül beszél („*Ponekad natucam mađarski*", vagyis néha gagyog valamit magyarul). Olyan adatközlő is akadt, aki szükségesnek tartotta megjegyezni, csupán időnként olvas magyar nyelvű újságot, inkább könyveket olvas rendszeresen. Mentegetőzésnek is felfogható a dolog. Az állandó lakhelyre vonatkozó részében a kérdőívnek némelyek nemcsak a helységnevet tüntették fel, hanem az utcát és a házszámot is. Ezek feltehetően extrovertáltabbak, mint a többiek, vagyis szívesen közölnek magukról olyasmit is, amit nem is kérdeztek.

A kutatás általános adatai

A vizsgálatot négy vállalatban végeztem el, mégpedig az adai Aries kereskedelmi magánvállalatban, az adai Ruteks kötödében, az adai Woll-pan kft.-ben, valamint a moholi Idősek és Nyugdíjasok Otthona társadalmi vállalatban. A legtöbb adatközlő az Idősek és Nyugdíjasok Otthonának az alkalmazottja (huszonkettő), a Ruteks dolgozói közül tizennyolcan töltötték ki a kérdő-

ívet, a Woll-pan tíz adatközlőt adott, az Aries pedig kettőt. Összesen tehát ötvenkét személy vett részt a kutatásban.

A kérdőív magyar változatát negyvennégyen választották, a szerb verziót pedig nyolcan. Az adatközlők közül tizenkilenc volt a férfi és harminchárom a nő. A férfiak általában a nevüket is megadták, a nők közül tizenhárman egyáltalán nem tüntették fel a nevüket, hárman pedig keresztnevüket írták be a kérdőívbe. Ez a jelenség talán azzal magyarázható, hogy a nők inkább hajlamosak a zárkózottságra, szívesebben választják az anonimitást. Az adatközlők zöme a 41 és 60 év közötti korosztályba tartozik (24), nem sokkal kevesebben vannak a 21 és 40 év közöttiek sem (21), míg a 21 évesnél fiatalabbak négyen vannak. Ami a vizsgálatban résztvevők iskolai végzettségét illeti, legtöbben (huszonheten) középiskolát fejeztek be, az általános iskolai végzettségűek száma tizenhárom, az egyetemi végzettségűeké öt, hárman szakmunkásképzőbe jártak, ketten főiskolát végeztek, és szintén ketten nem fejezték be általános iskolai tanulmányaikat. Születési helyükként a legtöbben, huszonketten, Zentát tüntették fel, de emögött az esetek nagy részében csupán az a körülmény van, hogy Adán már évtizedek óta nincs szülőotthon, és az adai anyák a zentai kórház szülészetén hozzák világra gyermeküket. Tizenegy adatközlő adai születésű, négy moholi, három péterrévei, kettő becsei, továbbá egy-egy előfordulással képviselve van Padé, Szaján, Jázova, Temerin, Újvidék, Velebit, a horvátországi Glina és Podgorje (Karlovac), a bosznia-hercegovinai Ljubinje, valamint a magyarországi Szeghalom is. Az adatközlők többségének, huszonkilenc személynek Ada az állandó tartózkodási helye, tizenkilencen Mohol nevét tüntették fel (zömmel az Idősek és Nyugdíjasok Otthonának dolgozói), van továbbá két péterrévei és egy zentai illetőségű személy is, és csupán egy adatközlő nem nyilatkozott ebben a tekintetben. A *Mióta él állandó lakhelyén?* kérdésre húszan azt válaszolták, hogy *„Születésemtől fogva”,* négy személynek 1–7 éves korától a mostani az állandó lakhelye, hat adatközlőnek 8–20 éves korától, tizenöten pedig azoknak a kategóriájába tartoznak, akik 21–40 éves koruktól laknak az állandó lakhelyként feltüntetett helységben. Feltűnő, hogy hat adatközlő nem adott választ erre a kérdésre. Ez lehet, hogy csak fi-

gyelmetlenségüknek tudható be, ugyanis nem külön kérdésként szerepelt az állandó lakhelyen eltöltött időre való tudakolózás.

Általános iskolai tanulmányainak nyelvét illetően negyvenhárom adatközlő a magyart nevezte meg, hét a szerbet, kettő pedig a horvátszerbet. A vizsgálatban résztvevők közül harminckilencen jártak középiskolába, huszonnyolcan magyar nyelvűbe, nyolcan szerb nyelvűbe, egy személy pedig horvátszerb nyelven végezte középiskolai tanulmányait.

Az anyanyelv-elsajátítás és a környezeti nyelv elsajátításának ideje

A *Mióta beszél magyarul?* kérdésre különféle válaszok születtek. Tizennégy személy azt nyilatkozta, hogy *„Születésemtől kezdve”,* kilencen azt mondták, hogy *„Kiskoromtól kezdve”,* egy adatközlő a *„Gyerekkoromtól kezdve”* választ adta. Elég sokan, tizenheten közvetett választ adtak azzal, hogy az „anyanyelvem” szót írták a kérdőívbe. A válaszoknak efféle megoszlása arra enged következtetni, hogy a vizsgálatban résztvevőknek egy jelentős hányada érzelmileg is kötődik a magyar nyelvhez, és ezért nem a kérdés által sugallt módon adnak feleletet. Egy kis önérzetesség is kiérezhető az *„Anyanyelvem”* válaszból, mintha ki akarnák igazítani a kérdőívet, hogy ők a Mi az anyanyelve? kérdést várták. A szerb nyelv vonatkozásában öten választották a *„Születésemtől kezdve”* megoldást (Egyikük azt írta, hogy „*oduvek*”, azaz *’mindig is’*.). Egy-egy az *„Anyanyelvem”,* az „*Egyéves koromtól”,* illetve a „*Kétéves koromtól”* választ adta. A szerb nyelv esetében az anyanyelvre való hivatkozás nem annyira kifejezett, mint a magyar vonatkozásában, mivel azonban jóval kisebb populációról van szó, nem lehet belőle messzemenő következtetéseket levonni. Lehetséges ugyanis, hogy ha többen lettek volna a szerb adatközlők, akkor az érzelmi színezetű válaszok náluk is jobban kifejezésre jutottak volna.

Akadt még néhány adatközlő, aki a szerb nyelvnél korábban sajátította el a magyart, de anyanyelv-elsajátításának idejét is évszámmal jelezte. Hárman második életévüket jelölték meg, egy személy pedig a harmadikat.

Minden bizonnyal környezeti nyelvként sajátították el a szerb nyelvet azok, akik négyéves koruk óta vagy későbbi időponttól kezdve beszélik. Korai időpontot (4–6 éves korig) csupán ketten tüntettek fel. Tizenhárman hétéves koruk óta beszélnek szerbül, azaz amióta iskolába kezdtek járni. Tizennégyen nyolc- és húszéves koruk között tanultak meg szerbül. Húszéves kora után kezdett el szerbül beszélni öt adatközlő. Ketten azt válaszolták, hogy *„Keveset beszélek szerbül",* heten pedig egyáltalán nem adtak választ erre a kérdésre (valószínűleg azért, mert nemigen beszélnek szerbül). A magyart környezeti nyelvként egy adatközlő hároméves kora óta, egy négyéves kora óta és egy tizenegy éves kora óta beszéli, négyen viszont nem válaszoltak erre a kérdésre. Ezek az utóbbiak feltehetően nem tudnak magyarul, vagy legalábbis nem érzik nyelvismeretüket olyan szintűnek, hogy ezt nyelvtudásnak lehetne minősíteni.

Két olyan adatközlő akadt, aki ugyanazt az időpontot jelölte meg mindkét nyelv esetében. Az egyikük születési évét írta be kétszer, a másikuk pedig a *„Kiskorom óta*" megjelölést alkalmazta. Ennek alapján teljesen kétnyelvűnek lehetne minősíteni őket. Hogy ez a kétnyelvűség hogyan jut kifejezésre, azt az általuk adott egyéb adatok alapján lehet megállapítani. Bizonyos különbségek azért akadnak az egyik és a másik nyelvre vonatkozó adataikban. Aki születésétől kezdve beszéli mindkét nyelvet, szerb nyelven végezte tanulmányait, nyelvtudását is egyformán négyes osztályzattal értékeli mind a magyar, mind a szerb nyelv vonatkozásában. Egyaránt időnkét olvas magyar és szerb nyelvű újságot, időnként hallgat magyar és szerb nyelvű rádióműsorokat, és időnként néz magyar és szerb nyelvű tévéműsorokat. Kedvelt tévécsatornái közt két magyart (RTL Klub és Tv2) és két szerbet tüntet fel (Pink és BK). Munkahelyén magyar és szerb nyelven kap tájékoztatást, és ezeken a nyelveken beszél hasonló rangú munkatársaival, míg főnökével magyar nyelven értekezik. A másik adatközlő, aki kiskora óta beszéli mindkét nyelvet, az általános iskolát is és a középiskolát is magyar nyelven végezte el, magyar nyelvtudását négyes osztályzattal minősíti, míg szerb nyelvtudását hármassal. Mindkét nyelven rendszeresen olvas újságot, rendszeresen hallgat rádióműsorokat, rendszeresen néz tévémű-

sorokat. Kedvenc tévécsatornái az Újvidéki Televízió, az RTL Klub és a Tv2. Magyar és szerb nyelven kap tájékoztatást, beszél beosztottjaival és beszél hasonló rangú munkatársaival, a főnökével ő is csak magyarul érintkezik. Úgy tűnik, ez az adatközlő kissé közelebb áll a magyar nyelvhez, mint a másik. Egyébként mindketten a kérdőív magyar változatát töltötték ki, úgyhogy mégiscsak a magyar lehet az első számú nyelvük.

A nyelvismeret foka

Nyelvtudásuk osztályzásában az adatközlők általában kellő önkritikával éltek. Magyar nyelvtudását huszonhat személy kitűnő osztályzattal minősítette, négyes osztályzatot éppen feleannyi, tizenhárom adott magának. Ketten 4-5-re értékelték magyar nyelvtudásukat, öten hármassal, ketten kettessel, és egy olyan is akadt, aki egyes osztályzatot adott magának. Három adatközlő nem válaszolt a kérdőívnek erre a részére. Szerb nyelvtudásukat nyolcan ötössel minősítették, tizenegyen négyesre, tizenkilencen hármasra, heten kettessel és hárman egyessel. Egy-egy adatközlő 4-5-re, illetve 2-3-ra taksálta szerb nyelvismeretét. Mindössze ketten nem osztályozták szerb nyelvtudásukat. Általában az egyik nyelv tudását magasabb osztályzattal minősítették az adatközlők, javarészt jelentősebb (2-3 osztályzatnyi) eltéréssel. Mindössze tizenkét adatközlő adott magának egy osztályzattal kisebbet a másik nyelv ismeretére, nyolc pedig ugyanakkora osztályzattal minősítette szerb nyelvtudását, mint a magyart.

A vállalaton kívüli nyelvhasználat

Magyar nyelvű újságot rendszeresen huszonhét adatközlő olvas, időnként huszonegy, nem olvas három, és nem válaszolt egy. Szerb nyelvű újságot hatan olvasnak rendszeresen, huszonhatan időnként, tizenkilencen nem olvasnak, és egy személy nem válaszolt. Magyar nyelvű rádióműsorokat rendszeresen huszonhat adatközlő hallgat, időnként huszonnégy, és nem hallgat kettő. Szerb nyelvű rádióműsorokat tizenketten rendszeresen hallgatnak, huszonnégyen időnként, tizennégyen nem hallgatnak,

egy személy nem válaszolt. Magyar nyelvű tévéműsorokat rendszeresen harminckilenc adatközlő néz, időnként tíz, nem néz három. Szerb nyelvű tévéműsorokat tizennégyen rendszeresen néznek, huszonketten időnként, tizennégyen nem néznek, ketten nem válaszoltak. Érdekes, hogy a rendszeres újságolvasók aránya egy kissé meghaladja a rendszeres rádióhallgatókét a magyar nyelv esetében, viszont szerb nyelven csupán feleannyi rendszeres újságolvasó akad, mint rendszeres rádióhallgató. A rendszeres tévénézők száma mind a magyar nyelv, mind a szerb nyelv vonatkozásában meghaladja a másik két tömegtájékoztatási eszköz rendszeres igénybevevőinek számát, tehát a tévézés a legnépszerűbb információszerzési lehetőség. Egynyelvűségről tanúskodnak azok az adatok, amelyek a szerb nyelvű tömegtájékoztatási eszközök mellőzésével kapcsolatosak: tizenkilencen nem olvasnak szerb nyelvű újságot, tizennégyen nem hallgatnak szerb nyelvű rádióműsorokat, és szintén tizennégyen nem néznek szerb nyelvű tévéműsorokat.

A vállalaton belüli nyelvhasználat

A munkahelyi nyelvhasználat alapvetően eltér az iskolai nyelvhasználattól, nem elsődleges szerepű, mivel a nyelvi kommunikáció nem szükségszerű eszköze és feltétele a munkafeladat elvégzésének, mint az iskolában, és nem is annyira kötött. A munkahelyi nyelvhasználatban az egyes beszédtevékenységek nyelvének kiválasztására hatással lehet a beszélőtárs nemzetiségi hovatartozása, kétnyelvűségének szintje, a beszélő számára ismert volta, társadalmi rangja, tekintélye. A dolgozók tájékoztatásának hatékonysága nagymértékben függ a tájékoztatás nyelvétől. A dolgozó számára elérhetőbb, érthetőbb a tájékoztatás, ha anyanyelvén kapja.

Vállalatában magyar nyelven kap tájékoztatást huszonhárom adatközlő, szerb nyelven hat, magyar és szerb nyelven huszonkettő, egy személy nem válaszolt. Főnökükkel magyarul beszélnek negyvenegyen, szerbül hatan, magyarul és szerbül hárman, szerbül és magyarul egy személy, nem válaszolt egy. Beosztottaival magyarul értekezik tizenkilenc adatközlő, szerbül három, ma-

gyarul és szerbül tizenöt, nem válaszolt szintén tizenöt. (Azok, akik nem válaszoltak, ezt többnyire azért tették, mert nem lévén beosztottjuk, a kérdés nem vonatkozott rájuk.) A hasonló rangú munkatárssal való beszélgetésben huszonketten a magyar nyelvet használják, öten a szerbet, huszonhárman a magyart és a szerbet, nem válaszolt két adatközlő. Amögött az adat mögött, hogy az adatközlők zöme magyarul beszél főnökével, beosztottjaival pedig magyarul vagy két nyelven, valószínűleg az húzódik meg, hogy többnyire magyar anyanyelvű főnökökről van szó, míg a beosztott dolgozók jobban megoszlanak anyanyelvük szerint.

Kétnyelvűség és egynyelvűség

A vizsgálatban a kétnyelvűség és az egynyelvűség különféle fokozatokban jelentkezik, általában nem a maga tiszta formájában. A teljesen kétnyelvűnek látszó személy is valamilyen vonatkozásban az egyik nyelvhez kerül közelebb, és leginkább a teljesen egynyelvű viszonyulásban is van bizonyos apró szerepe a kétnyelvűségnek. A kétnyelvűségnek nyilván az a legkifejezettebb formája, amikor az ember kicsi kora óta egyformán használja mindkét nyelvet, egyaránt felkeltik az érdeklődését az információk akár az egyik nyelven, akár a másik nyelven jutnak el hozzá, valamint mindkét nyelven egyaránt kommunikál. Ezt követi az olyan kétnyelvűség, amelyet a két nyelvnek nagyjából azonos szintű ismerete, és a kommunikációban, illetőleg az ismeretszerzésben való használatuk kiegyensúlyozottsága jellemez. Gyakori az olyan kétnyelvűség, amely a másik nyelvnek iskoláskorban való elsajátításában, az egyik nyelvnek a másikhoz képest alacsonyabb szintű ismeretében, valamint az egyik nyelvnek rendszeres, a másiknak pedig időnkénti használatában nyilvánul meg. Az egynyelvűség felé közelít az a személy, akinek a másik nyelvről való ismeretei meglehetősen szerények, és az ismeretszerzésnek, illetve a kommunikációnak csak valamelyik formáját végzi időnként rajta. Szinte teljesen egynyelvű az, aki minimálisan ismeri ugyan a másik nyelvet, de sem a tömegtájékoztatási eszközök, sem a munkahelyi kommunikáció vonatkozásában nem él vele.

Nyelvtudásuk szerint nagy különbségek lehetnek az emberek között. Vannak, akik csupán egy nyelven tudnak beszélni, mások két nyelven is társalognak, akadnak továbbá olyan személyek is, akik három, négy, sőt több nyelvet is jól ismernek. Természetesen ritkán sikerül más nyelveket is olyan mértékben elsajátítani, mint anyanyelvünket. Akinek jobb a kifejezőkészsége, az nyilván idegen nyelvű közlések megfogalmazásával is könnyebben boldogul.

Különböző körülmények összejátszása folytán egyik-másik egyénben természetes kétnyelvűség is kialakulhat. Ilyesmire vegyes lakosságú helységekben, emigrációba került családokban kerülhet sor. A két nyelv közül az egyik rendszerint jobban kifejezésre jut, mint a másik, ez az úgynevezett domináns kétnyelvűség. Bizonyos esetekben viszont az egyén mindkét nyelvet egyaránt jól ismeri, ilyenkor pedig a balansz kétnyelvűséggel állunk szemben. Mi van azonban akkor, ha valaki egy nyelvet sem ismer anyanyelvi szinten, egyik nyelven sem beszél kielégítő mértékben?

Nem kis problémát jelent az olyan helyzet, amelybe az kerül, aki anyanyelvét már nem ismeri tisztességesen, idegen nyelven még nem tud teljes értékű kommunikációt lebonyolítani. Így jár például némelyik vendégmunkás családnak a gyermeke: sem szüleinek nyelvén nem beszél kielégítő módon, sem a munkaadó ország nyelvén. Az a nemzetiségi sem számít valódi kétnyelvűnek, aki anyanyelvének csupán familiáris változatát sajátította el, és tágabb környezetének a nyelvét is csak felületesen ismeri. Még az egy nyelven beszélők közt is akad problematikus helyzetű, aki például kiszakadt szülőfalujának tájnyelvi környezetéből, a köznyelvet viszont nem sajátította el olyan mértékben, hogy zökkenőmentesen éljen vele különböző helyzetekben.

Az említett személyeket csak bizonyos megszorítással tekinthetjük kétnyelvűnek. Vonatkozásukban inkább a félnyelvűség meghatározást kell alkalmaznunk. Ez a beszédlélektani és nyelvszociológiai jelenség voltaképpen elterjedtebb, mint gondolnánk, habár egzakt vizsgálatok még nem folytak vele kapcsolatban. A félnyelvűség alapvetően különbözik a kétnyelvűségtől, hiszen ehhez az utóbbihoz legalább egy nyelvet kell anyanyelvi szinten ismerni.

Annak a kérdése is megfontolás tárgya lehet, hogy a félnyelvűek közé sorolhatók-e az írástudatlanok, arra való tekintettel,

hogy a mai társadalomban (figyelmen kívül hagyva néhány elszigetelten élő népcsoportot) milyen nagy szerepe van az írásbeliségnek, és hogy mennyire nyilvánvalók az analfabetizmusnak a kommunikációs hátrányai. Funkcionális szempontból nemcsak az a személy minősül írástudatlannak, aki egyáltalán nem ismeri a betűket, hanem az is, aki legfeljebb a nevét tudja leírni, de egy épkézláb mondatot már nem képes papírra vetni. Aki egy-két évet eltöltött az általános iskolában, és meg is tanult írni, olvasni, de a betűvetés tudományát nemigen gyakorolta sem iskolában, sem rajta kívül, nem sokban különbözik az analfabétától.

A félnyelvűség mentális zavarokkal is párosulhat, megnehezíti vagy teljesen meg is akadályozhatja az egyénnek a társadalomba való beilleszkedését, olykor viszont asszimilációs folyamat közbeeső állomását is jelentheti. A félnyelvű esetében a nyelvcsere is rendszerint felemás, hiszen az egyik nyelven való hiányos ismeretekre nehezen épülnek rá a másik nyelv tényei, jelenségei.

A félnyelvűség jelenségeinek a leküzdése az anyanyelvoktatás szervezettségének és alaposságának a növelésével, valamint nyelvi ismeretterjesztéssel és felvilágosítással érhető el. Módozatai közé sorolható a vendégmunkások gyerekei számára szervezett anyanyelvtanítás, anyanyelv-ápolási órák a nem anyanyelvű tagozatra járó tanulóknak, a köznyelvi rendszer tudatosítása a beszélőkben, illetve a beszéd- és íráskészség fejlesztése.

Nyelvi olvasztótégely-e a vállalat?

Nyelvhasználati szempontból egy vállalat mindenképpen különleges helynek számít, ugyanis egynyelvű környezetben a munkavállalót arra készteti, hogy azon az egy nyelven kommunikáljon, ha ez nincs is teljesen összhangban meglevő nyelvismereti szintjével és nyelvhasználati szokásaival. Ez a késztetés különösen akkor jut jobban kifejezésre, ha a vállalatban nincs lehetőség a kétnyelvűségre, hanem kötelezően egy bizonyos nyelven kell kommunikálni. A vizsgálatban részt vevő vállalatok nem igazán számítanak nyelvi olvasztótégelynek, ugyanis mindegyikükben azon a nyelven tájékozódhat és kommunikálhat a dolgozó, amelyen megszokta.

Hivatalos és magánszféra

A kérdőív adatai alapján nemigen nyílik mód a hivatalos és a magánszféra elkülönítésére a nyelvhasználatban, hacsak nem tekintjük a vállalaton belüli nyelvhasználatot hivatalosnak, a vállalaton kívülit pedig magánnak. Mindenesetre az adatközlők zöménél nincsen jelentősebb eltérés a vállalaton kívüli és a vállalaton belüli nyelvhasználat között, tehát a hivatalos és a magánszféra nyelvhasználatukban nem különül el élesen egymástól.

Divatos tévécsatornák

A vizsgálatban egyértelműen a Tv2 bizonyult a legnépszerűbb tévécsatornának, harminckét adatközlő nevezte meg válaszában. Második helyen az RTL Klub szerepelt, huszonnégyen voksoltak rá, az mtv 1 került a harmadik helyre, huszonkét említéssel. Elég sokan kísérik figyelemmel a HBO adásait, tizenhárman. A tévécsatornák további népszerűségi sorrendje: Duna TV és Pink kilenc szavazattal, az Újvidéki Televízió nyolc szavazattal, az M2 hat szavazattal, a BK és a Spectrum 4 állandó nézővel, a SZRT 1. műsora három előfordulással, továbbá két adatközlő válaszában szerepel a B-92, az ATV és az adai kábeltelevízió, valamint egy-egy adatközlőnek kedvence az SOS, a Košava, a SZRT 2, a Most, a III. kanal és a Jesenjin.

A mostani és a korábbi kutatás párhuzamai

Ha egybevetjük a mostani vizsgálat eredményeit a nyolcvanas években végzett kutatáséval, több érdekes megállapításra juthatunk. Ami a nyelvelsajátítás idejét illeti, a nyolcvanas években is elsősorban az általános iskolai tanulmányok idejére esett a szerb nyelvnek második nyelvként való elsajátítása, különösen az adai Potisje és a zentai Tamp vállalat dolgozóinak esetében, azzal, hogy második helyen az idősebb kor szerepel, míg a szabadkai Sever és a temerini Ugled adatközlői az iskoláskor után második helyen inkább óvodás korban sajátították el a környezeti nyelvet, a szerb nyelvnek idősebb korban való elsajátítása ezekben az

utóbbi környezetekben minimális gyakoriságúnak bizonyult. A magyar nyelvet második nyelvként a mostani vizsgálat adatközlőinek mintegy a fele nem sajátította el, a nyolcvanas évekbeli adai és zentai dolgozók körében viszont ilyesmire alig akadt példa. Akkor ugyanis zömmel őslakosokról volt szó, akiknek volt kellő lehetőségük és idejük arra, hogy valamilyen formában szerb anyanyelvükön kívül a magyart is mint környezeti nyelvet megtanulják, most viszont távolabbi vidékekről menekültek is bekerültek a vizsgálatba, és ők nem érzik magukat kellően motiválva egy nemzetiségi nyelv elsajátítására. A szabadkaiak és a temeriniek közt már akkor is tekintélyes arányt képviseltek azok a szerb anyanyelvűek, akik egyáltalán nem tanultak meg magyarul.

A nyelvismeret szintjét tekintve a nyolcvanas években jelentős eltéréseket lehetett tapasztalni a felmérésben szereplő vállalatok között. A szerb nyelvtudás foka a Severben és az Ugledban jóval nagyobb volt mint a Tampban és a Potisjéban. A Tamp és a Potisje adatközlői közül a legtöbbnek közepes volt a szerb nyelvtudása, a mostani vizsgálat is nagyjából ezt a helyzetet mutatja. A szabadkai és a temerini adatközlők mindegyike tudott (legalább valamennyire) szerbül. Az adaiak közt akkor is volt, és most is akad néhány olyan személy, aki nehezen beszél szerbül, illetve egyáltalán nem kommunikál ezen a nyelven. Akkor nem számszerű osztályzattal kellett az adatközlőknek nyelvismeretük szintjét meghatározni, hanem leíróval: jól beszél, közepesen beszél, nehezen beszél, nem tud. A magyar nyelvismeret szintje a nyolcvanas évek adatai szerint az adaiak körében volt a legnagyobb. Most is sokan adnak kitűnő, illetve jeles osztályzatot magyar nyelvtudásukra, néhányan viszont közepes nyelvismeretet vallanak be, feltehetően annak az iskolai osztályzatnak a hatására, amelyet annak idején kiérdemeltek. Az adaiak közt a korábbi vizsgálatban is volt olyan, aki nem tudott magyarul, viszont a zentai adatközlők körében nem akadt ilyen.

A mostani kutatásban is megmutatkozott bizonyos eltérés a nyelvelsajátítás idejére és a nyelvismeret szintjére adott nemleges válaszok között. Annak idején inkább a magyar nyelv vonatkozásában született több nemleges válasz a nyelvelsajátítás idejét tudakoló kérdésre, mint a nyelvismeret szintjére utalóra, most vi-

szont inkább a szerb nyelvtudását értékelte eltérő módon az adatközlők némelyike. Voltaképpen arról van szó, hogy egyes adatközlők mintegy korrigálták korábbi válaszukat, miszerint nem sajátították el környezeti nyelvként a magyar, illetve a szerb nyelvet, ugyanis kiderült, hogy a nyelvismeret szintjére vonatkozó kérdésre más válasz felel meg nekik, vagyis az, hogy nehezen beszélik az illető nyelvet (mondjuk kettes osztályzatot érdemelnek).

A munkahelyen kívüli tájékozódás tekintetében is megfigyelhetők bizonyos eltérések a nyolcvanas évek adatai és a mostani vizsgálat tapasztalatai között. Már húsz évvel ezelőtt megmutatkozott a tévézés fölénye a rádiózással szemben, és a rádió hallgatottsága is nagyobbnak bizonyult, mint az újságolvasás gyakorisága. Érdekes viszont, hogy az adaiak majdnem olyan rendszerességgel olvastak magyar nyelvű újságot, mint néztek magyar nyelvű tévéműsorokat, viszont rádióhallgatásban kissé visszafogottabbnak bizonyultak. Ezzel szemben a Sever dolgozói nagyobb rendszerességgel hallgatták a magyar nyelvű rádióműsorokat, mint amilyen rendszerességgel a magyar nyelvű tévéműsorokat nézték. A korábbi vizsgálatban is akadtak olyan személyek, akik a nyelvtudásra vonatkozó tagadó válaszuk ellenére a környezeti nyelven való újságolvasásról, rádióhallgatásról, tévénézésről számoltak be. Ezekből az adatokból egyrészt arra lehet következtetni, hogy a nyelvismeretre való tagadó válasz nem feltétlenül jelent abszolút nem tudást, másrészt hogy a tévénézés, a rádióhallgatás, az újságolvasás minimális nyelvtudással is folytatható. Egy-egy tévéadást megnézhet az ember pusztán a képsor miatt, a rádióból csak a zene kötheti le a figyelmét, és más nyelvű újságba netán azért lapoz bele, hogy megnézze az elmúlt bajnoki forduló eredményeit és a táblázatokat.

A munkahelyi tájékozódás természete eléggé megváltozott a nyolcvanas évek óta. Akkor ugyanis még érvényben volt a munkás-önigazgatás, ennek gyakorlata sokrétű kommunikációt tett lehetővé. A nyelv egyike volt azoknak az eszközöknek, amelyekkel a dolgozó önigazgatási jogait érvényesíthette. Annak idején a vállalatban való szóbeli információszerzésben a nyelvek kizárólagos használata jutott inkább kifejezésre, mint a kétnyelvűség. Az Ugled és a Sever dolgozói főleg szerb nyelven tájékozódtak, a

Tamp és a Potisje adatközlői pedig elsősorban magyar nyelven. Akkor a kizárólagos és a vagylagos szerbnyelvűség nagyobb teret foglalt el a munkahelyi nyelvhasználatban, mint a vállalaton kívüliben, a kizárólagos és a vagylagos magyarnyelvűség pedig kisebbet. Ez a mostani vizsgálatban inkább fordítva jut kifejezésre, mint két évtizeddel ezelőtt.

SZAKIRODALOM

Benvenist, Emil, 1973. Struktura jezika i struktura društva. Treći program, Radio-Beograd, 18. sz., 117–123.

Bernstajn, Bazil, 1974. Razrađeni i ograničeni kodovi. Kultura, Beograd, 25. sz., 116–122.

Bugarski, Ranko, 1974. Jezik i društvo. Beograd, 25. sz., 8–32.

Bugarski, Ranko, 1982. Jezik i kultura sa sociolingvističkog stanovišta. Jezik i kultura u nastavi stranih jezika. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 38–44.

Fišman, Džošua, 1974. Sociologija jezika. Kultura, Beograd, 25. sz., 104–115.

Göncz Lajos, 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban).* Budapest–Újvidék, Osiris–Forum–MTA Magyarságkutató Intézet.

Hajmz, Dell, 1974. O komunikativnoj kompetenciji. Kultura, Beograd, 25. sz., 129–137.

Holmes, J., 1993. *An Introduction to Sociolinguistics*. London, Longman.

Ivir, Vladimir, 1976. Lingvistika i sociolingvistika. Jezik u društvenoj sredini, Novi Sad, 15–20.

Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. 1995. Szerk. Kassai Ilona. A 6. élőnyelvi konferencia előadásai. Budapest, az MTA Nyelvtudományi Intézete.

Kiss Jenő, 1995. *Társadalom és nyelvhasználat.* Budapest.

Kontra Miklós (szerk.) 1991. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről.* Budapest, Magyarságkutató Intézet.

Labov, Viljem, Proučavanje jezika u društvenom kontekstu. Kultura, Beograd, 25. sz., 123–128.

Lanstyák István és Szabómihály Gizella, 1998. Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében. Pozsony, Kalligram.

Mikes Melánia, 1975. A nyelvi ekvivalencia szociolingvisztikai szempontjai. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei,* Újvidék, 22:5–13.

Mikes Melánia és Junger Ferenc, 1981. A munkahelyi nyelvhasználat vizsgálatának néhány elméleti és módszertani kérdése. *Hungarológiai Közlemények,* Újvidék, 49: 445–459.
Mikes Melánia, Lük Albina és Junger Ferenc, 1978. Nyelvszociológiai kutatások. Az anyanyelv használata a magyar nemzetiségű tanulóifjúság körében. *Hungarológiai Közlemények,* Újvidék, 34: 19–57.
Molnár Csikós László, 1974. Szociolingvisztikai vizsgálatok a Dunatájon. *Létünk,* Újvidék, 5/6: 76–83.
Molnár Csikós László, 1976. A magyar nyelv Vajdaság SzAT kétnyelvű községeiben hivatalos nyelvként való használatának néhány szempontja. Jezik u društvenoj sredini, Novi Sad, 1976: 77–83.
Molnár Csikós László, 1977. A magyar nyelv használata a községi képviselő-testületekben és a községi közigazgatási szervekben. *Hungarológiai Közlemények,* 30/31: 49–57.
Molnár Csikós László, 1979. Problemi službene upotrebe mađarskog jezika u SAP Vojvodini. Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije, 3. sz., Beograd, 89–93.
Molnár Csikós László, 1981. Upotreba jezika na javnom mestu. Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije. Zagreb, 4–5 sz., 361–363.
Molnár Csikós László, 1990. *Munkahelyi és munkáskétnyelvűség.* Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
Molnár Csikós László, 1998. a. Anyanyelvi és nemzetiségi identitás az utódállamokbeli magyarok körében. Kétnyelvűség, V. évf., 2–3. sz., 55–61.
Molnár Csikós László, 1998. b. Az anyanyelven való tanítás a jugoszláviai magyarok körében. In: Vajdasági útkereső, Szabadka, 1998., Magyar Tudományos Társaság, 191–196.
Molnár Csikós László, 2000. Vajdasági diákok nyelvhasználati viselkedése. In: Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. Budapest, az MTA Nyelvtudományi Intézete, 157–163.
Pomozi Péter: Az anyanyelvtől a félnyelvűség felé – a nyelvvesztés egy sajátos formája ellen. Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet, Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.
Radovanović, Milorad, 1979. Sociolingvistika, Beograd, BIGZ.
Sapir, Edvard, 1974. Jezik i sredina. Kultura, Beograd, 25. sz., 33–46.
Skutnabb-Kangas, Tove, 1997: Nyelv, oktatás és a kisebbségek. Budapest, Teleki László Intézet.
Škiljan, Dubravko, 1981. Komunikacija i društvo. Strani jezici, Zagreb, 1–2. sz., 2–14.

Trudgill, Peter, 1974. *Sociolinguistics. An Introduction.* Harmondworth, England, Penguin Books.
Vajnrajh, Juriel, Jezici u kontaktu. Kultura, Beograd, 25. sz., 58–73.
Wardhaugh, Ronald, 1996. *Szociolingvisztika.* Budapest, Osiris–Századvég.

A vajdasági magyar neologizmusok vizsgálati-minősítési kritériumai

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

A neologizmusok iránti érdeklődés a magyar nyelvtudományban már mintegy két évszázadosnak számít. Az első ilyen tárgyú tanulmány *Thaisz András* tollából született, és a Tudományos Gyűjtemény 12. kötetében jelent meg 1817-ben *A neologismusokról, avagy szabad-e a magyarban új szókat tsinálni, és menynyire?* címmel. A szerző elismeri a neologizmusok létjogosultságát a magyar nyelvben, de nem ért egyet a mindenáron való újítással és a mesterkélt szavak gyártásával. A nyelvújítás bírálatával, illetve tárgyilagos értékelésével majd csak a XIX. század második felében foglalkoznak a kutatók, az új ortológia korában. Ilyen értelemben értekezik többek között *Imre Sándor* (*A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjaira,* 1873), *Szarvas Gábor* (*A nyelvújításról,* 1875), *Toldy Ferenc* (*Az új magyar orthológia,* 1875), *Fischer Ignác (Kazinczy újításai,* 1875), *Simonyi Zsigmond* (*A nyelvújítás és az idegenszerűségek,* 1891). *Szigeti József (Kihalt neologizmusok,* 1897) stb. A XX. század elejére (1902-ben és 1908-ban) *A magyar nyelvújítás szótára* is megjelenik *Szily Kálmán* szerkesztésében.

A nyelvújításról a XX. században is napvilágot láttak értékelések, összefoglalások: *Váczy János* (*A nyelvújítás győzelme,* 1909), *Tolnai Vilmos (A nyelvújítás elmélete és története,* 1929), *Zolnai Gyula (Idegen szavaink és a nyelvújítás,* 1936, 1937).

Az egyes íróknak, neves személyiségeknek a nyelvújítással való kapcsolatát többen is vizsgálták. Ilyen értelemben foglalkozik *Baróti Szabó Dáviddal Kovács Lajos* és *Klemm Antal, Verseghy Ferenccel Madarász Flóris, Dugonics Andrással Horger Antal* és *Simai Ödön*, *Kossuth Lajossal Nadenics Antal* és *Dénes*

Szilárd, Kisfaludy Sándorral Bajza József, Kisfaludy Károllyal Simai Ödön és *Bajza József, Bajza Józseffel ifj. Bajza József* és *Muresanu Szabin, Csokonai Vitéz Mihállyal Simonyi Zsigmond, Widder Salamon, Gesztesi Gyula* és *Szilágyi Ferenc, Petőfi Sándorral Tolnai Vilmos, Pálóczi Horváth Ádámmal Kubáss Margit, Berzsenyi Dániellel Muresanu Szabin, Arany Jánossal Simai Ödön* és *Szendrey Zsigmond,* valamint *Kazinczy Ferenccel Fischer Ignác* és *Ruzsiczky Éva*.

Más korszakok neologizmusait (is) tárgyalja *Fogarasi János* (*Az új szókról,* 1985), *Gombos László* (*A magyar szó regénye,* é. n.), *Kovalovszky Miklós (Nyelvünk újabb belső fejleményeinek nyelvhelyességi kérdései,* 1953), *Fónagy Iván és Soltész Katalin* (*A mozgalmi nyelvről,* 1954), *Terestyéni Ferenc* (*A neologizmusok kérdéséhez,* 1955), *Lőrincze Lajos* (*A magyar szókészlet kérdései,* 1957), *Grétsy László* (*Mai magyar nyelvünk,* 1976), *Molnár Csikós László* (*A neologizmusok a magyar nyelv idegen szavainak szótáraiban,* 1999), valamint legújabban *Minya Károly* (*Mai magyar nyelvújítás, Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig,* 2003).

Az ezredforduló egyúttal egy újabb magyar nyelvújítás időszaka. Egyébként is a nyelvtörténeti korszakhatárok általában követik a történelmi változások fordulópontjait. Az 1989/90., a magyarországi rendszerváltás éve nyelvi szempontból is határkőnek számít. Így a nyelvtörténetben, a nyelvművelés történetében is új fejezetet nyit, hisz a demokratikus államforma megteremtése, Magyarországnak a nyugati országokhoz és az Európai Közösséghez való csatlakozása, valamint az informatikai áramlatokba történő bekapcsolódása olyan mennyiségi és minőségi változást hozott és hoz, amely egy újabb, folyamatos nyelvújításnak tekinthető.

Egyéb okok is a változások lendületét erősítették: leomlott a vasfüggöny, kinyíltak a határok, az emberek egy más, új világgal ismerkedhettek meg. Az idegen nyelvekre való odafigyelést nemcsak az idegenforgalom s a szabad utazás tette indokolttá, hanem az embereket elárasztó információk tömege is: megnyíltak a műholdas televíziócsatornák, rohamosan terjed az internet használata. Ezenkívül a gazdasági kapcsolatok is bővültek, egyre több vegyes tulajdonú vállalkozás jött létre. Mindez a magyar

nyelvre is hatással volt. Ezt a szóállományt igyekszik beépíteni anyagába a *Magyar értelmező kéziszótár* új kiadása (2003) és a *Magyar szókincstár* című szinonimaszótár (1999 és 2002).

Minya Károly könyve, *A mai magyar nyelvújítás* egy fontos és időszerű témának gondos és új vizsgálati szempontokat, tudományos értékű megfigyeléseket tartalmazó feldolgozása. Gazdag példaanyagával, a mai nyelvújítás eredményeként létrejött több mint 3000 új szóval, kifejezéssel, józan, mértéktartó állásfoglalásaival mind az iskolai anyanyelvi oktatásban, mind a nyelvművelés egyéb területein igen jó szolgálatot tehet. Nagy haszonnal forgathatják az általános és középiskolai tanárok, számot tarthat az egyetemi és főiskolai hallgatók igényére a szókészlettan és a nyelvtörténet tanegységeinek feldolgozásakor. A könyv a mozgásban levő társadalom szókészletének egy részét elemezve, nyelvhelyességi, stilisztikai értékelését adva szerepet vállalhat az anyanyelv iránt érdeklődő, sorsáért felelősséget érző közönség eligazításában. Például *Az elmúlt tíz esztendő idegen szavai* című fejezet adatai jól felhasználhatók az oktatómunkában. A magyartanár számára rendkívül hasznosak az olyan listák, amelyekből meg lehet tudni többek között, hogy a *Magyar helyesírási szótár*ban mely idegen szavak találhatók meg már fonetikus átírással, vagy hogy legújabban mely idegen szavak végén nyúlt meg hivatalosan az o, valamint hogy melyek az új üzlet- és vállalkozásneveknek értelmező jellegű köznévi elemei?

A vajdasági magyar neologizmusokról *Molnár Csikós László* tollából jelent meg tanulmány *(Neologizmusok a jugoszláviai magyar regionális köznyelvben,* 1989 és 1990).

A vajdasági magyar neologizmusok kutatásában szükség mutatkozik az abszolút és a viszonylagos neologizmusok elkülönítésére, vagyis azt kell megállapítani, hogy egy-egy nyelvi elem: szó, fordulat stb. csak Vajdaságban számít neologizmusnak, és Magyarországon nem fordul elő (a), vagy Vajdaságban és Magyarországon is neologizmus (b), Vajdaságban neologizmus, Magyarországon archaizmus (c), illetőleg az egész magyar nyelvterületen neologizmus (d).

Fontos teendő ezekben a vizsgálatokban a neologizmusok előfordulási dinamikájának megállapítása. Lehet ugyanis szó

évek szerinti növekvő, stagnáló vagy csökkenő irányzatról (a), stílusok szerinti gyakoriságról (b), nyelvi megformáltság szerinti megoszlásról (egyszerű szó, összetétel, tőszó, képzett szó) (c), továbbá eredet szerinti különbségekről (magyar eredetű, idegen eredetű) (d).

Annak ellenére, hogy a vajdasági magyarság kisebbségi körülmények között él, nyelvteremtő ereje többé-kevésbé megvan és működik. A neologizmusoknak minden változata előfordul ebben a nyelvközösségben, egyaránt vannak fogalmi neologizmusok, jelentésbeli neologizmusok és formai neologizmusok.

A vajdasági magyar nyelvhasználat fogalmi neologizmusai általában összefüggésben vannak a Szerbiában folyó társadalmi, gazdasági és mindennapi élet jelenségeivel, változásaival. Itt vannak többek között helyi közösségek (a községnél kisebb társadalmi-politikai egységek), társastermelők (a mezőgazdaság társadalmi szektorával szerződéses viszonyban levő önálló földművesek), technológiai feleslegek (olyan dolgozók, akiknek a munkájára nincsen szükség az adott vállalat termelési folyamataiban), működik a terménytőzsde (olyan időszakos összejövetel, amelyen bizonyos mezőgazdasági termények kínálatát és keresletét regisztrálják), az emberek eurokrémet (mogyorós csokoládékrém), halpástétomot (tengeri halból készült pástétomkonzerv), csirkeszalámit (baromfihúsból készült szalámiféleség) esznek stb. A Vajdaságban keletkezett fogalmi neologizmusok egyike-másika az anyaországi nyelvhasználatba is bekerül. Ennek nevezetes példája az irányítószám, amelyet az automatikus levélszortírozást megkönnyítő újítás neveként a Magyar Posta is elfogadott.

A jelentésbeli neologizmusok körében is sok a közgazdasági, jogi, politikai jellegű. Ezek rendszerint a szerb nyelvű terminológia hatására vagy mintájára keletkeztek, és eltérnek attól, ami Magyarországon használatos. Például: közigazgatás (államigazgatás), munkakor (szolgálati idő), közvádló (államügyész), pénzelés (finanszírozás), összeírás (népszámlálás) stb.

Meglehetősen népes csoport a formai neologizmusoké. Gyakran nyelvhelyességi kérdésnek is számít a használatuk. Ilyen többek között a kifizetődőség (jövedelmezőség), a népvédelem (honvédelem), a szociális munkás (szociális gondozó), az évi pihenő

(évi szabadság), a kikötőkapitányság (révkapitányság) stb. Az efféléknek egy része idegen szó, amely szerb hatásra került a vajdasági beszélők ajkára: moped (robogó), flomaszter (rosttoll), hullahop (harisnyanadrág), ambulant (egészségház) stb. Ötletes formai neologizmusnak számít a golyóstoll helyett alkalmazott örökíró.

A neologizmusok természetére és használhatóságára fényt vet az, hogy milyen körülmények között születnek meg. A társadalmi viszonyok változásával párhuzamosan új fogalmak bukkannak fel, amelyeknek megnevezésére új szók válnak szükségessé. Az efféle neologizmusok szinte szükségszerűek. Közéjük tartozik többek között a távmunka is.

A foglalkoztatottak hagyományosan eljárnak dolgozni, ugyanis a munkavégzéshez elengedhetetlen a személyes jelenlét. Manapság ez már nem magától értetődő dolog, megtörténik, hogy a munkavállaló nem a munkahelyen végzi munkáját, hanem tőle távol, és munkájának eredményét eljuttatja munkaadójához. Ennek a fajta tevékenységnek **távmunka** a neve. A távmunka ott folyik, ahol a dolgozó számára a legmegfelelőbb (otthon, közlekedési eszközön, teleházban stb.). Végezhető mindennap, vagy heti néhány alkalommal, önállóan és rendszeresen, a munkáltatóval való közös megegyezés alapján. A távmunkát végző személy elektronikus úton tart kapcsolatot munkaadójával, leginkább a kommunikációs és az információs technológiák alkalmazásával ad számot munkájáról (általában valamilyen dokumentum formájában).

Mint újszerű munkavégzési forma, a távmunka Amerikában alakult ki. Az USA lakosságából napjainkban több mint tizenötmillióan dolgoznak ezen a módon. Ott két alapvető kategóriát különböztetnek meg egymástól, az egyik a *telecommuting* (amikor valamely vállalat, szervezet alkalmazásában van az ember), a másik pedig a *telework* (ebben az esetben pedig egyéni vállalkozóról vagy szabadfoglalkozású alkotóról van szó). Európában nincs ilyen különbségtétel, egységes megnevezések használatosak: *télétravail* (francia). *Telearbeit* (német), *telelavoro* (olasz), *telerabota* (orosz) stb. Magyar megfelelőjük a *távmunka.* Lehetett volna a **bedolgozás** szót is alkalmazni ebben az új értelemben, hiszen hasonló tevékenységre vonatkozik (azzal, hogy nem kapcsolódik az elektronikához).

A távmunka a **táv-** előtagú összetett szavaknak abba a csoportjába tartozik, amelyek nagyobb távolságot átfogó tevékenységgel vannak kapcsolatban, mint a sportnyelvi **távgyaloglás** (hosszú távú gyaloglás mint sportág, ill. versenyszám), a műszaki szóhasználatbeli **távközlés** (közleményeknek telefon, távíró, rádió stb. útján való továbbítása), a nyomdaipari **távszedőgép** (amelynek működtetése programozott adathordozóval vagy távirányítással történik), a kiveszőben levő **távházasság** (olyan házasság, amelyet a fronton levő férfi írásbeli nyilatkozata és az otthon levő nő kijelentése alapján kötnek meg) stb.

Olykor esztétikai-stilisztikai igények vezetnek neologizmus létrejöttéhez. Az íróknak és a költőknek a művészi kifejezésre és hatásra való törekvése gyakran szerepet játszik új nyelvi elemek kialakulásában. Egy közönségesnek, esetlennek vagy kellemetlennek érzett szót az író vagy a beszélő megpróbál felváltani olyan neologizmussal, amelynek nagyobb a kifejezőereje, jobb a hangzása stb. Ezt láthatjuk például akkor, amikor a szokásos olcsó melléknév helyett a költségkímélő szót használják.

Reklámszövegekben szokták emlegetni a *költségkímélő megoldás* szókapcsolatot, ilyenkor olyasmire céloznak, ami nem kerül sokba, ami nem számít drágának. Voltaképpen tehát a költségkímélő szó az **olcsó** melléknévnek a szinonimája. A **költségkímélés** főnevet már korábban is használták a takarékosság megfelelőjeként, nincs viszont költségkímél is, csak költséget kímél szókapcsolat.

Maga a **kímél** ige elsősorban személyre utal, 'minden kellemetlenségtől, bántódástól tapintatosan óv valakit', 'óv a megerőltetéstől' az alapjelentése. Ellenkező esetben, ha *nem kímél valaki valakit,* akkor ez azt jelenti, hogy nem irgalmaz neki. Dologra vonatkoztatva azt az értelmet fejezi ki, hogy 'úgy bánik vele, hogy ne essék baja'. A kissé választékos beszédben fordul elő a *nem kímél valamit* vonzat, abban az értelemben, hogy 'nem takarékoskodik vele' (pl. nem kíméli az erejét). Régen nemcsak tagadó formában használták, úgyhogy arra is utaltak vele, hogy az illető szűken, fösvényen bánik valamivel: kíméli a költséget, a kenyeret, a bort stb. A közmondás is azt tartotta, hogy *Fillérrel kímélik az aranyat.*

A kímél ige származékai közé tartozik a kímélő melléknév, a kímélet főnév, a kíméletes melléknév és a kíméleti melléknév. A **kímélő** olyan ételre vonatkozik, amely gyenge gyomrúaknak való, másképpen diétás. A **kímélet** gyöngéd, kímélő bánásmódot jelöl. A **kíméletes** jelenthet gyöngédet, tapintatost, illetve gondosat, óvatost. A **kíméleti** különféle szaknyelvekben fordul elő. A *kíméleti idő* akkor van, amikor tilos a vadászat vagy a halászat. A *kíméleti tér v. terület* a halak szaporodására alkalmas védett területnek a megnevezése. A régi kereskedelmi szóhasználatban élt a *kíméleti napok* kifejezés, a váltó lejártától az óvás felvételéig terjedő türelmi időre vonatkozott.

A költségkímélő abba a szinonimasorba helyezhető tehát, amelyben az olcsó, a jutányos, a kedvező, az előnyös, a méltányos, az ingyenes, a potom, a potya, továbbá a filléres, a garasos és a krajcáros tartozik. A **potom** szláv eredetű, igen kis összegűre vonatkozik. A régi *potomba vesz* kifejezés főnévként tartalmazza ezt a szót, jelentése 'nem sokra becsül'. A régi **krajcáros** inkább értéktelenre utal, mint olcsóra.

A szépítő szándék hozta létre az inas főnév ellenében az ipari tanulót. A gyakori használat folytán kifejező erejükben megkopott szavak és kifejezések helyébe a beszélők, rendszerint a nyelv művészei igyekeznek expresszív, nagy festői erejű új nyelvi eszközöket kialakítani és használni. Így bukkant fel például a csodálkozik helyettesítésére a tyűzik.

Egy kedves ismerősöm kérdezte tőlem a minap, lehet-e mondani azt, hogy tyűzni, valaki tyűzik. A probléma activity-játék közben merült fel (nyilván ezt a szót kellett mutogatás alapján kitalálni). Azt válaszoltam neki, hogy tudomásom szerint nincs ugyan szótárazva tyűzik ige, de a magyar nyelv szabályai szerint lehetséges, sőt biztosan vannak olyanok, akik időnként élnek vele. Ahogyan a **jaj** indulatszóból létrejött a jajgat ige, vagy a **hüm** mondatszóból a hümmög ige, ugyanúgy a **tyű** szónak is lehetséges igei származéka, például tyűzik ('meglepődését, csodálkozását fejezi ki') vagy tyűget ('folyton csodálkozik valamin'). A tyű önkéntelen hangkitörésből eredő szó, ugyanúgy, mint szinonimái a hű és a tyűha, valamint a jaj és a hüm is.

Indulatszóból képzett ige a hujjogat, a hejehujázik, az óhajt; a jaj származéka a már említett jajgat, továbbá a jajdul és a jajong, a hüm szónak nemcsak a hümmög az igéje, hanem a hümget is. A népnyelvi **hujjogat** jelentése egyrészt 'hangosan mulatozik', másrészt 'kiáltozva szólongat valakit'. Alapszava, a **huj** indulatszó elsősorban öröm, tetszés vagy meglepetés kifejezésére szolgál, régen csatakiáltásként élt, a mai sportnyelv pedig sportolók buzdítására használja. A **hejehujázik** a hujjogat szinonimája, hangos mulatozásra vonatkozik. A **hejehuja** indulatszó kitörő jókedv kifejezésére való, főnevesülve zajos mulatást jelöl. A választékos stílus az **óhajt** igét '(nagyon) vágyik valamire' vagy 'kíván, akar, szeretne' értelemben alkalmazza. Alapszava az **ó, óh, oh** indulatszó, amely leginkább fájdalom, szomorúság, vágyódás, félelem vagy csodálkozás, tetszés, öröm kifejezésére szolgál, használatos továbbá udvariassági fordulatok bevezetésére, az irodalmi szóhasználatban pedig többnyire kérést, könyörgést kifejező mondathoz kapcsolódó megszólítás előtt alkalmazzák.

A **jajgat** ige többféle jelentést is hordoz: 'jajkiáltásokat hallat, fájdalmasan fel-felnyög', 'keservesen siránkozik, panaszol valamit' (a bizalmas vagy a választékos stílusban), 'szaggatottan süvít valami' (az irodalmi stílusban). A **jajdul** 'rövid jajkiáltást hallat' értelemben használatos, a **jajong** pedig a jajgat irodalmi változata. Aki **hümmög,** az félhangosan vagy magában beszélve „hm"-féle hangokat ad, vagy így mond valamit. A népnyelv inkább **hümget** alakban fejezi ki ugyanezt.

Az is neologizmust eredményezhet, ha valamely idegen szó jelentését megpróbálják magyar szóval kifejezni a beszélők, de a szókészletben nem találnak megfelelőt. Erre szolgál példaként az e-mail helyett alkalmazott villanyposta főnév.

Mind gyakrabban lehet találkozni azzal a fogalommal, amelyet az e-mail szó és szinonimái (drótposta, **elektromos posta)** hordoznak. Több évszázados története során a posta intézménye, úgy látszik, újabb fordulóponthoz érkezett, a hagyományos üzenettovábbítási módoknak (levélküldés postabusszal, vonattal, repülővel) vetélytársuk jelentkezett a számítástechnika jóvoltából az e-mail és az internet formájában. A **villanyposta** megneve-

zést voltaképpen már a távíró és a telefon megjelenésekor is használni lehetett volna, hiszen mind a távírókészülék, mind a telefon az elektromos áram segítségével továbbít üzeneteket különböző távolságokra. Az **e-mail** minőségileg különbözik tőlük, benne nem annyira az elektromos, mint az elektronikus jelleg jut kifejezésre. Mivel azonban korábban nem volt szó sem villanypostáról, sem drótpostáról, az egyszerűség kedvéért jóváhagyhatjuk köznyelvi használatukat.

A posta mint intézmény eredetileg lovasfutár-állomásként működött, és kizárólag az államigazgatást szolgálta. A **posta** középkori latin szó, a *positus, posita, positum* (’felállított’) melléknév származéka. Azt a helyet, állomást nevezték hajdan postának, ahol a lovas futár vagy a postakocsi megállt pihenni (posita statio, azaz postaállomás). Ilyenek rendszerint kétmérföldenként voltak felállítva. Amikor már postakocsik is közlekedtek, lehetővé vált, hogy általuk csomagokat és személyeket is szállítsanak. A vasút elterjedése előtt a lófogatú **postakocsinak** és könnyebb változatának, a **postacsézának** fontos szerepük volt a menetrendszerű személyforgalomban. Korabeli fogalmat jelöl a **postalovag** (olyan postalegény vagy postakocsis, aki a nyeregből hajtja a lovat) és a **postakürt** (vele jelezte a postakocsis, hogy az állomáshoz közeledik).

Visszatérve a villanyposta szóhoz, elmondhatjuk róla, hogy a *villany-* előtagú összetételeknek nem abba a csoportjába sorolható, amelyben a szavak villanyárammal működő készüléket, eszközt neveznek meg (villanyborotva, villanyvasaló, villanykályha, villanycsengő stb.), hanem abba, amelyben az izzólámpára utaló **villanykörte** és a szemaforra vonatkozó **villanyrendőr** található.

SZAKIRODALOM

Fischer Ignác, 1875. Kazinczy újításai. Magyar Nyelvőr IV. 453–456.
Fogarasi János, 1985. Az új szókról. Budapest.
Fónagy Iván–Soltész Katalin, 1954. A mozgalmi nyelvről. Budapest.
Gombos László: A magyar szó regénye, Budapest. é. n.
Imre Sándor, 1873. A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjaira. Budapest.

Kovalovszky Miklós, 1953. Nyelvünk újabb belső fejleményeinek nyelvhelyességi kérdései. In: Nyelvművelésünk főbb kérdései. Budapest, 115–197.

Lőrincze Lajos, 1957. A magyar szókészlet kérdései. In: Magyar nyelvhelyesség. Budapest, 53–72.

Magyar szókincstár, 2002. (Főszerk.: Kiss Gábor). Budapest, Tinta Kiadó.

Mai magyar nyelvünk, 1976. (Szerk.: Grétsy László). Budapest, Akadémiai Kiadó.

Minya Károly, 2003. Mai magyar nyelvújítás *(Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig).* Tinta Kiadó, Budapest.

Molnár Csikós László: A neologizmusok a magyar nyelv idegen szavainak szótáraiban, Hungarológiai Közlemények, XXXI. évf.,1–2. sz., 34–39.

Molnár Csikós László, 1989. Neologizmusok a jugoszláviai magyar regionális köznyelvben. Újvidék, Híd, 53. évf., 209–216.

Molnár Csikós László, 1990. Neologizmusok a jugoszláviai magyar regionális köznyelvben. Budapest, az MTA Nyelvtudományi Intézete, 156–163.

Simonyi Zsigmond, 1891. A nyelvújítás és az idegenszerűségek. Budapest.

Szarvas Gábor, 1875. A nyelvújításról. Budapest.

Szigeti József, 1897. Kihalt neologizmusok. Magyar Nyelvőr XXVI., 179–180.

Szily Kálmán, 1902., 1908. A magyar nyelvújítás szótára I–II., Budapest.

Szily Kálmán,1999. A magyar nyelvújítás szótára, hasonmás kiadás. Budapest, Nap Kiadó.

Terestyéni Ferenc, 1955. A neologizmusok kérdéséhez. Magyar Nyelv LI. 297–302., 463–468.

Thaisz András, 1817. A neologismusokról, avagy szabad-e a magyarban új szókat tsinálni, és mennyire? Tudományos Gyűjtemény, 12. kötet, 15–33.

Toldy Ferenc, 1875. Az új magyar orthológia. Budapest.

Tolnai Vilmos, 1929. A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története. Budapest, Akadémiai Kiadó. (A magyar nyelvtudomány kézikönyve II. 12.)

Váczy János, 1909. A nyelvújítás győzelme. Budapest.

Zolnai Gyula: Idegen szavaink és a nyelvújítás. Magyarosan V. (1936.) 41–52., 65–75., 97–113., 129–144., VI. (1937.) 1–14., 36–45.

A délvidéki/vajdasági írók nyelvhasználata

HÓZSA ÉVA

I. Elvek, módszerek, stratégiák

A konkrét kutatás szempontjai

Kutatásom a 90-es évek és az ezredforduló vajdasági irodalmára terjed ki, noha a hagyomány kapcsán a nyelvi modalitás és a mondatszintű modalitásvizsgálat konklúziója is előtérbe kerül. A nyelvi modalitás problematikája főként az előző századvég magyar íróinak nyelvéhez, pl. a mikszáthi stílushoz és nyelvhasználathoz kapcsolódik. Részletesebben Papp Dániel szövegvilágát, a modális kötőszók használatát tanulmányoztam.

A mai vajdasági irodalom nyelvhasználatának kutatási szempontjai közé sorolom a következőket:

1. Az elvándorolt írók nyelvhasználata, a nyelvi ambivalencia:

Gion Nándor, Szathmári István, Apró István, Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Szűgyi Zoltán szövegeivel foglalkoztam tüzetesebben.

Változások: kettősség, váltás, tudatos kötődés. Az emléknarratíva jelentősége és a nyelvi minták kiemelése kulcsfontosságú. Például Szathmári István szövegeinek mondatszintű változása, a szituáltság, a hagyományos párbeszéd feloldódása különösen szembeötlő. Megfigyelhető némi változás például Balázs Attila ironikus nyelvi viszonyulásában stb.

2. Regionális hűség, merőleges mozgáspálya, a meghittség narratívája: Az ima mint műfaj, az imádkozó attitűd, az elsiratás és a távlatra utaló kérés kettőssége. (Pl. Németh István, Bogdán József szövegei; Silling István archaikus népi imádságokra irá-

nyuló kutatásai hívták fel a figyelmet az architextuális vonatkozásokra).

3. Archaizmus, ironikus archaizmus, a régi magyar irodalom parodisztikus nézőpontja (Pl. Jung Károly versvilága).

4. Nyelvi szikárság, kulturális transzformáció (Vasagyi Mária).

5. Intertextualitás, nyelvjáték, ironikus nyelvi szempontok, az elméleti ismeretek megnyilvánulása (Pl. Harkai Vass Éva: A város bejáratánál).

6. Regionalitás, lokális identifikáció, önértelmezés és nyelviség összefüggései. A tájnyelvi jelenségek, a regionális köznyelv, a többnyelvűség hatása. Az idegen-tapasztalat, *saját* és *idegen* dialógusa. Kulturális és nyelvi kontakthelyzetek. A nyelvi sztereotípiák, a kulturális kompetencia sztereotípiái. A szociális és kulturális tapasztalat leképezése. Cselekvés és textualitás.

7. Az irodalmi névadás, név és régió, valamint a helynevek problémafelvetése.

8. A próza lirizálódása, a líra prózaisága és a befogadás aspektusai.

9. Modalitás, nyelvi modalitás a kilencvenes évektől napjainkig.

10. A vizuális kódok szövegszervező működésmódjai. Stilisztikai szempontok.

11. Szótár, szószedet összeállítása újabb irodalmi szövegeink alapján.

12. Számítógépes nyelvhasználat, „fecsegő” narratíva, a parodisztikus nézőpont érvényesítése, az eredetiség diskurzusa.

Mindössze néhány szempontot soroltam fel azok közül, amelyeket fokozatosan és tudatosan kialakított stratégiával, módszerekkel kellene kutatnunk, jóllehet az időbeli távlat számos új szemszöget eredményez majd. A régió zártságának problematikája, illetve a zárt régióból való kilépés új nézőpontokat hívott elő irodalmunk vonatkozásában, vázlatom ezzel kapcsolatban kezdeményez dialógust. Regionalitás és nyelviség összefüggésének szem előtt tartása újabb eljárások kialakítására készteti a kutatókat.

II. Regionalitás, nyelviség, irodalom

A hagyomány

A vajdasági/délvidéki irodalomban megvan a nyelvi viták, illetve a vajdasági irodalmi nyelv diskurzusának hagyománya, elég, ha Végel László regényére, az *Egy makró emlékirata*ira gondol az olvasó, vagyis arra a nyelvteremtő erőhöz kötődő vitára, amelybe Weöres Sándor rajongó nyílt levele is beleszólt; a kortárs kutató (Utasi Csaba) a következőképpen számolt be a történtekről: „Épp a napokban érkezett a hír, miszerint Weöres Sándor azt üzeni, nehogy lektoráljuk a Makrót, mert azzal hímporát ráznánk le, közönséges ponyvává nyomorítanánk. Az üzenet, mely nem írásban érkezett, végképp meggyőzött arról, hogy Weöres Sándor tévúton jár a Makróval kapcsolatban. Magyarországon eseményszámba mehet Végel László rákos nyelvezete, hisz odaát eleve lehetetlen így írni, ám számunkra »tragikus« jelenség, a jugoszláviai magyar nyelv romlásának, szürkülésének egyik irodalmi példája csupán: nem írói bravúrról van szó, legalábbis a regény nagy részében nem, hanem vagy hányavetiségről, ez lenne a vigasztalóbb, vagy pedig a nyelv teherbírásának, lehetőségeinek a nem ismeréséről” (Utasi Csaba: *Hínárban,* 1974. 199.).

A hatvanas és hetvenes évek kutatóját/kritikusát a jugoszláviai magyar nyelvromlás irodalmi példája, illetve a vajdasági irodalmi nyelv meghatározatlansága, a nyelvi egyensúly megtartása foglalkoztatja, ennek során megállapítható, hogy a nyelvi kérdések csakis a nyelv és a nyelvet használó egyén viszonylatában merülhetnek fel, ugyanis minden író egyéni stilisztikai fogásokkal, mondatszerkesztéssel, eltérő szókészlettel él (uo. 203.).

Hagyomány és nyelviség viszonylatában nem hagyható figyelmen kívül a szöveg nyitottsága, a más szövegekkel fenntartott párbeszédkészség szempontja.

Az 1960-as évek kritikai gondolkodására és beszédmódjára a képszerűség, a képanyag gazdagsága és változatossága jellemző, ennek kiemelhető példája lehet az *evés* szemantikai lehetőségeinek kihasználása, a mitológiai képanyag vagy a *költői út*

metaforikus értelmezése, például Gál László *Ispiláng* című kötete kapcsán. A szellemi és térbeli utazás egybefonódása a kritikus nézőpontjából egyértelmű, sőt a bahtyini kategóriát figyelembe véve az *út* olyan kronotoposz, amely a térbeli távolság ellenére emberek egymásra találásával, az emberi viszonyok konvencionális formáinak megváltozásával, a kulturális és szociális különbségek távlatával, illetve csökkenésével és megőrzésével kapcsolható össze. A megértés ilyenkor váratlanul következhet be, az utazás indítékának kérdéseire és a másik viszonyrendszerbe való átlépés problematikusságára pedig az irodalmi gondolkodás nézőpontjából is sokan reflektáltak. Tolnai szerint Gál László szellemi utazása kudarccal járt, az utazó nem haladta meg saját befogadóképességét, nem ismerte fel a megismerés problematikáját, sem a linearitást felváltó labirintuslogikát, sem az újra és újra átértelmezhető utat /életutat/, magát a *költői* utat.

A metaforák (az irodalmi nyelvben és a kritikai gondolkodásban) nagy része közel áll a köznyelv képeihez, illetve gyakran épülnek bele komplexebb képszerkezetekbe. A nézetek ütköztetésére is alkalmas a képi megközelítés. Gál László 1962-es kézírásos jegyzetfüzetében értelmezhető néhány komplexebb szerkezetbe épülő *trópus,* például a *Symposion* címéből fakadó *evés* alkalmazása, de íme a *verekedés* nézőpontjának példája is: „Az ember válogassa meg, kivel verekszik. Az ökölvívókat is lemérik előbb, a labdarúgókat is különböző csoportokba, ligákba csoportosítják, mielőtt ökleiket, illetve lábaikat összemérnék. Ha volna – és van! – irodalmi életünkben is ilyen mély egyenlőtlenség, akkor nincs kivel vitatkozni, még kevésbé verekedni” (kézirat, 8. füzet).

A kilencvenes évek és az ezredforduló prózájának lirizálódása, a líra prózaisága

Tolnai Ottó versvilágával kapcsolatosan a recepció kezdettől fogva rámutatott arra, hogy prózája és lírája a befogadás tekintetében nem tér el egymástól. Az utóbbi évek Tolnai-opusa szintén ezt igazolja, a lokális versek többségére pedig az említett megállapítás fokozottan érvényes, hiszen a Kosztolányi- és Csáth-hagyományt megszólaltató szövegvilág ironikus/önironikus énje

a „kis semmis” megfigyeléseket, sőt a banalitásokat *mitizálja,* elég, ha *A jeget a Jaguárról, A Kenyérgyár is ott volt a Tolsztoj utcában* vagy a *Náluk padlófűtés van* című szövegekre utalunk, az utóbbi a bosnyák szövegemléket eredetiben idézi. Palicsfürdő, a Homokvár, a Vértó, az árvalányhaj, a három nővér, a kék poétika, a balkáni gerle stb. az intertextuális olvasás pozíciójából közelíthető meg. Az indulást, a kanizsai emlékeket is felvillantó Ómama-versek (Ómama az Ottó „ó”-jára rímel, mint az Ókert) és az ólom-versek nyelvi szempontból is újat hoztak, az Ómama-versek például a film, a medializálódás és a weblapok fecsegő narratívájának stratégiáját is felhasználja. A p című versszöveg (alcíme: *Érzékiség gyónásom,* és a 2000-es *Szép versekben* szerepel) mutatja leginkább a líra prózaiságát, ugyanis két prózai (a nyelvi rétegződés tekintetében eltérő) lábjegyzet kapcsolódik „a szép nagy templom / a bácskai notre dame” halk hasadásához: a városháza előtti parkban felállítandó új szökőkút polgármesteri sajtótájékoztatójának híre és Magyar László Egy falrepedés históriája című 1977-es dolgozata.

Az epikus mag, valamint a prózaiság tematizálása, a nem lírára valló címválasztás meglehetősen gyakori a kilencvenes évek lírai termésében.

A lirizálódás főként a 19. század végének novelláihoz kapcsolódik a magyar irodalomtörténetben, lirizálódás és nominális stílus összefonódása az újabb vajdasági prózában is kimutatható, sőt a századvégi novellához hasonlóan a nominalitás az esetek többségében a konkréttól az elvont irányába halad, a reflexív próza azonban csak láncszemnek tekinti a nominális mondatot, az általános dominanciája többnyire csak első láncszemet jelent. A prózamondatok *szövete* gyakran feloldja az egyértelműséget.

A kritikai recepció főként Németh István prózája nyomán emelte ki a lirizálódás jelenségét. A *Házioltár* (1996) következő *metatextusa* a kovácsműhelyt támasztja fel: „Itt állt, középütt, a kovácsműhely »lelke«, pontosabban a tüdeje, az óriási bőrdudaszerű fújtató, a műhelyasztalszerű kohóval. Ezen utóbbit rég kotlaházzá alakították át, a fújtató pedig nagy madárrá változva kirepült egy világtalan nyári éjszakán a nyitva felejtett műhelyajtón. A kotlaházra, akárcsak a szekrény tetejére és más alkalmas helyre

üres vagy megtömött papír- és műanyag zsákokat halmoztak föl, a teli zsákok tartalmát bajos volna most megbolygatni. Egyébként se célunk bármit is elmozdítani a helyéről. Ezzel megbontanánk a műhely totális káoszát, amelyben egyedül az özvegy, a néhai kovácsmester volt élettársa tud csak eligazodni. Álmából fölverve is. Ebben a pillanatban nem gondol a műhellyel, a műhely melletti csöppnyi nyári konyhában az ünnepi ebédet főzi: ma tölti be nyolcvankettedik életévét, és azon töri a fejét, hogyan tudna beszerezni maradék nyugdíjából egy üveg sört az ünnepi ebéd mellé. (Egy üveg sör bolti ára harmincmillió dinár, kocsmai ára negyvenmillió; a néhány nappal ezelőtt kézhez kapott nyugdíjából alig futná fél láda sörre. Ő azonban megelégedne egyetlen üveggel, s ezt se magának szeretné, hanem a műhelyben jegyzetelgető vendégnek. Aki ebben a pillanatban nem jegyzetel, mert megrendülten áll a volt kohó előtt. Talán erős a kifejezés, csak szomorúan. Szomorkodhatna ugyan máson is, például amire eltökélte magát: hogy leltárt próbáljon felvenni egy volt kovácsműhelyről. Teljesen haszontalan munka. Kit érdekel ma, hogy mi található egy rég fölszámolt kovácsműhelyben? Vannak ennél előbbre való dolgok. És szorongatóbbak. A faluban – mért ne írnánk le a nevét: Kishegyesen – ennek a műhelynek a virágkorában egy tucat kovácsműhely működött…).” (142–143.)

A lirizált, reflexív prózamondatokat követően megjelenik az elbeszélőnek a közlési folyamatba való beavatkozási szándéka, a választási lehetőség kiemelése, értelmezése mint a *dictum*ot módosító művelet, amely a kovácsműhelyről mondottakat modalizálja. A szövegnek ez a része az esszéizáló kommentár és a szépirodalom határán mozog, a harmadik személyre való utalás a dialogikus olvasói tapasztalat megnyilvánulási lehetőségét is megadja, ám a narrátor nem mond le leltározó szándékáról, például a kovácsok névsorának közléséről. A mai vajdasági író tudatosan leírja, felsorolja, megőrzi a tulajdonneveket.

Megjelennek a különböző modális értékek, például a kötelezettség, a megnevezés és a megőrzés bizonyossága, a valószínűség. Az *ugyan* mint megengedő kötőszó a *van lehetőség valamire,* illetve *valami másra is* távlatát jelzi, viszont a konkrét esetben az (ön)irónia (főként a retorikai értelemben vett irónia) szerepe szintén

figyelembe vehető, ugyanis ez tartalmazza az ellentétbe állítás mozzanatát, a megengedő kötőszó jól összefér a kontrasztlehetőség felvillantásával (Bánréti Zoltán, 1983. 53–54.). A megengedő kötőszó használatával az elbeszélő implicit előfeltevésre készteti magát. A kiegészítendő kérdő mondat ugyancsak előfeltevést indukál (az elbeszélőt valóban érdekli, hogy mi található a rég fölszámolt kovácsműhelyben), és ebben az esetben az előfeltevés a szintaktikai szerkezettől, nem pedig a benne szereplő lexémáktól függ (Kiefer Ferenc, 1983.).

Az epikai tér mint lelki táj azonban főként Németh István *Ima Tündérlakért* című kötetében van jelen, a térképzetek a hangulati reflexiókkal, a meghitt emlékező magatartással („a meghittség narratívájával"), a terekhez kötődő emocionális, sőt metafizikai viszonyokkal együtt hatnak. Papp Dániel Tündérlakot megnevező lírai mottója adja meg a hangulati indíttatást, az olvasónak pedig a hangulatanalízis esélyét, valamint a stílusreminiszcenciák és az új értelmezési horizontok felvillanásának felismerését.

Többnyelvűség, „jugoszlavizmusok", a szerb nyelv közvetítő szerepe és hatása

A vajdasági magyar irodalom szövegeiben felbukkannak a szerb mondatok és szavak, amelyek természetesen mindig is jelen voltak, de a kilencvenes évek irodalmában ezek gyakran az elkülönülésre vagy az „új honfoglalók"-kal kialakított beszédhelyzetekre vonatkoznak. Németh István *Házioltár*ának narratívájában az eltűnt kovácsműhely kapcsán a menekültek mondatai, például a testvérét hazakiabáló kisfiú „hangja" eredetiben, sőt fonetikusan szerepelnek: „Oj, Milojko! Doði kući! Mama te čeka. Čuješ? Javi se!" (144.)

Az idegenség és a nyelvi idegenség kétpólusú, hiszen a hazakiabált kisfiú sem érti az utca gyerekeinek beszédét, azok sem az ő kommunikációjukat („Oj, Milojko, čuješ li me? Odma` dolazi kući!") A fordítást mindössze egy felszólító mondat és a töredéket jelző írásjel helyettesíti: „Azonnal gyere haza!…" (145.) A három pont a szemantikai tágulást hidalja át, ugyanis a reflexió a *haza* másik jelentéséhez kapcsolódik: „Hol a hazája ennek a kis-

fiúnak? Mármint az otthona. Az égbe szállt a háború füstjével. Ide, ebbe a még mindig színmagyar bácskai faluba ideiglenesen beköltöztek vagy beköltöztették őket valamelyik üres házba. Több mint kétszáz megüresedett, új gazdára váró ház van a faluban. Időnként idegen, ólálkodó emberek jelennek meg, saccolják a házakat. A helybeliek félnek tőlük. A kiskapukat, amelyeket azelőtt éjszakára se zártak, most nappal is zárva tartják" (uo.)

A kitömött papírzsákon például ez a felirat áll: VETZAVOD. A márkanév ugyancsak felbukkan egy feliratos műanyag zacskón vagy valamely konzervdobozon, továbbá például a DOBRO JUTRO margarinosdoboz vagy a ZDENKA kávékoncentrátum esetében, de a más betűtípussal kiemelt márkanevek halmozása a Záradék végére kerül. A műhely közepére állított tragacs alig látszik ki a kartondobozoktól, ez a szemétkupac pedig a régi felállításban idézi a letűnt országot, vagyis egy volt ország és a rejtőzködő Európa hulladékát, a metaforikus viszonyok érzékeltetésével pedig egyfajta intertextuális háló keletkezik. A szokásostól eltérő, a szó nagybetűs írásmódja többletinformációt közvetít, az érzelmi effektus és a nyomatékosítás jelének, vagyis emfázisnak, emfatikus formának tekinthető. A szemétkupac elemei a következők: KISELJAK, Novi Sad; AGROCOOP, FARMACOOP, Novi Sad; FRANC élelmiszergyár, Zagreb; CARNEX húsgyár, Titov Vrbas; JAFFA narancsdoboz, Izrael; BARCAFFÉ csokoládégyár, Subotica; JUGOPORCELAN, Titov Veles; TUTUNSKI KOMBINAT, Prilep; ZVEČEVO csokoládégyár, Slavonska Požega; RUDI ČAJAVEC tévégyár, Banja Luka. A halmaz megnevezése a következő: „fantasztikus AMBALÁZS-gyűjtemény" (vö. 149.).

Az imaginárius tér szövegbeli létrehozása megnevező felsorolással valósul meg, a főnevek többsége egy letűnt ország ismert, konkrét áruit, márkaneveit jelöli, az „ambalázs-gyűjtemény"-en belüli és kívüli tér tehát elkülönül egymástól, de mindez a világról való tudás, a befogadás szempontjából egészíthető ki tér-idő kontinuummá. A nominalizáció szemantikai és stilisztikai funkcióval rendelkezik, a befogadó érzékeli az erős vizualitást, a tárgyak térbeli kiterjedését, a tragacson elhelyezett szemétkupacot, a vízszintesség, a kivetettség, a lepusztultság látványát, a lassított felsorolásnak viszont valójában kettős szerepe van: a distanciált tárgyak,

amelyek érzelmeket váltanak ki, átalakított metaforajelleggel valami helyett állnak, másrészt valami részeként az egész helyett vannak jelen. A nominális helyzet befolyásolja a befogadást, az értelmezhetőséget, a megértés ebben az esetben nem mondat-, hanem szövegszinten jelentkezik, viszont a kiemelt főnevek vonatkozásában a megértésnek már magából a főnévből (márka- és városnév) kell erednie, ezért jutnak a szövegben nagy szerephez a nominális helyzetű főnevek kognitív szemantikai „bázistartományai". A tragacson látható megnevezett „dolgok", a látszólag véletlen részletek, melyek az egész helyett kerültek ide, egyedenként ugyan belső egységet képeznek, ám a valamikori ország-egész (az univerzum mint történés) itt összeálló egysége mindenképpen csak töredezett, kis részeiben reprezentálható egység lehet.

A szennyáradat, a „Balkán szennye", a régió, a föld- vagy világrész szennye a *Hegyalja utca* című Németh István-kötetben szerepel, ez valójában továbbfűzi az előző gondolatot (21.), aktivizálja a szójelentések asszociatív mezőit, a „Balkán pereme", valamint a „Balkán szája" pedig pontosítja Újvidék topográfiai elhelyezését. A *Balkán* és a *balkáni,* sőt a *balkanizálódás* ma már nyelvi sztereotípiának is számít, amely az irodalomban parodisztikus attitűdöt indukál (vö. Tolnai Ottó: *Balkáni babér),* mégis a Balkánt megélő Én meglesi a paradigmaváltást, az előző sztereotípia átalakulását, erre reflektál például külső nézőpontból Fenyvesi Ottó *Cantus Firmus* című verse, amely a bombázás évében született („Tele van a világ Balkánnal", „Vad, sötét balkáni éj remeg"), és amely ellenáll a régi sztereotípiának, a Desanka Maksimović regéje által megmerevedett szemléletnek („Van-e még hely a bérces Balkánon…?"). A paródiához kapcsolódik az ironikus nézőpont, amely a folyónevet a cigarettamárkáéval mossa össze: „Villog és dübörög a világ. / Hírünk és nyomunk veszik benne mindörökre. / Filter nélküli Drina, Morava, Kolubara."

A balkáni térség a mítosszal, a mitikus beszédmóddal fonódott össze, a mitológiai nevek gyakran bukkannak fel a mai vajdasági szövegekben, az ima és az ima-attitűd ugyancsak a balkáni változások megtapasztalásának következményeként vált jelentőssé (lásd Bogdán József versvilága, Németh István prózája vagy az előbb említett Fenyvesi-vers részletei).

Gion Nándor hagyatékból előkerült novelláiban is jelen van a balkáni háború, a balkáni gyilkos magatartásbeli sémája: „Azóta mélységesen megbánta ezt az ostobaságát, mármint, hogy vallott, a kedélye azonban ennek ellenére nem romlott meg, az az érzésem, hogy talán örült is sorsának ilyetén való fordulásán, mert előzőleg gyilkolt ő a Balkánon is, és ha véletlenül ott kapják el, kérdezősködés nélkül kibelezik, azután halálra ítélik és árokba lövik. Azok ott nem tréfálkoznak, itt viszont vidáman a magyar bírák arcába röhögött, ezt bizonyára ön is látta a tévében, hiszen sztárt csináltak a képernyőn Matarugából, és akkor is mélán mosolygott, amikor több hónapos tárgyalás után életfogytiglanra ítélték…" *(Saját kezűleg).* A balkáni foglyok a börtönökben hazai ízekre vágynak.

Az utcanevek változása szintén bekerült például a *Házioltár* szövegébe, a sorrend a következő: Moholi út, Vörös Hadsereg útja, Jugoszláv Néphadsereg. Az utóbbi utcanév az anakronizmusra, ha úgy tetszik, alluzív módon a változás hiányára utal, ugyanis ez a hadsereg és ez az ország nem létezik többé. Ugyancsak Németh István prózavilága utal az utcanevek kapcsán a kétnyelvűségre, pontosabban a kétnyelvű utcanévtábla ellenére elterjedt szerb nyelvű változatra: Letnja devet (vö. Kettő ugyanarról, avagy ugyanannak hiányáról. *Lélekvesztőn).*

Stílusértéket képvisel például a városok ambivalens névhasználata, az *Ünnep Raguzában* című Németh István-kötet esetében Dubrovnik és a fecskék által felidézett Dubrovniki Köztársaság hagyományának megfelelő név használata, a Németh István-i szövegvilágban azonban maga a Város is név. Dubrovnik / Raguza / a Város olyan város, amely szereti a maga „origyinál"-jait, akik mindig kicsit bolondok és ütöttek, hiányzik egy kerekük, legalábbis a magukat épelméjűnek tartók szerint, a Város pedig télidőben jól mulat rajtuk. (62.).

Az Egy másik pokol című ténynovella (Németh István: *Ima Tündérlakért)* pedig Lovćenac, illetve Szekics múltja kapcsán említi a „dobrovoljac falu"-t, a „góracok"-at, vagyis a telepeseket, a „lógorosok"-at, a falvakat elválasztó dombot, a Baron Stad Paron Staddá válását. Irodalmunkban egyébként még felbukkan – ironikus nézőpontból – az elmúlt rendszerre utaló *drug* megszólítás.

A többnyelvűség hatása a vajdasági szerzők címadásában is megnyilvánulhat (*Primedba* az *Ima Tündérlakért* című Németh István-kötetben, Harkai Vass Éva *Régi razglednica, Razglednicák* című versei architextuális vonatkozásúak stb.), ám a többnyelvű környezet hatása legfőképpen az irodalmi névadásban érhető tetten.

Juhász Erzsébet *Határregény*ében vagy Deák Ferenc *Határtalanul* című drámájában (Bogdan Babić „drámai útja") például jelentős szerepet kap a „vegyes" névhasználat, az elvándorolt Gion Nándor prózavilágában ugyancsak megfigyelhető a tulajdonnevek precíz alkalmazása, ugyanis gondosan elkülönülnek a Balkán egyes részeinek személynevei.

Kopeczky László *Hármaskönyv*ében a politikusok neveinek *elferdítése* figyelhető meg, Milošević kapcsán például: Szlobo(gó), Szlobo Dang (az utóbbi Pekingben kelt levele így hangzik: „ITT VAGYUNK A TIENANMEN TÉREN ÉS – JEBO VAS BOG! SOKAT GONDOLUNK RÁTOK"…183.). A feleség neve Mirácska, a (rájuk) szavazók megnevezése: „jugósereg".

Végel László a közép-kelet-európai „nagy Lakoma", a pompás fogadásokra járó vagy a tanácsterem helyett a büfében időző, nyelvet cserélő, majd a Lakomaszünetben sem tétlenkedő „önismétlő" szónokok kapcsán veti fel az igazi Szótár esélyét, a Szóközpontú és a Limes Lakoma ironikus értelmezését, a szavak önvisszavonásának távlatát, tudniillik a szavak megelégelik eddigi ki- és felhasználásukat, inkább visszavonják magukat (*A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe.* 1998*).* A Lakoma természetesen kötődik a hatvanas évek ételmetaforájának és étvágypoétikájának hagyományához, az elbeszélő utal is rá, hogy a Lakomát hivatalos néven Szimpozionnak nevezik (21.), az Új Szülőföld, valamint a határátlépés problematikája szintén felmerül.

Regionalitás, nyelvváltozatok, nyelviség

Ha majd egyszer elkészül a vajdasági magyar családnevek tára, akkor a vajdasági magyar irodalom igazán gazdag forrás lehet. Az irodalmi névadásra ugyanis jellemző a már meglévő ne-

vek használata, sőt a regionalitás elve is megnyilvánul a névhasználatban. Az újabb szövegek gyakran tartalmaznak ajánlásokat, mottókat, névsoro(ló)kat, amelyek tudatosan rögzítik a feledésbe merülő személyneveket, esetleg éppen a kor ismert egyéniségeinek neveit. Jung Károly versvilága számos nevet tartalmaz, a *Saját halottaim* (1991-es sirató) hosszú névsorolója egyéni kanonizációs törekvésre vall, de a felsorolás, a szelektálás töredékes marad („És még vagy negyvenezren…"). Németh István például a kovácsok vagy a „könyves emberek" neveit leltározza, az írókat a Pacsértól lefelé terjedő „régióban" (*Házioltár*, *Hegyalja utca),* Cs. Simon István viszont a hodicsi tanítókat, Monostor birtokosait és Monostor lakóit stb. lajstromozza (a lakókat 2000 nyarán), az utóbbi vonatkozásában megjegyzendő, hogy a lakók összeírása házról házra történik, és a lajstrom névsorolóját, adatközlését az „üres ház, üres házhely" bejegyzés montázsolja *(Tisza menti mozaik).* Vasagyi Mária *Silentium albuma* (2002) néprajzi gyűjtésének eredményeit és a felhasznált jiddis szavak magyar fordítását is közli, a Mezsgyék című rész a bácskai temető keleti palánkjának selyemtégláira írott üzeneteket és neveket tartalmazza, amelyekből az egyéni bomlott sorsok bontakoznak ki. Németh István prózájával kapcsolatban a recepció kiemelte a felsorolás, a halmozás, az ismétlés gyakoriságát, a névsorolás tehát a felsorolás egyik kedvelt változata, és legújabb irodalmunkban több szerzőnknél megfigyelhető.

A helységnevekről szóló viták idején az írók helységnévhasználata, az elmúlás narratívája különös odafigyelést érdemel. A bánáti régió helységnevei például a végveszély, a pusztulás ellenében kerültek be a vajdasági irodalom szövegeibe, különösen Bogdán József és Cs. Simon István révén. Rábé, Egyházaskér (az eltűnt középkori Kér és Kálmány Lajos emléke), Monostor (Kanizsamonostor, Monostor, Banatski Monoštor, a fellelhető dokumentumok megnevezései), Szanád, Csóka, Tiszaszentmiklós, Hodics, valamint a „mocorgó folyócska", az Aranka bekerül a lírai szövegekbe vagy az esszészövegekbe, a „mozaikokba". A Tisza és a Tisza mentiség, esetleg az ottani eredet ugyancsak gyakran megjelenik, tanulmányozásuk kulturális antropológiai szemszögből is jelentős.

Az elmúlás és a meghittség narratívája jut kifejezésre például Zombor vonatkozásában, Mérey Katalin Zombor utcaneveire, a változásokra utal.

Szabadka szempontjából megállapítható, hogy a szecessziós város arculata, kultusza mellett (Kosztolányi-kultusz, Dér Zoltán kutatásai, Lovas Ildikó, újabban Bogdán József és a Kosztolányi család tárgyi emlékeinek dialogizáló kapcsolata) a Kertváros (Kopeczky László, Lovas Ildikó) vagy a szociális gondokat hordozó Mlaka (B. Foky István) nevű városrész is bekerült az irodalomba. Szathmári István Szabadka ambivalens arculatát, valamint Palics tájait is felvillantja, a pincebolt környékét ő nevezi meg, a villamos-metaforát ő hozza be. Lovas Ildikó nővárosként nevezi meg Szabadkát (olyan, mint egy kacér nő), a villamos az ő szövegeiben ugyancsak kulcsfontosságú lesz. Danyi Magdolna verseskötetének címébe is bekerül a földrajzi névből képzett melléknév: *Palicsi versek.* Tolnai Ottó a csáthi értelmezés szellemében következetesen Palicsfürdőnek nevezi Palicsot, mivel a fürdőváros hagyománya szólítja meg őt, amelyre jellemző, hogy a nyári belakást és forgatagot követően a fürdőhely télen kiürül, vagyis a fürdőváros (világirodalmi vonatkozásban is ismert) ambivalenciája válik tematizálhatóvá. Tolnai Ottó újabb lokális versei a szabadkai utcaneveket, a kulturális aspektusokat, a hagyományt kutató szenvedélyt artikulálják.

Újvidék sokszínű megközelítése ugyancsak figyelmet érdemel (Juhász Erzsébet, Németh István, Jung Károly, Gobby Fehér Gyula, Böndör Pál, Harkai Vass Éva, Végel László, Pap József, Mirnics Zsuzsa, Kontra Ferenc, Bordás Győző stb.). Az 1999-es bombázást követően megjelent szövegek (és naplójegyzetek) az egyén és a Város viszonyát, kommunikációját, a hidak süllyedésének értelmezését, sőt a lerombolt hidakról készült képeslapok motívumát emelik ki, számszerűen is megszaporodtak az Újvidéket, az újvidéki városrészeket (Telep, Heréskert, Limán) megnevező szövegek.

Gulyás József lírája Ludassal és Noszával fonódott össze, és még inkább bevonult az irodalomba Dombos (illetve Kishegyes) is. Szenttamás mint regény- és novellatér az elvándorolt Gion Nándor szövegeiből sem hiányzik, az eltávozott Bognár Antal pedig Nagy-

fényről (Zsednikről) nyilatkozik, mondván, hogy ott van egy földi pont, amelyről beláthatná az egész világot (Levélnehezék, 2001).

A sor folytatható, ám a fenti példák azt bizonyítják, hogy a földrajzi nevek, a települések egyes részeinek nevei, sőt az utcanevek is következetesen bekerülnek az irodalmi szövegekbe.

Kiemelhető azonban, hogy a *haza* is név, a szülőföld neve, és a kilencvenes években egyre inkább azzá vált. A haza diskurzusát, a kisebbségi nemzet hazához fűződő ambivalens viszonyának problematikáját főként Juhász Erzsébet (lásd *Határregény)* és Németh István érintette. Németh István egyébként kialakítja a maga fogalmait, sőt fogalomkettősségeit, amelyek közül kiemelkedik a *hűség* és az *árulás,* a *beszélés* és a *türelmes meghallgatás,* az *ünnep* és a *feltámadás,* a *falu* és a *város (Város)* metaforikus viszonya. A recepció rámutatott az ellentétre mint szövegszervező erőre a Németh István-i prózában, viszont ezek a fogalompárok sok esetben inkább kettősségek *(pólya* és *sír*, *élet* és *halál, jelen* és *múlt*, *mozgalmasság* és *nyugodtság* stb.). Az igazi királyi hatalom pedig a falun kialakult mikroközösséggel, különösen a családi hierarchiával hozható összefüggésbe.

A hűség átértelmezése kor- és szituációfüggő: „Az ember lassan válik árulóvá: feladja a hűséget, elkótyavetyéli a hitét. Kisöpri magából az ósdi, ronggyá koptatott szavakat, olyanokat, mint a hűség, a hit, igen, mint a hit és szeretet, olyanokat, mint a szülőföld, mint barát és barátság, olyanokat, mint a hitves, mint a menny és föld, olyanokat, mint a búzavirág, a katicabogár, s olyat, mint az Isten. Az ember csakugyan lassan válik árulóvá, észrevétlenül, araszolva, mégis elszántan haladva sötét végzete felé" (*Lélekvesztőn*. 168.).

A *Hegyalja utca* (2004) egyik szövege a délvidéki/vajdasági irodalom megnevezését, az új paradigmák útkeresését vezeti le (jugoszláviai, vajdasági, délvidéki magyar irodalom). A hűség pedig már motívummá, sőt motívumkörré vált az írói opusban.

A szülőföld neve Tündérlak is, és a Pannónia, valamint a limes konnotációi ugyancsak megvannak régiónk vonatkozásában, ezek intertextuális olvasói pozícióból közelíthetők meg.

A Papp Dániel-i metaforát újra- és továbbíró Németh István-i próza elmozdul a tradicionális metafizikai világképtől, ezért fon-

tos, hogy a szerző kettősségekben gondolkodik, amelyek nem feltétlenül ellentétek. Pokol és mennyország, vagy éppen Tündérlak a régió aspektusából nem a túlvilág kategóriái, a transzcendencia mögöttes síkja áthelyeződik a szülőföldön megélhető mindennapokba, ahol felértékelődik például a hűség, ez és más hasonló emberi attitűd szintén elvezet a transzcendenciáig. Az elbeszélő nem a metafizikán túli felé halad, hanem a megismerés metafizikai meghatározottságának felismerésére törekszik, a Teremtővel kialakított beszédhelyzet és a pokoljáró felfedezés egyre gyakoribb. Szent és profán elkülönítése tudatos elbeszélői stratégiává válik, amelyeket különböző retorikai stratégiák erősítenek. A falusi hősök profán tettei például a nemzeti történelem nagy tetteivel állnak párhuzamban, erre utal Kisöregapa trónusa (vesszőszéke) és királyi méltósága, amelyre a recepció utal.

A szülőföld nyelvromlása nyelvművelő gondolatok lejegyzésére, fokozott „anyanyelvi kéjelgésre", az utca nyelvének figyelésére ösztönzi a szerzőket, ezt példázzák a régi magyar szótárakat gyűjtő, szövegeket böngésző, az „édes"-ről valló, a kérdező attitűdöt előtérbe helyező Németh István újabb könyvei is *(Lélekvesztőn, Hegyalja utca).* A robogó buszban (két magyar anyanyelvű egyén között) hangzott el a következő párbeszéd: „– Az anyjába a jó istent. Uszlovno! Érted?… Kinyír egy embert, és uszlovnót kap. Jó, piás volt. De az anyjába a jó istent, amaz három árvát hagyott maga után. Mi lesz azokkal? Majd az lesz velük, hogy az anyjuk elkurvul. És mindez a nép nevében, picsku materinu… Vagy amaz a múltkori is, tudod, aki hét évet kapott. Leült belőle kettőt, cile-mile, jó fiú lett, jött az amnesztia, két év múlva már kint vigyorgott. Csiszt poszao. Jebes pravdu" *(Lélekvesztőn.* 127.).

A kétnyelvűség vagy többnyelvűség, a tájnyelv, valamint a regionális köznyelv a szépirodalomba is beszűrődik, ez főként az írók szókincsében mutatható ki, gyakran éppen az ételnevekben. Az említett jelenség természetesen csak ritkán fordul elő, és meghatározott régiót, vagyis környezetet jelez. A *szlatkó* ('vendégváró, lekvárszerű édesség, a dinnyehéjból készült szlatkóra hivatkozik Gobby Fehér Gyula szövege'), a *spriccer* ('fröccs') például szintén Gobby Fehér Gyula szövegeiben van je-

len, következetesen fordul elő a szerző esetében (német eredetű, a TESZ szerint a bajor-osztrák szócsaládba tartozik, szerb közvetítéssel régiónkban különösen elterjedt, ma már azonban egyre inkább elavulónak tekinthető). A *származát* (tájszónak minősül, de a szerb nyelvű környezet hatására is gyakori) ritkán váltja fel a töltött káposzta, a *burek* pedig már „a balkáni sztereotípiák" közé tartozik, legalábbis ennek jelzéseként van jelen Gion szövegében. A Gion Nándor-i hagyatékból előkerült *Saját kezűleg* című szövegben (novellában) a balkáni fegyencek vonatkozásában hangzik el a pesti Diákszigetre is kiterjesztett, a magyarországi börtönökben a balkáni foglyok érdekében hangoztatott *bureküzlet* koncepciója és meghatározása („sós túróval töltött vastag réteslapokban bő olajban kisütött ínyencség"). A *ress* Beszédes István versszövegében (*Égvizi séta, déli tükör,* 1997) kap kulcsszerepet, a szót az Új magyar tájszótár (4. 2002) 'ropogósra sült (kenyér, hús stb.)' jelentésben említi, és Tata, Szekszárd, Zenta kutatóközpontokra hivatkozik. A horvát, illetve szerb etimológiai szótár (1973) 'ropogós' jelentésben bajor eredetű szóként tartja számon (resch, rösch stb.).

Majoros Sándor *Légióstrükkök* (Távolodás Bácskától. 127–131.) című szövegében szerepel *A pelinkovácos üveg* mint alcím, maga a pelinkovácos üveg pedig a szocialista építőipar tematizálásával, egy barátság zálogával, valamint egy üvegdobó versennyel hozható összefüggésbe („Így aztán fél kettőkor fájrontot csináltunk, és Joci köré tömörülve kézről kézre adtuk az üveget. Először ittam pelinkovácot, és azt hittem, rögtön elhányom magam. Keserű volt, mint a felböffenő gyomorsav, és erős, akár a szűzpálinka.").

A szó új jelentése azonban a kontextusban alakul ki, az említett példák esetében – a bahtyini nézőpontból – a szó stilisztikai tekintetben azáltal nyeri el individuális arculatát, hogy kölcsönhatásba kerül ezzel a sajátos közeggel, azaz a szó a tőle idegen szavak dialogikus közegébe kerül.

Az idegenség és a szülőföld interferenciáinak diskurzusát az elvándorolt Gion Nándor egyik szöveghelye érzékelteti a tök alsó példáján. „A tök alsó az tök alsó." Az információs zavar a következő magyarázatot hívja elő: „Fordítsa át érthető amerikai nyelv-

re – mondtam. – Vegye elő a pókerkártyákat, és a tök alsó helyébe iktasson be egy hasonlóan harmatgyönge lapot" (*Mit jelent a tök alsó?* 365.). Ez a szövegrészlet az antropológiai hermeneutika aspektusából, a fogalom-jelek és a szimbólum-jelek különbsége tekintetében is figyelmet érdemel (Carlo Tullio-Altan és Petőfi S. János). A fogalom-jelek ugyanis az értelem-hozzárendelést vezérlik az élethelyzetek különféle vonatkozásaihoz, rendelkezésre bocsátva a formális fogalmaknak a technikai apparátusát is, amelyek a megismerés tudományos feldolgozásához szükségesek, a szimbólum-jelek viszont „kulturálisan kodifikált szimbolikus jelentést hordozó jelek" (lásd például tök alsó vagy Szathmári Istvánnál: Szirmai-szerű lett a világ), amelyek a kultúra formáitól a mindennapi élethelyzetek valóságelemeinek transzfigurációjáig terjednek (Petőfi S. János, 1998. 51.). A vajdasági irodalomban, művelődéstörténetben megnyilvánuló halmozás, felsorolás, a jelek lajstromozó, összegyűjtő attitűdje, a hagyományőrző olvasókönyvek összeállítása a váltással, az elmúlással, az útkereséssel függ össze. A szerb nevek átírása (a cirill írásmódnak megfelelően) igen gyakori, de a média gyakorlatához hasonló következetlenség is jelen van.

Az archaizmusok, parafrázisok, paródiák, nyelvjátékok, „nyelvi ficamok", intertextuális mozgások főként a lírai termésben bővelkednek, az „ironikus múzsa" lehetővé teszi, elősegíti a megnyilatkozást. A tudatos archaizálás nem a hitelesítést erősíti, hanem inkább a poétikai funkciót emeli ki, lehetőséget nyújt az egyén és a nyelv viszonyának újragondolására, a retorikus nyelvfelfogás problematizálására.

Az „ákácok", a couleur locale, Szenteleky hagyománytalanságról vallott nézetei ma, a közhelyekkel és kommunikációs zavarral teli világban is felmerülnek régiónk irodalmában, például Harkai Vass Éva *Ákácok alatt* című „újraéneklésében". A helyi színek diskurzusa a kilencvenes évekre, az ezredfordulóra az elmenők és ittmaradók aspektusából egyaránt aktuálissá vált, és ez természetesen a jelentés és referencia, illetve a kontextusfüggő referencia problematikájával is összefügg.

„Alakulások a jelentésképzésben”, „szójáték-kultúra”, nyelvi küzdelem

1. A kilencvenes években megjelent szövegek (ironikus) politikai, kultúrpolitikai (köznyelvi?) szövegfüggő *szókincstár*kivonata, amelyben a szintagmák is fontos szerephez jutnak:

a Balkán szennye
a bürokrácia teniszpályái
a háború szemete
a Munka Tündére
a Rozsdás Kiskanál hőse
árulás ’befejezett tett, kulcsszó, az önmagunkba vetett hit elvesztése, nincs felgyógyulás’
a társadalom krémje
az anyanyelvi megnyilvánulás harca
balkáni Lady Macbethünk ’Milošević elnök felesége’
befojtott szövegkörnyezet
beszűkülés
bűbájos (háborús bűbájosunk)
Csipkerózsika-állam
csorgó nyálas viadal
demo(cso)krácia
(Den)Haagni
egyirányú ’gondolkodás, a hirdetett ideológia’
éhenkrepírozás ’a háborús idők és a szankciók korának életszínvonala’
elmenő(k)
előkapart (az előkapart régi jelzők feltámadása)
fél, fele (élet, gyerek, beszéd, család)
félelem
félszigetén a szemétnek
gépi szemérem ’a rabló százaknak falazó isteni („testem a kenyered…”) asztalbontás’
gépszörny ’repülő, hadászati eszközök’
gumifalú (szoba)
győztes eb

háborús ekrán(unk) 'a média manipulációi'

hasadt állapot

helyzetjelentés 'az aktualitásra utal, lírai szövegek címeként is jelen van'

hodu utu (Jung Károly írja *A kérdés*ben: „Nemcsak az utak, a *hodu utu* is járhatatlan.")

hűség 'a cselekedetek és gondolatok felülbírálása, ehhez a magatartáshoz hűségesnek lenni'

hűtlenkedés 'játék, kacérkodás a bűnnel, néhány napos roszszullét, hányinger, utóhatás'

ima 'architextuális vonatkozás, metakommunikáció, idézet, a szülőföld szeretete, profán és szent oppozíciója/kettőssége hívja elő, címekben is gyakori'

indián 'alávetettség, kisebbségi azonosulás, amelynek hagyománya van irodalmunkban (lásd Dudás K.: Ketrecbál, Varga Z.: Indiánregény, Indiánsirató, J. Garai B.: Indiánok)'

ittmaradó(k)

Jadrán 'az Adriai-tenger idegen névváltozata az eltűnt országra és ideológiára utal'

jugómagyarab (Németh István szövegében)

karneváli menet (az értékek karneváli menete)

kicsinysége csigaháza (bevonul kicsinysége csigaházába)

kifakult ünnep

kiválasztott (nép) 'a nacionalizmus kulcsszava'

Lakoma 'az evéssel-ivással egybekötött, a büfét előtérbe helyező tanácskozások, fogadások'

Lakomatársaság (Végel László írja: „Lakomatársaság torkig van már a Balkánnal…")

lekurvult idő

magán-néphős

megoszlott élet

merőleges 'a szülőföld és az egyén veszélyhelyzete merőleges mozgáspályára irányít'

Miss. First 'Milošević elnök felesége'

mitikus (állam, párt)

nagyjugoszlávság

nemzetkisebbség

néptöredék ’a régió megfogyatkozott magyarsága’
nőcike (vkinek fiatal, legújabb divat szerint varrott és szabott nőcikéje)
ó (Ómama, Ókert) ’Tolnai O. szótárában a hagyományra, az eredetre utal, rárímelés: Ottó – ó’
odaáti ’magyarországi’
Odaáti Szervek ’alapítványok, segélyeket odaítélő, együttműködő szervek’
ólmos rotópapír ’főként a sajtó vonatkozásában’
ordószónok ’hordószónok’
otthonom-eladta (hazám)
összelopott kis paradicsom
parázsló (könyv, eszme)
pátyolja a honszeretetet
pedagógicsélő Szövetség [ti. pedagógus]
perem (a Balkán pereme)
peremérzés
peremvidék
peremvidéki beszéd
plecsnihullás
pokol ’az ország helyzetére vonatkozó leggyakoribb metafora, Dante pokoljárására is utal’
reklámozott (világ)
retus (Kopeczky László rárímelése: „Etus, jöhet a retus”)
röhej-pör ’politikai per’
sasmadár, sasmadaraink ’utalás a szerb politikusokra, az ideológia védelmezőire’
Svédasztal ’a tanácskozások és fogadások központi helye, amely metafora vagy szimbólum is’
száj (a Balkán szája)
szatyor `a menekülésre utal: szabad ég alatt üldögélni néhány szatyorral, Podolszki nyomán is előfordul`
szél (város szélén, ország szélén)
szeméttelepi (állapotok) ’balkáni sztereotípiává lépett elő’
szennybeszéd ’szónoklat, a politikusok, illetve a média manipuláló, hamis beszéde’
Szlobo(gó) ’Milošević elnök nevéből’

sz(lobogónk)
szpícs ’szónoklat, a politikusok alkalmi, ünnepi, manipuláló beszéde’
szűkközi ’az egysíkú szemléletmódra, a világképre vonatkozik’
tékozló (atya, ország, fiú)
tékozlás
telepofázza a médiát
tökvicsori ’fölényét érzékeltető személy, felettes’
tömegsír-kultúra
tenger(em) ’Tolnai-diskurzus: a jugoszláviai magyar írónak van tengere; kicsi tengerem: szülőföldem, szülővárosom, identitásom nézőpontjából, a gyermekkori emlékek tere’
történelmi felhők
történelmi zokogás
Tündérlak ’a szülőföld „neve”, Papp Dániel Tündérlak Magyarhonban című novelláskötete nyomán’
újjáélesztett kísértet (ti. ideológia)
vallatatlan ’a meg nem kérdezett’
változás (változásom)
várandós (néphősünk arany érdemrendje)
vér (vértől csicsegő Balkán)
Vezér ’Milošević elnök’
világvégszagú kénköves ezredforduló
zsákutca (politikai, művészeti)
zsákutcás (politikai, művészeti stb. szemlélet)

Tari István *Akarsz egy Jugoszláviát?* című kötete a nyelvi jelek eltérésére utal: „Nézegetem a nagygyűlésről származó – mit is? – célpontot, céltáblát? A pesti rádió célkeresztnek nevezi” (185.). Ugyanez a kötet *Az ezredvég piacán* címmel *(Bácskai montázs,* 65–75.) kommentált újságkivágásokat közöl, amelyek Tito haláláig követik nyomon a politikai eseményeket. Mérey Katalin a NATO-bombázás kapcsán a szinonimák összegyűjtésére vállalkozik: Légiriadó, légiveszély, légelhárítás, felderítő repülés, bombázás, berepülés, zavaró repülés *(Gyertyaláng,* 145.). A háborús szituációban a szülőföld megnevezése is előtérbe kerül: Otthon. Haza. Szülőföld. Anyaföld (uo. 146.). Gobby Fehér Gyula *Vérzik*

a szó címmel szótárszerűen villantja fel a történelmi-politikai-kulturális helyzeteket *(A tűz közepéből,* 226–238.).

2. „Frazeológia" – példák a parodisztikus attitűd, az áthallás és a nyelvi humor megnyilvánulásaira:

Ágyásban halni meg
A kisebbségeknek itt babér nem terem…
A kutya ugat, a Nemzet haldoklik…
… a messzi, csillagos égre függesszük vigyázó szemünket.
A pénz beszél, a Nemzet haldoklik.
Az Elektromos Művek emblémája csapjon belé.
Csak az ibolyát féltem, amit alulról szagolni fog.
Csatornát váltok. [ti. mindenen akad egy gomb, ahol ki lehet valamit kapcsolni, távol tartom magam az erőszaktól stb.]
De méltó vagyok, uram, hogy hajlékomba jöjj…
Ez történelmien áll neki. [ti. a ruha]
Hasban kezdődik, hasban véget ér.
… ismerem én magukat, mint a rossz pénzt…
… hátha lesz még egyszer a világon. [ti. ünnep]
itt nincs tragédia
Itt van a kutya elásva. [ti. a háborús bűnös]
Játsszál a tűzzel…
…jobb, ha utána gyorsan húzza innen mindenki a belét, mert itt keresnivalója senkinek sincsen.
…. maga sem az égből pottyant ide jól látható.
Mert a pénz az úr.
S Párizs megér-e még egy misét?
Szabadíts meg az ácsorgástól, várakozástól…
Szép vagy, szép vagy elnök baby, de van, aki nálad is szebb.
…torkotokon a kés, *levágják a nyelvetek, Levágják az Anyanyelvetek,* ütött az utolsó óra, tehetetlen karjaitokat *kétségbeesetten* Felénk nyújtsátok, minden Reményetek Bennünk legyen.

(Források: Beszédes István, Bogdán József, Brasnyó István, Cs. Simon István, Gobby Fehér Gyula, Gulyás József, Harkai Vass Éva, Jung Károly, Kontra Ferenc, Kopeczky László, Lovas

Ildikó, Németh István, Mérey Katalin, Pap József, Tari István, Tolnai Ottó, Varga Zoltán, Végel László szövegei.)

Az ünnep szemantikája (jelentésének tagolása) és retorikája

Az ünnepelés képessége

Az *ünnep* birtokos szerkezetben fordul elő Juhász Erzsébet *Esti följegyzések* (1993) című esszékötetében. Juhász Erzsébet a konkrét szituációhoz köti a fogalmat: „Nincs nagyobb ajándék, mint az ünnepelés képessége. Talán azért adatik meg oly nagyon ritkán ebben az életben. Igazi esélye talán csak a megalázottság és megnyomorítottság helyzeteiben van, mint amilyen ez a miénk is mostanában. Amikor a meggyötört emberi lélek, hogy ne szakadjon meg, ne hulljon ezer összeilleszthetetlen darabra, túl a végső kétségbeesésen, rádöbbenve arra, hogy nincs élete térségén egy talpalatnyi hely sem többé, ahová vigyázó szemeit függeszthetné, végső menedékként az ég felé fordul. A karácsonyi ünnepre való várakozás itt és most egyedül arra lehet alkalmas, hogy a messzi, csillagos égre függesszük vigyázó szemünket. S a világ legnagyobb és legszebb ajándékaként – a megalázottak és megnyomorítottak végső megiramodásával – átéljük: minden mindennel összefügg.” (92.)

Az advent jelentősége Füst Milán nyomán kerül be a Juhász Erzsébet-i szövegvilágba.

Mérey Katalin szövegeiben (novelláiban) a szaloncukor, a gyertya, illetve néhány jelző kapcsolódik a karácsonyhoz *(vaníliaszagú, habverőhangú).*

Ünnepnapok

Szathmári István kötetének címe ez (1995), a címadó novella a karácsonyhoz kapcsolódik, a régi és az új karácsony különbözéséhez, egy kapcsolat felbomlásához. Az elvándorolt egyén számára az ünnepnap a szülőföldre való hazalátogatást, a családegyesítés vágyát jelenti, amely a hagyományhoz, a családi

konvenciók forgatókönyvéhez való ragaszkodással jár együtt. Az „ünnepnapokon” szóval indul Harkai Vass Éva *Ahol lakom* című Újvidék-verse is (1999).

Nem hétköznapi

Németh István *Ünnep Raguzában* című kötetében (1998) Dubrovnik varázslatos, hívogató, déli fényeit nevezi nem hétköznapi derűnek, de nem is farsanginak, különösen felmagasztosul a Város a leégett Dubrovnik, vagyis a kényszerű búcsú nézőpontjából. A déli látvány mindig a visszatérés gondolatát sugallta.

Hétköznapi ünnepek

Az ünnepek utáni ünnepváró reflexiók hívják elő ezt a kategóriát Németh István *Ima Tündérlakért* című kötetének (2000) harmadik fejezetében: „A heti ünnepeket, a megszentelt vasárnapokat rég leírtuk, nem is ezekről a »hétköznapi« ünnepekről, nem ezekről a közönséges munkaszüneti napokká silányosított kis ünnepekről szólnék, hanem a jelesebb, nagyobb ünnepekről, az egy évben csak egyszer előfordulókról. Azokról, amelyeket az egész világ vár. Vagy úgy tesz, mintha várná.” (135.)

Az ünnep metaforikus (és intertextuális) értelmezése a szöveg záró mondatába kerül: „Az ünnepre mégis készülődünk, és várjuk is az igazit – hátha lesz még egyszer a világon.” (136.)

Ünnep és történelem, ünnepi szpícs

Gion Nándor regénykompozíciója (Ez a nap a miénk) az ünnepek átváltozására épül. Jung Károly két karácsony-verse (*Barbaricvm*, *Mogorva Héphaisztosz)* a történelmi szituációban az egyéni ünnep-megélésre utal. A *Karácsony előtt, idegenben* (a temesvári élőlánc, Maléter, a sok-sok történelmi limlom, a kivégzőosztagok, a kelet-európai álmok és a távol elrobogó történelem felvillantásával) a kétféle karácsonyperspektívát állítja párhuzamba: „Itt közeleg a karácsony; otthon is titokban.” Az adott politikai helyzet megváltoztatja az ünnep Értelmező szótár által kiemelt jelentését: `Kará-

csonykor otthon ünnepel`. 1999-ben (a bombázások idején) a húsvéti ünnepek változtak át, erre a naplójegyzetek is kitérnek, sőt a negyvenegyes párhuzamra is rámutatnak. A fogságban gazdagabb vacsorát jelent a karácsony és a *Mennyből az angyal…* többnyelvű éneklését (vö. Bordás Győző: *Katonaszökevény).*

A belső nézőpont felfokozza a bel- és külpolitika eseményeit, alig látja meg az ünnepet, mint Kopeczky László könyvének újévkor kelt levele *(Levelek Honoluluba):* „Nos az ordószónokok mindenesetre ledarálják a halláskárosult dumát, ünnepi szpícs alakjában. Utána tánc (örömükben a nesze semmi fölött).” A felvonulások és kitüntetések szintén nagy lelkesedéssel járó örömünnepet jelentenek.

Végel László az Ünneplést és a Népünnepélyt az Odaáti Lakoma és a szülőföld diskurzusához kapcsolja (*A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe).*

Szövegeink a tiltott vallásgyakorlásra, a tiltott ünnepre, a kötelező gyász-magatartásokra is rámutatnak. Németh István mondja: „A szentestén ajándékozás lesz, az unokák számára annak az estének ez az egyetlen misztériuma. Ajándékot kapnak, mint születés- vagy névnapjuk alkalmából, egy kisautót, egy babát, azzal a különbséggel, hogy most az ajándékot nem a nagymama, hanem a Télapó hozza.

Vagy a Jézuska.

Az ő nevét ugyan már hallották, látták is talán a jászolban, sőt keresztre feszítve is, de a lényegéről semmit se tudnak. Mert elhazudtuk tőlük a Minden Dolgok lényegét, a Szeretetet.” *(Éjféli mise.* In: Lélekvesztőn. 163–164.)

Az őrült karácsonya

Jung Károly *Őszelő a birtokon* című versében ismétlődik ez a szintagma mint a tűnő vagy bomlott látomás lehetősége.

Húsvét

A húsvét gyakorisága különösen jellemző az elmúlt évek irodalmára, hiszen a passió a hétköznapi és a már említett bombázás időszakában megélt szenvedéstörténet metaforája lett. Az

ünnep a feltámadáshoz kapcsolható (például Németh István prózájában), ám a húsvét jelentése tagolódik egyes szerzőinknél (pl. Káich Katalin esszéiben vagy Beszédes István, Bogdán József lírájában stb.).

Az ünnep mint bagatell

Pap József *Vesződségek* című verseskötetében (2003) az *Ünnep* című ironikus nézőpontú vers a *Hat bagatell* ciklus első darabja. Az ünnep kiüresedésének, lefokozásának kimondása a verszárlatba kerül. A kialvás lehetősége a nem piros betűs ünnepet konnotálja. A tovatűnő ünnep a *Harmat, fű, napfény* szövegének utolsó versszakában is felmerül.

Gulyás József *A titkár úr* című versének alcíme: *Disznótoros karácsonyi lakoma Csurgón.* A Móricz-regényre emlékeztető, erős politikai bírálatot sejtető „kép" egy prototípus megformálását (imitációját) is megvalósítja:

A titkár úr és társasága (nem alattvalói!)
ahogy megérkeznek Csurgóra,
már éppen kész a toros vacsora,
mint egy Móricz-regényben,
D. úr fiatal, legújabb divat szerint
szabott és varrott nőcikéje
egy Móricz-figura tükörképe.

Profán szertartások

Pap József ünnep-értelmezése a *Kert(v)észének* (1996) fent megnevezett címszavához, vagyis a kötet negyedik részéhez kapcsolódik. A szétszóródás jegyében („a szétszóródott szakik") eltöltött majálist *(Majális 1991-ben*) a lírai én nézőpontja szerint csak a lacikonyha ínycsiklandó füstje tereli össze. Az összetartás problematikája vetődik fel a *Karácsonyi párhuzam* szövegében is. Az *Előlegezett ünneplés* viszont a nőnap virágvárását, a zord idő esélyétől félő én előlegezett hódolatát tematizálja. A *Hóhullláskor* a látványokat hozza összefüggésbe: a légies rendezvény

(ti. a hóhullás) által antropomorfizált növényeket és az Eurovízió újévi gálakoncertjének, bécsi keringőinek képeit.

Az ünnep tekintetében Pap József szövegvilága szemantikai távlatokat nyit, a profán szertartások, az apró látványok, tájvillanások, érzelmi tapasztalatok az egyén szemszögéből ünnepet jelentenek. Bogdán József papköltőként a vallási szertartást is tematizálja.

Jelentős esemény, személy emlékének szentelt nap

A vajdasági magyar írók gyakran hivatkoznak szövegeikben a jelentős eseményeknek és személyeknek szentelt napokra, a média szerepére és mulasztására, illetve a háborús események miatt a *napok,* a díjkiosztások elmaradására vagy emlékképeire (például Jung Károly, Kontra Ferenc, Németh István, Szathmári István, Tari István stb.).

Néprajzi utalások

Mérey Katalin a péter-páli almára utal: „Péter-Pálkor a Szűzanya almát osztogat a mennyországba került kisgyerekeknek, de annak nem ad, akinek az anyja Péter-Pál előtt almát evett." (Gyertyaláng. 16.)

A tenger ünneplése

Lovas Ildikó írja egy volt ország „szellemisége" kapcsán: „A tenger ünneplésével nőttem fel. Mint errefelé mindenki. És azon percig sem gondolkodtam, az enyém-e, sajátom-e a Jadrán. Jobban hozzám tartozik-e, mint tartozott Ottlikhoz és Füsthöz? Vagy Kosztolányihoz másként tartozott, mint emezekhez?

Rám zúdult a Jadrán, és összetört engem, nem maradt belőle más, csak az omiši napfelkeltében összeölelkező szüleim alakja." *(Kicsi tengerem.* Bácska-próza, EX Symposion, 42–43., 23.)

Ünnepélyes dikció

Többnyire a szülőföld szeretetéhez, megóvásához, az anyanyelv megtartásához vagy a konkrét ünnepek meghittségéhez, emlékképeihez, az ima architextuális vonatkozásrendszeréhez kapcsolható.

Blues és improvizáció

A *blues* elsirató gesztusát, ritmusát, az improvizáció kiterjesztését (lásd Fenyvesi Ottó: „Improvizáció az egész világ.", „Improvizálni időt és tereket."), az emlékező mechanizmus működtetését és magát a szót, esetleg a zongora metaforikus/metonimikus megközelítését az elvándorolt, hazát váltó írók hozták be irodalmi nyelvünkbe. A *blues* hangulatteremtő erejű, ezért a címekbe is bekerülhet. Az *Ünnepnapok* című Szathmári István-kötet (1995), amely éppen a távozás, egy meghatározott pesti városrész belakásának törésvonalán állt össze, a Majdnem riport című középső fejezetben tartalmazza a *Csikágói blues* című novellát. A szöveg a megismeréstől az önmegismerésig hatol, erre az utolsó (ritmikus) körmondat tagmondatai utalnak: „Csikágóban vagyok, dobog a szívem, íme az új hazám."(95.)

Fenyvesi Ottó *Blues az óceán felett* (2004) című verseskötete az *Amerikai improvizációk* (1999) után jelent meg, címadó versszövegében a zongorát, a hangolható hangszer szünetjeleit, a szóközt és hangközt közelíti meg, ugyanakkor a kötet más versei ugyancsak az elmúlást követő új hangok, illetve az új nyelv, az új tér megtalálására, dialogikus interpretálására, interpretációs perspektíváira utalnak:

Új szavakat kellene tanulni. Új logikát,
Új dallamot, elfeledni azt a féltő
Öntudatot, mellyel az ifjúkori
Helyszíneket őrzi az ember.

Az elvándorolt írók nyelvhasználata

Az elvándorolt írók szövegvilágában kimutatható ambivalencia (a kettős kötődés) nyelvi téren is megmutatkozik, például a névhasználatban (magyar és délszláv családi nevek, földrajzi nevek), az irodalmi névadásban, a fordítók szövegeiben, szövegválasztásában. Külső nézőpontból a Balkán részekre tagolódik (például perem és déli rész), a háborús bűnök és következmények, a migráció kényszere bekerül a szövegekbe. Az elvándorolt író gyakran külső szemmel, idő- és térbeli távlatból írja meg a régió történelmére, a közelmúlt balkáni történéseire, a kulturális aspektusokra, az egyéni változásokra utaló műveit/szövegeit, amelyek többnyire reflexív szövegek (Gion Nándor, Balázs Attila, Szathmári István, Szombathy Bálint, Bozsik Péter, Szűgyi Zoltán, Fenyvesi Ottó, Majoros Sándor, Apró István, Bognár Antal, Ladik Katalin, P. Nagy István, Radics Viktória stb.). A nyelvi minta a Magyarországon élő, ott publikáló szerző számára természetesen a magyarországi irodalom nyelve/beszédmódja. Egyes szerzők kétlaki életet élnek, ez természetesen vonatkozhat a Nyugat-Európában (is) élőkre, illetve ma már a régiónk íróinak kötetei is megjelennek Magyarországon.

Külön figyelmet igényelnek a migráció törésvonalán megjelent kötetek, például Szathmári István: *Ünnepnapok* (1995) és a Budapesten megjelenő *A villamos és más történetek* (1995) vagy Majoros Sándor szintén magyarországi kötete: *Távolodás Bácskától* (1994), benne például a Telecskai dombok című első fejezettel, „a bácskai sár”-ral.

Stílusváltás figyelhető meg például Szathmári István prózájában, főként mondatszintű változás ez, ugyanis a szituáltság, a hagyományos párbeszéd feloldódik, és sajátos körmondatok keletkeznek, a prózaritmus jelentőségére a kritikai recepció is kitért.

Számítógép és megváltozott beszédhelyzet

A számítógépes nyelvhasználat, az e-mail és a mobiltelefon által megváltozott kommunikáció a vajdasági irodalomban is jelen van. Az ironikus nézőpont által megmutatkozhat ez a paratextusokban (Citadella.doc, Harkai Vass Éva: Szonett@arsp.yu), vala-

mint az eredetiség és a „mémek” diskurzusát felvető szövegek túltengő, „fecsegő narratívájában”, amelynek „hagyománya” a zentai zEtnához kötődik (lásd a zEtna könyvsorozatát és a *Szoba kilátással. A klón neve: Balog* című irodalmi sokkezes CD-t). A huszonegyedik század belakását, szövegfelfogását, vizuális kultúráját, a hálózatok sokaságát vagy közönyét a legfiatalabb írónemzedék vallja magáénak, vállalva azt a baudrillard-i elvet, hogy a hallgatást száműzték a kommunikációból. „A média útján továbbított képek (és itt a szövegek is olyanok, mint a képek) soha nem hallgatnak el: képeknek és üzeneteknek szünet nélkül kell követniük egymást.” (J. Baudrillard. 1997. 17.)

Megjegyzések, konklúziók

A vajdasági/délvidéki irodalom utóbbi kb. évtizednyi termése azt bizonyítja, hogy a megélt változások sokfélesége egyfajta nyelvi küzdelmet, megújító törekvést is eredményezett. A *nyelvhasználat* definiálása nyelvfilozófiai aspektusból számos kételyt vet fel, noha az esetek többségében a szó jelentéséhez kapcsolják. A nevet például arra használjuk, hogy egy személyt vele megnevezzünk, ez az áttekintés is kitért például a mai szövegekben gyakori névfelsorolásokra, de a probléma, az elméleti kérdések sora akkor vetődik fel, ha a használat releváns körülményeinek megállapítását kutatjuk. A használat kontextusa, vagyis valamely megnyilatkozás bizonyos vonásai (tér, idő, a beszélő vagy a hallgató személye stb.) ugyancsak fontos szempont.

A fenti irodalmi példák kiemelik a sajátos interferenciális, többnyelvű helyzetből adódó sajátságokat, a nemzeti kulturális hagyomány által megszabott kerethez való viszonyt, az elmúlt évek háborús tapasztalatainak nyelvi lecsapódásait, a lokális identitás és mozgás nyelvi szempontjait. Az emlékezés egyben megőrzés is, egybegyűjtése, leltározása mindannak, ami megérdemli a megőrzést, ugyanakkor újraolvasása annak, ami egybegyűjthető, továbbírható, viszont a háborús események és a migrációs folyamatok többnyire az emlékezet diszkontinuitásának tapasztalatát hozzák magukkal, és a felejtés problematizálása is felmerülhet. Az „önéletrajziság” kódja textualitás és cselekvés dimenzióit kapcsolja össze, erre szintén reflektálnak a szövegek.

SZAKIRODALOM

Bahtyin, Mihail 1999. A szó Dosztojevszkijnél. Ford.: Hetesi István és Horváth Géza. Helikon, 1–2., 63–89.
Balaskó Mária szerk. 2003. Tanulmányok a Filológiai Intézet Tudományos Műhelyéből. Szakmai Napok 2001. március 8. Szombathely
Balázs János 1985. A szöveg. Gondolat, Budapest
Banaji, Mahzam 2003. Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák. Ford.: Thuma Orsolya. Osiris Kiadó, Budapest
Bánréti Zoltán 1983. A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról. Akadémiai Kiadó, Budapest
Bárczi Géza 1991. Magyar szófejtő szótár. Trezor Kiadó, Budapest
Baudrillard, Jean 1997. A rossz transzparenciája. Fordította: Klimó Ágnes. Balassi Kiadó, BAE Tartóshullám, Intermedia, Budapest
Bednanics G., Bengi L., Kulcsár Szabó E., Szegedy-Maszák M. szerk. 2003. Hang és szöveg. Költészettörténeti kérdések a lírai modernségben. Osiris, Budapest
Béládi Miklós szerk. 1982. A határon túli magyar irodalom. A magyar irodalom története IV. Akadémiai Kiadó, Budapest
Bence Erika 2000. Hazát kereső írások. Híd, 2000, 5., 323–326.
Benkő Loránd szerk. 1976. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest
Beszédes Valéria 2001. Ünnep ez minekünk. Írások a szabadkaiak népi vallásosságáról. Életjel, Szabadka
Biczó Gábor, Kiss Noémi szerk. 2003. Antropológia és irodalom. Csokonai Kiadó, Debrecen
Bognár Antal, Szondi György szerk. 1997. POLISZ Irodalmi Kalendárium 1998. 34.
Bori Imre 1998. A jugoszláviai magyar irodalom története. Forum Könyvkiadó és Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Újvidék
Bozsik Péter, Mészáros Sándor szerk. 2003. Falufónia. EX Symposion, 2003, 42–43. sz.
Büky Béla 1997. A pszichológiai nézőpont érvényesítése XX. századi névtani tanulmányokban. In: Szavak – nevek – szótárak. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 81–87.
É. Kiss Katalin, Kiefer Ferenc, Siptár Péter 1998. Új magyar nyelvtan. Osiris Kiadó, Budapest
Fábián Pál, Szathmári István, Terestyéni Ferenc 1994. A magyar stilisztika vázlata. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
Farkas Katalin, Kelemen János 2002. Nyelvfilozófia. Áron Kiadó, Budapest

Faryno, Jerzy 1999. A szöveg szerepe az irodalmi műalkotásban. Ford.: Szilágyi Zsófia. Helikon, 1–2., 151–179.
Gál László 1962. 8. számú füzet. Kézirat
Gáspári László 1983. A századvégi novella lirizálódásáról. Akadémiai Kiadó, Budapest
Gerold László 1998. Németh István: Ünnep Raguzában. Híd, 1998, 4–5., 454–455.
Gerold László 2004. Indiánok (jegyzet). Üzenet, 2004., I., 69.
Jung Károly 1990. Utószó. In: Németh István: Mogyorófavirág. Forum Könyvkiadó, Újvidék
Kálmán C. György 1998. Név és beszédaktus. In: Te rongyos (elm)élet! Balassi Kiadó, Budapest, 76–81.
Kázmér Miklós 1993. Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
Kemény Gábor 1974. Krúdy képalkotása. Akadémiai Kiadó, Budapest
Keserű József 2000. Hagyomány és nyelviség. Kalligram, 2000, 3., 39–44.
Kiss Gábor szerk. 2000. Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest
Kiss Jenő, Szűts László szerk. 1988. A magyar nyelv rétegződése I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest
Kiss Jenő 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
Láncz Irén 1994. Szó, szöveg, jelentés. Szövegtani és stilisztikai elemzések. Forum Könyvkiadó, Újvidék
Láncz Irén 2000 „…minden szónak a helyén kell lennie”. Jegyzetek Németh István stílusáról és szövegszerkesztéséről. Híd, 2000. augusztus, 507–514.
Márkus Béla 2000. A feltartóztathatatlan pusztulás. Könyvpiac, 6–7.
Molnár Csikós László 1993. Böngészések nyelvhasználatunk eszköztárában. JMMT, Újvidék
Müller-Waldeck, Gunnar 2004. Gedichte tippen mir auf die Schulter. Gespräch mit Hans-Jürgen Heise. Neue deutsche Literatur, Januar/Februar 2004., 51–64.
Orbán Jolán 1998. Nyelvjátékok, írásjátékok. Wittgenstein és Derrida. In: Irodalom, nyelv, kultúra – exkurzus. Sensus Füzetek. Jelenkor Kiadó, Pécs, 65–98.
Papp György 2001. Milyen kritika a fordításkritika? Logos, Tóthfalu
Penavin Olga 1986. Nyelvjárás és köznyelv. A nyelvjárás hatása a köznyelvre. Forum Könyvkiadó, Újvidék

Petőfi S. János, Benkes Zsuzsa 1998. A szöveg megközelítései. Iskolakultúra, Budapest
Pléh Csaba 1998. A mondatmegértés a magyar nyelvben. Osiris Kiadó, Budapest
Póra Ferenc 1991. A magyar rokon értelmű szók és szólások kézikönyve. Gondolat, Budapest
Reboul, Anne–Moeschler, Jacques 2000. A társalgás cselei. Bevezetés a pragmatikába. Ford.: Gécseg Zsuzsanna. Osiris, Budapest
Ruzsa Imre 1988. Logikai szintaxis és szemantika. 1. Akadémiai Kiadó, Budapest
Schmidt, Siegfried J. 1993. Nyelv, gondolkodás és kommunikáció a konstruktivista modellben. Ford.: Szijj Ferenc. Helikon, 1., 34–40.
Skor, Petar 1973. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Jugoslovenska Akademija znanosti i umetnosti. Zagreb
SZERK. 2002 Új magyar tájszótár 4. Akadémiai Kiadó, Budapest
Szikszainé Nagy Irma 1999. Leíró magyar szövegtan. Osiris Kiadó, Budapest
Thomka Beáta 1994. Tolnai Ottó. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony
Tolcsvai Nagy Gábor 1998. „Nem találunk szavakat”. Nyelvértelmezések a mai magyar prózában. Kalligram, Pozsony
Toldi Éva 1997. „Összetartozó neszek”. Forum Könyvkiadó, Újvidék
Török Gábor 1990. Pontok és kérdőjelek az általános stíluselméletben. Tankönyvkiadó, Budapest
Utasi Csaba 1968. Hínárban. In: Tíz év után. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1974, 198–210.
Vajda András 1998. Költészet és retorika. Tanulmányok. Universitas Kiadó, Budapest
Worton, Michael–Still, Judit 1990. Intertextuality: Theories and Practices. Manchester University Press – New York, St. Martin’s P.
Zsadányi Edit 1999. Krasznahorkai László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony

OKTATÁS, NYELVHASZNÁLAT, KÉTNYELVŰSÉG

Középiskolásaink kis- és nagyközösségi nyelvhasználati mintái

RAJSLI ILONA

I.

1. Bevezetés

A vizsgálat elméleti alapját a nyelvi szocializáció folyamatának meghatározott szegmentumai képezik. A középiskolás korú nyelvhasználók esetében a nyelvhasználati minta kialakítása, kialakulása közvetlenül összefüggésbe hozható a másodlagos szocializáció körülményeivel, amelybe természetesen átsugároznak az elsődleges szocializáció meghatározó, alapozó jellegű stratégiái: az explicit, közvetlen tanítás módozatai a családban, melyek során kialakul a gyermek világképe, alapvető nyelvi hozzáállása, attitűdje, a nyelvi minták körvonala.

A másodlagos szocializációnak, amely már nem dominanciajellegű, hanem egyenrangú csoportban zajlik, tehát azonos érdeklődés, jellegzetes társas minták, témák jellemzik, a nyelvhasználatban is megvannak a velejárói.[1] Ez ütközhet az elsődleges szocializáció mintáival, ennek is megtaláljuk a vizsgált kérdőíveken a nyomát; konkrétan az önállósodás, az újítás, az eredetiségre való törekvés nyelvi megvalósulását.

Középiskolás korra kialakul az a nyelvi kompetencia, mely jól megkülönbözteti a nyelvi változatok – a vajdasági középiskolások esetében a köznyelvi (standard) és a nyelvjárási, illetve regionális köznyelvi változatok használati tereit. Ez a folyamat azután eltérő módon csapódik le a diákok nyelvi tudatában, ezt láttuk eddigi vizsgálataink során, amikor a vajdasági fiataloknak a nyelvjárások iránti beállítottságát elemeztük (Nyíregyházán elhangzott beszámoló[2]).

Természetesen most sem elhanyagolandó a nyelvi attitűd szempontja, hiszen a nyelvi minta kérdése középiskolás korban (mondhatnánk: ekkor főképpen) egyben attitűdkérdés is.

2. A gyűjtés körülményeiről

2002 tavaszán Vajdaság-szerte számos kutatóponton készült felmérés a középiskolások nyelvhasználatáról. A széles körű felmérést Papp György készítette elő és szervezte meg a középiskolai magyartanárok bevonásával. Több iskolatípusban töltötték ki a kérdőíveket Vajdaság jelentősebb középiskolai központjaiban: Újvidéken, Szabadkán, Topolyán, Zentán, Kanizsán, mindenütt több iskolatípusban is.

Ennek a hatalmas adatmennyiségnek még nem készült el teljes értékelése, ám az egyes szegmentumok összegzése is sok tanulsággal jár.

A továbbiakban három koncentrikus kör: a *család* mint mikroközösség, az *iskolai környezet,* valamint a *tágabb környezet* nyelvhasználati mintáit figyeljük a középiskolások által kitöltött kérdőívek alapján. A körülmények (anonimitás, a részvétel fakultatív jellege stb.) csak egy részlegesen kidolgozott kép kialakítását teszik lehetővé, ugyanakkor a véleményalkotás őszintesége magasabb fokú, mint az iskolai órákon kötelező jelleggel kitöltött kérdőíveké.

Megjegyzendő, hogy a rendelkezésünkre bocsátott 246 kérdőív elemzése alapján körvonalazódtak az alábbi észrevételeink. A kitöltött kérdőívek közül 108-at gimnáziumi tanulók (Újvidékről 29-en, Zentáról 25-en, Szabadkáról 14-en, Topolyáról 40-en), 138-at pedig mezőgazdasági, illetve műszaki középiskolai tanulók (Topolyáról 56-an és Kanizsáról 82-en) töltötték ki. Akárcsak előző vizsgálataink során is, amikor a fiataloknak a nyelvjárásokról való vélekedésére voltunk kíváncsiak, most is jelentős különbség mutatkozott a négyéves – főleg a gimnázium – és a szakközépiskolák adatainak felhasználhatósága között.

II.

1. A legszűkebb, *családi* kör nyelvi mintáinak felmérésére a kérdőív első része szolgált. (1. 2. Ki beszél családi környezetedben legszebben, példamutatóan? Mi tetszik nyelvhasználatában? 1. 3. Szoktad-e utánozni beszédét, stílusát, „kiszólásait", szólásait? Melyek ezek? 1. 4. Elvárja-e családi környezeted, hogy nyelvi szokásaihoz igazodj? Pl. nyelvjárási vonatkozásokban, illedelmes beszédben stb.)

Elsősorban azt figyelhettük meg ebben a körben, hogy:

– milyenek a nyelvi, nyelvhasználati kötődések a családon belül,

– van-e nemi azonosságon alapuló kötődés, minta, illetve

– melyek azok a minőségi jegyek, amelyek a kiválasztott mintát jellemzik.

A családi környezet mintáinak gyakorisági sorrendje a következőképpen alakult az elemzett kérdőívekben: anya, apa, én, testvér(ek), nagyszülő(k), egyéb.

Az **anya** mint a nyelvhasználatban követendő mintakép döntő többségében lányoknál jelentkezik, jóllehet a fiúk is nagy számban jelölik meg mintaként. Figyeljünk meg a lányok indoklásai közül néhány jellemzőt: „anya mindig tudja, mikor mit kell mondani"; „anyu soha nem káromkodik"; „egyszerű stílusa van, de helyesen beszél, nem ejt nyelvtani hibákat". A középiskolás fiúk választása is gyakran az anya nyelvhasználatára esik; pl.: „kerüli az idegen és a csúnya szavakat. Ez utóbbi szokásszerű használata nagyon visszataszító." Vagy egy másik tipikus indoklás az 1. 2. kérdésre: „anya … stílusa, nem használ szinte egyáltalán trágár szavakat".

Az indoklások között gyakran szerepel még a megfontoltság, a szép szókincs, a választékosság, igényesség, a „frappáns kiszólások". A mintaadó beszélő nyelvhasználatában rendkívüli nagy számban, szinte kulcsszóként emelték ki a középiskolások az *egyszerű stílus* és a *közérthetőség* attribútumokat. Az 1. 2. kérdés második részére adott válaszok sokszor az eredeti célokon túlmutató, a nyelvi attitűdöt, a nyelvi viselkedés egyéb területeit érintő információkat nyújtottak.

Az **apa-modell** nyelvhasználati vonatkozásai is számos fontos momentumot tartalmaznak. Nemi megoszlás tekintetében

arányosan oszlik meg a lányok és a fiúk száma, mindössze az szembetűnő, hogy a fiúk itt tartózkodóbban, szűkszavúbban nyilatkoznak, legtöbb a kommentár nélküli, puszta választás. Itt is a bő, választékos szókincs, a kiváló stílus a leggyakoribb indoklás. Néhány előforduló példa lányoktól: „édesapám egyszerű, mégis egyedi stílus"; „édesapám szókincse és a bölcsessége" stb. Egy topolyai diáklány apja megnyilatkozásaiban a kódváltás képességét is méltányolja: „Amikor »hivatalosan« beszél, a stílusa meggyőző, egyedi és alkalomhoz illő."

Az „**én**" gyakori előfordulása a nyelvi minták között nem mondhatni meglepőnek. A válaszok többségében nincsen semmilyen indoklás, magyarázat. Íme néhány az első kérdéskör egészére adott válaszokból: „én … finom szókincs," – majd ugyanez a topolyai lány az 1. 4. kérdésre: „én várom el, hogy műveltebben beszéljek". A választás indoklásának fontos hozadéka a diákok indirekt véleményalkotása a nyelvjárásokról, az idegen nyelv befolyásáról is. Ilyen burkolt attitűd található az egyik megjegyzésben: „talán én, … az, hogy nem tájszólásban beszélek". A tinédzserlét minden önbizalma átsüt az ilyen típusú kommentáron (az 1. 4. kérdésre): „nem várja el, mivel ők kellene, hogy igazodjanak hozzám". Úgyszintén kamaszkori elhamarkodottság és ellentmondásosság tapasztalható néhány esetben, amikor az „én"-t minősíti a diáklány a legszebben beszélőnek, ugyanakkor példamutató egyénként mégis az édesanyát jelöli meg.

A család egyéb tagjai közül az idősebb testvér szerepel gyakrabban mintaként. Néhány előfordulás: „A nővérem … annak ellenére, hogy szerb nyelven tanul, mégis gazdag és választékos a szókincse." ; „A bátyám, … magabiztossága a beszédben, kifejezőképessége, profizmusa" ; „a lánytestvérem, … elég bő szókinccsel rendelkezik, és ezt észrevétlenül használja a beszélgetések során." Ez utóbbi fiatal feltételezhetően a nyelvhasználat könnyedségét, a beszéd gördülékenységét méltányolja nővérénél. Amikor „magabiztosságot", „profizmust" emleget a kanizsai műszaki középiskolás, lényegében azt a vágyát, törekvését fejezi ki, hogy tudattalanul is elutasítja a kisebbrendűséget, beleértve a nyelvi korlátokat is. A diákok – szerencsére – az idősebb fivér, illetve a nővér tudását, nyelvismereti fölényét részesítik

előnyben, csak elenyésző esetben kerül elő a „vagányság dicsérete”, mint azt az alábbi idézet mutatja: „bátyám, aki Magyarországon tanult (…) szókincs, stílus, amit gyakran tarkít egyéni stílusú káromkodásokkal, ez nem ott, hanem nálunk ragadt rá”.

Kevés esetben a nagyszülőket említik ebben a körben, s náluk inkább a szókincs, a kifejezésmód az, ami a fiatalokat követésre ösztönzi. Igaz, kommentárként megjelenik a „régies” jelző is. Nyelvi mintaként említik még a nagynéni „kimagasló szókincsét”, a Magyarországon tanuló unokatestvér „helyes beszédét”, és egy esetben: „Egy ismerős, aki az újvidéki Magyar Tanszék hallgatója (…) tetszik az akcentusa.” Kár, hogy e rejtélyes „akcentus” szó nem fedi fel valódi jelentését a kommentárban.

Mint már fent említettük, az iskolatípusok közötti különbség itt is jelentős mértékben megmutatkozott, mégpedig abban, hogy a szakközépiskolák fiataljai a gimnazistákhoz képest megdöbbentően kevés, mondhatni elenyésző adatot nyújtanak, rendkívül sok a kitöltetlenül visszaadott kérdőív, revoltszerűen durva szavakat használnak válaszadáskor, vagy másik végletként: igénytelen, közömbös a válaszuk. Mindebből érezhető az anyanyelv iránti közömbös viszonyulás is. Természetesen itt is van kivétel, mint ahogyan a gimnáziumok diákjai sem mutatnak területi szempontból egyöntetű képet, főként egy-egy kimagasló pedagógus, magyartanár köré csoportosítható az eredeti, átgondolt válaszok, véleményalkotások többsége.

Az 1. 3. és 1. 4. kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a pozitív attitűdöt nem követi egyértelműen az utánzás szükségszerűsége, megjegyzéseikben túlsúlyban van a nemlegesség, sőt az igenlő reagálások után is következik némi kiegészítés; pl. az elvárásokkal kapcsolatban gyakran hozzáteszik: „igen, de csakis illedelmes és helyes beszédben”. A következő reagálás is jellemző: „Nem, de ha el is várnák, akkor sem tartanám be.” A családon belüli nyelvhasználati követelmények között – a kérdőív eredményei szerint – a nyelvjárási beszédre nemigen történik hivatkozás, a nyelvi minta kialakításánál a legszűkebb környezet tudatosan nem támaszt jelentősebb követelményeket.

2. Az *iskolai környezet* nyelvi mintáira irányuló kérdések a következők voltak: 2. 1. Kinek a beszéde, nyelvhasználata tetszik

neked legjobban iskolai környezetedben? Milyen sajátossága nyerte meg a tetszésedet? 2. 2. Milyen szót, kifejezésmódot szoktál az ő mintájára te is használni? 2. 3. Tudnád-e idézni kedvenc tanáraid szóhasználatát, fordulatait, „kiszólásait"?

A 2. 1. kérdésre kétféle irányultságú válasz érkezett: egy (ritkán több) tanár, illetve valamely diáktárs nyelvhasználata a megjelölt minta.

3. 1. A tanárok esetében elég világosan kirajzolódnak mind az egyes iskolatípusokban tetszést arató pedagógustípusok, mind pedig területi szempontból az egyes iskolákban valamilyen szempontból figyelmet érdemlő tanárok. Mert példát nemcsak a választékos szókincsű, ép stílusú tanárok nyújtanak – akikre soksok hivatkozás van a kérdőíveken –, hanem a jópofáskodó, modoros szövegű, az ismétlődő idézésekből is felismerhető előadók úgyszintén. Különös jelenség, hogy a tanárokra való név szerinti hivatkozás nyíltsága mekkora eltérést mutat területi szempontból; pl. az újvidéki és a szabadkai gimnazisták számos nevet említenek, nyíltan érvelnek, bírálnak.

A kérdőívek arról is tanúskodnak, hogy a diákok észlelik, megjegyzik tanáraik nyelvhasználati modorosságait. Egyazon mondat föl-fölbukkanása jelzi, hogy nemcsak a sajátos kiszólásokat (pl. egy topolyai matematikatanártól idézett „Szálljon mindenki alfába" mondat) memorizálják, hanem az egyes közhelyeket is megjegyzik (pl. úgyszintén topolyai magyartanárt idézik: „A gimnázium a kultúra temploma."). Megjegyzendő, hogy a sokak által pejoratív kontextusban említett tanár egy diáknál nyelvhasználati mintaként jelenik meg; a többi tanuló által stigmatizált modorosság („es az eső, oszt befagy a tav") itt követendő példa: „érdekes a szókincse" – jegyzi meg a tanuló.

A magyartanárokat kiemelt helyzetben és gyakran említik az adatközlők. Ilyen és hasonló értékelést találunk velük kapcsolatban: „Szép irodalmi nyelven beszél – pl. reláció, globális, univerzális, destabilizál, destruktív"; „Érthetően artikuláltan, helyesen beszél. Már ez is nagy szó." A felsorolásokból látható, hogy a fiataloknak elsősorban a nagyszámú idegen szó használata tetszik, megjegyzéseikből érződik, hogy maguk is szeretnének hasonlóképpen könnyedén bánni velük, valamint a régies színezetű szavakat említik tetszéssel, mint pl.: *kipellengérez, dívik* stb.

A tanár mindenkori ízlésformáló és a nyelvi mintaadó szerepét jól jelzi az a furcsa előfordulás, amikor a tetszést a tanár hiányos kiejtése („nem tudja kimondani a r betűt"), illetve a szerb anyanyelvű, a magyar nyelvet kissé nehézkesen beszélő tanár nyelvhasználatát kommentálják: „olyan stílusban beszél, hogy odafigyel mindenki".

Társaiknál szintén értékelik a ritka, sok esetben nemzetközi vagy idegen szavak használat. Pl. egy zentai fiú, aki az első kérdéskörben az apa gazdag szókincsét és stílusát emelte ki, a 2. 1. kérdésre osztálytársát említi, aki számára: „teljesen ismeretlen szavakat használ". Diáktársaikat a tanárokkal ellentétben szinte mindig név szerint említik, s a kérdőívek nagy számában fordul elő azonos korosztályú fiatal nyelvi mintaként. Néhány példa: „Vicces, gazdag a szókincse", „Sajátos kiszólások, »kiforgatott« szavak", „Szabadon, diáknyelven beszél", „Nyíltan használja a kamaszkorral járó diáknyelvet, pl. király, zsír".

3. A *tágabb környezetet* egyes adatközlők kiegyenlítik az iskolával, jóllehet a feltett kérdések egyértelműen körülhatárolták a nyelvi teret. (3. 2. Melyik [ifjúsági] lap, rádió- és tévéműsor áll véleményed szerint a legközelebb a fiatalok nyelvhasználatához? 3. 3. Ki használja a magyar nyelvet a tágabb környezetedben példamutatóan – sportolók, politikusok, papok, tanárok –, név szerint is megnevezheted őket.)

A fiatalok által felsorolt „népszerűségi lista" élén a papok, a tanárok állnak, majd a politikusok és az újságírók következnek, ezután egyéb közéleti egyéniségek (pl. színészek, cserkészvezetők); a sportolók, noha a kérdőív rájuk irányította a figyelmet, érdekes módon nem kerültek be a fiatalok pozitív nyelvi értékítéletébe. (Példa a 3. 3.-ra adott válaszokból: „Szerintem a tanárok és a papok, a sportolók semmiféleképpen sem"; „Papok, nem mindegyik tanárra jellemző, mert a tudásuk és az IQ-juk nem egy szinten van, színészek, tévések."

A média hivatásos művelőinek nyelvhasználatáról nem túl hízelgőek a vélemények. Az Újvidéki Televízió magyar műsoráról sokan az irónia hangján szólnak: „nagyon gyötrelmes és siralomra méltó". Úgyszintén ezzel a médiummal kapcsolatban olvasha-

tó egy különös kitérő válasz: „Azok, akik megértik a szép, helyes kifejezés értékét, csak azok tudnak a helyes beszéd terén példát mutatni.” Az anyaországi tévéműsorok közül a Heti Hetes foglal el kiemelt helyet, sokan név szerint említik a műsor szereplőit. A vajdasági fiatalok egyetlen ifjúsági lapjával kapcsolatban kissé sztereotip válaszok születtek: „azért áll közel a fiatalokhoz, mert a fiatalság ír a fiatalokról és az életről”.

A médiával kapcsolatban sok a konkrétan elutasító válasz; pl.: „Nincs közelség, legalább megpróbálnának rendesen beszélni (nézzék a magyar tévét, rádiót).” Ugyanez a diák ki is hangsúlyozza: („Nem szeretem a hazai rádiót, tévét.”)

A politikusok nyelvhasználatával kapcsolatban ismét a kritikus hangnemben nyilatkoznak: „a társadalomban elfoglalt magas pozíció nem jelenti azt, hogy az illető tud szépen beszélni”, vagy „mindenhol vannak példamutató emberek, de ez csak egy a »csoportból«”. Egy némileg enyhébb hangú értékelésben a politikusok nyelvhasználata azért példamutató, „hogy mondanivalójuk minél meggyőzőbben hasson”.

III.

Áttekintésünkben a vajdasági középiskolások nyelvi, nyelvhasználati mintáiból mutattunk be egy metszetet annak alapján, ahogyan a 2002-ben elvégzett széles körű kérdőívben nyilatkoztak. A kérdőívnek vannak még olyan kérdéscsoportjai, amelyek a fiatalok nyelvi attitűdjével, nyelvi viselkedésével szorosabban összefüggnek. Ezeknek az adatoknak a részletes feldolgozásával majd még közelebb jutunk az érintett korosztály nyelvi magatartásának megismeréséhez.

JEGYZETEK

[1] Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 90. o.

[2] Elhangzott Nyíregyházán, a 12. Élőnyelvi Konferencián, 2002. augusztus 26–28. A referátum címe: *Nyelvjárásvesztés és attitűdváltás a vajdasági magyar fiatalok körében.*

Vajdasági és magyarországi tankönyvek szociolingvisztikai arculata

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

Környezeti eltérések

A magyarországi tankönyvekben előfordulnak olyan szavak és megfogalmazások, amelyek használata Vajdaságban nem szokásos, még ha ismert dolgokról is van szó.

Többek között ilyen a magyar pénznemek emlegetése a matematika-feladatokban: 13. Készíts magadnak játékpénzt! 1 db 100 forintost, 12 db 10 forintost, 20 db 1 forintost! (Az 1 forintosok helyett használhatsz korongokat is.) (29.) (Mf2); 38. Vettem négy szappant. Egy szappan ára 6 forint volt. Hány forintot fizettem? (61.) (Mf2); 79. 100 forinttal mentem bevásárolni. A hentesnél fizettem 37 forintot, a zöldségesnél 19 forintot. Hány forintom maradt a bevásárlás után? (48.) (Mf2)

Problematikus lehet a magyarországi jelképekre, ünnepekre való hivatkozás: A magyar címerben a négy vízszintes csík az ország nagyobb folyóinak jelképe. (67.) (Kit3); Bárhol jársz a világon, ha megpillantod a piros-fehér-zöld zászlót, a hazád jut eszedbe. (66.) (Kit3); Jöjjön mindenki ünneplőben! Éljen november 7! (24.). Megtévesztők lennének a vajdasági diákokra az olyan mondatok, mint: A mi hazánk Magyarország. (66.) (Kit3) és A mi hazánk fővárosa Budapest. (68.) (Kit3).

Előfordulnak bizonyos földrajzi vonatkozások is, amelyeknek használata Magyarországon magától értetődő, Vajdaságban viszont nem: Magyarország domborzati térképe (64–65.) (Kit3); Magyarország megyéi (70.) (Kit3); 23. A Mátrában 6 °C-kal volt hidegebb, mint Pécsett. Egyik helyen sem érte el a hőmérséklet a 11 °C-ot. (122.) (Mf2); 5. Nóra, Ancsa, Kata képeslapokat külde-

nek. Mindegyik ír Budapestre, Szegedre, Pécsre, Debrecenbe. Hány lapot küldenek el összesen? (97.) (Mf2); Az osztály kirándulni volt a Szabadság-hegyen. (30.) (Nyki4)

A magyarországi szóhasználatnak olyan elemei is vannak, amelyek bizonyos sajátos fogalmakra utalnak: kisdobos őrs, mokkacukor, úttörőszoba, tanácsháza, tanár néni, bonbon, mirelit, hungarocell, cellux. Ezek többé-kevésbé ismeretlenek a vajdasági szóhasználatban: 14. Egy kisdobos őrsben a létszám 10 és 15 között van. Hányan lehetnek? (111.) (Mf2) A **kisdobos** a magyar ifjúsági mozgalomnak az úttörő korosztálynál fiatalabb tagjára vonatkozik, Vajdaságban ismeretlen fogalom.; 3. Figyeld meg, hogyan helyezték el a mokkacukrot ebben a dobozban! (80.) (Ki2) Magyarországon a feketekávéba való kis kockacukrot nevezik **mokkacukornak.** Nálunk kockacukor.; 3. Milyen helyiségek vannak még iskolánkban? **úttörőszoba** (5.) (Ki2) Olyan helyiségről van szó, amelyet az általános iskolai tanulók tömegszervezetének 10–14 éves tagjai használnak.; 9. Melyikben voltál már? **tanácsháza** (15.) (Ki2) Magyarországon így nevezik az önkormányzat székházát, nálunk községháza vagy városháza.; A **tanár néni** elmondta azt, amit tudott, vagy amit megállapított.; (32.) (Nyki4) Nálunk tanárnőt mondanak, a tanítónő lehet tanító néni is.; 3. Kati 5 darab 10 forintos takarékbélyeget vett. Hány forintot fizetett érte? (52.) (Mf2) A **takarékbélyeget** kis összegű takarékbetétek nyugtázására használják Magyarországon.; 19. Gabi 1 doboz bonbont kapott, meg még 3 szemet. Zsuzsi kétszer ennyit kapott, összesen 30 bonbont. Mennyi volt egy dobozban? (129.) (Mf2) A mi diákjaink azt hinnék, hogy cukorkáról van szó, mert szerbül a bonbona szó cukorkát jelöl. Ki gondolná, hogy voltaképpen kis kúp, kocka vagy más alakú töltött csokoládéra, desszertre vonatkozik a bonbon! A zöldség-, gyümölcsfélékből konzerveket, mirelit árukat készítenek a gyárak (73.) (Kit3) A **mirelit** jelentése ’gyorsfagyasztott’, nálunk nem használatos; hungarocellel béleljük (30.) Nálunk sztiropolnak mondják; cellux ragasztó (30.) (R2) ’átlátszó műanyag ragasztószalag’, nálunk sellotape.

Némelyik szó feltehetően a magyarországi diákok számára is szokatlan, és talán magyarázatra szorul, mint a butella, a sodrintó és a zoometeorológia: Miért készültek a butellák? (66.) (R2)

Pontosabban butéliák, vagyis hosszú nyakú palackok. Régies szó. Sodrintó készítése (51.) (R2) A tankönyv szerzője sodrintónak nevezi azt a papírcsíkokból összeragasztott eszközt, amelyet ceruzával sodorva a papírcsíkokon levő rajzok a mozgás hatását keltik.; Zoometeorológia (85.) (Kit3) Ez a megnevezés nyilván az állatok és az időjárás közötti összefüggésekkel foglalkozó tudományágra utal.

Némely esetben magyarországi iskolai szavak és kifejezések nehezítik a tankönyv használatát: szólépcső, élősarok, nyitott mondat, hurkapálca, számfeladat, tónuspapír stb. Például: Vedd elő az olvasókönyvedet! a) Hány betűből áll a 7. oldalon az első szólépcső? A második? Hát a harmadik? (26.) (Mf2); A felsoroltak közül melyek azok a méretek, amelyeket az emberi test határoz meg? az élősarok polcának szélessége (74.) (Ki2); Melyik nyitott mondatról szól a történetem! Írd le a füzetedbe! A tálra gyümölcsöket tettünk. Almát és körtét. Almából hetet tettünk. Körtéből annyit, hogy a tálon 16 gyümölcsnél kevesebb lett. (10.) (Mf2); A szöges táblán bekerített szögeket hurkapálcával elválasztottam. Másold le a képet! Írd mellé a 27. feladatból azt a nyitott mondatot, ami erről szól! (79.) (Mf2); Mondd el a két képről, hogy mi történt! Írd le számfeladattal! (6.) (Mf2); színes tónuspapír (62., 63.) (R2) A **szólépcső** feltehetően lépcsőzetesen egymás alá írt szavak sorozata. Az élősarok olyan része a tanteremnek, ahol növények vannak elhelyezve. A **nyitott mondat** matematikai fogalom, nem nyelvtani. A **hurkapálca** a hurka végeinek elkötésére használt fapálcika. A **számfeladat** valamilyen problémának számokkal való leírása. A **színes tónuspapír** megnevezés különböző árnyalatokban nyomtatott papírlapokra vonatkozik.

A másodikos környezetismereti munkafüzet (Ki2) tele van nehéz szavakkal: kötelességtudó, szobahőmérséklet, energiatakarékosság, gyermekbalesetek, legbiztonságosabb, gyalogátkelőhely, négyzetlapocskára, testméreteihez, testhőmérsékletem, ámpolnavirág (pletyka).

Az érthetőség korlátozottsága

Egy tankönyv használati értékét csökkentik a suta, pontatlan megfogalmazások: Biztosan sokszor hallottad ezt a *szót: allergiás valaki.* (47.) (Kit3) – Vagy a valaki névmást kell elhagyni a szövegből, vagy pedig nem szó, hanem kifejezés iránt kell érdeklődni. A korongot a K-val jelzett kerék és az áttételi szíj segítségével egyenletesen forgatni kezdjük, a C csövön pedig levegőt fújunk valamelyik *lyuggatott* körre. (70.) (Fi7) > A korongot a K-val jelzett kerék és az áttételi szíj segítségével egyenletesen forgatni kezdjük, a C csövön pedig levegőt fújunk valamelyik kilyukasztott körre.; Ha alaposan átgondoltad, megtervezted, dolgozz külön *rajzlapra!* (44.) (R2) > …dolgozz külön rajzlapon!; Kairótól északra számtalan ágra szakadva 250 km széles deltát épített ki a folyó. Milyen távol fekszik egymástól Belgrád és Niš? (81.) (F7) – Nem kérdezni kell a Belgrád és Niš közötti távolságra, hanem megállapítani, hogy a Nílus deltája olyan széles, mint amilyen távolságra van Niš Belgrádtól.; Ma közlekedhetünk autóbusszal, vonattal, autóval, motorkerékpárral, kerékpárral, repülővel, hajóval. A nagyobb városokban villamossal, trolibusszal. Budapesten metróval, hévvel. (76.) (Kit3) – Ebből a megfogalmazásból az a téves képzete támadhat az embernek, hogy a nagyobb városokban és Budapesten az említett járművekre korlátozódnak a közlekedési lehetőségek, voltaképpen viszont velük bővülnek, tehát villamossal, trolibusszal is, metróval, hévvel is.

Egy-egy tárgyi tévedés is sokat vonhat le valamely tankönyv értékéből: A hírközlésben a távíró és a telefon óriási változást hozott. Feltalálása Edison és Puskás Tivadar nevéhez fűződik. (75.) (Kit3) – A telefont Bell találta fel, Puskás Tivadar telefonhírmondót hozott létre.; Kelet-Afrika *az északi, illetve déli szélesség 17°-a* között terül el. (88.) (F7) > Kelet-Afrika az északi szélesség 17°-a, illetve a déli szélesség 11°-a között terül el.; A *múlt század vég* legjelentősebb alkotásának tekintik. (74.) (R2) – Georges Seuratnak (1859–1891) Vasárnap délután a Grande Jatte szigetén című festményéről van szó. Helyesen: A XIX. századvég legjelentősebb alkotásának tekintik.

Az is zavaró lehet a tankönyv használatában, ha nem egyértelmű logikát követ valamely feladat megfogalmazásában: 1. Válogasd szét ezeket a szavakat: gólya, ibolya, tej, haj, Gergely, lyuk, osztály, jön, Károly, királyfi, jár, száj, kulcslyuk. Így kezdd! gólya, … tej, …(84.) (Mf2) Mi szerint?; 32. Kis fogmosó pohárral tölts tele egy befőttes üveget! Hány pohárnyi víz fért bele? (60.) (Mf2) > Kis fogmosó pohár segítségével tölts tele vízzel egy befőttes üveget!; 6. Számláld meg, hogy hány autó megy el az ablakotok előtt 5 perc alatt! (Ha messze van tőletek az autóút, akkor számold az elhaladó embereket!) (118.) (Mf2) – Mindenképpen erőltetett feladat, mert nem veszi figyelembe az olyan diákokat, akiknek az ablakuk előtt sem gépkocsik, sem emberek nemigen járnak (udvarra, szántóföldre, vasútvonalra stb. néz), 6. Tippelj! Számolj! Írd le! d. Hány könyv van egy könyvespolcotokon? (27.) (Mf2) – Ez sem általános érvényű feladat, kizárja azokat a diákokat, akiknél nincsenek könyvespolcok.; Írd a szavakat emelkedő sorrendbe, alul legyen a leghidegebb! forróval, hideggel, meleggel, faggyal. (8.) (Hgy) > Írd a szavakat emelkedő sorrendbe, alul legyen a leghidegebbre vonatkozó!; 8. Kukutyinban nincs pénz, de 1 tehenet el lehet cserélni 2 kecskéért, és 1 kecske 6 tyúkot ér. Kinek van több vagyona, Abunak vagy Dabunak? (90.) (Mf2) – **Kukutyin** valóságos település Csongrád megyében, úgyhogy az ottaniakra nézve sértő, hogy annyira primitívnek tekintsék őket, akik még a pénzt sem ismerik.; 13. Mesélj a képről! Sorold fel az itt látható közlekedési eszközöket! Válogasd szét a következő járműveket is! Villamos, űrhajó, hajó, repülőgép, trolibusz, szekér, teherautó, autó. (7.) (Mf2) – Nem derül ki a feladatból, hogy mi szerint kell szétválogatni a járműveket.

Természetesen dicséretes dolgok, példás megoldások is vannak az elemzett tankönyvekben. Így a 2. osztályos rajz és vizuális kultúra tankönyv (Rv2) végén bőséges irodalomjegyzék található. Ugyanez a könyv érdekes címekkel is jeleskedik: Az évszakok bálba mennek (10.) (Rv2); Tenyérbe rajzolt fantázia-történet (30.) (Rv2). A harmadikos környezetismereti tankönyv (Kit3) minden rész után feltünteti a szakirodalmat (cím és kiadó). Ugyanez a tankönyv nagyon helyesen felhívja a figyelmet az olvadás és az oldódás közötti különbségekre. (54.) (Kit3). Ötletes

megoldás a Második rajzkönyvemben, hogy a könyv lapjaira, a jobb alsó sarokba vágtató lónak a különböző mozdulatait rajzolták, és a lapok pergetésével mozgóképet lehet produkálni. (R2)

Mondatszerkesztés

Egyik-másik tankönyvben mondatszerkesztési problémák bukkannak fel. Előfordul, hogy szószerkezet helyett mellékmondatra lenne inkább szükség: Az éjjelek és nappalok váltakozása, a napkelte és napnyugta *a Föld saját tengelye körüli forgásának a következménye.* (52.) (Fi7) > Az éjjelek és a nappalok váltakozása, a napkelte és a napnyugta annak következménye, hogy a Föld a saját tengelye körül forog.

Arra is akad példa, hogy mellékmondat helyett szerkezet a természetesebb megfogalmazás: *Ha a víz felszínén egy fadarabka van, az* csak rezgőmozgást végez a vízrészecskékkel együtt, de nem halad tovább a hullámmal. (61.) (Fi7) > A víz felszínén levő fadarabka csak rezgőmozgást végez a vízrészecskékkel együtt, de nem halad tovább a hullámmal.

A jelzői értékű hátravetett határozós szerkezet használata sem mindig indokolt: Afrika népeinek harca *a nemzeti és gazdasági függetlenségért.* (77.) (F7) > Afrika népeinek a nemzeti és gazdasági függetlenségért vívott harca.; A szavannák általában sík vidékek *nagyon gyér folyóhálózattal s folyók menti magas fákkal.* (71.) (F7) > A szavannák általában olyan sík vidékek, amelyeken nagyon gyér folyóhálózat és folyók menti magas fák vannak.

A zavaros szerkezetű mondatok nehezítik a tankönyv használatát: A rajzoló (Cristina Lastrego) olyan kifejező pózokat választott, *hogy valószínűleg nem jelent nehézséget,* hogy jellemezd az alakokat. (39.) (Rv2) > A rajzoló (Cristina Lastrego) nagyon kifejező pózokat választott, úgyhogy valószínűleg nem jelent számodra nehézséget, hogy jellemezd az alakokat.; Az ingaórák ingájának lengésideje is függ az inga hosszától. Ezért *használhatók* az idő múlásának mérésére. (57.) (Fi7) > Az ingaórákban levő inga lengésideje is függ a hosszától. Ezért használható az ingaóra az idő múlásának mérésére., Berry herceg a francia király öccse volt. Egyike volt *az első hercegeknek,* akik gazdag könyv-

gyűjteményt szereztek. (73.) (R2) > Az egyik első olyan herceg volt, aki gazdag könyvgyűjteményt szerzett.

Olykor a megfogalmazás egyszerűsítésére van szükség: Érzelmeinket, tulajdonságainkat, hangulatunkat színekkel is kifejezhetjük. Pl.: ha valaki mérges, akkor arra azt mondjuk, hogy elvörösödött mérgében. Mondj más példát is! (41.) (Rv2) > aki mérges, arra azt mondjuk, hogy elvörösödött mérgében.; Úgy *tudnak pihenni, dolgozni, tanulni, szórakozni,* hogy senki sem zavarja a másikat. (67.) (R2) > Úgy pihennek, dolgoznak, tanulnak, szórakoznak, hogy senki sem zavarja a másikat.

A mondatszerkesztésnek alaktani vonatkozásai is vannak. Néha a szerkezetbe helyezett szónak az alakjával van baj. Viszonylag gyakori probléma, hogy a birtokos szerkezetben hiányzik a determináns ragja: 4. Csoportosítsd táplálkozásuk szerint a 111. oldalon levő képek állatait! Csak azok számát írd be a halmazkarikába, amelyekről biztosan tudod, hogy mivel táplálkoznak. (112.) (Ki2) > Csak azoknak a számát írd be a halmazkarikába, …Egyetlen gép, illetőleg egy *gép* egyetlen része kiválthatja pl. egy egész gyárépületnek a kényszerrezgését, … (58.) (Fi7) > Egyetlen gép, illetőleg egy gépnek egyetlen része kiválthatja pl. egy egész gyárépületnek a kényszerrezgését, …; Most a *rezgőmozgás* egy másik példájával, a fonálinga mozgásával ismerkedünk meg. (55.) (Fi7) > Most a rezgőmozgásnak egy másik példájával, a fonálinga mozgásával ismerkedünk meg.; Rajzold le egy üres keretbe a *kép* egy fontos részletét! (4.) (R2) > Rajzold le egy üres keretbe a képnek egy fontos részletét!

A többes szám jelének a használata is gondot okoz néha. Az alábbi mondatokban szükség van a többes szám jelére: 16. Vágj ki írólapból többféle *háromszöget, négyszöget!* (95.) > Vágj ki írólapból többféle háromszögeket, négyszögeket!, Tervezz olyan portrékat, *melyben* a szemet, orrot és a szájat érdekes formákkal, a valóságtól eltérő alakzatokkal helyettesíted! (45.) (Rv2) > Tervezz olyan portrékat, melyekben a szemet, orrot és a szájat érdekes formákkal, a valóságtól eltérő alakzatokkal helyettesíted!. A következő mondatban az alaptag személyjele többes számú kell hogy legyen: Egészségesebb tejet, kefirt, joghurtot fogyasztanod. A gyümölcsös joghurtoknak *cukortartalma* van. (44.) (Kit3) > A gyümölcsös joghurtoknak cukortartalmuk van.

Olyan esetek is akadnak, amikor fölösleges a többesjel: 4. Keresd ki az itt látható állatok *képeit* a képkártyák közül! (Ki2) > Keresd ki az itt látható állatok képét a képkártyák közül!; Vannak még tengerparti jellegű síkságok és medencék, ezek közül némelyek *tavakká* alakultak át. (87.) (F7) > Vannak még tengerparti jellegű síkságok és medencék, ezek közül némelyek tóvá alakultak át.

Egyéb jellegű egyeztetési gondok is jelentkeznek: Az írásnak is vannak szabályai. Például nem írhatunk le mindent úgy, ahogy *halljuk.* (35.) (Hgy) > Például nem írhatunk le mindent úgy, ahogy hallunk;. Afrikában négy régió különíthető el, *amelyeket* gyakorlati okokból államhatárok választanak el egymástól. (68.) (F7) > Afrikában négy régió különíthető el, gyakorlati okból államhatárok választják el őket egymástól.; *Melyik* európai országok uralták Afrikát a gyarmatosítás idején? (77.) (F7) > Mely európai országok uralták Afrikát a gyarmatosítás idején?

Szórendi kérdések

Viszonylag sok szórendi probléma is akad a vizsgált tankönyvekben. Gyakori jelenség a határozó rossz szórendi elhelyezése. Ez leginkább a vajdasági kiadású tankönyvekben fordul elő. Például: … ezek a részecskék rezgésbe jönnek, és továbbítják a rezgést visszafelé a régi közegbe, de továbbítják *az új közegbe is.* (64.) (Fi7) > … ezek a részecskék rezgésbe jönnek, és továbbítják a rezgést visszafelé a régi közegbe, de az új közegbe is továbbítják.; 1. Tanuljátok meg a dalt hallás után! (5. stb.) > Tanuljátok meg hallás után a dalt! (Z2); A rezgőmozgás leírásához a test pillanatnyi helyzetének, sebességének és gyorsulásának ismeretén kívül szükség van *a mozgás ismétlődésére vonatkozó adatokra is.* (54.) (Fi7) > A rezgőmozgás leírásához a test pillanatnyi helyzetének, sebességének és gyorsulásának ismeretén kívül a mozgás ismétlődésére vonatkozó adatokra is szükség van.; A térségben különféle néger népek és törzsek élnek, amelyek különböznek egymástól *nyelv és vallás tekintetében is.* (95.) (F7) > A térségben különféle néger népek és törzsek élnek, amelyek nyelv és vallás tekintetében is különböznek egymástól.; A test távolsága az egyensúlyi helyzettől nem lehet nagyobb *rez-*

gés közben az amplitúdónál. (54.) (Fi7) > Rezgés közben a test távolsága az egyensúlyi helyzettől nem lehet nagyobb az amplitúdónál.; Az élőlények megpróbálnak alkalmazkodni a környezetükhöz *az évszakoknak megfelelően.* (37.) (Kit3) > Az élőlények az évszakoknak megfelelően megpróbálnak alkalmazkodni a környezetükhöz.; Az összekötő rugók közvetítésével ez a függőleges irányú rezgőmozgás átterjed *a vízszintes helyzetű gömböcskelánc többi tagjára is.* (61.) (Fi7) > Az összekötő rugók közvetítésével ez a függőleges irányú rezgőmozgás a vízszintes helyzetű gömböcskelánc többi tagjára is átterjed.; Ez az összefüggés érvényes *a longitudinális (hosszanti) hullámok sebességére is.* (64.) (Fi7) > Ez az összefüggés a longitudinális (hosszanti) hullámok sebességére is érvényes.; Mindaz, amit ezekről a jelenségekről elmondtunk, vonatkozik *a hanghullámokra is.* (72.) (Fi7) > Mindaz, amit ezekről a jelenségekről elmondtunk, a hanghullámokra is vonatkozik.; Mivel a járművek nagy zajt okoznak, a korszerű autóutak elkerülik a városokat, kétoldalt pedig fasorokat telepítenek mellékjük *a zaj fölfogása céljából.* (73.) (Fi7) > Mivel a járművek nagy zajt okoznak, a korszerű autóutak elkerülik a városokat, a zaj fölfogása céljából pedig kétoldalt fasorokat telepítenek mellékjük.; Újabban gyors fejlődésnek indult az ország *a kőolajból származó jelentős bevételnek köszönhetően.* (97.) (F7) > A kőolajból származó jelentős bevételnek köszönhetően újabban gyors fejlődésnek indult az ország.

Megtörténik, hogy az alany sem a megfelelő helyre kerül: Ha nem jutnak *a növények* elegendő vízhez, rosszul fejlődnek, el is pusztulhatnak,… (32.) (Kit3) > Ha a növények nem jutnak elegendő vízhez, rosszul fejlődnek, el is pusztulhatnak,…; Az előbbi képlet alapján tudjuk, hogy az új közegben nagyobb *a hullámhossz is.* (65.) (Fi7) > Az előbbi képlet alapján tudjuk, hogy az új közegben a hullámhossz is nagyobb.

Ritkábban jelzőnek, tárgynak vagy állítmánynak a szórendjével van baj: Észak-Afrika *egymástól nagyon eltérő* négy kisebb földrajzi régióra osztható (79.) (F7) > Észak-Afrika négy, egymástól nagyon eltérő kisebb földrajzi régióra osztható.; Különböző intézkedésekkel igyekeznek megvédeni *az ember egészségét és munkabíró képességét* a környezet zajszennyezettségétől. (72.)

(Fi7) > Az ember egészségét és munkabíró képességét különböző intézkedésekkel igyekeznek megvédeni a környezet zajszennyezettségétől.; A Duna-parton áll egy hatalmas épület, az Országház, más néven Parlament, amelyet nemcsak a magyarok, hanem a határainkon túlról idelátogatók is *megcsodálnak.* (64.) (R2) … amelyet nemcsak a magyarok csodálnak meg, hanem a határainkon túlról idelátogatók is

Nyelvhelyességi problémák

Gyakori jelenség az idegenszerű szóhasználat. Ide sorolható a személyes névmásnak vagy a személyragnak mutató névmással való helyettesítése: A gyermekek egy körív mentén haladnak. Egy a körön kívül jár, *azzal* ellentétes menetirányban. (4.) (Z2) > Egy a körön kívül jár, vele ellentétes menetirányban.; A papírlapon először elképzelésed szerint rendezd el a préselt leveleket, és csak utána kezdd felragasztani *azokat* a rajzlapra! (8.) (Rv2) > … és csak utána kezdd felragasztani őket a rajzlapra!; Más fejletlen országokhoz hasonlóan e régió országaiban is sokféle társadalmi berendezés, valamint *azok átmeneti formái* ismerhetők fel. (101.) (F7) > Más fejletlen országokhoz hasonlóan e régió országaiban is sokféle társadalmi berendezés, valamint átmeneti formáik ismerhetők fel.

Jellegzetes idegenszerűség a képez használata 'valamiből áll' jelentésben: A lakosság legnagyobb részét *arabok képezik.* (86.) (F7) > A lakosság legnagyobb része arab.; A sivatag dél felé terjeszkedik, veszélyeztetve a kiéhezett jószágállományt, amely gyakran a lakosság élelmezésének az alapját *képezi.* (95.) (F7) > A sivatag dél felé terjeszkedik, veszélyeztetve a kiéhezett jószágállományt, amely gyakran a lakosság élelmezésének az alapja.; Itt a növénytakarót rétek és legelők *képezik,* a lakosság főként állattenyésztéssel foglalkozik. (89.) (F7) > Itt a növénytakaró rétekből és legelőkből áll, a lakosság főként állattenyésztéssel foglalkozik.; A Szahara térségében századokon át keveredtek a fehér és fekete fajhoz tartozó népek, így alakultak ki az átmenetet *képező* mulattok. (73.) (F7) > A Szahara térségében századokon át keveredtek a fehér és fekete fajhoz tartozó népek, így alakultak ki az átmeneti fajú mulattok.

A rendelkezik ige a 'valamije van' jelentésben tetszeleg: A test helyzeti energiája ekkor nulla, mivel a feszültségmentes rugó nem *rendelkezik* rugalmas energiával. (54.) (Fi7) > A test helyzeti energiája ekkor nulla, mivel a feszültségmentes rugónak nincs rugalmas energiája.; Az egyensúlyi helyzet és a két szélső helyzet között a rezgő test helyzeti és mozgási energiával is *rendelkezik.* (54.) (Fi7)> Az egyensúlyi helyzet és a két szélső helyzet között a rezgő testnek helyzeti és mozgási energiája is van.

Számos egyéb idegenszerű szóhasználatra is akad példa az elemzett tankönyvekben: Ha például ugyanazon a helyen (vagyis a g változatlan értéke *mellett)* négyszeresére növeljük a fonálinga hosszát, akkor a rezgésideje megkétszereződik. (57.) (Fi7) > Ha például ugyanazon a helyen (vagyis a g változatlan értékénél) négyszeresére növeljük a fonálinga hosszát, akkor a rezgésideje megkétszereződik.; Ilyen eszményi feltételek *mellett* az oszcillátor amplitúdója határtalanul hosszú ideig állandó maradna: *csillapítatlan* szabad rezgést végezne. (55.) (Fi7) > Ilyen eszményi feltételek között az oszcillátor amplitúdója határtalanul hosszú ideig állandó maradna: csillapítatlan szabad rezgést végezne.; A valóságban *nem léteznek szigorúan vett* csillapítatlan szabad rezgések. (55.) (Fi7) > A valóságban nincsenek tulajdonképpeni csillapítatlan szabad rezgések.; A cecelégy másik fajtája a háziállatok között terjeszt súlyos betegségeket, *amelyek* ma is nagy területeket sújtanak. (95.) (F7) > A cecelégy másik fajtája a háziállatok között terjeszt súlyos betegségeket, ezek ma is nagy területeket sújtanak.; A szegénység miatt gyakoriak a járványok, *magas* a halandóság (105.) (F7) > A szegénység miatt gyakoriak a járványok, nagy a halandóság.; Az 1000 Hz-es *hangra* 10^{-12} W/m^2 a hallásküszöb, s ezt választották a hallásküszöb szabványértékének. (69.) (Fi7) > Az 1000 Hz-es hangnak 10^{-12} W/m^2 a hallásküszöbe, s ezt választották a hallásküszöb szabványértékének.; Néhány év után a talaj minősége *érezhetően* csökken. (95.) (F7) > Néhány év után a talaj minősége jelentősen csökken.; Ultrahang alkalmazásával kiküszöbölhetjük ezt a bizonytalanságot, mert az ultrahang *szigorúan* meghatározott irányba sugározható. (72.) (Fi7) > Ultrahang alkalmazásával kiküszöbölhetjük ezt a bizonytalanságot, mert az ultrahang pontosan meghatározott irány-

ba sugározható.; Zaire-ban, főként a Shaba bányászati-ipari körzetben *közel* egymillió európai él. (101.) (F7) > Zaire-ban, főként a Shaba bányászati-ipari körzetben mintegy egymillió európai él.

A határozott névelő elhagyása leginkább a vajdasági tankönyvekben fordul elő, szerb hatásra, ugyanis a szerb nyelvben nincsen névelő: A hegyekben eredő és a tengerbe torkolló nagyobb folyók közé tartozik **a** *Gambia, Volta és Niger.* (95.) (F7) > A hegyekben eredő és a tengerbe torkolló nagyobb folyók közé tartozik a Gambia, a Volta és a Niger.; A rabszolga-kereskedelmet a portugálok kezdték meg, de hamarosan csatlakoztak hozzájuk *a hollandok, angolok és franciák is.* (75.) (F7) > A rabszolga-kereskedelmet a portugálok kezdték meg, de hamarosan a hollandok, az angolok és a franciák is csatlakoztak hozzájuk.; Az öntözést vízkiemelő kerekek és **a** csatornahálózat segítségével végzik. (83.) (F7) > Az öntözést vízkiemelő kerekek és csatornahálózat segítségével végzik.; *Legfejlettebb* ipari ágazat a színesfémkohászat; (101.) (F7) > A legfejlettebb ipari ágazat a színesfémkohászat.

A befejezett cselekvésű melléknévi igenévnek állítmányként való használata inkább magyarországi jelenség: A gyermekfigurák sötét festékszínnel *felvázoltak.* (69.) (R2) > A gyermekfigurák sötét festékszínnel vannak felvázolva.; A tehetősebbeknél a ház és a tisztaszoba is gazdagabban *díszített és berendezett.* (66.) (R2) > A tehetősebbeknél a ház és a tisztaszoba is gazdagabban van díszítve és berendezve.; Akkor „áll a lábán", lesz egyensúlyos, ha a szobor alsó része kissé *megvastagított.* (7.) (R2) > … ha a szobor alsó része kissé meg van vastagítva.; Az eszközhasználat szabadon *választott* (színes ceruza, zsírkréta, festék) (44.) (R2) > Az eszközhasználatot szabadon meg lehet választani.

Stiláris és egyéb kérdések

A stiláris jelenségek közül elsősorban a fölösleges ragismétlés és szóismétlés említhető meg: A közlekedésben vészhelyzetben dudával is jelezhetünk. (55.) (Rv2) A közlekedésben vészhelyzet esetén dudával is jelezhetünk.; Ők **a** *múltban* egyes térségekben, de különösen Kenyában elfoglalták a legjobb termőterületeket, az

őslakosokat pedig rezervátumokba kényszerítették. (89.) (F7) > Régen egyes térségekben, de különösen Kenyában elfoglalták a legjobb termőterületeket, az őslakosokat pedig rezervátumokba kényszerítették.; A visszavert és a beeső hullámokat *szemléltető* vonalak közötti azonos távolság azt *szemlélteti,* hogy terjedési sebességeik nagysága megegyezik. (65.) (Fi7)> A visszavert és a beeső hullámokat ábrázoló vonalak közötti azonos távolság azt szemlélteti, hogy terjedési sebességük nagysága megegyezik.; Annak ellenére, *hogy* úgy látjuk, *hogy* a hullám tovaterjed a közegben, … (61.) (Fi7) > Annak ellenére, hogy úgy látjuk, a hullám tovaterjed a közegben, …

Szokatlan szóalakok is előfordulnak olykor-olykor: A nehézkes faliórá**k**nál a fölhúzott nehezékek helyzeti energiájából *pótlódik* az inga rezgési energiája. (55.) (Fi7) > A nehézkes faliórá**k**nál a fölhúzott nehezékek helyzeti energiája pótolja az inga rezgési energiáját.; Ezeket a színeket alapszíneknek nevezzük, *pont ezen* tulajdonságuk miatt. (4.) (Rv2) > éppen ezek miatt a tulajdonságuk miatt.; A tűz csak akkor tud tovább égni, ha olyan anyagot találunk, amelyek *éghetők.* (59.) (Kit3) > … amelyek gyúlékonyak.; 2. Melyik hangot halljátok? Dó, *ré* vagy mi? (30.) (Z2) > re; 4. Énekeljetek betűkottáról *mi-ré-dó-lá* dallamfordulatokat! (37.) (Z2) > mi–re–dó–la.

Némelyik tankönyvnek nem egészen kifogástalan a helyesírása. Így a Képzelet világa címűben (Rv2) gyakran elmarad a veszsző a tagmondatok között. Másutt viszont fölöslegesen használnak vesszőt: A harmadik osztályban az év elején, mutasd meg tanítódnak az elkészült munkákat, és beszéljétek meg! (75.) (R2); Órákig képes volt várakozni, figyelni mozgásukat, hogy lerajzolja, a számára izgalmas mozdulatokat. (68.) (R2) > … hogy lerajzolja a számára izgalmas mozdulatokat. A Második rajzkönyvem túlzottan udvarias a tanulókkal szemben, nagy kezdőbetűvel írja a második személyre utaló névmást: Rajzolj az üres négyzetbe *Te* is egy tetszőleges alakot vonallal, a formát és a felületeket pontozással töltsd ki! (12.) (R2) > te. Akad egy-két sajtóhiba is. Például: Hogy mondanád a címben szereplő *ked velt* téli mulatságot? (46.) (Rv2) > kedvelt.

Komplex jelenségek

Számos esetben ugyanaz a mondat több szempontból is problematikus. A következőben „csak" az idegenszerűségek halmozódnak: A gazdaságilag elmaradott országokban nagyon kedvező feltételeket csikarnak ki a tőkebefektetésre (magas kamatokat számítanak fel *kedvező adózási feltételek mellett).* (77.) (F7) > A gazdaságilag elmaradott országokban nagyon kedvező feltételeket csikarnak ki a tőkebefektetésre (kedvező adózási feltételekkel nagy kamatokat számítanak fel).

Idegenszerűség szórendi problémával párosul az alábbi mondatokban: A transzverzális hullámokat szemléltethetjük *az 5.11. ábrán bemutatott zsineggel is vagy a csavarrugókkal egymáshoz kapcsolt gömböcskék láncával,* amint *azt* az 5.14. ábra szemlélteti. (61.) (Fi7) > A transzverzális hullámokat az 5.11. ábrán bemutatott zsineggel vagy a csavarrugókkal egymáshoz kapcsolt gömböcskék láncával is szemléltethetjük, amint az 5.14. ábra szemlélteti.; A lakosság arcátlan kizsákmányolása *mellett* a gyarmattartók megkezdték *a múlt század második felében a gazdaság kiaknázását is*. (76.) (F7) > A lakosság arcátlan kizsákmányolásán kívül a gyarmattartók a múlt század második felében a gazdaság kiaknázását is megkezdték.

A mondatszerkesztési probléma együtt járhat idegenszerűséggel, bonyolult megfogalmazással stb.: Ha a terved elkészült, *annak* alapján dolgozz külön *rajzlapra!* (39.) (R2) > Ha elkészült, a terved alapján dolgozz külön rajzlapon!; *Az ultrahanghullámok tengervízben való terjedési sebességének, valamint a hullám kisugárzása és visszaérkezése között eltelt idő ismeretének alapján* meghatározható a tenger, illetve az óceán mélysége. (72.) (Fi7) > Ismerve az ultrahanghullámoknak a tengervízben való terjedési sebességét, valamint a hullám kisugárzása és visszaérkezése között eltelt időt, meghatározható a tenger, illetve az óceán mélysége.; A szőttes *egy* olyan textília, amelyet szövőmesterek, takácsok szőnek – azaz *fonalakat* fűznek össze. (17.) (R2) > A szőttes olyan textília, amelyet szövőmesterek, takácsok szőnek – azaz fonalakból fűznek össze.

A következő mondatokban nem a hiányos névelőhasználat az egyedüli probléma: A tudósok, a feltalálók és *más szolgáltató-*

iparban dolgozók kitartó munkájukkal igyekeznek könnyebbé tenni mindennapjainkat. (74.) (Kit3) > A tudósok, a feltalálók és a szolgáltatóiparban dolgozók kitartó munkájukkal igyekeznek könnyebbé tenni mindennapjainkat.; A *festő* gyermekek iránt érzett szeretete, ragaszkodása *kifejeződik a képen.* (69.) (R2) > A képen kifejeződik a festőnek a gyermekek iránt érzett szeretete, ragaszkodása.; A *jószágtartás* minden formája föllelhető: *a nomád, félnomád és modern* istállózó állattenyésztés. (91) (F7) > Az állattartás minden formája föllelhető: a nomád, a félnomád és a modern istállózó állattenyésztés.

AZ ELEMZETT TANKÖNYVEK JEGYZÉKE

F7 – Milošević, Miodrag: Földrajz az általános iskolák 7. osztálya számára, Újvidék, 1996, Tankönyvkiadó Intézet, második, átdolgozott kiadás

Fi7 – Fizika az általános iskolák hetedik osztálya számára, Újvidék, 1997, Tankönyvkiadó Intézet, negyedik, átdolgozott kiadás

Hgy – Iván Józsefné–Sőre Imréné: Helyesírási gyakorló kisiskolásoknak, Budapest, 1991, Tankönyvkiadó, 4. kiadás

Ki2 – Pirisi Jánosné–Székely Róbertné: Környezetismereti munkafüzet az általános iskola 2. osztálya számára, Budapest, 1991, Tankönyvkiadó, 12. kiadás

Kit3 – Dr. Mester Miklósné: A mi világunk. Környezetismereti munkatankönyv az általános iskola 3. osztályos tanulói és a 9 éves korosztály számára, Celldömölk, 2004, Apáczai Kiadó

Mf2 – Matematika – feladatgyűjtemény, általános iskola 2. osztály, szerkesztette Oravecz Pálné, Budapest, 1990, Tankönyvkiadó, 9. kiadás

Nyki4 – Kovács Aranka és Puchard Józsefné: Nyelvi ismeretek a kisegítő iskolák 4. osztálya számára, Budapest, 1973, Tankönyvkiadó

R2 – Szász Lídia Sára: Második rajzkönyvem, az általános iskola 2. osztálya számára, Celldömölk, 2003, Apáczai Kiadó

Rv2 – Horváth Katalin–Imrehné Sebestyén Margit: A képzelet világa, Rajz és vizuális kultúra, 2. osztály, Celldömölk, 2003, Apáczai Kiadó

Z2 – Süle Ferenc: Második daloskönyvem, Celldömölk, 2003, Apáczai Kiadó, 10. kiadás

Iskoláskori kétnyelvűség Vajdaságban

ANDRIĆ EDIT

A kétnyelvűség fogalma két nyelv anyanyelvi szinten való használatát feltételezi, pontosabban feltételezi az anyanyelv és egy másik nyelv megközelítőleg azonos szintű ismeretét. Gyakran előfordul, hogy a kétnyelvű személyeknél már az anyanyelv fogalma is kérdéses, mert nem biztos, hogy az anya nyelve egyben az egyén anyanyelve is. És akkor minek nevezzük a másik nyelvet? Andrásfalvi Bertalan egy alkalommal tréfásan apanyelvnek nevezte: „Mert amint csak egy édesanyja, egy anyanyelve van mindenkinek, még ha tökéletesen meg is tanul egy másikat. Ez az a nyelv, amelyiken gondolatainkat összeszerkesztjük, amelyen álmodunk..."[1] S ez talán még elfogadható lenne, ha valóban vegyes házasságból adódik a családon belüli kétnyelvűség. Gyakran megesik azonban, hogy a szülők elfoglaltsága miatt a gyermek a nagyszülőktől vagy kívülálló személytől tanulja meg első nyelvét, vagy pedig szinte párhuzamosan mindkettőt. Ilyenkor viszont csakugyan igazi, természetes, vagy spontán kétnyelvűségről van szó, mert az ilyen egyének felváltva gondolkoznak és álmodnak mindkét nyelven. Hogy miért néha az egyiken, máskor viszont a másikon, ennek valószínűleg nagyon sok oka van, és ezzel kapcsolatban talán még érdekes pszichológiai kutatásokat is lehetne végezni.

Esetünkben, Vajdaságban, sőt a Kárpát-medencében az anyaország határain kívül rekedt magyarok kénytelenek voltak alkalmazkodni a második világháború után kialakult helyzethez, és beletörődve az újabb körülményekbe, nem maradt más hátra, minthogy – ha érvényesülni akarnak –, megtanulják a társadalmi környezet nyelvét is. Pedig Vajdaságban még a huszadik század

elejéig fordított volt a helyzet. Valamikor az idetelepült szerbek tanultak meg magyarul, s még ma sem ritka eset az olyan vajdasági szerb értelmiségi, aki kitűnően, úgymond második nyelvként használja a magyart. Arra is volt már példa, hogy a Közép-Bácskából Újvidékre költözött szerb orvos jobban beszélt magyarul, mint az itt született magyar nemzetiségű, képzettségét szerb nyelven szerzett kollégája. A homogénebb magyarlakta területeken a szerbek még ma is beszélik a magyar nyelvet[2], az ő esetükben tehát szerb anyanyelvű kétnyelvűségről beszélhetünk, mert náluk a szerb a domináns nyelv. Itt ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy a másik nyelvet meddig tekinthetjük környezeti nyelvnek, és mikor lépi át az idegen nyelv határát.

Mondhatjuk tehát, hogy heterogén nemzeti és nyelvi közösségben a kétnyelvűség természetes jelenség. Általánosságban tekintve a kétnyelvűség kialakításának két fajtáját különböztethetjük meg; Vajdaságban mindkét formája megtalálható. Egyrészt a természetes, spontán úton létrejött kétnyelvűségről beszélhetünk, s ennek is két módja lehetséges. Az egyik során a vegyes házasságban született gyermekek szinte észrevétlenül, egyidejűleg, tehát párhuzamosan, természetes módon sajátítják el mindkét nyelvet. S ez a kétnyelvűség legtisztább formája, mert a gyermek mindkét nyelven tud gondolkozni, mindkét nyelven meg tudja formálni gondolatait, és nem fordít, amíg beszél. Nevezhetjük ezt még kiegyensúlyozott kétnyelvűségnek is. Ez a fajta kétnyelvűség gyermekkorban a legérintetlenebb, legkevésbé van kitéve a szóban forgó nyelvek közüli nagyobb fokú dominanciának. Később, amikor iskoláskorba jutnak, attól függően, hogy milyen tannyelvű iskolába iratkoznak, ez az egyensúly megbomolhat az egyik vagy másik nyelv javára. További tanulmányaik során éppen ebből eredhetnek a gondok. A magyar általános iskolából érkező tanulók, akik a középiskolát szerb nyelven folytatják, függetlenül attól, hogy kétnyelvűségük spontán módon alakult ki, kezdetben nehézségbe ütközhetnek, mert bármely szakterület terminológiáját csak magyarul ismerik. Ezt a kezdeti nehézséget azonban csakhamar legyőzik. Ha viszont magyar középiskolában folytatják tanulmányaikat, a magyar nyelv dominanciája növekszik. Az ilyen gyermek kétnyelvűsége ennek ellenére

magasabb szintű marad az előzőekénél, mert a diák a tömegtájékoztatási eszközök, valamint a számítógépes technológia rohamos fejlődése nyújtotta lehetőségek révén könnyebben azonosítja, és ezáltal elsajátítja szerb nyelven is a magyarul már megtanult szakterminológiát.

A másik fajta spontánul kialakult kétnyelvűséghez a szélesebb értelemben vett kontextus, a környezet járul hozzá. Ez leginkább az az eset, amikor a tiszta magyar családból származó gyermek a szélesebb társadalmi közösségtől tanulja el a második nyelvet. Otthon tehát a családban magyarul beszélnek, a szomszéd gyerekekkel, a baráti körbe tartozó egyénekkel viszont szerbül, s itt már pontosan el lehet különíteni az anyanyelvet a második nyelvtől. Az ilyen fajta kétnyelvűségnél eleinte az anyanyelv dominál, de később ez az arány általában csökken, mert a másik nyelv fejlődéséhez szükséges kontextus mind változatosabbá és gazdagabbá válik (a baráti kör bővülésével és a tömegtájékoztatási eszközök nagyobb fokú kísérésével).

A kétnyelvűség kialakításának másik módja a másik nyelvnek intézményes tanulás útján való elsajátítása. Ezt a módot az előzővel ellentétben nevezhetjük mesterséges kétnyelvűségnek is. Az intézményes nyelvtanítás már az óvodában elkezdődhet, de általában az általános iskolában fektetnek rá nagyobb hangsúlyt. A kétnyelvűség kialakításának ez a módja nehezebb, és általában az eredmény is gyöngébb. Ez azt jelenti, hogy a diákoknak nagyobb erőfeszítést kell kifejteniük, és az első nyelv, az anyanyelv mindig domináns marad, bármennyire is elsajátítják a szerb nyelvet.

Az imént a kontextust említettük, és ezen a konkrét társadalmi környezetet, a nemzeti közösség homogenitását értjük. A lakosság nemzetiségi összetétele ugyanis nagymértékben befolyásolja a kétnyelvűség fokát vagy annak kialakítási módját. Így Vajdaság északi részén, ahol a magyar lakosság részaránya nagyobb, vagy a homogénebb magyarlakta településeken gyakoribb jelenség a kétnyelvűség intézményes elsajátítása. Az ilyen közösségekben az egynyelvű magyarok száma sem kicsi. Itt elsősorban az idősebb nemzedékre kell gondolni, akiknek nem volt szükségük kimozdulni szűkebb környezetükből, és kapcsolatba

kerülni a másik etnikum képviselőivel, s a tömegkommunikációs eszközöket is módjukban van anyanyelvükön kísérni. Nagyobb gondot jelent, ha fiatal, iskolás gyerekekről van szó, akiknek a másik nyelvet, az államnyelvet nem sikerült kellőképpen elsajátítaniuk; ők sajnos, nem tudnak megfelelő módon érvényesülni, amikor kikerülnek mikrokörnyezetükből. Erre is van példánk, és ez a probléma az érem másik oldalát jelenti: egyfelől tehát van az ún. nyelvvesztés, amikor a környezeti nyelv hatása annyira eluralkodik, hogy az anyanyelvet teljesen visszaszorítja[3], másfelől viszont a másik véglet, hogy a diák különböző szubjektív és objektív okok miatt nem képes megtanulni a környezet nyelvét.

Az iskoláskori kétnyelvűség, pontosabban a magyar–szerb kétnyelvűség kutatása céljából kétfajta vizsgálatot végeztünk. A gyerekek kétnyelvűségének fokára és az interferenciajelenségekre voltunk kíváncsiak. Az első adatgyűjtés megfigyelés formájában történt az újvidéki kisiskolások körében. Természetes környezetükben, játék közben, külső szemlélőként figyeltük a telepi[4] diákok beszédét, miközben ők magukról megfeledkezve, egymással beszélgettek. Voltak közöttük olyanok, akik magyar osztályba járnak, de szerb tannyelvű osztályba járó, magyar anyanyelvű gyerekek is. Ezt a megfigyelést később kiterjesztettük a város más részében tapasztalt, idősebb tanulók beszédében felbukkanó szerb nyelvi hatásokra. A gyűjtés alapján főleg hangtani és lexikológiai megállapításokat vonhatunk le.

Újvidéken különösen a Telep városnegyed híres arról, hogy a gyerekek (később a felnőttek is) keményebben ejtik a ’gy’ és a ’ty’ hangot, a szerb nyelv hatására. Illetve az egyes magánhangzókat zártabban ejtik: nyílt ’e’ helyett szerb ’e’-t mondanak (amely valamivel nyíltabb a magyar ’é’-nél), vagy ’a’ helyett ’o’-t, ’é’ helyett ’i’-t stb. Megfigyeléseink ezt igazolták, a tanszéki kollégáim panaszai pedig alátámasztották a tényt. Bevallásuk szerint elég komoly problémát jelentett a számukra, míg leszoktatták gyereküket a szóban forgó mássalhangzók ilyen ejtéséről. Bátran mondhatjuk, hogy a családban nem találhatott rá példát a gyerek, tehát a vegyes csoportokban, szerb társaikkal játszadozva tanulták el. Ugyanezen probléma másik fajtáját jelentik azok az esetek, amikor a gyerek a családból hozza az említett rendellenes-

ségeket. Ilyenkor persze még súlyosabb jelenségről van szó, nagyobb figyelmet igényel a pedagógusok részéről. A hangok nem magyaros ejtésének kiküszöbölése nagyon nehéz feladat, de a probléma felismerése és orvoslásának szándéka is már komoly haladást jelent. Az említett hangtani hatások tehát inkább csak az újvidéki telepi diákokra jellemzőek. Gyakoribb, elterjedtebb jelenségnek számít a szókincsbeli interferencia, ebben a korosztályban is épp a lexika terén érhető tetten legnyilvánvalóbban a környezeti nyelv hatása. Az azonos korosztályú gyerekek közötti kommunikáció során például gyakran előfordul, hogy, miután nem jut azonnal eszükbe a magyar kifejezés, habozás nélkül a magyar ragokkal, képzőkkel ellátott szerb szót használják, s mivel a kétnyelvűség megközelítőleg azonos fokán állnak, minden nehézség nélkül megértik egymást. Gyűjtés közben mindig az a benyomásunk támadt, hogy szinte minden szerb szót lehet tükröztetni. Most csak néhány párbeszédrészletet közlök illusztrációként.

„– Vótá tennap a koncerten? ... Én nem birtam menni, me együtt a burázerom, oszt mentünk rollerezni, egész este krúzsiztunk föl-le. Ott vót az a csaj is, tudod az a nagy mafla a bé-bű, a testvérje trotinetjin atta a nagyot."

„– Hol ünnepeled a szülinapod?
– A Mekben. Muszájnom, mert a mamám nem lesz otthon, valamilyen szeminárra megy, majd ha hazajön meghívlak tortára."

„– Van rágód?
– Nincs.
– Várjá, majd átmék a bótba és veszek.
– Hozzá valamilyen szokot is ha van elég manid."

„– Tréning után hazamegyek tussolni, aztán találkozunk az okretnicáná. – Vázsi, ajde csak siess, hétre haza kő érnem."

Jegyzetfüzettel a kezében, a kutatónak (különösen ha huzamosabb ideig figyeli a gyerekek beszédét) csakhamar rengeteg

példát sikerül feljegyeznie. Vizsgáljuk meg közelebbről, melyek azok a szavak, amelyeket a szerb nyelvből kölcsönöznek. Leggyakrabban az iskolával, a tantárgyaikkal, az iskolai kellékekkel kapcsolatosak a tükröztetett szavak: *plocsa* (lemez), *hémija* (vegytan), *hémijska* (golyóstoll), *drustvó* (társadalomismeret), *odbojka* (röplabda), *kosárka* (kosárlabda), *rékréáció* (szabadidőtöltés), *tréning* (edzés), *zakucázik* (bedob), *diri, disó* (igazgató), *domi* (házi feladat), *ekipa* (csapat), *kéc* (egyes), *matúra (érettsé*gi), *odelyénye* (osztály), *piszmeni* (írásbeli), *prijemni* (felvételi), *prószek* (átlag), *szmena* (váltás), *vaszpi* (óvónő), *zbori* (tanári szoba), *brúcos* (gólya), *brúcosijada* (gólyabál), *cslanarina* (tagdíj), *meszecsna* (havi bérlet), *dom* (diákotthon), *domos* (bentlakó, otthonban lakó diák)....

De az ételek és italok megnevezése is sokszor előfordul: *szokk* (szörp, üdítő), *burek* (börek), *tursija* (savanyított salátaféle), *butykuris* (lötty), *csesznica* (karácsonyi diós béles), *dzsevrek* (törökperec), *kajmak* (tejfölből készített tejtermék), *klópa* (kaja), *kókica* (pattogatott kukorica), *pavlaka* (tejföl vagy tejszín), *plyeszkavica* (rostélyosféle), *razsnyics* (nyárson sült hússzeletek), *slág* (tejszínhab), *sunkarica* (sonkaszalámi), *szladolé* (fagylalt)...

Továbbá a különböző intézmények, társaságok, vállalatok vagy egyéb nyilvános helyiségek elnevezései is: *opstina* (község), *autó-motodrustvó* (autósegyesület), *kombinát* (szövetkezet), *botanikus kert* (füvészkert), *diszpanzer* (orvosi rendelő), *fontana* (szökőkút), *menyácsnica* (pénzváltó iroda), *prigradszki* (peremvárosi járat), *salter* (tolóablak), *szájám* (vásártér), *vétye* (tanács), *bánya* (fürdő), *bazen* (medence), *básta* (kert, kerthelyiség)…

A fiatalok öltözködésére különösen jellemző ruházati cikkek, divatcikkek nevei: *csicsak traka* (tépőzár), *helánka* (testhez álló nadrágfajta), *bodimajica* (testhez álló trikó), *trégerica* (különleges nadrágfajta), *duksz* (trikó), *farmerka* (farmernadrág), *gornyák* (felső kabát, kiskabát) *hulahopp* (harisnyanadrág), *majica* (trikó), *mantli* (tavaszikabát), *najlonka* (harisnyanadrág), *trénerka* (szabadidőruha), *blagajna* (pénztár), *raszprodaja* (leárazás), *gúzsva* (tumultus), *kesza* (szatyor, zacskó)…

Bizonyos tulajdonsággal felruházott személy megnevezésére: *bandera* (égimeszelő), *cepidlaka* (szőrszálhasogató), *cicija* (fös-

vény, zsugori), *bilmez (tunya,* lomha, de ostoba ember is)*, bádzsó* (magas, vállas férfi)...

Nem ritka a rokonságnév előfordulása sem: *dedá* (nagyapa), *csále* (apa)*, burázer***,** *bratesz* (fiútestvér), *széjó* (lánytestvér), *kévó* (anya)...

Szép számban akadnak igék is, amelyeknek nagyobb része ikes igékké, vagy pedig '-l', illetve '-z' igeképző segítségével lett továbbképezve a magyarban: *blebetázik* (fecseg, locsog), *bogázik* (istent káromol), *cúnyázik* (kószál), *csantázik (zsörtölődik), elmrmljázik* (elmotyog), *folírozik* (tetteti magát, csal)*, gnyávizik* (nyaggat, kínoz), *iszparizik* (eltűnik), *izmotávázik* (vacakol, hülyéskedik)*, kukázik* (jajgat), *maznuzik* (elcsen), *molimozik* (kér)*, nagrabuszizik (pórul* jár)*, nyuskázik* (szimatol), *organizovázik* (szervez), *potrefizik* (eltalál), *prpázik* (fél)*, zavlácsizik* (hiteget, csalogat), *zdipizik* (ellop), *zezál* (ugrat), *bekrepál* (egyest kap)*, bakszuzol* (szerencsétlenséget hoz)*, blokkíroz* (számlát ír ki)*, dezsurál* (ügyeletes-kedik), *lesísáz* (elhagy)... Amint látjuk, vannak közöttük igekötős igék is, s azok hol megmaradtak eredetiben, hol viszont magyarra vannak fordítva: *elmrmljázik, lesísáz, bekrepál...*

Vannak közöttük új keletű szavak is pl. a *bilbord* (reklámpannó)*, roller* (görkorcsolya), *trotinet* (roller), *tenda* (redőny) stb., amelyeket nem hanyagságból használnak a diákok, hanem azért, mert magyar megnevezésüket aligha ismerhetik.

De nemcsak egy-egy szót, névszót, igét tükröztetnek a diákok, hanem kifejezéseket, szólásokat, indulatszavakat: *ajde* (gyere), *alal vera* (le a kalappal), *bezveze* (összevissza), *bogtepita* (isten tudja), *bubreg u loju* (mint hal a vízben), *csaszna récs* (becsületszó)*, dragicska* (találd ki...)*, kobajágі* (színleg)...

A fenti típus mellett jellemző a szerb nyelv közvetítésével elterjedt, idegen szavak használata. A szerb nyelv sokkal toleránsabb az idegen szavak átvétele és használata tekintetében, mint a magyar. A kétnyelvű közösségben élő gyermek többnyire úgy érzi, hogy ha a szerb nyelvben helyes és indokolt valamely idegen szó használata, akkor miért lenne helytelen a magyar nyelvben. Azt azonban szem elől téveszti, hogy a szerb nyelvben gyakran nem létezik olyan kifejezés, amellyel az idegen szót behelyettesíthetné, a magyarban viszont van rá megfelelő szavunk.

A szerb a saját törvényeinek, nyelvi normáinak megfelelően honosítja meg őket. Ezért a diákok nyelve egyrészt hemzseg az idegen szavaktól, másrészt pedig az egyébként közkeletű nemzetközi szavakat helytelenül használják (elhagyják a végződéseket, vagy helytelen végződéseket használnak helyettük).

ekszkurzió (kirándulás), *sztipendió* (ösztöndíj), *kontakt* (kontaktus, kapcsolat), *eleganció* (elegancia), *kariéra* (életpálya), *fotelja* (fotel), *pakni, adaptál* (tataroz, átszervez), *arhitektúra* (műépítészet), *ciszterna* (tartálykocsi), *akcenát* (hangsúly)...

Némely szavak jelentésváltozáson estek át, vagy pedig a szerb nyelv hatására más jelentésben használjuk őket, mint amelyek a magyar idegen szavak szótárában megvannak.

A felsorolt szavak nagy részét (szerencsére) csak a ***beszélt nyelvben,*** éspedig a kötetlen beszélgetésben érjük tetten, a választékosabb beszédnél azonban és az írásbeli kifejezések során az önkontroll működésbe lép, és a tanulók kerülik őket.

A szerb szavak természetesen könnyebben hatolnak be a városban élő fiatalok nyelvhasználatába, mint a többé-kevésbé homogén falusi környezetben élőkébe. Ez a különbség azonban (legalábbis az Újvidék környéki települések esetében) ma már szinte elenyésző, a falu közelebb került a városhoz a közlekedési kapcsolatoknak és nemkevésbé a tömegtájékoztatási eszközök elterjedésének köszönhetően. A fiatalok középiskolai és egyetemi tanulmányaikat városban folytatják, s még ha anyanyelvükön tanulnak is, észrevétlenül rájuk ragad a szomszédos szerb osztályba járó fiatalok beszélgetéséből egy-két szó. Hazatérve sokszor önkéntelenül, máskor azonban tudatosan – feltűnési szándékkal – terjesztik a városi nyelvhasználatot. Az egyetemi tanulmányaikat szerb nyelven folytató fiatalok a szakmájukkal kapcsolatos terminológiát államnyelven sajátítják el, ezen a nyelven kommunikálnak kollégáikkal, így idővel anyanyelvüknek lassan másodlagos szerep jut. Többször is tapasztaltam, hogy a jó szakembernek számító magyar ajkú fiatalember a magyar nyelven írt szakszöveget nehezen érti meg.

Másik kutatásunk tárgyát három vajdasági általános iskola felsős diákjainak anyanyelvi dolgozatfüzetei képezték.[5] A kutatási

tárgy jellegéből adódóan hangtani hatásokat nem figyelhettem meg, alaki tükrözés is sokkal kisebb mértékben található meg, mint a beszélt nyelvben, ezért vizsgálatainkat a szintaktikai és szintagmatikai szintre korlátoztuk.

A mondattan szintjén néhány tipikus hatásról beszélhetünk. Mindenekelőtt a magyar nyelv szellemétől idegen szerkesztési módot kell említenünk, elsősorban a határozói igenév túl gyakori használatát a szerb passzívum hatására:

– ...szivesen töltöttük kint az időt **játszadozva** a rétecskén, **csimpaszkodva** a fákon... (NS)

– Akarom minél előbb, hogy **meg legyen csinálva...** (NS)

– ...egy hétre rá **meg lett javítva...** (NS)

– ...az épületemen **firkálva van**, ami nem szép. (NS)

– A ruháim szerte **szét van dobálva.** (NS)

– Az utcám **tele van szórva** mindenféle szeméttel. (NS)

– Szeretném ha a kéréseim **meglennének valósítva.** (NS)

– **Le lettem szidva.** (NS)

– A konyhába **kimenve** reggelivel kínált anyu... Fáradtan kullogtam hazafelé, **remélve** hogy valami finom lesz ebédre... **Berontva** a konyhába rögtön azt kérdeztem... (NS)

– Toldi az utcán ballagott, **várván** hogy valaki beengedi meleg otthonába. (NS) – ...hogy nálunk **legyen építve** sétálóhely. (NS)

A *hogy* kötőszavas felszólító módú szerkezetekben a szerb 'da' kötőszavas jelen idejű igés szerkezetek hatását fedezhetjük fel:

– Irén most **kell hogy** hazzajöjjön – Irénnek most kellene hazaérnie

Irena bi sad trebalo da stigne kući

– Egy délelőtt, mielőtt **hogy** felkeltem kopogott valaki – mielőtt felkeltem volna

pre nego što sam ustala

– Mikor megnéztem nincsen semmivel **hogy** megkínáljam – nincs semmi, amivel megkínálhatnám őket

nemam ničim da ih ponudim

– A lánynak jött az idő **hogy** férjhöz menjen – elérkezett a férjhezmenés ideje

došlo vreme devojci da se uda

Leggyakoribb mégis a tükörfordítás. Itt is több kategóriát különböztethetünk meg. Az egyikbe a téves vagy a felesleges igekötők használatát sorolhatjuk a szerb nyelv hatására:

– nem vesznek **be** a középiskolába (NS) (a felvesznek helyett)

– Miklós először **megkezelt** a csehvel (NS) (lekezelt)

– anyám nagyon **megszidott** (NS) (leszidott)

– az emberek a kezükben **megmaradt a**cskót az út közepére **ledobják** (NS) (O)

– féltünk az esetleges **felrobbanástól** (hogy kirobban a nevetés) (NS)

– ezt csak **elképzeltem** (NS) (beképzeltem helyett)

– Bocsánatot kérek, hogy így ilyen rendetlenségben vártalak **be** benneteket (NS) (O)

– rögtön **bele** is fogtam (NS) (hozzáfogtam)

– nekem kellett **összeporszívóznom** helyette (NS) (felporszívózni)

– minden tizenöt perc után **le** kellett kapcsolni, hogy lehűljön (NS) (kikapcsolni)

– belesegítettek anyukájuknak a konyhában (NS) (O)

– kérném nagyon magukat, hogy innen valamennyit teljesítsen **meg** (NS) (O)

– A nyúl **beleiramodott,** de már késő, a teknős győzött (SU) (nekiiramodott)

– Ő mindig szeret engem, akkor is ha **betörök** dolgokat (SU) (eltörök vagy összetörök)

– Nagyon szeretem őt, és nem cserélném **le**. (SU) (kicserél)

– a tanárok is **elmennek** a tanáriba (SU) (bemennek)

– ...egyszer csak **megeredt** az eső (SU) (eleredt)

– Létezik Palics felé haladva egy hagyományokat **megőrző** tábor. (SU) (O) (hagyományőrző)

– Gondoltam tartom neki a drótot amíg **lemosdik.** (SU) (megmosdik)

– Pirkadatkor **megindultam** horgászni. (SU) (elindultam)

– Összeismerkedtem két lánnyal... (SU) (megismerkedtem, vagy összeismerkedtünk)

– Ma **letojtak** a papagájok. (SU) megtojtak

– ... hogy amíg az holnapig **beszárad,** addig ne bírják megint kilökni. (Z) (megszárad)

– 1980-ban nyitottam **ki** az üzletet (Z) (megnyitja az üzletet)
– reggelizés után **felágyazok** (Z) (megágyazok)
– Az öltözőben nagy lökdösödés közepette **átcseréljük** a cipőinket. (SU) (cipőt cserélünk)

Gyakori továbbá a téves igehasználat a szerb ige tükörfordításának eredményeképpen: – milyen szerencséseknek **gondoltam** őket (NS) (hittem – misliti za nekog da je srećan)
– sok **vendéglátásom** volt (NS) (vendégem – gostovanje)
– és ő **kért egy harcot** az Óperenciás-tenger előtt (NS) (párbajra *hívta* – zatražio je borbu, dvoboj)
– Az utam épp a halpiacon keresztül **tartott** (NS) (vezetett)
– rajta **fogta** a nagybátyámat, hogy töri a diót (NS) (kapta – uhvatiti nekog u nečemu)
– Ebéd után **megkértem** a barátaimat focizni. (SU) (hívtam)
– Aki **elismeri** járjon utána (SU) (*nem hiszi)*
– A nyúl el volt fáradva, gyorsan **elkapta** az álom (SU) (elfogta, *elnyomta* – uhvatio ga je san)
– Sok várakozás után **elrendeztek** minket a szobáinkba. (SU) (elhelyeztek – rasporedili su nas)
– ráraktuk a kishalakat és **bevágtuk** a vízbe (SU) (bevetettük, *bedobtuk)*
– A mi iskolánkban így **történik** egy nagyszünet. (SU)
– ...a sok munka **megerősítette...** (SU) (erőssé *tette* vagy *megedzette)*
– ...testvérét **meggyalázta** a történet végén... (SU) (megalázta)
– ...vágya végül is **sikerült.** (SU) (teljesült)
– Ma mikor hazaértem a suliból nagy nehezen **elmondtam** a másik egyesem. (SU) (bevallottam – ispričala sam za jedinicu)
– Ez őneki nem tetszett, igy midég **zavartak** a barátnőjével. (SU) (ugrattak)
– Igyekezni fogok hogy **beváltsam** a keresztapám tervét (Z) (megvalósítsam)
– ...**lesöpröttem** a piszkot magamról (Z) (letisztítottam, *leráztam)*
– Az égen fehér bárányfelhők **szaladgáltak** (Z) (vonultak *végig)*
– ...**alapítsanak** parkot... (NS) (létesítsenek parkot vagy *telepítsenek* fákat – osnovati park)

– Gyönyörű látvány **hevert** a szemem elé. (NS) (tárult – pred mojim očima je ležao divan prizor)
– ...új facsemetéket kellene **elásni.** (NS) (elültetni – zakopati)
– A szüleim is ugyanezt mondták, **megegyeztek velem.** (NS) (egyetértettek – složiti se)
–Toldi **elnyerte** azt amit akart. (SU) (elérte – dobiti)
– Abban a pillanatban amikor a kezébe **nyujtottam** és bocsánatot kértem. (SU) (adtam – pružiti)
– az elem **kiürül** (NS) (*ki/lemerül* – isprazni se)
– Gyorsan el szokott **menni** az időm (Z) (múlni – brzo prolazi vreme).

Megesik az is, hogy a szerb visszaható szerkezetek befolyásolják a tanulókat, és hogy az '-ódik, -ődik' visszaható igeképzőt alkalmazzák a mediális igeváltozat helyett:
– pár másodperc után dobogás **hallatszódott**,... odaérésük után (NS) (hallatszott – čuo se...)
– a házakat amelyek már **összerombolódtak** (NS) (összedőltek – srušili su se...)
– Messziről egy nagy kastély **látszódott** (NS) (látszott – video se...).

Olykor szövegyüléshez folyamodnak, mert elbizonytalanodik a nyelvérzékük.
– ...a madarak **csivipelnek**... (SU) (csiripelnek vagy *csivitelnek)*
– ...be ne engedj senkit, még én **oda járok** (SU) (*oda vagyok* vagy *ott járok).*

Gyakori a helytelen vonzathasználat a szerb szerkezetek hatására, éspedig leginkább az igevonzatoknál tévednek a diákok, de a névszóvonzatok is előfordulnak néha. A vonzatstruktúrák döntően meghatározzák a mondatszerkesztést. Nehezen meghatározható és törvényszerűségekkel nem definiálható jelenséget képeznek, de az egyes igék, névszók jelentéséből, struktúrájából sem adódnak közvetlenül. A szerbben gyakran más bővítménnyel egészülnek ki, mint magyar ekvivalenseik, ezért ez gyakran interferenciajelenségekhez vezethet.

– úgy döntöttem, hogy magukhoz fordulok egy **kérésért** (NS) (kéréssel – obratiću se za molbu)

– meghallottuk a repülőket, ami félelmet keltett **nekem** (NS) (bennem – izazvao strah kod mene)

– milyen hülye vagyok mert nem hallgattam meg **őket** (NS) (rájuk – nisam ih poslušao)

– Megkérdeztem a **barátomat,** hogy hány óra van (NS) (barátomtól – pitao sam prijatelja)

– Eljött az idő **ebédelésre** (NS) (ebédelni – vreme za ručak)

– tanárok... akik szigorúak voltam **felém** (NS) (velem *szemben, irántam* – bili su strogi prema meni)

– csak egy **évet** járok ebbe az iskolában (NS) (*évig* – samo godinu dana)

– A barátom Kecskemétről **ajándékként** hozta (NS) (ajándékba – kao poklon)

– jöttek sokan hogy **asszonnyá** vegyék (NS) (feleségül – za ženu)

– A lánynak **jött az idő** hogy férjhöz menjen (elérkezett *az ideje* – došlo vreme...)

– Most már muszáj mennünk, késő van és otthon idegeskednek **érted.** (NS) (miattad – brinu se za tebe)

– kifáradtam a sok **nézésből** (NS) (elfáradtam *a sok látnivalótól* – umorio se od gledanja)

– Ha visszatérünk a **parkolón** (NS) (*a parkolóra* – ako se vratimo na parking)

– az **ablaktól** szembe van egy fa (NS) (ablakommal – prekoputa od prozora)

– mintha örökre befejeztem volna az **iskolával** (NS) (kao da sam zauvek završila sa školom)

– Mikor a lábát kezdte lógatni az eső, mindenki a **felnőttekből** elment. (NS) (*a felnőttek közül* – svi su od odraslih otišli)

– **Délutánokon** szívesen kávézok (NS) (délutánonként)

– azok is hozzájárulnak mindenféle betegség **szétterjesztésében** (NS) (szétterjesztéséhez – pomažu u širenju bolesti)

– rajta rózsaszín és kék rózsák hálózzák be (NS) (*azt* – na njoj su ruže)

– ... mikor **neki** akartam **kezdeni** a házi feladatnak (SU) (hozzáfogni *valamihez)*

– ... az ismeretlen **járókelőknek** ne kezdjek el feleselni (SU) (valakivel – protivrečiti prolaznicima)

– én nem vagyok **rossz szemmel a felnőttekre** (SU) (rossz véleménnyel a felnőttekről)

– Némely emberek nem törődnek, még **arra** sem, hogy az udvaron tisztaság és rend legyen (SU) (azzal – ne misle na nešto)

– Apu barátjai egy kicsit feljebb mentek reménykedve a jobb **kapásért** (SU) (kapásban – nadajući se boljem ulovu)

– Apró-cseprő **dolgokon** is nagyon meg tudok haragudni (Z) (dolgokért)

– Így szóltam **neki** (Z) (hozzá – rekao sam mu).

Tipikus hibának számít, hogy a középfokú melléknevet tartalmazó mondatokban a diákok ablativusi viszonyragot használnak adessivus helyett:

– Az orrom **hegyétől** alig láttam tovább (SU) (hegyénél – nisam videla dalje od nosa)

– Tőle még keresve sem találhatnánk jobbat (SU) (nála – od njega)

– eléggé könnyű volt, úgy, hogy nem tartott többet három **órától** (NS) (óránál – više od tri sata).

Más szerkezetek szó szerinti tükröztetése is gyakori. Itt nagyon sokféle jelenségről van szó, ezért nem lehet őket egy kategóriába sorolni. Különbözőségük miatt nem bocsátkozom részletesebb elemzésükbe, csak felsorolok közülük néhányat:

– A **dunai partra** is nyáron kellemes eljárni (NS) (Duna-partra – dunavska obala)

– Én ezt a nagyapámnak **könnyebbé tettem** (azzal *viszonoztam* – olakšao sam mu) hogy egyszer télen amikor **ment** (*jött* – išao je kod nas) hozzánk majdnem megcsúszott a jégen, de **volt szerencséje** (szórend – imao je sreću) **hogy** (*mert én* – da sam ga ja) megfogtam (NS)

– Nagyapám örült annak, hogy **vissza adtam** neki (NS) (viszonoztam – što sam mu vratio)

– **Akarnám,** hogy olyan mint ott van legyen nállunk is. (NS) (szeretném – hteo bih da, kao što je tamo, bude i kod nas)

– varjúcsoport (NS) (varjúsereg – jato/grupa vrana)

– múlt évben történt (NS) (tavaly – prošle godine)

– Éppen **ez nyáron** történt velem (SU) (*az idén* – ovog leta)

– újonnan **elrendezett** zöld területek (NS) (uređena zelena površina)

– Nagyon örülök, hogy kitudtam javítani a hibám, meg még anyukámat is **megvigyázom** az idegességtől és kiabálástól. (NS) (megkímélem)

– **Útközben** rokonaimmal beszélgettem, hogy van-e valami újság (NS) (beszélgetés *közben* – usput)

– Nem is vettem észre, hogy a hajam **mindenfelé** áll (NS) (kócos, *szanaszét áll* – kosa mi strči na sve strane)

– Az Oszkár elkezdte naradznar **találgatni** az Attilát (NS) (dobálózni kezdett a naranccsal – počeo je da se gađa sa narandžom)

– Nagy sorokat szoktam **észrevenni** amikor arra közeledek (NS) (látni – primećujem redove...)

– Körüljártam a palotákat **gyöngyös díszítéssel** (NS)

– **Holnap** reggel indultak vissza... amielőtt indultak (NS) (másnap – sutradan)

– még **hozzáadta,** hogy **megmond** anyukámnak (NS) (hozzáfűzte, *elmeséli* anyunak, mi történt – dodala je, kazaće me mami)

– azt mondtam, hogy **következőleg** először tudja meg, hogy ki szedegeti és azután szidjon (NS) (legközelebb, *máskor* – ubuduće)

– ezt a fát nem a városi kertészet ültette, hanem az **egyesült lakósok** (NS) (a *lakosok összefogtak* – ujedinjeni stanari)

– én meg **nem bírok lenni** színésznő, mivel tehetségem sincs rá (NS) (*nem lehetek* – ne mogu biti)

– annyira meleg volt a víz, hogy a csésze **füle nélkül maradt** (NS) (letört *a csésze füle* – šoljica ostala bez drške)

– más lányok **az én éveimben** már tudnak sütni, főzni (NS) (*az én koromban* – u mojim godinama)

– **bárcsak** köszönni fognak (NS) (legalább – bar će mi se javiti)

– **Ez az idő alatt** (SU) (eközben – za to vreme)

– a **Sehol szigetére** érkezetek (SU) (*Sohaország* – Nedođija)

– És **háborúra** döntöttek. (SU) (odlučili su se na ratovanje)
– Az **igazgatottságban** sokszor elhibáztam (SU) (izgalmamban)
– **mély levegőt** vettem (SU) (mélyet *lélegeztem)*
– örömmel **szólt vissza** (SU) (válaszolt)
– Este amikor **elmentünk aludni** (SU) (lefeküdtünk – otišli smo na spavanje)
– Ez a legnagyobb rossztulajdonságom (Z) (*a legrosszabb tulajdonságom* – najveća mana)
– **Egy öt percet** biztos szenvedtem a hallal (SU) (legalább *öt percig* – jedno pet minuta sam se sigurno borio sa ribom)
– Van-e **védőruha?** (Z) (munkaruha – zaštitno odelo).

Gond van az egyes, illetve többes szám használatával, különösen a páros testrészek esetében, valamint az alany és állítmány számbeli egyeztetésével is:
– a többi **madarak** Afrikában voltak már (ostale ptice)
– elmondtam az összes **titkaimat** és még sok mindent (ispričala sam sve tajne...)
– mert ő nem szerette a **kártyákat** és a többi játékot (nije voleo karte)
– ősz a haja és a **bajuszai** is (ima sedu kosu i brkove).

Habár a szerb ‘brk’ főnév létezik egyes számban is, ebben a kontextusban mindig többes számban áll.
– a **fiak** úgy megijedtek (sinovi su se uplašili).

Itt a birtoktöbbesítő jel helyett csupán a többes szám ‘-k’ jelét használja a tanuló szerb hatásra – a király fiairól van ugyanis szó.

A szerb nyelvre jellemző a hátravetett jelző használata, s ennek hatására találkozunk olyan példákkal, mint amilyen a következő: – körüljártam a palotákat gyöngyös díszítéssel (obišla sam palate sa bisernim ukrasima). Ebből a mondatból nem derül ki, hogy a palota volt díszes, vagy pedig a mese hőse.

Előfordul a visszaható névmás használata a kölcsönös névmás helyett, a szerbben ugyanis mindkét esetben a *sebe* (rövidebb formája *se*) névmást használjuk, tehát a reflexivitás és a reciprocitás kifejezésére is:
– dobáltuk **magunkat** sok leesett levéllel...

Ezenkívül sok szórendi hibát ejtenek a gyerekek, ami a szerb és a magyar szórend közötti különbségből adódó interferenciával magyarázható:

– Most már a testvéremnek is tudok dicsekedni, mert többet csinállok tölle valamit meg (NS) – az igekötő az ige mögé került

– a második kérdés hangzott (hangzott a második kérdés) (NS)

– de azt se mondom, hogy a rossz tulajdonságot nem-e lehetne kijavítni (NS) (az -e kérdőszó helye)

– Vajdasági zeneszerző, Ernő Király új hangszerének bemutatása végett rendezték (NS) (a szerbben az utónév megelőzi a családnevet)

– Reggel felébredtem fél hétkor (NS) (a kontextusból nyilvánvaló, hogy reggel ébredt fel, nem kell hangsúlyossá tenni ezt a tényt, s ha már így van, akkor az igekötőt hátra kellene vetni)

– kidobtak a fiúnak májat (NS) (a magyarban a névelőtlen tárgy megelőzi az állítmányt)

– Reggel anyukám keltett fel, mert kellett mennem iskolába (SU) (a kauzatív ige alanyát nem kell kihangsúlyozni a semleges szórendben, s akkor az igekötő is előrekerül, és a második tagmondat is a szerb szórendet tükrözteti – jer sam trebao da idem u školu)

– Rendeltem forrócsokit, Elzi pedig kólát (SU) (forró csokit rendeltem, nem az igén van a hangsúly, hanem a tárgyon)

– Már akkor éreztem, hogy fog valami iszonyatos dolog történni. (SU) (a segédige helye téves a szerb szórend hatására: da će nešto strašno da se desi)

– Büntetésből otthon anyu és apu azt mondták, hogy egy hónapig nem találkozhatok Zsolttal. (SU)

Ebben a mondatban tehát büntetésből mondtak valamit a szülők (ők lennének megbüntetve?), nem pedig hogy büntetésből kell otthon maradnia a fiúnak.

– Ma mentem a Rókatanyára a csillagászati táborba. (SU) (az állítmány helye rossz)

– Nagyon jó lenni kint a határban. (Z) (nem lenni jó, hanem kint lenni)

– ...hogy az udvaron összesöprögessem a lehullott fáról a leveleket. (Z)

Az így megfogalmazott mondatból az derül ki, hogy a fa hullott le, nem pedig a levél.

Előfordul még elvétve a téves igemód, igeragozás, névelő használata, de itt inkább bizonytalanságról van szó, nem pedig tudatlanságról, a szerb hatásra a diákok ugyanis néha elbizonytalanodnak. Ezt nem a szabályok ismételgetésével, magoltatásával kellene kiküszöböltetni, hanem a tanulók beszéltetésével, példadús szituációk megteremtésével.

Végezetül mondjuk el azt is, hogy hasonló, de ellentétes irányú hatással – mint már említettük – a homogénebb magyarlakta településeken találkozhatunk, igaz sokkal kisebb mértékben. Ezúttal csak néhány példát említünk meg: magyar hatásra a szerb anyanyelvűek a zsebkendő szót túlfordítják, és džepna maramicának mondják, holott magában a maramica is fedi a tárgy jelentését. Sőt, alaki tükrözésről is beszélhetünk még mindig: az újvidéki szerb diákok még ma is azt mondják, „Hajde da se igramo šantiškole", vagy pedig kerékpározás közben: „Uđi u vagaš." Vagy ahogyan Čudić egyik tanulmányában olvashatjuk: a zentai szerb fiatalok a sinoć helyett a juče uveče időhatározót használják a magyar tegnap este hatására, vagy pedig átszerkesztik a megkövesedett kifejezéseket, mint amilyen például az „od mene može" a „što se mene tiče može" helyett. Itt is magyar hatás figyelhető meg, a tőlem, felőlem lehet kifejezés alakjában. Hasonlóképpen alaktani és szintaktikai hatásokat is ki lehet mutatni.

Mindez azt mutatja, hogy a többnemzetiségű közösségekben a kétnyelvűség és a nyelvek egymásra hatása természetes jelenség, s mindig az a nyelv fejt ki nagyobb hatást, amelyik domináns helyzetben van. Valószínű, hogy a magyarországi kétnyelvű szerb diákoknál ugyanilyen jellegű, de sokkal nagyobb méretű magyar hatást tudnánk kimutatni, mivel kisebb mikroközösségekről van szó, amelyek kevésbé ellenállóak a befolyásoknak.

JEGYZETEK

[1] Andrásfalvy Bertalan: A másik anyanyelv In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II. Bp., 1992. 5–10. p.

[2] L. Marko Čudić: Prilog proučavanju mađarsko-srpskih jezičkih interferencija u severnoj Vojvodini In: Filofoški pregled XXX. 2003. 2. 187–205. p.
Andrić Edit: A Gyurkovics-lányok szerb fordításáról In: Herczeg Ferenc tanácskozások (1998–2002) Atlantis, Újvidék, 2003. 109–127. p.

[3] Sok olyan tiszta magyar családból származó személyt ismerek, aki magyarul fejezte be az általános iskolát, tanulmányait szerb nyelven folytatta, és ma már, 20–30 év után nem mer megszólalni anyanyelvén.

[4] Újvidék egyik lakónegyede, ahol a többi városrészhez képest a magyarok részaránya nagyobb.

[5] Az újvidéki Petőfi Sándor Általános Iskola, a zentai Stevan Sremac Általános Iskola, valamint a szabadkai Széchenyi István Általános Iskola tanulóinak dolgozatfüzetei.

Szólásinterferencia és szólásvesztés

PAPP GYÖRGY

0. Amit a 12. Élőnyelvi Konferencia vizsgálati, szemlélődési keretként megszabott, a nyelvcsere, nyelvvesztés komor jövőkép, amely hallgatólagosan és szükségszerűen kisebbségi, „határon túli", számunkra „inneni" közösségek sorsához kötött. Mi ehhez a komor teljességhez komor részjelenséget illesztettünk.

A *szólás* (mindenekelőtt néhány terminológiai gondot kell tisztáznunk) – el kell ismernünk –, a megcélzott nyelvi szintet, jelenségcsoportot vitára ingerlő módon, elnagyoltan jelöli, de hasonlóan járnánk a folklorisztikában járatos *közmondással,* vagy az *állandó szókapcsolattal, frazeológiai egységgel* is, főleg használati, pragmatikai alapállásból kiindulva, a használóval, közlővel, befogadóval azonosulva, aki nehezen értelmezhető módon, de nagy biztonsággal tudja a szóláshelyzetet, szólásszerűséget az alkalmi közléstől elválasztani.

A *szólásinterferencia* és az először talán csak általunk használt *szólásvesztés* mint két folyamati fogalom további gondokat vethet fel. Abban is, hogy mind a használatban, mind pedig a szóláskincsben dinamizmust, változást feltételez, abban is, hogy negatív jelenségként ítéli meg.

Az egyik gondot tehát épp a dinamikus szemlélet hiánya, a *látszatállandóság* jelenti. Nyelvünk vonatkozásában csodás, gazdag gyűjtemények láttak napvilágot Baranyai Decsitől, Erdélyi Jánostól, Ballagi Mórtól mondjuk Margalits Edéig, O. Nagy Gáborig, egymásra épülve, egymás anyagát kompilálva, az irodalmi művekből akár (egyedi előfordulásokat) hapax legomenonokat is merítve. Csakhogy ebben a rengetegben nemigen vannak csapások: nincsenek időmetszetek, területi elhatárolódások, nyelvi

rétegek, műveltségi rétegezettség (O. Nagy Gábor művében – 1966 – is csak régiségekre, tájjellegre, stílusrétegre vannak utalások, mint a „durva", tréfás megjegyzések), legfeljebb egy-egy neves írónk, költőnk vonatkozásában van adatunk szóláshasználati terjedelemről, gyakoriságról. Például Rozgonyiné Molnár Emma foglalkozott Csokonai szóláshasználatával (R. Molnár, 1971. 225–235., 1972. 103–120., 1973. 205–235.).

Nincs tudomásunk összefüggő és reprezentáns kutatásokról a passzív és aktív szólásismeretet illetőleg. Aki próbálta, az tudja, milyen nehéz kellő módszertani megalapozottság nélkül szólásokat spontán előfordulásban gyűjteni, nincsenek egzakt előzményeink a szólásértés, szóhasználat, szóláshelyzet-kiépítés hagyományozódásáról – talán intuíciós irodalmi példák kivételével – az első előfordulás korosztályi kötődéseiről, a látszólag homogén falusi beszélőközösségen belüli markáns különbségekről stb. (A hagyományokat leghívebben őrző falusi környezetben sem mindenki „szólásfa", sokan csak értik, érzékelik a szólás által jelölt helyzetet, de maguk ritkán élnek vele.)

1. Viszont akármilyen előjelű változást, folyamatokat csak ilyen alapozással lehet nyomon követni, legalább a következő kérdések tisztázásával:

1.1. Összességében tapasztalható állandóság felszíne alatt, amely abból adódik, hogy minden használati, állományi állapotban minden műfaj, redakció, funkció jelen van, de nem ugyanazon alakulatoknál, helyzeteknél a végleges rögzítettség és a végtelen változatosság (mint mondjuk az *Eb ura fakó,* vagy *a Hű, irigy, mezítláb, mint a kutya.* Olyanokat például, mint az *Ő sem különb a Máté deákné szőtte hetes vászonnál – Nem különb a Deákné hetes vásznánál – Nem különb a deákné vásznánál [vö.* Bernáth, 1986. 2. 33–47.] alakulatok példáznak) szélsőségein belül diakrón fejlődési változatokat, alakulatsorokat találunk. Hogy melyek ezek a változások, azt először talán Hadrovics László próbálta legalább felvázolni (Hadrovics, 1995. 38–74.) *szövegromlásban, keveredésben, elemkiszűrődésben, szólás-textus-vegyülésben, jelentésváltozásban, tükrözésben* gondolkodva, de idesorolhatnánk az *elhomályosulást,* az *alaktorzulást,* az azonos helyzetekre vonatkozó alakulatok *elerőtlenedését,*

alakcseréjét és sok más jelenséget is. Hadrovics László számos példát említ (1985. 258–60.), például a *Közös lónak turós a háta a turos* helyett, a *Gebét nem illeti hintószekér* az *agg ebet* helyett, illetve a *Bejárta Trónyát Baranyát – a Tolnát* helyett.

1.2. Ezekben a változási vonulatokban, folyamatokban még tagolatlanul együtt vannak az egészségtelennek és egészségesnek mondható változások, ha egyáltalán ilyen különbségeket tehetünk, történeti és leíró vonatkozásban is, differenciálatlanok másrészt a nyelvközösségen belül és a nyelvek, nyelv- és beszélőközösségek közötti, interlingvális körülményű változások, amelyek szerint pedig az általunk kiemelt típusok nem azonos elvűek és nem is kizárólagosak.

1.3. A *szólásinterferencia* ugyanis nem okvetlenül a szólásvesztés oppozíciója, az interferenciánál, ösztönös vagy szándékos kölcsönzésnél jóval általánosabb tünet, mivel a többnyelvűségben élő közösségekre is kiterjedhet. Igaz, az idegen alakú szóláskontaminációnál is nehéz az egynyelvű és többnyelvű közösségeket elhatárolni. Az előzmény–következmény rendszerű összefüggésükön el lehetne tűnődni.

2. A két kiválasztott jelenség elhasonulásának károsodásként való fölfogása egy hallgatólagos hipotézis feltételezésein alapul: hogy sajnálnunk kell az eredeti vagy eredetivé vált szólás- és közmondáskincsünket, mert egészében és elemeiben is pótolhatatlannak tartjuk őket. De így van-e igazán? Az érintkező nyelvek történetében, művelődéstörténetében mozogva első élményünk, hogy a különböző kultúrák ezt az eszköztárat nem egyformán értékelik, és ez történetileg is igaz, a másik pedig az, hogy a magyar művelődés élvonala korán elfordult tőlük, hiszen a maradiság megjelenítésére használták már Kölcsey Ferencék is a Mondolatra adott feleletükben (Felelet a Mondolatra, 1815), s például a mediterrán kultúrákkal, így a délszlávval szemben is mellőzöttebbnek tűnik a mindenkori közéletiségben. A délszláv közéletiségben például jóval nagyobb tisztelet övezi ezt a kódtípust.

A mindenkori megítélésben végletekkel, első pillanatra feloldhatatlan ellentmondásokkal találkozunk. Például a Szemerkényi Ágnes által hivatkozott (Szemerkényi, 1994. 69.), Albig W. (Albig, 1931) kijelentette már 1931-ben: „A proverbiumok lényegében el-

tűntek, és tulajdonképpen nincs is rájuk szükségünk." Milyen messze van ez Erdélyi világkép-elméletétől, aki 1851. évi gyűjteményének előszavában tekinti a szólásokat, közmondásokat népi világképnek (pl. Erdélyi, 1986. 122–157.), vagy az O. Nagy Gábor által képviselt (O. Nagy, 1979. 19–20.) „Nyelvünk virágai" felfogástól is! Az ellentmondások kulcsa nyilván a használati körök, dimenziók különbségében rejlik, és azt sugallja, hogy ha nem is éles, de határozott különbségeket kell közöttük tennünk.

3. Ebben az értelemben ún. *elsődleges, másodlagos* vagy irodalmi, és mert másként nehezen összefoglalható, *harmadlagos* használatról beszélhetünk (vö. Szemerkényi, 1994. 91–173.).

3.1. A keletkezési, hagyományozódási helyzetekkel is azonos *elsődleges* proverbiumhasználat kihat a teljes beszédhelyzetre, közleményre, amelynek szervezésében pótolhatatlan; nem stílusgyakorlat, nem szórakoztató fényűzés, hanem a használója számára pótolhatatlan. Buda Béla kifejezésével élve (Buda, 1988. 131–132.) *analógiás kód,* amely bizonyos mértékben eltér a tudomány fogalmi, *digitális és az irodalomesztétikai* kódjától is, azzal, hogy az adott kultúrában kitüntetett helyzetet más érintkezési, tapasztalati helyzetek elemeivel jeleníti meg, amelyek képiek, szimbolikus sűrítettségűek. Még fel nem tárt rendszerűségük magában foglalja a szabályozott közlési, érintkezési, sőt cselekvési helyzeteket, elemeiket, mind pedig a szabályozó, megjelenítő közlési szimbólumokét, amelyek között kettős irányú kommunikáció zajlik egyedi és makro-összefüggésekben is. Szabályozott helyzet például, ha egyszerre esik az eső és süt a nap, a szabályozó kép, szimbólum pedig, hogy az ördög összetűz a nejével, szólásjele pedig a *Veri az ördög a feleségét.* Ugyanígy szabályozandó, hogy az asztalnál ki, milyen sorrendben szedje az ételt, szabályzó a kasza lendítési iránya, a szólás: *Merről kaszálunk?*

3.1.1. Az elsődleges használaton belül beszélhetünk *közvetlen párbeszéd (Az beszél, akinek a háza ég, – De az hallgat, aki meggyújtotta)* és *felidéző* szóláshelyzetekről *(Meghűlt bennem a vér).* Ezt a szintet ritkán érik idegen hatások, vagy ha igen, akkor is természetessé válik, kommunikációs közegébe épül.

3.2. A *másodlagos, irodalmi szóláshasználat* helyzetkiépítésében, szólástextus-kezelésében megegyezik az elsődlegessel, de

az eredeti kóddal nem mindig azonosul, sőt a megjelenítés, jellemzés során el is idegenítheti magától, nyelvezetétől, vehetjük akár Mikszáth Kálmánt is alapul, a 20. századi írókról nem is beszélve. Megjelenik az új beszédhelyzetekre alkalmazás, szemantikai újítás, csatorna-transzformáció. Mikszáth a szóláshasználat, -ismeret egyik legnagyobb mestere volt irodalmunkban, s ez nála bátor beavatkozást, frazeológiai transzformációt is jelentett, pl. O. Nagytól is idézett helyzetben (O. Nagy, 1979. 151.): *„Mutatóujjának körmét foga közé mélyesztvén, …* ujjait félívben rántotta el onnan kifelé, ami azt jelenti az alsóbb néprétegek nyelvén, hogy *majd ha fagy, hó lesz nagy* – vagyis *kosarat adott neki.” Ily* módon nem is kettő, hanem a parafrázissal együtt három szólást használ egyetlen helyzetben. A 20. századi irodalmi használat egyik szélsőségét Karinthy „kifordításai” jelentik.

3.2.1. Ez a használati mód poétikai célokból melegágya lehet a kódbomlásnak, idegen hatások szándékos tükrözésének. Ide kell sorolnunk a műfordítást is, amelynek során egyszerre kell az idegenszerűség és a szokványosság bravúrját elérni. A szándékolt frazeológiai tükrözésnek rengeteg esetét idézhetnénk, de csak néhányra hivatkozhatunk. Bojtár Endre leleményét Miodrag Pavić A tüsszögő ikon című művének (*Pavić, 1993)* fordításában *Egyszerű, mint a Sveta Gora-i paszuly,* az *Egyszerű, mint a pofon* magyar forma helyett. Fehér Ferenc pedig szó szerint próbálta lefordítani Vuk Karadžić szólásait a képszerűség érdekében, pl. így született a *Gyümölcsoltó – mesemondó* a blagovest Gyümölcsoltó Boldogasszony – pripovest – mesemondás elsődleges jelentésének alapján A *tavasz ravasz* helyett. Az irodalmi szándékolt tükrözések azonban, akármilyen merészek is, de az alkalomszerűség, egyszeriség szintjén maradnak.

3.3. A *harmadlagos használat* mindkét előzőre építhet, de a szóláshasználati helyzettől, szövegkörnyezettől teljesen elszakadhat, noha ismeretére, asszociációra épít utalással, rájátszással, behelyettesítéssel. A publicisztika, a közéleti megnyilatkozás a fő területe, illetve stúdióhelyzetek. Műfajonként igen eltérő dolgokat tapasztalhatunk, például a hatásra építő sportnyelvben. A hatni akarással arányosan ad teret az interferenciának, különösen a reklámnyelv szélsőségeiben. Sűrítő szerepéből eredően

ennek igen romboló következményei lehetnek. A Délvidéken a magyarok is utalnak a *szarajevói módra történő borotválásra,* vagyis amikor szárazon húzzák le a szakállt. Ez máshol ismeretlen.

4. A nyelvi kölcsönhatás, interferencia pszicholingvisztikai és kontrasztív nyelvészeti megközelítést igényel, okai a szimmetrikus nyelvi részrendszernek egyszerre érvényesülő hasonlóságaiban és különbözőségeiben rejlenek. A frazeológiai szint kontrasztív szabályait jómagunk a következő rendszerben próbáltuk megfogalmazni (Papp, 1989):

a) Minden jelentésszint azonos – a felszíni szerkezet különböző

Fehér holló – Bela vrana

b) A jelentésszerkezet azonos – a helyzeti elemek különbözők

Nézd meg az anyját, vedd el a lányát – Gledaj majku, uzmi ćerku (Nézd az anyát, vedd el a lányt)

c) A funkció, képszerkezet hasonló – a jelentésszerkezet eltérő

Bámul, mint borjú az új kapura – Gleda kao tele na šarena vrata (Néz, mint a borjú a tarka kapura)

d) A funkció hasonló – a képi háttér eltérő

Nem éri meg a tavaszt – Neće dočekati Đurđevdan (Nem éri meg a Szent György napját)

e) A funkció hasonló – a képi háttér teljesen eltérő

Megy, mint a kis angyal – Ide kao bela lala (Megy, mint a fehér tulipán)

f) A képszerkezet és a háttér hasonló – a funkció eltérő

Azt a fűzfán fütyülőjét neki – Na vrbi sviralo (képtelenség)

g) Azonos funkció – azonos bázisú, de eltérő jelentésszerkezet

Ugat a kutya, meghalt valaki – Za gosom (A gazdád után) A gazdád után! felszólítást a szerbek szintén a kutyának mondják, ha ok nélkül vonít, tehát, hogy menjen ő is az elhunyt gazdája után.

h) A jelentésfunkció hasonló – a tanulság eltérő

Ha kidobják az ajtón, bemászik az ablakon – Ako te izbace na vratima, ulazi kroz prozor. (Ha kidobnak az ajtón, menj be az ablakon!)

i) Az A nyelvben van frazeológiai jelentés – a B nyelvben nincsen

Bolondos lesz a feleséged ura – Tera mak na konac – Trista, bez popa ništa – Parazsat teszek a nyelvedre. A bolondos lesz a feleséged ura, urad felesége, illetve a Parazsat teszek a nyelved-

re (káromkodó gyermeknek mondják) sajátos magyar fejlemények, a másik kettő csak a szerb nyelvben ismert. A *tera mak na konac* szó szerint azt jelenti, hogy mákot fűz cérnára, zsinórra, frazeológiai jelentése viszont az, hogy a végletekig elmegy valamiben. A másik szó szerint azt jelenti: háromszáz, de pap nélkül semmi –, vagyis az az igazi lakodalom, amelyiken a falu papja is ott van.

Mindez természetesen csak néhány alaphelyzet, amelyeket a konkrét előfordulások, összefüggések sokféleképpen variálnak. A szabályrendszer egyébként is csak az objektív nyelvi különbségeket öleli fel, de nem is érinti a lehetséges megfeleltetési stratégiákat, a fonákjáról nézve – vétségeket: alaki, tartalmi tükrözés, helyzeti elemek szövegkörnyezetbe építése stb. Csuka Zoltán például Stevan Sremac Papháborújában kontextuális elemeket helyez a nem létező szólás elé, majd alkalmi parafrázist alakít ki: Igaz az a mondás: *Úgy szokott az lenni, hogy pap nélkül nincs semmi.*

5. Az interferenciával az élőnyelvi konferenciákon is sokszor találkoztunk, de sokféleképpen is, nem azonos fogalmi rendszerben, terminológiával. Lehet, hogy ez meg is érdemelne egy külön tanácskozást vagy szekciót.

Mindez a nyelvi kölcsönhatások belső fogalmi differenciálásáról is elmondható, amelyben egyszerre kellene érvényesülnie a károsodott kategóriák, az elvégzett vagy el nem végzett kódváltó művelet és az elhasonulás mértéke szempontjainak. Ebben a rendszerben feltűnik a *szerkezeti* vagy *frazeológiai tükrözés* elnevezés, például Lanstyák Istvánnál is (Lanstyák, 2000. 198–199), akinél a tükörszólások, szerkezeti tükrözés alcímek alatt is szerepelnek az általunk vizsgált jelenségek, noha igen óvatosan bánik megítélésükkel, és tényleg nem könnyű a környezeti vagy idegen nyelv, illetve a belső indítékú *szódásvegyülés, kontamináció* eseteit elkülönítenünk, nemkülönben a tükrözés szándékosságát és ösztönszerűségét.

A frazeológiai tükrözést délszláv–magyar vonatkozásban is egyrészt a nyelvművelés, másrészt a fordításkritika vizsgálja. Az előző területen még mindig Kossa János tett legtöbbet (Kossa, 1962, 1965, 1968), szinte kizárólag a sajtó és elektronikus tájé-

koztatás nyelvezetére szorítkozva, a vétségeket, elhasonulásokat inkább egy nyelven belüli, mint nyelvváltó folyamat részeiként kezelve. A fordításkritika mostanában jutott el rendszerszerű vizsgálatukig (Papp, 2001. 161–167.).

A kutatások jelenlegi állásánál tehát a kiforrott, letisztult rendszerrel adósak maradunk, csak a kétnyelvi kontaktus hasonulási, érintkezési jelenségeinek elkülönítésére, bevezetésére vállalkozhatunk, nevezetesen a következőkére:

5.1. Szándékos vagy ösztönös teljes alaki tükrözés: Nem vagy te *drvo bez korena* (fa tövek nélkül). Helyes magyarsággal: *Nem vagy te gyökértelen. Čist račun, duga ljubav*. Néha a szerb véleményére utalás is megjelenik: Hogy is mondja a bánáti szerb: *Mađar je loš* gospodar, ali *dobar sluga.* A fordítása: A magyar rossz gazda, de jó szolga – vagyis nemzetcsúfoló. Csak szerbül idézik föl a magyarok is.

5.2. Szándékos vagy véletlen vegyesalakúság: *Fele voda, fele víz* (A voda is vizet jelent. Mint a tanácskozáson kiderült, a románban is ismert szólásalkotási modell.) *Vezam a kecskét kod ajtófélfa. Šta je to – szakajtó.* Irodalmi jellemzésben is: *Kicsit bides, ale jó.* Például Füst Milán már hivatkozott kisregényében (Füst, 1971).

5.3. Szándékolt népetimológiás értelmezés: A *szerb lány a drága; Szedi, még más le ne szedi.* Párbeszédben hangzik el az első, ha valaki drágának tart valamit. A draga szerbül a kedves nőnemű formája. A sedi szerbül azt jelenti: ülj le, hangzásában azonos a szedi magyar tárgyas ragozású igével.

5.4. Szándékában, tudatosításában édestestvére a másik nyelvi közösség részéről a szándékos félreértés: A Száva központban olyan a helyzet, hogy *két dudás van egy csárdában.* Ugyanis a művelődési központ áldatlan helyzetéről írva egy magyar újságíró használta a *két dudás egy csárdában* szólást, amire egy magyarul is tudó szerb olvasó reagált, mondván, hogy nem kocsma a belgrádi intézmény, vagyis szó szerint értelmezte.

5.5. A teljes szerkezeti másolás: *Aki az ördöggel tököt ültet, a fejéhez verik; A hasamat a számban éreztem; Pislog, mint a szarka a déli szélre; Jössz te, mint a fehér tulipán.* Az első szóláshelyzet magyar megfelelője: *Ha korpa közé keveredik, megeszik a*

disznók; a másik az igen előrehaladott állapotos nőre vonatkozik, amire legfeljebb azt mondjuk, hogy *görögdinnyét visel a hasában.* Nálunk viszont csak a *béka pislog a miskolci kocsonyában.*

5.6. A szólásszerűség eltűnése miatti félreértés: A *munkások fehér kenyérre kerültek.* Ez a szerbben, frazeológiai jelentésben arra vonatkozik, aki munkanélküli vagy a siralomházban van. A magyarban csak elsődleges jelentése van. *Nem lát a szemétől – Slep kod zdravih očiju*. *Török fül. Derül és borul.*

5.7. Leiterjakab-szerű eredmény. A *parancsnok a kiskatonát családi örömökben részesíti.*

5.8. Idegen szóláshelyzethez igazodás: *Szeszélyes március.* A szerbben ez azt jelenti, hogy szabadságra küldi a katonát, viszont a magyar kiskatona inkább maga vállalkozik az ilyen családi örömök megteremtésére.

5.9. Elem- és motívumkontamináció. *Borsódzik a bőröm, Nem vehetjük őket egy kasba, Más fazekába néz, Feje tetején jön ki.*

5.10. Idegen motívum átültetése: *Tiszta, mint a könny. (A menyecske…, mint az arany.)*

5.11. Grammatikai szerkezet másolása, nyelvtani nem: *A történelem az élet tanítónője, élő nem élő jegyű: A lány a döntésével rossz vért szült,* vonzatszám: *Bardot kielégített, vonzattípus: el vagyok vele ragadtatva, azon dolgozik, megy a piros a feketéhez.*

5.12. Ragozási gondok: *Nézd meg az anyját, vedd el a lányát.*

Mindennek a végén a szóláscsere dereng fel, a magyar kitüntetett helyzetek, szólásszerűség fel nem ismerésében.

6. Amiképpen az interferenciának a szóláscsere a körvonalazódó végső állomása, akképpen az egy nyelven belüli gondoknak a szólásvesztés az utolsó stációja. Ezt a folyamatot – a szóláshelyzet felismerésének, kiépítésének, a szólásszerűség azonosításának, a funkcióértelmezésének a gyengülését – nagyon nehéz nyomon követni, főleg nagyobb csoportok, közösségek vonatkozásában, a következő okokból:

6.1. Nincs kidolgozott, a szólások által szabályozott közlési helyzetekre vonatkozó rendszerünk, és a szabályzó szimbolikus helyzetekre sem, noha pl. O. Nagy Gábor gyűjteményében (O. Nagy, 1966, 739–861.) is tekintélyes terjedelmű, részben használathelyzeti mutató van. Ez a múlt korokra nézve inkább igaz, és

nem tudjuk, mi tűnt el már, mi van eltűnőben. Szerb megfelelője a Baba Marta, vagyis március bába, banya. A délszláv területeken előbb tavaszodik, ezért szeszélyes a március, és nem az április.

6.2. A szóláshelyzet- és jelentésfelismerési vizsgálatok igen gyérnek mondhatók, és inkább a folklorisztikára jellemzőek, például Szemerkényi Ágnes végzett használatkutatást (Szemerkényi, 1980. 235–268.).

6.3. Ezek híján eseti megfigyelésekre hagyatkozhatunk, olyan jelenségeket érzékelhetünk, mint a képzavar: *Söpröget az úthenger* (nem hengerel); a funkciózavarra: *Kerek perec,* vitatkozni kezdett (holott ilyen bevezetés után csak határozott véleménynyilvánítás következhet); a túlkódolásra: Pista bácsi éjjel-nappal *kinn volt az első tűzvonalban* (holott vagy az első vonalban, vagy a tűzvonalharc lehetett); a helyzeti felismerés zavaraira, például amikor egyik délvidéki költőnk az *elefántpuszit kapott* kapcsolatot a sportéletre vonatkozó szólásként használta (amikor a labdarúgók könyökkel egymást oldalba bökik), a könyv illusztrálója pedig a szó elsődleges értelmében ábrázolta.

6.4. A szólásvesztést igazán csak az elsődleges használatban érzékelhetjük, ott is főleg az avatott szóláshasználóknál, akik a szövegkörnyezeti, helyzeti elemeket kiépítik. Lássunk erre egyetlen esetet:

Zabosné Geleta Piroska „paraszti életrajzában", visszaemlékezésében a hajdani lóval történő búzanyomtatást idézte fel: „Borulás közeledett. Aggódva néztük, mi lesz, ha megázik a búza. Szülém arra nézett, majd azt mondta: nem lesz eső, mert búzát nyomtatunk." (Zabosné, 1983. 80.) Nos, erre a helyzetre, a nyomtatásnál megázott búzára É. Kiss Sándor (É. Kiss, 1971. 203.) két szólást is idéz: *Medvét fog, Medvét ne fogjunk!,* illetve *Kijjebb, beljebb, mert jön a felleg.*

A tágabb szóláshelyzet tehát Zabosnénál is megképződött, de a frazéma már nem jelent meg, valószínűleg a valósághátter átalakulása miatt. Sajnos, ezekről a folyamatokról keveset tudunk, a végeredményüket is nehezen érzékeljük.

SZAKIRODALOM

Albig, William: Proverbs and Social Control. Sociology and Social Research 15. 535–537.
Bernáth Béla 1986. A szerelem titkos nyelvén. Gondolat Kiadó, Budapest
Buda Béla 1988. A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. TK, Budapest
Erdélyi János: Magyar közmondások könyve. Pest, 1851. Uő: Közmondásokrul 1986. Erdélyi János válogatott művei. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 122–157.
Hadrovics László 1995. Magyar frazeológia. Akadémiai Kiadó, Budapest
É. Kiss Sándor 1971. Medvét fog, Nyr. 20. 3.
Kossa János 1962. Így írunk mi 1. Forum, Újvidék, Uő 1965. Így írunk mi 2. Forum, Újvidék. Uő 1968. Magyarul magyarán. Forum, Újvidék
Kölcsey–Szemere 1815. Felelet.
Lanstyák István 2000. A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris, Budapest–Pozsony
R. Molnár Emma 1971. Közmondások Csokonai műveiben. SzTFK. Uő 1972. Szólásszótár Csokonai ölői nyelvéből. Uo. Uő 1973. A műfaj és a téma szerepe Csokonai szólás- és közmondáshasználatában. Uo.
O. Nagy Gábor 1966. Magyar szólások és közmondások. Gondolat, Budapest
O. Nagy Gábor 1979. Mi fán terem? Gondolat Kiadó, 3. kiadás, Budapest
Papp György 1989. A proverbiumok tipológiai kontrasztív nyelvészeti vizsgálata. Hungarológiai Közlemények 78–79. Újvidék
Papp György 2001. Milyen kritika a fordításkritika? Logos, Tóthfalu
Szemerkényi Ágnes 1994: „Közmondás nem hazug szólás”. Akadémiai Kiadó, Budapest
Szemerkényi Ágnes 1980: A közmondások használata. Nógrádsipek, Akadémiai Kiadó, Budapest
Zabosné Geleta Piroska 1983. Így zajlott az életem. Forum, Újvidék

MÁSODLAGOS, ÖSSZEGEZŐ ADATBÁZISOK KIÉPÍTÉSE

A történeti korpusz délvidéki vonatkozásainak számbavétele

A délvidéki regionális tájszótár munkálatairól

RAJSLI ILONA

A délvidéki történeti nyelvi anyag feltárásának egy eleddig elhanyagolt szegmentuma a tájszógyűjtés, szélesebb kontextusban: egy délvidéki regionális tájszótár elkészítése.

Az elmúlt időszak körülményei nem kedveztek a nagyobb lélegzetű nyelvi, nyelvjárási vizsgálatoknak, de a nyelvhasználat kérdései iránti viszonyulás lényegében mára sem vált elfogadhatóbb légkörűvé.

A 10. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Napok keretében Újvidéken, 2003. december 2-án beszámoltam egy tervezett tájszótár elkészítésének alapvető elvi, módszertani problémáiról. Természetszerűen számos olyan kérdést, amely a későbbi gyakorlati munka során került elő, eleve nem lehetett tisztázni.

A tájszótár elvi kérdéskörében azonban számos olyan dilemma merült föl, amelyre máris kínálkozik valamilyen elfogadható megoldás. Lássuk sorjában az akkor felvetett alapkérdéseket!

1. Tájszó-tár avagy táj-szótár legyen a tervezett mű?

Mint ahogyan már az előkészületi munkák, valamint a szakirodalmi tájékozódás és kitekintés során meggyőződhettünk, **kizárólag tájszó-tárra van szükség** – ugyanakkor lehetőség is –, tehát olyan szótártípusra, amely csak a nyelvjárási lexikális többletet – a tájszavakat tartalmazza.

Itt azonban nyomban ki kell térni egy elméleti jellegű kérdésre, amelyet az elvi, módszerbeli előkészületek során elhanyagoltunk, későbbi munkafázisra terveztünk, viszont a tényleges gyűjtés miatt foglalkozni kell vele: *mit is vegyünk tájszónak, mely típusát szótárazzuk.*

Már a kezdeti gyűjtés bebizonyította, hogy a délvidéki regionális tájszótár esetében igen rugalmasan kell kezelni az alaki tájszavak bekerülésének a kérdését. Eddig úgy hittük, hogy ezzel főként (és legfeljebb) a teljes lexikai közlés hiányát pótoljuk, illetve a regionális köznyelv képét tesszük megfoghatóbbá, szemléltetőbbé; ezzel szemben már a munka kezdetén kiderült, hogy egyes szavak táji változatai felismerhetetlenek a köznyelvi viszonylatban. Pl. a temerini tájszógyűjtemények zömében előkerül a *csalán csanya* változata, vagy az *autó ótó* ejtésváltozata.

A tájszó-definiálás egyik összetevő eljárása a viszonyítás, mégpedig a mindenkori aktuális köznyelvi lexikai anyaggal való összevetés elvégzése. A Magyar értelmező kéziszótár **nép** (országszerte ismert népi, népnyelvi; népies „stílusban") és **táj** (tájszó; táji, csak egy-két nyelvjárásban élő) jelzései irányadók lehetnek, jóllehet a népi jelzés sok esetben túl általános, ezért a magyar nyelvterület jelentős részén megtalálható „népi" kifejezéseket nyilvánvalóan nem szükséges felvenni a szótárba.

2. A gyűjtőterület kérdése

A felmerült kérdéskörök közül már a gyűjtés kezdetekor alaposan végig kellett gondolni a **gyűjtőterület kérdését,** tehát azt, hogy mekkora területet ölelhet fel a leendő szótár.

Ismerve a vajdasági magyar nyelvjárások eredetét, a különböző területek eltérő forrású és történetű betelepítését/betelepedését, logikusnak és gyakorlati szempontból is kivitelezhetőbbnek mutatkozott a délvidéki tájszótárt több részből összeállítani. Ezt úgy is el lehet képzelni, hogy több fázisból álló gyűjtést és szótárazást végzünk, és ezt később összegezzük, vagy kisebb régiókban külön/külön tájszótárt készítünk.

A jelen körülmények főként egy bácskai szintű tájszótár elkészítését teszik lehetővé, hiszen innen tudunk egy valamelyest kompakt anyagot összegyűjteni.

Továbbra is nyitott kérdés, hogy ebbe a képbe hogyan illeszthető be például a kupuszinai nyelvi/nyelvjárási sziget tájszóanyaga, amely leletmentés gyanánt egy korábbi nyelvállapotot tükröz.

Legegységesebb képet a Tisza mentéről kapunk, noha az alakváltozatok itt is bőven jelentkeznek.

A szakmai vélemények áttekintése után kialakult egy egységes álláspont, miszerint a gyűjtés menetébe egy olyan munkafázist is be kell iktatni, amelyben egy kutatópont, tehát egy helység tájszóanyaga viszonylag teljességében kidolgozásra kerülne. Erre a jelen helyzetben a Tisza menti Becse helység lesz az ideális közlési pont – egyrészt azért, mert anyanyelvjárási gyűjtőterületként szerepel, másrészt pedig erről a területről tudtunk eddig legtöbb anyagot összegyűjteni, részben az egyetemi nyelvjárástani szemináriumi és diplomadolgozatok, valamint más jellegű gyűjtések, például a monográfiamunkálatok során végzett szóanyaggyűjtések kamatoztatásával. Így tehát a globális gyűjtéssel párhuzamosan elkészül egy „tájszó-mintafüzet", ami természetesen nem számít sem véglegesnek, sem pedig teljesnek; legfontosabb célunk vele a hasonló kvantitású gyűjtőpontok tájszóanyagával való összevetés lehetővé tétele és megkönnyítése.

Az így összeállított „mintafüzet" több szempontból is hasznosnak látszik:

- a mintaként elkészítendő tájszólajstrom lexikai-szemantikai értelemben összehasonlító anyagként szerepel más kutatópontok anyagával szemben;
- csak így lehet összegyűjteni a tájszavak lehetséges alakváltozatait;
- könnyű kezelhetősége folytán a terepi munkában alapul szolgálhat a további gyűjtéskor.

Mivel ez a szógyűjtemény főleg az összevetést és a további bővítést szolgálja, a mintafüzet szerkezete értelemszerűen egyszerű kell hogy legyen, tehát nem vihetünk át a cédulákról minden információt, csak a továbbvivő munka érdekében fontos adatokat, mint a címszó, az ejtésváltozat, a szófaji besorolás és a jelentés megadása. Az egyéb részletek teljességükben megtalálhatók még egyszer a cédulákon, tehát visszakereshetők.

3. Hogyan és honnan meríteni a tájszóanyagot?

A korpuszkutatások első munkafázisában már felmértük a rendelkezésünkre álló, már publikált nyelvjárási szövegközlések funkcionális és műfaji típusait, és mintegy tizennégyféle közlésfajtát különböztettünk meg, amelyeknek az áttekintése és kicédu-

lázása is hozzájárulhat a tájszóanyag gyarapításához. A forrásanyag gerincét természetesen a Penavin-hagyatékban levő – eddig még rendezetlen, s ennélfogva teljességgel át sem tekinthető – tájszóanyag képezi. Penavin Olga saját gyűjtése mellett hatalmas mennyiségű tájszó rejlik a sok-sok nemzedéknyi egyetemi szemináriumi és diplomadolgozatok, valamint a különböző felhívásokra és pályázatokra készített művek oldalain. Ez utóbbi gyűjtői tevékenység természetszerűen másféle megközelítést és feldolgozási módszert igényel, amiről a kezdeti tapasztalatok birtokában már valamilyen képet alkothatunk.

A Tanszék tulajdonában levő hangszalagállományból (a mintegy 110 orsós magnetofonszalagból) 40-en található bácskai, 36-on pedig bánáti hanganyag. Mivel ezek feldolgozásakor sajnálatos módon szinte teljes egészében nélkülöznünk kell a felvételek készítőinek a segítségét, a folyamatos szövegek kontextusából való tájszavak kihámozása sok esetben nem a legmegfelelőbb eljárás. Szerencsére jó részüket valamely publikáció formájában feldolgozták, és az anyagot közölték maguk a gyűjtők.

Folyamatban van a Penavin-hagyaték tájszóanyagának kicédulázása. Temerin helységből eddig 10 szakdolgozat anyagát dolgoztam fel, közöttük néhány 1980/1981-es datálásút kivéve, főként 1990/1991-ből való gyűjtések találhatók. Annak ellenére, hogy a szakdolgozatok tartalmaznak külön tájszójegyzéket, a szövegleírások egészét át kellett tekinteni, mert sok esetben nem lajstromozták külön. Másrészt így a tájszavak kontextusbeli előfordulása megerősíti a jelentést, a szó nyelvtani szerelése is előkerül, valamint számos esetben jó példamondat is bekerülhet a szócikkbe.

A legkülönbözőbb témájú szöveggyűjtések – pl. népi foglalkozások (kenderfeldolgozás, kosárfonás, cséplés, aratás stb.), élettörténetek, babonák, szokások, ünnepek stb. – egyéb fontos szempontú feldolgozásra is motiválnak.

A munka során néhány módszerbeli nehézséget kellett áthidalni. Ilyen volt a többi között a gyűjtők eltérő lejegyzési módja, a szavak értelmezésének eltérő megvalósulása: pl. a *bëllér* ejtése Temerinben, *böllér* ejtés északabbra, a *bosztány* jelentése Temerin vidékén ’dinnyeföld’, Becsén és északabbra ’mindenféle

kerti vetemény kertje'. Ezekben az esetekben a gyakori előfordulás eloszlatja a kételyeket. Számos feljegyzett szóalakot azonban ellenőrzéssel, pótgyűjtéssel szükséges tisztázni; pl.: a *cafantos* 'lucskos' egy esetben fordul elő Temerinben, csak utánajárással állapítható meg, hogy valóban használatos, tehát valós szóalakról van szó, vagy az adatközlő egyedi alkotásáról. Egészen más a probléma például a *csahos* és a *csajhos* szó esetében: hasonló hangalakjuk következtében összemosódik a jelentésük, és területileg sem lehet körülhatárolni előfordulásukat.

A szerb eredetű szavak átvételekor is előfordulnak hangzásbeli változatok; Moholról származó adat a *cakula* 'bakancs', ugyanez Becsén *cokula*, ahogyan a szerbben is. Kutatást igényelnek a ma már kevéssé használatos ruhaanyagnevek (pl. *cicc*), ruhadarabok nevei (pl. *grombikabát*), egyes foglalkozások munkafolyamatainak az elnevezései; pl. a kubikosmunka egy munkafolyamatát jelző *csörzőzik* szava.

A népi játékok nevei (pl. *csülközik, pilickézik*) rövid értelmezéses leírása úgyszintén utánajárást igényel, mert az idős adatközlők eltérő módon magyarázzák a mára már jórészt elhanyagolt és elfeledett játékfajtákat.

Itt merül fel az a kérdés is, hogy a népi foglalkozások, mesterségek szakszókincse milyen mértékben és mekkora értelmező apparátussal kerülhetnek be a szótárba. A készülő tájszótár egy régió nyelvhasználóinak a zömét felöleli, tehát a specifikus szakszókincs nem tartozhat egy ilyen munka kereteibe. Másrészt a tájszógyűjtés során olyan nagy mennyiségű kifejezés, terminus kerül elő a lehallgatott szalagokról, hogy ezeket – bár külön tematikai besorolású szójegyzékekbe rendezve – megfelelő pótgyűjtésekkel kiegészítve közölni lehetne.

4. Történeti szempontok

Az utóbbi témához már szorosan kapcsolódik a tájszótár anyagának történeti szempontja, az tehát, hogy a szótári anyagnál milyen történeti távolságig lehet elmenni. Így pl. csak az említett két általánosan ismert gyermekjáték esetében (csülközés, *pilickézés*) nehéz lenne megállapítani, hogy mennyiben él még ez a játékfajta a mai gyerekek világában – elszigeteltebb tanyavi-

lág, hagyományőrzőbb térség esetében –; de a szavak a mai idősebb lakosság jó részénél még igen elevenen felidézik a játék cselekvéselemeit, ezért a szinkrónia-diakrónia szempontjából egyaránt fel kell venni.

Noha a térség néprajzi, művelődéstörténeti feldolgozottsága igen jónak mondható, az így bekerülő – inkább történetinek nevezhető – adatok csak gazdagíthatják a régióról alkotott képet.

E szempont érvényesítése nyilvánvalóan nehezíti a szavak szociolingvisztikai szempontú értékelését, minősítését. Ezt egy jól átgondolt, árnyalt lexikográfiai minősítő rendszer kidolgozásával lehet elérni.

5. A cédulák információhordozó jellegéről

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a cédulák azok, amelyek a legteljesebb képet adják az egyes tájszavakról. Ide jegyzünk föl minden olyan adatot, amely a szó szinkron, illetve diakrón minősítése értelmében fontos lehet. Ide kerül minden jelentésbeli magyarázat, vonatkozó frazeológiai, néprajzi adalék egyaránt. Egyes állandósult szerkezetek, helyi szólások esetében az adatközlő rövid kommentárja is helyet kap a cédulán. A népi foglalkozások, elavulóban, kihalófélben levő mesterségek szakszavainak magyarázata, az esetleges illusztrációk, rajzok úgyszintén fontos elemei a céduláknak.

A cédulák információinak eloszlása egy belsőleg kialakított rendet követ, vizuálisan is áttekinthető és következetes kell hogy legyen. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a megfelelő helyzeti ismétlődés a fontos, hanem a betűnagyság, betűtípus következetes használata, valamint a rövidítésrendszer kialakítása.

Abból a célból, hogy a Penavin-hagyaték kéziratos részében bármikor visszakereshető legyen egy-egy adat, külön nyilvántartást szükséges készíteni arról, hogy mely kutatópontokról egyénenként mely gyűjtők anyagát dolgozzuk fel. (A kutatópontok adatközlőinek egyéni adatait sajnos már nincs módunkban jelölni a cédulákon, de a gyűjtő révén hozzájuk is el lehet jutni.) Éppen ezért a hagyaték kéziratos anyagát részletesen leírjuk egy külön nyilvántartásban: itt helység szerint sorszámozva bejegyezzük az egyes gyűjtők nevét, a gyűjtés idejét, a feldolgozásra

kerülő főleg szemináriumi dolgozat rövid értékelő leírását, a leírt szövegek minőségét, felhasználhatóságát, tematikai jellegét. Kiemeljük a kuriózumnak számító eseményeket, leírásokat, hagyományleírásokat, szokásokat és babonákat.

Ezeket a kéziratos gyűjtéseket oldalszámozzuk, majd rövidítéssel ellátva a cédulákon is jelöljük. A visszakeresésre azért van szükségünk, hogy a kontrollgyűjtéskor adódó ellenőrzés könnyebben elvégezhető legyen.

A cédulákon jól érzékelhetően – esetleg többféle színnel jelölve – láthatóvá kell tenni a további keresést, utánajárást igénylő, valamint a kérdéses, illetve értelmezésbeli eltéréseket tartalmazó szöveghelyeket, adatokat. Pl. a *böngészik* szó esetében kutatópontonként eltérnek a szójelentés bizonyos aspektusai; a gyűjtőterület jó részén a szó jelentése: 'terménybetakarítás után összeszedi a földön maradt terményt' – ehhez a jelentéshez Moholon hozzátesznek még egy momentumot: más földjén. Az ilyen esetben a definitív értelmezést az egész gyűjtőterület lefedése után lehet elképzelni.

Esetenként igen jelentős különbség van az egyes adatközlők értelmezése között: pl. a *lipántos* melléknevet Temerin környékén a következőképpen írják körül: 'ésszerűtlen dolgokat tevő (ember)'; Becsén: 'beteges, gyengélkedő, gyenge'. Az ilyen jelentős különbséget mutató tájszavak esetében minden esetben további gyűjtés követ.

6. A szócikkek felépítéséről

A cédulák anyaga már a mintafüzet elkészítésekor szócikkekbe formázódik. A szócikknek tartalmaznia kell mindazt az információt, ami a tájszó alakjával, ejtésével és jelentésével kapcsolatban fontos adat. A címszó félkövér betűtípussal szedett köznyelvi, illetve „köznyelvi formájú" szóalak; a valódi tájszavak esetében ugyanis egy nem létező, kikövetkeztetett alakot tudunk címszóként feltüntetni. Ezt a formát úgy kapjuk meg, hogy az adott tájszó hangtani-nyelvjárási jellemzőit tekintetbe véve egy köznyelvi „emlékképű" kiejtési variációt határozunk meg. Ezekre a címszókra egyes szerzők a „köznyelviesítés" kifejezést használják, ami azért sem igaz, mert ettől a művelettől nem lesz a táj-

szó köznyelvi érvényű. Különösen nehéz feladat „köznyelviesíteni" egyes hangutánzó eredetű, illetve hangulati gyökerű tájszavakat; pl. *süttülülü* 'ügyefogyott', *dadajgós* 'ua.', *kuntyog* 'dohog, motyog' stb.

A címszó után dőlt betűvel a nyelvjárási ejtésváltozat következik (amennyiben az eltérő), illetve több változat esetén ezek felsorolása. Amikor az ejtésváltozatok jelentős mértékben eltérnek egymástól, ajánlatos ezeket külön szócikkben – utaló szócikkben – közölni (pl. a *gűgyű~gyűgyű* 'házasságközvetítő személy (főként asszony' vagy a már említett *csalán~csanya~csanál* szósor).

A nyelvtani szerelés a tervek szerint igen visszafogott lesz, de szükség szerint megmutathatja a névszó tárgyragos alakját, a többes számú, valamint a birtokjeles formáját; az igék esetében pedig az egyes számú múlt idejű, valamint a felszólító módú alakot. Az igéknél fontos még a tranzitív/intranzitív jelleg következetes jelölése.

A tájszavak szociális érvényének meghatározása csak egy későbbi munkafázisban véglegesíthető. Természetesen munka közben jelölni kell a már kialakult és végleges minősítéseket.

Értelmezést csak ritka esetben nem csatolunk (pl. a fontosabb alaki tájszavak esetében). Példamondatok főként a tájkötöttségű specifikus szórétegnél következnek, mivel forrásaink a fent említett okok miatt igen heterogénnek mondhatók.

Regionális tájszótár lévén a szócikknek fontos összetevője a forrás jelölése. A helység megjelölése egyelőre csak a cédulákon szerepel, amit véglegesítéskor majd valamilyen módon összegezni kell.

A szótárban való könnyű tájékozódás alapja az előre és visszafelé történő utalás kidolgozása, valamint a szinonimáknak és az azonos szómezőbe tartozó szavaknak a megfelelő szótárazása. Ezekre a szempontokra már a cédulázáskor oda kell figyelni.

7. Mutatvány a szócikkek közül:

tyurak ~ot, ~ok, ~ja fn. 'prémes (főleg női) felsőkabát' Becse

móvás ~t, ~ok, ~sa fn. 'aki ingyen dolgozik másoknál' Mohol **vö. móva**

belegel *bëlegel* i. ’a kikelt búzában a hiány körül a gaz elnyomja a búzát’ Becse

árpacsiga fn. ’dughagyma’ Mohol **vö. árpadzsuk**

elzabrál ~t, ~ja i. ’elvesz, elragad valakitől valamit’ Becse

ganca fn. ’kukoricalisztből főzött pépes étel’ „mindën rëggê gancát fősztünk” Becse

genya ***gënya*** mn. ’rozoga’ Becse **vö. girnya, gërnya**

Összegezés helyett

Mind a gyűjtésben, mind pedig a feldolgozásban még számos megoldásra váró kérdés, probléma merült fel. A munka során folyamatosan kerülnek elő olyan specifikus kérdések, amelyekre az analóg regionális tájszótárak sem tudnak minden esetben valamilyen megoldást ajánlani: ezekben az esetekben a felgyűjtött adatok ismeretében ki kell alakítani a lehető legmegfelelőbb közlési módot. Az utalás- és a rövidítésrendszert is csak a gyűjtés előrehaladtával lehet végleges formába önteni.

Most a soron levő közvetlen feladatnak a mintafüzet elkészítése számít, ami alapjául szolgálhat a további gyűjtésnek, ugyanakkor a hiányszavakat és a többleteket is ki tudjuk segítségével mutatni.

A határon kívüli idegen szavak, lexikális elemek adattára

Érdekes módon született meg ez az adattár. Eredetileg egy megjelenés alatt álló idegen szavak szótárhoz szolgált, szolgál „nyersanyagul", szelekciós keretül. Azzal már a gyűjtés megkezdésekor tisztában voltunk, hogy a felvidéki, erdélyi, őrvidéki, muravidéki, horvátországi, kárpátaljai és vajdasági gyűjteménynek csak töredéke kerülhet be a magyarországi kiadványba.

Ezért született meg az ötlet, majd a terv, hogy az összegyűjtött anyagot önmagában is hasznos lesz megjelentetnünk. Egy ilyen adattár ugyanis rengeteg hasznosítható adatot tartalmaz a kisebbségi magyar nyelvhasználatról, annak dinamikus változékonyságáról, és későbbi viszonylatokban a nyelvi érintkezések időszerű állapoti lenyomatává válik. Ebben a minőségében forrása lehet mind a leíró, mind pedig a történeti vizsgálatoknak. Ilyen célkitűzésekből eredően a közlésre kerülő szavak, kifejezések nem mindig idomulnak a magyarrá hasonítás, szövegbe építés szabályaihoz, vagyis nem mindig **idegen szavakat** tartalmaz a szó hagyományos értelmében, hanem **kölcsönszavakat,** a hivatalos és közéleti használatból eredő **állami kölcsönszavakat** is, amelyek nem mentesek az interferencia hatásaitól.

A feldolgozott szavak érvénye, elterjedtsége is igen egyenetlen. Az egészen kis csoportoktól, településektől az egész régió használatáig terjednek. Vajdasági szempontból ezért újabb jelöléseket kellett volna alkalmaznunk pl. a korosztályra, szakmai csoportokra, műveltségre és főleg a vízszintes tagolódásra vonatkozóan. A gyakoriság szempontjából ugyanis nem mindegy, hogy egy lexéma, kifejezés forrásánál Újvidékről vagy Horgosról, Zentáról vagy Zomborról van-e szó, illetve faluról vagy kisváros-

ról, vagy éppen nagyvárosokról, amelyekben a magyarság már szórványban él. Az új jelöléscsoportot azonban már nem vállalhattuk fel, mert akkor el kellett volna térnünk az egységes, minden régióra kiterjedő feldolgozási elvektől. Elmélyültebb vizsgálatokat azonban később is végezhetünk.

Az alábbiakban a szótár használatát segítő rövidítések értelmezéseit közöljük.

A szótárban használt rövidítések jegyzéke

alb - albán
ang – angol
államig - államigazgatási
biz – bizalmas
bot – botanikai
Er – Erdély
eur – európai
fiz – fizikai
föld – földrajzi
fr – francia
Fv – Felvidék
gasztr – gasztronómia
geol – geológiai
gépk – gépkocsi
gör – görög
hiv – hivatalos
holl – holland
hrv – horvát
Hv – Horvátország
isk – iskolai
jog – jogi, jogtudományi
Ka – Kárpátalja
kat – katonai
ker – kereskedelmi
köz – köznyelvi
közg – közgazdasági
közig – közigazgatási
közl – közlekedési
közv – közvetítéssel
lat – latin
mez – mezőgazdasági
műsz – műszaki
Mv – Muravidék
ném – német
nép – népies
népr – néprajzi
ny – nyelvi
ol – olasz
or – orosz
orv – orvosi
ölt – öltözet
Őv – Őrvidék
pénz – pénzügyi
port – portugál
rég – régies
ritk – ritka
rom – román
sp – spanyol, illetőleg sport
szak – szakmai
szanksz – szanszkrit
szlk – szlovák
szln – szlovén
szrb – szerb
tör – török
ukr – ukrán
Va – Vajdaság
vál – választékos

abonament [fr→rom] (közl) Er (biz) 1. autóbusz- vagy vonatbérlet(jegy), bérlet; 2. újság-előfizetés, megrendelés (→abonál, abonens)
abonamentes (közl) Er (biz) bérlettel utazó, közlekedő (utas)
abszolvál 1. Fv (köz) Ka (vál) Őv (köz) elvégez, befejez, végrehajt vmit; 2. (isk) Va (köz) Hv (biz) egyetemi hallgató szigorlatok teljesítésével jogot szerez a diplomavizsgára, s közben megőrzi egyetemi jogállását (→abszolvens, abszolvent)
abszolvens (isk) Fv (ritk) (köz) Őv (köz) 1. vmilyen oktatási intézmény (frissen) végzett diákja; 2. Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) felsőoktatási intézmény utolsó évét végző hallgatója (→abszolvent)
abszolvent [lat→ném→szlk/hrv/szln/ném] (isk) Fv (ritk) (biz) Őv 1. vmilyen oktatási intézmény (frissen) végzett diákja; 2. Va Hv (biz) Mv felsőoktatási intézmény utolsó évét végző hallgatója (→abszolvens)
abtejlung [ném] (hiv) Őv (köz) hivatali részleg
achtel [aχtel, ahtel; ném] Őv (biz) nyolcadrész; *kérek egy achtelt*
adeverință [ádeverinca; rom] (hiv) Er (biz) igazolás, elismervény, bizonylat
adidászka [szln; az Adidas márkanévből] Mv (köz) (bármilyen márkájú) sportcipő
adminisztrációs Fv (vál) Ka (vál) Őv (vál) adminisztratív
ádresza [fr→rom] Er (biz) 1. átirat (hivatali műfajként); 2. lakcím (→adressz)
advokát [lat→szlk/szrb/or/hrv] (jog) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) ügyvéd (→advocatus Dei, advocatus diaboli)
affirmálódás Va (köz) Hv (köz) érvényesülés, felzárkózás
affirmálódik [lat→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) érvényesül, felzárkózik
afisál [fr→rom] (hiv) Er (hirdetést) kifüggeszt
ágencia [lat→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) ügynökség (→agentúra, ágenció)
agenció [hiperkorrekt eredetű alak] Mv (biz) ügynökség (→agentúra, ágencia, ágenció)
ágenció [hiperkorrekt eredetű alak] Hv (biz) ügynökség (→agentúra, ágencia)

agent [Er ádzsent; Fv Ka agent; lat→rom/szlk/or] 1. Er (rég) adószedő; 2. Er (biz) Fv (biz) Ka (biz) ügynök (→ágens)
ágent [lat→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) ügynök (→ágens)
agentúra [fr→ném→szlk] Fv (biz) ügynökség (→agent)
ágentúra [fr→szrb] Va (köz) ügynökség (→agentúra)
agregát [lat→szlk/szrb/hrv/or] (műsz) Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) áramfejlesztő v. egyéb energiát előállító erőgép (→aggregátum)
agronom [*gör*→szrb] Va (biz) okleveles mezőgazdasági szakember (→agronómus, agronóm)
agronóm [*gör*→szlk/or/hrv/szln] Fv (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) okleveles mezőgazdasági szakember (→agronom, agronómus)
AIDS [ajc; ang→szlk] Fv (biz)
ajde! [hrv–szrb→szln] (indulatszó) Hv (biz) Mv (biz) Rajta! Gyerünk! Indulj! (→hajde!)
ákációs [rom] Er (biz) izgága, kötekedő, akadékoskodó
akadémia 1. (isk) Fv (köz) Va (köz) Őv szakközépiskolák egyik típusa; **kereskedelmi ~** Fv (köz) Őv (köz) közgazdasági szakközépiskola; 2. (isk) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) egyetemi szintű oktatási intézmény; *katonai ~, színművészeti* ~; 3. Fv (köz) közművelődési tanfolyamokat szervező intézmény *(köz)művelődési* ~; 4. Fv (köz) Va (köz) **(ünnepi) ~** ünnepség, díszünnepély (→handelsakademie)
akadémiai festő (műv) Fv (köz) (képzőművészeti főiskolát, egyetemet végzett) festőművész
akadémiai szenátus (isk) Fv (vál) dékáni vagy rektori tanács
akadémiai szobrász (műv) Fv (köz) (képzőművészeti főiskolát, egyetemet végzett) szobrászművész
akcent [lat→szrb/hrv] (ny) 1. Va (köz) hangsúly, nyomaték; 2. Va (köz) Hv (biz) idegenszerű kiejtés (→akcentus)
akceptál Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) elismer, elfogad
akció 1. Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) rendezvény; szervezett családi, kisközösségi, társas esemény; közös munka; 2. Va (köz) Hv (köz) **ifjúsági ~** önkéntes, szervezett munkavállalás; az ország második világháború utáni újjáépítésének idején (jórészt fiatalok által) végzett építőmunka
akkumulátor [akumulátor] Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz)

akontáció [ol→szlk/szrb/hrv/szln] (ker) 1. Fv <lízingnél> kezdőrészlet; 2. Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) bér, személyi jövedelem előlege (→a conto)
akt [lat→szrb/hrv] 1. Va (biz) Hv cselekedet, tett; 2. (hiv) Hv (biz) ügyirat, akta (→aktus)
aktíva [Hv aktíva, Mv aktiva] Hv (köz) Mv (köz) gyűlés, megbeszélés, továbbképzés
aktivitás 1. Fv (köz) (gyakran többes számban) tevékenység, tevékenységi forma; 2. Őv (biz) szabadidős tevékenység
aktus [lat→szrb] (hiv) Va (köz) ügyirat, jogszabály (→akta)
akut (orv) Va (köz) Hv (köz) heveny
akvarobik [ang→szrb] Va (biz) vízitorna (→akv-, aerobik)
alakor [rom] (bot) Er egyszemű búza: Triticum monococcum
alimentára [rom] Er (köz) élelmiszerüzlet (→alimentáció, alimentál, alimentum)
alobal [szlk] Fv (biz) alufólia (→obal)
ambient [lat→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) környezet; miliő (→ambiente)
ambuláns kezelés (orv) Fv (köz) Őv (köz) járóbeteg-ellátás
ambulanta [lat→szrb/hrv/szln] (orv) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) járóbeteg-ellátás (→ambulancia)
analitika [lat→szrb]Va (köz) analízis
analíza [Fv Hv analíza; Er analiza; gör→szlk/hrv] Er (biz) Fv (biz) Hv (biz) elemzés; részekre, elemekre bontás; vizsgálat (→analízis, analitika)
anarchizmus [gör→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) anarchia
anketa [fr→szln] Mv (köz) kérdőív, körkérdés (→ankét)
ankéta [fr→hrv] Hv (biz) kérdőív, körkérdés (→ankét)
anóda [gör→szrb/hrv] (fiz) Va (köz) Hv (biz) pozitív elektród (→anód)
anterna Va (biz) antenna
anticipatív [rom] Er megelőlegezett, megelőző, elébe vágó
antigel [ántidzsel; rom] (műsz) Er fagyásgátló
antikvariátus [lat→szlk] (ker) Fv (köz) használt könyveket, térképeket stb. árusító üzlet (→antikvárium)
antinevralgic [antinevráldzsik; lat→rom] Er (biz) fájdalomcsillapító tabletta

antitalent [*gör*→szlk] Fv (biz) vmely területen teljesen tehetségtelen ember (→antitalentum)
aparát [lat→szl/szrb/or/hrv/szln/ném] (műsz) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) készülék (→apparátus)
apartament [fr→rom] Er (köz) lakás, lakrész, lakosztály
aposztolka [szrb] (ölt) Va (biz) saru, szandál
apparátus [aparátus] Fv (köz)
approbáció 1. Őv (hiv) (vál) jóváhagyás; 2. Őv (hiv) (vál) engedélyezés; 3. Fv (köz) szakpárosítás
approbál [lat→ném] (hiv) Őv tankönyvet elfogad, engedélyez, s ezzel lehetővé teszi, hogy felkerüljön az iskolákban hivatalosan használható tankönyvlistára
aprozár [rom] Er zöldségesbolt
aracet [árácset; rom] (műsz) Er (biz) főképpen asztalosok által használt fehér, vízben oldódó ragasztó; fehérenyv
aragáz [rom] Er (köz) 1. propán-bután gáz; 2. propánbutángáz-tűzhely, gázrezsó
aragázbutélia Er (köz) propánbutángáz-palack
aragázkályha Er (köz) propánbutángáz-tűzhely
architekt [Fv architekt; Va Hv Mv arhitekt; gör→szlk/szrb/hrv/szln] (műsz) Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) építész (→architektus)
archív [Fv Ka Őv archív; Hv Őv arhív; gör→lat→szlk/or/hrv/szln/ném] Fv (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) 1. levéltár; 2. irattár (→archívum, archíva) [Mv kiejtés]
archíva [arhíva; gör→lat→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) 1. levéltár; 2. irattár (→archívum, archív)
árdéj [rom] Er (biz) zöld édespaprika
areál [lat→szlk/ném] Fv (köz) Őv (köz) telep, (zárt) terület (→sportareál, teniszareál)
argument [lat→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) érv (→argumentum)
árija [rom] Er (rég) 1. szérű; 2. szérűskert
arnaut [szrb/albán] Va (biz) albán, arnauta
arranzsál [aranzsál; fr→szlk/ném] 1. Őv (köz) rendez, elrendez; 2. Fv (köz) kirakatot megtervez és kivitelez
arranzsér [aranzsér; fr→szlk] Fv (biz) (kirakat)rendező

asszisztent [lat→szlk/szrb/hrv/or/szln/ném] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) asszisztens
asszimiláció [aszimiláció] Fv (köz)
asszisztál [aszisztál] Fv (köz)
asszisztens [aszisztens] Fv (köz)
asszociáció [aszociáció] Fv (köz) Ka (hiv) (köz) egyesület, szövetség
audenció [hiperkorrekt eredetű alak] Va (biz) Hv (biz) fogadás, kihallgatás (magas rangú személyiségnél) (→audiencia)
auszstellöl [ném] (hiv) Őv (köz) kiállít vmilyen hivatalos nyomtatványt
autobáza [rom] (gépk) Er gépkocsitelep (→autó, bázis)
autóbuszlinka, linka (közl) Fv (biz) autóbuszvonal (→linka, konyhalinka, pálinka)
autogára [rom] Er (köz) autóbusz-állomás (→autó, garázs)
automát [lat→ném→szln] Mv (biz) Őv (köz) automata
automatizáció [*gör*→szlk/ném] Fv (köz) Őv (köz) automatizálás
autorita [lat→szlk] Fv (biz) 1. tekintély; 2. tekintélyes személy (→auktoritás, autoritás)
autoritatív [lat→szlk/ném] Fv (köz) Őv (biz) tekintélyelvű, tekintélyt parancsoló (→autoritárius, auktoritás, autoritás)
autorizált forgalmazó [lat→szlk] (ker) Fv (köz) márkakereskedő
autorizált kereskedő [lat→szlk] (ker) Fv (köz) márkakereskedő
autoservire [autoszervire; rom] (ker) Er (biz) önkiszolgáló bolt (→auto-, szerviz)
avansz [fr→or] Ka (biz) előleg
aviz [rom] (hiv) Er értesítés, meghívás (→avizó)
avocat [ávokát; rom] Er ügyvéd (→advocatus, advokát)

bába [rom] Er (biz) öregasszony (babica, bábica)
babica [szrb] Va (biz) szülésznő, bába (→bába, bábica)
bábica [hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) szülésznő, bába (→bába, babica)
bábovka [bábofka; szlk] (gasztr) Fv (biz) kuglóf
babracska [szlk] Fv (biz) babramunka
babura [szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) tölteni való húsos paprika
bács [rom] Er (biz) (számadó) juhász

bacsa [rom→szlk] Fv (biz) számadó juhász; bacsó
badminton [ang→ hrv/szln] (sp) Hv (biz) Mv (köz) tollaslabda (→bedminton)
báger [holl→szlk/szrb/hrv/szln/ném] 1. (műsz) Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) kotrógép, markológép; 2. Fv (kat) (szleng) evőkanál (→bagger)
bágerlik Mv (biz) kavicsbánya[1]
bageta [fr→szlk] (gasztr) Fv (biz) hússal, zöldséggel stb. töltött nagy kifli (→bagett)
bagrina [szrb] (bot) Va (biz) akácvirág
bakalár [lat→szlk](isk) Fv (köz) 1. három tanévig tartó főiskolai képzésben részesült, főiskolai végzettségű személy; 2. az ilyen képzésben részesült személy végzettsége (röv.: bc.) (→bakkalaureus, bakalávr, becselevr, bakalör)
bakalávr, becselevr [lat→ukr] (isk) Ka (köz) 1. három v. négy tanévig tartó főiskolai képzésben részesült, főiskolai végzettségű személy; 2. az ilyen képzésben részesült személy végzettsége (→bakkaleureus, bakalár, bakalör)
bakalör [lat→ném] (isk) Őv (biz) 1. három tanévig tartó főiskolai képzésben részesült, főiskolai végzettségű személy; 2. az ilyen képzésben részesült személy tudományos fokozata (röv.: bc.) (→bakkalaureus, bakalár, bakalávr, becselevr)
bakkalaureus (isk) Fv (vál) 1. három tanévig tartó főiskolai képzésben részesült, főiskolai végzettségű személy; 2. az ilyen képzésben részesült személy fokozata (röv.: bc.) (→bakalár, bakalávr, becselevr, bakalör)
baklazsán [szlk] Fv (biz) törökparadicsom, padlizsán
balanc [fr→szlk] Fv **~ot kap** (gépk) (biz) megcsúszik (→balansz)
baletánka [ol→szrb] Va (biz) 1. balettcipő; 2. kényelmes, sarok nélküli cipő
balkon Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (köz) 1. lakóházi erkély; 2. nézőtéri erkély
balkonajtó Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (köz) erkélyajtó
balkonos Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (köz) erkélyes **~ lakás**

bálmos [rom] (gasztr) Er (köz) fehérsavóban kukoricalisztből készített puliszkaszerű étel
bambusz [szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) vörösborból és kólából álló italkeverék
banda Va (biz) napszámosok csoportja
bandaszka [szlk] Fv (biz) benzin, olaj szállítására használt marmonkanna; víz szállítására használt műanyag kanna
bánka [or] Ka (biz) befőttesüveg
bankomát [ol–gör→hrv/szln/ném] (pénz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) pénzkiadó automata; pénzváltó automata (→bankomat)
banya [szrb] Va (biz) gyógyfürdő
baraboly [rom] (bot) Er mogyorós baraboly; Chaerophyllum bulbosum
baraj [bárázs, rom] Er 1. (műsz) (biz) gát, völgyzárógát; 2. (sport) (biz) osztályozó mérkőzés
baretka [fr→szlk/or] (ölt) Fv (biz) Ka (biz) barett(sapka) (→barett, beretka)
baszi [fr→szlk] Fv (biz) 1. börtön; 2. (kat) fogda
baszket [ang→szrb] (sp) Va (biz) kosárlabda (→basketball, baszketbal)
baszketbal [ang→szlk/or/ném] (sp) Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) kosárlabda (→basketball, baszketball)
baszketbalozik (sp) Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) kosárlabdázik, kosarazik
baszketozik Va (biz) kosárlabdázik
baszkulánt [rom] (gépk) Er (biz) billenőautó
batarejka [fr→ukr] (műsz) Ka (biz) szárazelem (→battéria, batri, bateri, baterka, patri)
bateri [fr→ném] (műsz) Őv (biz) 1. szárazelem; 2. elemlámpa
baterka [fr→szlk] (műsz) Fv (biz) elemlámpa, batrilámpa (→battéria, batri, bateri, patri)
batri [fr→szlk/szrb/ukr/hrv/szln/ném] (műsz) 1. Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) szárazelem; 2. Hv (biz) Őv (biz) elemlámpa (→batrilámpa, patrilámpa, battéria, patri)
batrilámpa (műsz) Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) elemlámpa
batul [rom] (bot) Er almafajta
báza [gör→rom/or] Er (rég) Ka (biz) terményátvevő és raktározó központ, árulerakat (→bázis)

bazen [fr→ném→hrv/szln] Hv (biz) Mv úszómedence (→bazén, bazin)
bazén [fr→szlk/szrb] Fv (biz) Va (biz) úszómedence (→bazen, bazin)
bazin, bázin [rom] Er (köz) 1. fürdőmedence; 2. víztartó medence; 3. víztartály (→bazen, bazén)
bc. Fv bakalár, bakkalaureus, baccalaureus rövidítése
beánttrágol [ném] Őv (hiv) (köz) benyújt
bébihús [ang →szrb] Va (köz) fiatal marha húsa; borjúhús
becselevr →bakalávr
bedminton, bedbinton, begbinton, begminton [ang→szlk/or] (sp) Fv (biz) Ka (biz) tollaslabda (→badminton)
bedmintonozik, bedbintonozik, begbintonozik, begmintonozik (sp) Fv (biz) Ka (biz) tollaslabdát játszik, tollaslabdázik, tollasozik
bedzs [ang→hrv/szrb] Va (biz) Hv (biz) kitűző, jelvény
beinker [bejnker; ném] (gépk) Őv (köz) irányjelző
beitrag [bejtrág; ném] (hiv) Őv (biz) riport, összeállítás
bélyegplikk Er (biz) bélyegcsomag
benefíció [lat→szrb/hrv] 1. Va (köz) jótékonyság; 2. Va (köz) Hv (köz) kedvezmény, kiváltság (→benefícium)
benevolens Fv (köz) elnéző, engedékeny
benzinpumpa, pumpa (gépk) Fv (biz) benzinkút (→pumpa)
bepraxol Fv (biz) gyakorlatot szerez (→prax)
berbécs [rom] Er (köz) 1. kos; 2. bakkecske; 3. báránybőr süveg, ill. bekecs; 4. durva, goromba ember; 5. karóverő fa
beretka [fr→szrb] (ölt) Va (biz) barett(sapka) (→baretka)
berszán [rom] Er (biz) havasi román juhász
bez veze [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) összefüggéstelenül (→brez veze, veza)
bezirkshauptmannschaft [becirkszhaupmansaft; ném] (közig) Őv (biz*)* 1. járási elöljáróság, hivatal; 2. járási főfelügyelőség
biflos [ném→szlk] Fv (isk) (biz) magolós (diák) (→bifláz)
bilánca [fr→ném→szln] (ker) Mv (köz) egyenleg (→bilansz, bilansza, bilanz)
bilansz [fr→ném→szrb/hrv] (ker) Va (köz) Hv (hiv) egyenleg (→bilanz, bilánca, bilansza)

bilansza [fr→ném→hrv] (ker) Hv (biz) egyenleg (→bilanz, bilánca, bilansz)
bilbord [ang→szrb] Va (biz) reklámpannó
bilten [fr→szrb/hrv] (hiv) Va (köz) Hv (biz) közlöny (→bulletin)
bint [or] Ka (biz) géz, kötszer
bioszkóp [gör→szrb] Va (biz) filmszínház
bíró [fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) iroda, ügynökség (→bureau, büró)
biszijók [rom] (bot) Er (biz) bazsalikom; Ocimum basalicum
bitovka [szlk] Fv (biz) kisebb tömbház
blagajna [Mv blaÿgaÿjnaÿ; szrb/hrv/szln] (pénz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) pénztár
blagajnica [szrb/hrv] (pénz) Va (biz) Hv (biz) pénztárosnő
blagajnik [Mv: blaÿgaÿjnik; szrb/hrv/szln] (pénz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) pénztáros
blánka, blánki [or–ukr] Ka (biz) űrlap
blattol Er (biz) érvényes menetjegy nélkül utazik, potyázik
blazina [szln] Mv (biz) tornaszőnyeg
bleszk [szlk] Fv (biz) vaku
blitva [szrb/hrv/szln] (bot) 1. Va (biz) paraj, spenót; 2. Va (biz) Hv (biz) Mv mangold
blok [ném→szln] Mv társasház, tömblakás[2] (→blokk)
blokk 1. Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) Őv (köz) (lakótelepi) panelház; tömbház; 2. Ka (köz) karton (cigaretta); 3. Va (köz) Hv (köz) agyagból égetett üreges építőelem (→blok)
blokklakás Er (köz) Fv (köz) Őv (köz) panelházban, tömbházban lévő lakás
blokknegyed Er (köz) (panelházas) lakótelep
bloknot [or] Ka (biz) notesz
blomba [lat→fr→szlk/or/ném] 1. (orv) Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) fogtömés; 2. Fv (biz) Őv (biz) ólomzár, zárjegy (→plomba)
blőd [ném] Őv (biz*)* 1. hülye (ember); 2. hülye, képtelen (szituáció)
blődli [ném] Őv (biz*)* 1. hülye (ember); 2. hülye, képtelen (szituáció)
bokszerki [szlk] (ölt) Fv (biz) bokszernadrág (→bokszer)
bolnisko [szln] Mv (biz) betegszabadság (→bolovanje)
bolovanje [boloványe; szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) betegszabadság (→bolnisko)

bombicska [szlk] Fv (biz) 1. szénsavpatron; 2. (isk) töltőtollpatron (→bombicski)
bombicski [szlk] Fv (biz) 1. egy doboz szénsavpatron; 2. (isk) egy doboz, zacskó stb. töltőtollpatron (→bombicska)
bomfritt [ang→ném] (gasztr) Őv (biz) hasábburgonya
bon Hv (köz) Mv (köz) Őv (köz) étkezési jegy (→bón)
bón [fr→hrv/szrb] 1. Va (biz) Hv (biz) élelmiszer-jegy; 2. Va (biz) Hv (biz) étkezési jegy (→bon)
bonbon [fr→hrv] Hv (biz) (bármilyen) cukorka
bonton [fr→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) illemkódex
boranija [szrb] Va (biz) zöldbab
bordéj [rom] Er (rég) viskó, kunyhó
bordel [fr→szlk] Fv (biz) rendetlenség, felfordulás, disznóól; kupi (→bordély)
borderó [fr→rom] (ker) Er (biz) kimutatás, kísérőjegyzék (→bordereau)
bordura [fr→rom] Er (járda)szegély, párkány (→bordűr)
borkán [rom] Er (biz) befőttesüveg
borovnica [Va Hv borovnica; Mv boro^{u}nica; szrb/hrv/szln] (bot) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) áfonya
bosztán [tör→rom/szrb] 1. Er (biz) tök; 2. Va (biz) konyhakerti vetemények termesztésére szolgáló terület; *Kimentem a bosztánba, szedtem dinnyét;* 3. Va zöldségféle (→bosztány)
bosztány [tör→szrb] Va (biz) 1. Konyhakerti vetemények termesztésére szolgáló terület 2. Va zöldségféle; *Ez a virág milyen sárga a bosztányod mellett!*
botaszki, botasz [szlk, a *Botas* márkanévből] (ölt) (sp) Fv (biz) egyfajta tornacipő, edzőcipő
brakk [or] Ka (köz) selejt
branik [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) lökhárító
braszka [rom] Er (biz) béka
brevet [fr→rom] Er (hiv) (biz) szabadalom, működési engedély
brez veze [szln] Mv (biz) összefüggéstelenül (→bez veze, veza)
brigád Fv (köz) 1. társadalmi munka; 2. alkalmi munka
brigadér [fr→ném→or] Ka (biz) brigádvezető (→brigadéros)
brigadéros Va (biz) Hv (biz) munkabrigád vezetője (→brigadér)
brigádmunka Fv (köz) 1. társadalmi munka; 2. alkalmi vagy szerződéses munka; idénymunka

brigádos Fv (köz) 1. társadalmi munkát végző személy; 2. alkalmi vagy szerződéses munkaviszonyban lévő személy; idénymunkát végző személy
brigádozik Fv (köz) 1. társadalmi munkát végez; 2. alkalmi vagy szerződéses munkát, idénymunkát végez
brindza Er (köz) Fv (köz) Ka (köz) juhtúró (→brinza)
brinza [rom] Er (köz) juhtúró (→brinza)
briszács [szrb/hrv] (gépk) Va (biz) Hv (biz) ablaktörlő
briszálec [szln] (gépk) Mv (biz) ablaktörlő
broki [ném→szlk] Fv 1. (biz) sörét; 2. (szleng) tarhonya
bruc [hrv-szrb→szln] (isk) Mv (köz) elsőéves egyetemi hallgató (→brucka, brúcos)
brucka [hrv-szrb→szln] (isk) Mv (köz) elsőéves egyetemi hallgató lány (→bruc, brúcos)
brúcos [szrb/hrv] (isk) Va (biz) Hv (biz) gólya (elsőéves egyetemi hallgató) (→bruc, brucka)
brucovánje [szln] Mv (köz) gólyaavató
bruka [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szégyen, kudarc
bublifuk [szlk] Fv (biz) szappanbuborék-fúvó gyermekjáték
buchalter [buχalter] [or] (ker) Ka (biz) könyvelő
buchta, bukti, buchti [buχta, buχti; szlk] (gasztr) Fv (biz) bukta; kelt tésztából készült gombóc (→párolt buchta)
budzset [ang–fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) költségvetés (→büdzsé)
bufet [fr→szlk/or/rom] (ker) 1. Er (biz) Fv (biz) Ka (biz) falatozó, talponálló; 2. Er (biz) kocsma (→büfé)
bufetyák [szlk] Fv (biz) 1. kocsmázni szerető ember; 2. léha életmódot kedvelő, megbízhatatlan ember; 3. büfékben, sörözőkben ételmaradékot összegyűjtő, ill. mások után a helyszínen elfogyasztó lecsúszott, züllött személy (→bufet, büfé)
bujon [fr→szlk] (gasztr) Fv (biz) leveskocka
bukluk [rom] Er (biz) baj, bonyodalom
bukvális [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szó szerinti, betű szerinti
bula [tör→szrb/szln] 1. Va (biz) muzulmán nő; 2. Va (biz) Mv (biz) nő, lány; 3. Va (biz) női szeméremtest
bulándra [rom] Er (biz) 1. rongy, rongyos, rendetlen öltözet; 2. erkölcstelen nő

bulászik [hrv-szrb] Mv (biz) lányok után jár, udvarol *Nem mensz bulászni*→ (→bula)
buldozér [ang→szlk] (műsz) Fv (biz) földtoló gép (→buldózer, buldozser, buldózser)
buldozser [ang→szrb/szln] (műsz) Va (köz) Mv (biz) földtoló gép (→buldózer, buldozér, buldózser)
buldózser [ang→hrv/szln] (műsz) Hv (köz) Mv (biz) földtoló gép (→buldózer, buldozér, buldozser)
buletin [buletin, fr→rom] (hiv) Er (köz) személyi igazolvány (→bulletin)
bulevár [fr→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) sugárút (→bulvár)
bulletin [buletin; szlk] Fv (biz)
bulocska [or] (biz) Ka zsemle
bundesland [ném] (közig) Őv (köz) (szövetségi) tartomány Ausztriában
búra [lat→hrv/szrb] (földr) Va (köz) Hv (biz) a szárazföldről a tenger felé fújó, előre megjósolhatatlan, hideg és száraz, közepes erősségű (téli) szél az Adriai-tenger északi partvidékén; bóra (→burja)
burcsák [szlk] Fv (biz) erjedő újbor; murci
burduftúró [rom] (ker) Er (biz) tömlőben tárolt túró
buregdzsija [tör→szrb] (ker) Va (köz) vendéglátóipari egység, ahol burek fogyasztható; burekozó
burek [tör→hrv–szrb→szln] Va (köz) Hv (köz) Mv hússal, túróval, almával töltött sült tésztaféle
burekozó (ker) Va (köz) Hv (köz) vendéglátóipari egység, ahol burek fogyasztható (→burek, buregdzsija)
burja [lat→hrv/szrb→szln] (földr) Mv (biz) a szárazföldről a tenger felé fújó, előre megjósolhatatlan, hideg és száraz, közepes erősségű (téli) szél az Adriai-tenger északi partvidékén; bóra (→búra)
burján [szl→rom] Er (köz) gyomnövény
bursza [rom] (hiv) Er (biz) ösztöndíj
butélia Er (biz) palack, gázpalack
buton Er (biz) Er nyomógomb
buza [rom] Er (biz) ajak
buzerák [szlk] (kat) Fv (szleng) kaszárnyaudvar, buzerplacc
buzerant [lat→ol→ném→szlk] Fv (biz) 1. (rossz) <sértésként> hülye ember; 2. (rossz) homoszexuális, buzi (→buzeráns, buzerál)

cantonament [kantonament; rom] (sp) Er (biz) edzőtábor
cáp¹ [rom] Er (biz) kecskebak
cáp² [rom] (ker) Er egy pohár sör
carina [szrb/hrv→szln] (ker) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) vám
carinarnica [szrb] (ker) Va (biz) vámhivatal
carinik [szln] (ker) Mv (biz) vámos
casier [kászier; rom] (ker) (pénz) Er pénztáros (→kassza)
cédécsko [szlk] Fv (biz) kompaktlemez, cédé
cégregiszter Fv (köz) Őv (köz) cégjegyzék
cék Őv (nép) (biz) kullancs
cenovnik [szrb] (ker) Va (biz) 1. árujegyzék; 2. díjjegyzék
center [lat→szln] Mv (biz) centrum
centrála [lat→ szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) telefonközpont (→centrális, centralna)
centrálhejcung [ném] Őv (biz) központi fűtés
centrális zár (gépk) Fv (köz) központi zár (→centrális, centrálzár)
centrálna [lat→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) központi fűtés
centrálzár (gépk) Fv (köz) központi zár (→centrális, centráliszár)
certificat [csertifikát; rom] (hiv) Er (biz) hivatalos igazolás (→certifikátum, certificate, certifikát, szertifikát)
certifikál [lat→szlk] (hiv) Fv (vál) minőségi tanúsítvánnyal ellát, bevizsgál, hatóságilag engedélyez (→certifikát, certifikátum, certificate)
certifikált [szlk] (hiv) Fv (vál) minőségi tanúsítvánnyal ellátott, bevizsgált, hatóságilag engedélyezett **~ pénztárgép** (→certifikát, certifikátum, certificate)
certifikát [lat→rom/szlk/ukr/hrv/szln/ném] (hiv) 1. Fv (biz) Ka (vál) Hv (biz) Mv (köz) Őv (köz) minőségi tanúsítvány, minősítő tanúsítvány; 2. Er Őv (köz) hivatalos igazolás (→certifikátum, certificate, szertifikát, certificat)
certifikátum (hiv) Fv (vál) 1. minőségi tanúsítvány, minősítő tanúsítvány; 2. tanfolyam elvégzését igazoló okmány, bizonyítvány (→certifikát, certificate, certificat)
cesztárina [hrv] (ker) Hv (biz) úthasználati díj
cesztnina [hrv→szln] (ker) Mv autópályadíj
cesztyák [szlk] Fv (biz) kiküldetési utasítás, útiparancs

chata [χata, hata, kata; szlk] Fv (biz) 1. hétvégi ház, nyaraló; 2. turistaház, menedékház, faház
chirurg [Fv Ka χirurg; Fv Va hirurg; Hv Mv Őv kirurg; gör→lat→szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] (orv) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Őv (ritk) (biz) sebész
chirurgia [Fv Ka χirurgia; Fv hirurgia; Őv kirurgia; gör→lat→szlk/or/ném] (orv) Fv (biz) Ka (biz) Őv (ritk) (biz) sebészet (→kirurgia; hirurško)
chripka [χripka, hripka, kripka; szlk] (orv) Fv (biz) influenza (>grippe)
chripkajárvány (orv) Fv (biz) influenzajárvány (→chripka)
cicibán [szln] Mv (biz) iskolaelőkészítőbe járó kisgyerek (óvodás)
cicija [szrb/hrv] (biz) Va (biz) Hv fösvény (ember)
cimer [ném→szln] Mv (köz) szobatárs (→cimmer, cimerica, cimmerka, cimra)
cimerica [ném→hrv] Hv (biz) szobatársnő (→cimer, cimmer, cimmerka, cimra)
cimet [ném] Fv (nép) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (nép) (biz) fahéj (fűszer)
cimmer [ném→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szobatárs (→cimer, cimerica, cimmerka, cimra)
cimmerka [ném→szrb] Va (biz) szobatársnő (→cimer, cimmer, cimerica, cimra)
cimra [cimraÿ; ném→szln] Mv (köz) szobatársnő (→cimer, cimmer, cimerica, cimmerka)
cinka [rom] Er (biz) serdülő lány
cipőpaszta Er (biz) Va (biz) Hv (köz) cipőkrém
cirkula [lat→rom/szlk/szrb/hrv/szln/ném] (műsz) Er (biz) Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) körfűrész (→cirkulál, cirkuláré)
citát [lat→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) idézet (→citátum, citație)
citație [csitácije; rom] (jog) Er (biz) idézés, felszólítás (vmely bírósági, közjegyzői v. pénzügyi hatóság előtt való megjelenésre) (→citátum, citát)
citronád [gör→szrb] Va (biz) citromszörp, citromlé
cmokk [szrb] Va (biz) cupp
cokla [ol→szln] (ölt) Mv (biz) fapapucs

cokula [ol→szrb/hrv] (ölt) Va (biz) Hv (biz) bakancs
colnyica [szlk] (ker) Fv (biz) vámhivatal (→colnyík)
colnyík [szlk] (ker) Fv (biz) vámos (→colnyica)
comerț [komerc; rom] (ker) Er kereskedelem (→kommerciális, kommersz)
comisariat [komiszáriát; rom] (kat) Er (biz) hadkiegészítő (→komisszár, komisszió)
conferențiar [konferenciár; rom] (isk) Er (biz) egyetemi docens (→konferencia)
contract [kontrákt; rom] (hiv) Er (biz) szerződés (→kontraktus)
cunder [ném] Va (biz) salak
curükk [ném] Őv (biz) 1. vissza; 2. hátra
cviček, cvicsek [cvicsëk; szln] Mv (köz) jellegzetesen savanyú törkölybor Szlovénia délkeleti részén, Dolenjskón
cvicski [szlk] (ölt) (sp) Fv (biz) tornacipő

csacskalica [csaÿcskalicaÿ; szrb/hrv→szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) fogpiszkáló
csájnyik [or] Ka (biz) teáskanna
csakálnica [szln] Mv (biz) váróterem, várószoba
csaó Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Őv (biz) szervusz, szia
csaszenka [szlk] Fv (biz) (orvosnál, hivatalban) a várakozók sorrendjét rögzítő, sorszámot tartalmazó cédula
csasztiz [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) meghív valakit egy étterembe, kocsmába stb., és fizeti a számláját
cselenka [szlk] (ölt) Fv (biz) hajpánt
cserge [tör→rom] Er (köz) bolyhos gyapjútakaró
csetenye [szláv→rom] Er 1. sűrű bozót, cserjés; 2. fenyőgally; 3. fenyőfa
csicsa [szrb/hrv] Va (biz) Hrv (biz) bácsi
csicsak [szrb] (bot) Va (biz) bogáncs
csicsak traka [szrb] (ölt) Va (biz) tépőzár
csimpolya [rom] Er (köz) 1. bőrduda; 2. furulya
csinka [ném→szlk] (sp) Fv (biz) súlyzó
csinkaterem (sp) Fv (biz) súlyzókkal ellátott konditerem (→csinka)
csinkázik (sp) Fv (biz) súlyzóval erősíti az izmait; súlyzózik (→csinka)

csinovnik [szrb] (hiv) Va (biz) írnok
csinzsák [szlk] Fv (biz) panelház; tömbház
csínyanki [szlk] Fv (biz) (kínai gyártmányú) olcsó tornacipő
csirkuláció [rom] (közl) Er (köz) közlekedés (→cirkuláció)
cslovecse-nezlob-sze, cslovecse [cseh] Fv (biz) egyfajta társasjáték; ember-ne-mérgelődj
cslovecsézik Fv (biz) cslovecsét játszik
csokán [szláv→rom] Er (biz) kalapács
csop [ném→szln] (ölt) Mv (biz) lófarok (hajviselet)
csorba [rom] (ker) Er (köz) savanyú leves
csubuk [rom] (ker) Er (biz) borravaló, baksis
csucsoriedka [szlk] (bot) Fv (biz) áfonya
csucsoriedkás (bot) Fv (biz) áfonyás
csuma [rom] Er (rég) 1. pestis; 2. kolera; 3. üszög; 4. kísértet
csupál [hrv] Hv (biz) megtépi, összekócolja a haját (→kicsupál)
csupavac [csupaÿvaÿc; tör→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) műszőrme

dancs [cigány→rom] Er (biz) mocskos, piszkos ember
dangubál, dangubáz [szrb] Va (biz) lustálkodik, lopja a napot
davcsna [dáᵘcsna; szln] Mv (biz) adóhivatal (→dávek)
dávek [szln] Mv (biz) adó
debil [lat→szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] 1. (rossz) (durva) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) ostoba; buta (ember); 2. (orv) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Mv (biz) Őv (biz) értelmi fogyatékos (→debilis, debilki)
debilki [szlk] (ölt) Fv (biz) mintás férfi gyapjúsapka (→debil)
deblokáció [*lat*→ném→szlk] (sajtó) Fv (köz) a Szlovákiával szemben felhalmozódott szovjet, ill. orosz államadósság törlesztése (→deblokál)
deblokációs (sajtó) Fv (köz) a deblokációval kapcsolatos **~ ügylet, üzlet**
deblokál (sajtó) Fv (köz) <a Szlovákiával szemben felhalmozódott szovjet, ill. orosz államadósságot> törleszti (→deblokáció)
decsízió [rom] (jog) Er (biz) végzés, jogi döntés (→decízió)
definitíven Va (köz) Hv (biz) végérvényesen (→definitive)
definitívvizsga (isk) Er (biz) (pedagógusokat a már elfoglalt állásukban megerősítő) véglegesítő vizsga (Romániában)

degusztáció [lat→szrb/hrv/szln/ném] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) étel, ital megkóstolása; 2. Őv (ritk) (köz) ital kóstolása
degusztál [fr→ném→hrv/szln] Hv (köz) Mv (köz) ételt, italt megkóstol
dekontál [rom] (ker) Er (biz) utólag elszámol, kifizet (→kontó)
dekret [or–ukr] Ka (biz) szülési szabadság (→dekrétum, dekrét)
dekrét [lat→szlk/ném] (hiv) Fv (biz) Őv (köz) határozatot tartalmazó irat (→dekrétum, dekret)
delegát [lat→rom/szlk/szrb/or–ukr/hrv/szln/ném] 1. Er (hiv), Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) megbízott, kiküldött hivatalos személy; 2. Fv futballmérkőzés főellenőre (→delegátus)
delimitáció (államig) Fv (vál) jogkörök átadása, átruházása <az államigazgatási szervektől az önkormányzatokhoz>
delimitációs jegyzőkönyv (államig) Fv (vál) a jogkörök átadásáról-átvételéről készített jegyzőkönyv
delimitációs szerződés (államig) Fv (vál) a jogkörök átadásáról-átvételéről kötött szerződés
delkó [rom] (műsz) Er (biz) gyújtáselosztó
denacionalizáció [lat→szrb/hrv/szln] (közg) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) az államosított vagyon visszajuttatása; magánosítás, privatizáció
dentiszt [lat→szrb] (orv) Va (köz) fogász, fogorvos (→dentista)
dépéhá →DPH
depozit [rom] (ker) Er (biz) raktár, lerakat (→depozitum)
deputat [deputát; rom] (hiv) Er (biz) képviselő (→deputátus)
deratizáció, **deratizálás** [fr→szlk] Fv (köz) rágcsálóirtás (→deratizál)
deratizál [fr→szlk] Fv (köz) rágcsálót irt (→deratizáció)
desifréroz [fr→ném→szln] Mv (biz) Őv (vál) kibetűz, megfejt, kiolvas (→desifríroz)
desifríroz Va (köz) kibetűz, megfejt, kiolvas
deszkintál [rom] Er (biz) ráolvasással gyógyít, megigéz, megront
deterdzsent [*lat*→ang→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) mosószer (→detergens)
devasztál Fv (köz) (környezetet) tönkretesz, beszennyez, feldúl
dezert [fr→szlk] Fv (biz) egy doboz bonbon (→desszert)

dezinfekció Er (biz) Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) Őv (ritk) (köz) fertőtlenítés
dezinficéroz [lat→ném→szln/ném] Mv (biz) Őv (ritk) (köz) fertőtlenít (→dezinficíroz)
dezinficíroz [*lat*→ném→hrv] Hv (biz) fertőtlenít (→dezinficéroz)
dezinfikál [fr→szlk] Fv (köz) fertőtlenít (→dezinficiál, dezinfekcionál, dezinficéroz, dezinficíroz)
dezsúrni [Va Hv dezsúrni; Mv dezsurni; fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) ügyeletes (→dezsurnij)
dezsurnij [fr→or] Ka (biz) ügyeletes (→dezsúrni)
dibidusz [tör→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) bárgyú, tökkelütött
dics [szlk betűszóból, DIČ] (közg) Fv (biz) adószám
diéta [lat→szlk/ném] (hiv) Fv (köz) Őv (biz) napidíj
diffúzor (műsz) Er (biz) hangszóró
digitron [*ang*→hrv/szln, a gyártó nevéből] (műsz) Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) zsebszámológép
diktánt [lat→or–ukr] (isk) Ka (biz) (ukrán vagy orosz nyelvű) tollbamondás (→diktátum, diktát)
diktát [lat→szlk/szrb/hrv/ném] (isk) 1. Fv (biz) (szlovák nyelvű) tollbamondás; 2. Va (köz) Hv (biz) Őv (biz) tollbamondás általában (→diktál, diktátum, diktánt)
diplom [gör→lat→szlk/or] Fv (biz) Ka (biz) elismerő oklevél (→diploma)
diplomál (isk) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (biz) felsőoktatási intézményben diplomát szerez; diplomázik
diplomavizsga (isk) Va (köz) Hv (köz) vizsga, szigorlat, melynek részeként a diplomamunkát a jelölt megvédi
direkt telefon (távk) Er közvetlen telefon
direktor [lat→ném] Va (biz) Hv (biz) Őv (köz) igazgató
diszciplinszka [lat→hrv/szln] (hiv) Hv (biz) Mv (biz) fegyelmi bizottság (→diszciplinszki, diszciplináris)
diszciplinszki [lat→szrb/hrv/szln] (hiv) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) fegyelmi vizsgálat, eljárás (→diszciplinszka, diszciplináris)
diszk [lat→szlk/or–ukr] (szám) Fv (biz) Ka (biz) 1. számítógépes hajlékonylemez, flopi; 2. számítógépes merevlemez (→diszkett, diszketta)

diszketa [ang→szlk/hrv/szln/ném] (szám) Fv (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) számítógépes hajlékonylemez, flopi (→diszkett)
diszkusszió [diszkusszió v. diszkuszió] Fv (köz) Va (köz) Ka (vál) Hv (biz) Őv (köz) vita, megvitatás, eszmecsere, párbeszéd
diszpanzer [fr→ang→szrb] (orv) Va (köz) orvosi rendelő (→dispensaire, diszpanzér, diszpenzár**)**
diszpanzér [fr→hrv] (orv) Hv (biz) orvosi rendelő (→dispensaire, diszpanzer, diszpenzár**)**
diszpenzár [rom] (orv) Er (biz) körzeti orvosi rendelő (→dispensaire, diszpanzer, diszpanzér)
dízel [szln] Mv (köz) sörből és kólából álló italkeverék
dízelolaj (műsz) Va (köz) Hv (köz) gázolaj
dizertáció [lat→szlk] Fv (biz) tudományos értekezés (→disszertáció)
dnevnica [Va dnevnicaÿ; Mv dneᵘnicaÿ; szrb/szln] (hiv) Va (biz) Mv (biz) napidíj (→dnévnica)
dnévnica [hrv] (hiv) Hv (biz) napidíj (→dnevnica)
docent [szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] (isk) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) 1. az adjunktusinál magasabb, a professzorinál alacsonyabb egyetemi vagy főiskolai tanári fokozattal rendelkező személy; 2. az ilyen személy végzettsége (→docens)
dodávka [szlk] (gépk) Fv (biz) furgon
dohott [ukr→rom] Er (rég) szekérkenőcs
dohovor [or–ukr] (hiv) Ka (biz) szerződés
dojna [rom] Er (román) népdal
dokelu [szlk] Fv (biz) <szitkozódásban, bosszúság kifejezésére> a fenébe!
doklád [or–ukr] (hiv) Ka (biz) beszámoló, jelentés
dokladi [szlk] Fv (biz) 1. személyi okiratok tárolására szolgáló tok; 2. személyi irat(ok)
dokolenica [szrb] (ölt) Va (biz) térdzokni (→dokolenka, dokoljenka)
dokolenka [szln] (ölt) Mv (biz) térdzokni (→dokolenica, dokolyenka)
dokoljenka [dokoľenka; hrv] (ölt) Hv (biz) térdzokni (dokolenica, dokolenka)
doktorka [szlk] (orv) Fv (biz) orvosnő, doktornő (→doktor)

dokument [lat→szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] 1. Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) dokumentum; 2. Őv (biz) hivatalos irat
dolka, dolki [szlk] (gasztr) Fv (köz) csehfánk (→tarkedli, talkedli)
dom [lat→ szrb/hrv/szln] (isk) Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) kollégium (→domus, dóm)
donáció [lat→ szrb/hrv/szln/ném] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (biz) adomány
donátor Va (köz) Hv (köz) adományozó
Donbász [or] Ka (köz) 1. (földr) Donyec-medence; 2. (tört) a kárpátaljai magyar férfiak kényszermunkája a Donyec-medence szénbányáiban *Húszéves voltam, amikor elvittek Donbászra a bányába, két évet húztam le ott.*
doraszt [szlk] (sp) Fv (biz) ificsapat
doszár [rom] (hiv) Er (biz) irattartó (→dosszié)
dováda [rom] (hiv) Er (biz) bizonyítvány, igazolás
dovidka [ukr] (hiv) Ka (biz) hivatalos igazolás
dozvola [szrb/hrv] (hiv) Va (biz) Hv (biz) engedély
döblec [oszmán-török→rom] Er (biz) sütőtök
DPH, dépéhá [szlk betűszóból] (közg) Fv (biz) általános forgalmi adó, áfa
dramatikus [gör→lat→szlk/ném] Fv (köz) Őv (köz) megrázó hirtelenséggel történő, váratlan; drámai
dránica [ukr→rom] Er (rég) tetőfedő deszka
dressz [szlk] Fv (biz) konyhaszekrény mosogatója
dreváki [szlk] (ölt) Fv (biz) fatalpú papucs, cipő; klumpa
droga [perzsa→arab→fr→hrv/szln] Hv (biz) Mv (köz) kábítószer (→drog, dróga)
dróga [perzsa→arab→holl→szrb/hrv] Va Hv (biz) kábítószer (→drog, droga)
drogéria (ker) Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) illatszerbolt
drojdie [drozsdie; rom] (ker) Er 1. seprőpálinka; 2. élesztő
druga [rom/or–ukr] 1. Ka (biz) villanyoszlop; 2. Er (rég) fonóorsó; 3. Er (rég) durva fonál
drugafa [or–ukr] Ka (biz) villanyoszlop
drukker, drukkér [ném] (műsz) Őv (biz) számítógép nyomtatója
drum [gör→szrb] (közl) Va (biz) főút

drumarina [gör→szrb] (ker) Va (biz) úthasználati díj
druzsina [szlk] (isk) Fv (biz) napközi otthon, napközi
duba [rom] (gépk) Er (biz) kisebb zárt autó (személyek v. teher szállítására), furgon
duduk [tör→szrb] Va (biz) bárgyú, tökkelütött
dukátové buchtičky [buχtyicski; szlk] Fv (gasztr) (biz) aranygaluska (→buchta)
duksz [szrb] (ölt) Va (biz) szabadidőruha felső
dupacski [szlk] (ölt) Fv (biz) rugdalódzó
dupla fagylalt (ker) Fv (köz) két gombóc fagylalt
dupla Fv (köz) repeta
duplázik Fv (köz) repetázik
duplikát [lat→szlk/szrb/or/szln/ném] (hiv) Fv (biz) Va (biz) Ka (köz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (biz) 1. hivatalos iratnak az eredetivel egyező, egyenlő értékű példánya; másodlat; 2. másodpéldány (→duplikátum, duplum)
durák [or] Ka (biz) 1. egyfajta kártyajáték; 2. a vesztes ebben a játékban; bolond, ostoba, ügyefogyott személy
DVD [dëvëdë; szln betűszóból] (közg) Mv (köz) áfa
dzsumbusz [perzsa→tör→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) rendetlenség (→dzsumbuj)

ecuson [ekuszon; rom] Er (biz) kitűző
editál [rom] (hiv) Er megjelentet, kiad (→editio, editor)
egzekúció (hiv) Fv (köz) bírósági végrehajtás
egzekúciós parancs (hiv) Fv (köz) végrehajtási okirat
egzekútor (írva *exekútor* is) (hiv) Fv (köz) bírósági végrehajtó
ekipa [rom] Er munkacsoport
ekológia [*gör*→szlk/szrb/or/hrv/ném] 1. Fv (biz) Ka (köz) Hv (biz) környezettan; 2. Fv (biz) Ka (köz) Va (köz) Hv (biz) Őv (köz) környezetvédelem (→ökológia)
ekonóm [gör→szlk/or] (közg) Fv (biz) Ka (biz) közgazdász (→ökonómus)
ekonómia [gör→szlk/szrb/or/hrv] (közg) 1. Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) közgazdaságtan; 2. Va Hv (biz) állami birtok (→ökonómia, ekonomija)

ekonómiai (közg) Fv (biz) Ka (biz) közgazdaságtani (→ökonómia)
ekonómiai főiskola (isk) Fv közgazdasági főiskola (→ekonómiai, ekonómia, ökonómia)
ekonomija [gör→szln] Mv (köz) 1. közgazdaságtan; 2. állami birtok (→ökonómia, ekonómia)
ekonomista [gör→szrb/or/szln] (közg) Va Ka (biz) Mv (köz) közgazdász (→ökonómus, ekonómus, ekonómista, ekonomiszt)
ekonómista [gör→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) közgazdász (→ekonomista, ekonomiszt)
ekonomiszt [gör→or] (közg) Ka (biz) közgazdász (→ekonomista, ekonómista)
ekonómus [gör→szlk/or] (közg) Fv (biz) Ka (biz) közgazdász (→ökonómus)
ekrán [fr→ szrb/hrv/szln] (műsz) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) képernyő
elaborát [lat→szlk/szrb/hrv/szln] 1. Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) téma, javaslat írásbeli feldolgozása; 2. Va (köz) részletes alkalmazhatósági tanulmány (→elaborátum)
elektricsenka [szlk] Fv (közl) (biz) (villamos)bérlet
elektricska [szlk/or] (közl) 1. Fv (ritk) (biz) villamos; 2. Ka (biz) helyközi vonatjárat
e-mail [ang→szlk; email] Fv (biz)
emissziós engedély (gépk) (hiv) Fv (köz) környezetvédelmi engedély, zöld kártya
emissziós vizsga (gépk) (hiv) Fv (köz) környezetvédelmi vizsgálat
emso [szln betűszóból, EMŠO] Mv (köz) személyi szám
enolog [lat→szln] Mv (biz) borász, borszakértő (→önológus)
enológia [gör→lat→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) borászat (→önológia, enologija)
enologija [gör→lat→szln] Mv (biz) borászat (→önológia, enológia)
erlagschein [erlagsájn; ném] (ker) Őv (köz) befizetési csekk
eszemesz, **eszemeszka** [ang betűszóból→szlk] (távk) Fv (biz) esemes, SMS
eszeró, eszerócska [szlk betűszóból] (hiv) Fv (biz) kft., káefté
esztrenga [rom] Er (biz) fejőkarám (juhoknak)
eurokrém [szrb/hrv/szln; *Eurokrem* egykori jugoszláv márkanévből] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) mogyorókrém

euroobal [szlk] Fv (biz) lefűzhető genotherm; műanyag tasak
evidál [lat→szlk] Fv (köz) nyilvántart (→evidens, evidencia)
evidenca Mv (biz) nyilvántartás (→evidencia)
evidencia Fv (köz) Va (köz) Hv (biz) nyilvántartás
exkurzió [lat→szlk/ném] (isk) Fv (köz) Őv (biz) tanulmányi kirándulás
experiment [lat→szlk/or/ném] Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) kísérlet (→experimentum)
experimentális Fv (köz) Ka (köz) Őv (biz) kísérleti
expert [lat→szlk/szrb/or/hrv/szln] Fv (biz) Va (biz) Ka (vál) Hv (biz) Mv (biz) szakértő (→experte)
experte [lat→ném] Őv (biz) szakértő (→expert)
expertíza [fr→szlk/or] (hiv) Fv (ritk) (biz) Ka (biz) 1. szakértői vizsgálat; 2. szakértői vélemény (→expert, expertízis)
expertízis [fr→szlk] Fv (ritk) (vál) 1. szakértői vizsgálat; 2. szakértői vélemény (→expertise)
exponát [lat→ném→szlk] Fv (biz) Őv (biz) kiállítási tárgy (→exponátum, exponál)
exponátum [lat→ném→szlk/ném] Fv (vál) Őv (vál) kiállítási tárgy (→exponát, exponál)
expozíció Fv (köz) kiállítás
externista 1. (isk) Fv (köz) óraadó tanár; 2. (isk) Fv (köz) Őv (biz) levelező hallgató; 3. (isk) Őv (biz) bejáró diák; 4. (isk) Ka (köz) magántanuló; 5. Fv (köz) külső munkatárs; külsős

fabulózus [lat→szrb] Va (biz) mesés, csodálatos, meseszerű (→fabula)
fair [fér; szlk] Fv (köz)
faksz [lat→ném→szrb/hrv/szln] (isk) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) (egyetemi) kar (→fakultás, fakultet, fakultét, fakulteta)
faktúra (ker) Fv (köz) áruszámla
fakulta [lat→szlk] (isk) Fv (biz) egyetemi, főiskolai kar (→fakultás, fakultet, fakulteta, faksz)
fakultet [lat→ném→szrb/or/hrv] (isk) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) (egyetemi) kar (→fakultás, fakulteta, faksz)
fakulteta [fakultëta; lat→ném→szln] (isk) Mv (köz) (egyetemi) kar (→fakultás)

farmerica, farmerka [ang→szrb] (ölt) Va (biz) Hv (biz) farmernadrág
fáta [rom] Er (biz) (román) leány
fataró [rom] Er (biz) 1. meddő; 2. hermafrodita; 3. homoszexuális
federáció [lat→szlk/szrb/or/hrv] Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) államszövetség (→föderáció)
federális [lat→szlk/szrb/or/hrv] Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) →federatív
federatív, federális [lat→szlk/szrb/or/hrv] Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) államszövetséggel kapcsolatos (→föderatív)
feferon [ném→szlk] Fv (köz) apró, erős fűszerpaprika (→feferonka)
feferóni [ol→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) apró, erős fűszerpaprika (→peperone)
feferonka [szlk] Fv (biz) cseresznyepaprika (→feferon)
feferonkás Fv (biz) cseresznyepaprikával ízesített **~ saláta**
feferonos Fv (köz) cseresznyepaprikával ízesített **~ saláta**
fejszlifting [ang→szrb] (biz) Va ráncfelvarrás
felcser [ném→or] Ka (köz) orvossegéd
felcserközpont Ka (köz) egészségügyi központ
félinvalid Fv (orv) (biz) csökkent munkaképességű, leszázalékolt (↔invalid; invalidus)
fen [fën; ném→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) hajszárító, főn
fensztertág [ném] Őv (köz) ünnepnap utáni, hétvége előtti, munkaszüneti napnak minősített hétköznap Ausztriában
fenta [rom] Er (biz) csel, trükk
fertrog, fertrag [ném] Őv (köz) szerződés
fetizik [lat→szlk] Fv (biz) szipózik (→fetovál)
fetovál [lat→szlk] Fv (biz) szipózik (→fetizik)
fetyák [lat→szlk] Fv (biz) szipózó (ember)
filológiai fakultás (isk) Ka (köz) bölcsészettudományi kar (→filológiai kar, filozófiai fakultás)
filológiai kar (isk) Ka (köz) bölcsészettudományi kar (→filológiai fakultás, filozófiai fakultás)
filozófiai fakultás (isk) Fv (köz) bölcsészettudományi kar (→filológiai fakultás, filológiai kar)

financijski odsjek [finaÿncijszki otszjek; hrv] (hiv) Hv (biz) pénzügyi osztály (→finansijski odsek)
finansijski odsek [finanszijszki otszek; szrb] (hiv) Va (biz) pénzügyi osztály (→financijski odsjek)
firma 1. Er Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) Őv (biz) cég; 2. Mv (köz) gyári védjegy, márka
firmás [lat→ném→szln] (ker) Mv (biz) márkás *firmás nadrág*
firtel [ném] Őv (biz) negyed liter, *kérek egy firtelt*
fisa [rom] (hiv) Er (biz) 1. személyi adatokat tartalmazó nyilvántartási lap; 2. kórlap
fisek [tör→szrb] (kat) Va (biz) tölténytáska
fix (isk) Fv (biz) filctoll, rostirón (→fixka, fixki)
fixka [szlk] (isk) Fv (biz) filctoll, rostirón (→fix, fixki)
fixki [szlk] (isk) Fv (biz) filctollkészlet (→fix, fixka)
fizikai személy (jog) Fv (köz) Ka (köz) természetes személy, magánszemély
fizioterápeut [*gör*→szrb/hrv] (orv) Va (köz) Hv (köz) fizikai erőkkel (hő, víz, fény stb.) gyógykezelést végző személy (→fizioterapeuta)
flamaszter [ang→szrb] (isk) Va (biz) filctoll (→flomaszter)
flegma Fv (szleng) Ka (szleng) Őv (szleng) nagyképű személy
flegmul Fv (szleng) kérkedik, felvág
flomaszter [flomaÿszter; ang→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) rostirón, filctoll
fogpaszta Er (köz) Fv (köz) Va (biz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (biz) fogkrém
fond [fr→ném→szlk/szrb/or/hrv] (jog) 1. Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) pénzalap; 2. Ka (köz)alapítvány
formulár [*lat*→rom/szlk/szrb/hrv/szln/ném] (hiv) Er, Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv űrlap Őv (köz) (→formuláré)
fotokopérnica [fotokopérnicaÿ; szln] Mv (biz) fénymásoló iroda, üzlet (→fotokopirnica)
fotokopéroz [szln] Mv (biz) fénymásol (→fotokopíroz, kopéroz)
fotókópia [*gör–lat*→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) fénymásolat (→fotokopija)
fotokopija [szln] Mv (köz) fénymásolat (→fotokópia)

fotokopirnica [*gör–lat*→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) fénymásoló iroda, üzlet (→fotokopérnica)
fotokopíroz [*gör–lat* →szrb/hrv/ném] Va (biz) Hv (biz) Őv (biz) fénymásol (→fotokopéroz, kopéroz)
fotoszintéza [szln] (bot) (köz) Mv fotoszintézis
fotőj [fr] Va (biz) fotel
frajer [ném→szlk/szrb/or/hrv] 1. Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) vakmerő, nagyhangú fiatal férfi; vagány; 2. Hv (biz) fiatal férfi; pasi, hapsi (→frájer)
frájer [ném→rom/szln] 1. (rossz) (durva) Mv (biz) Őv (biz) utcai kéjelgő szolgáltatást igénybe vevő férfi; szoknyapecér, kurvahajcsár; 2. Mv (biz) fiatal férfi; pasi, hapsi; 3. Er (biz) hiszékeny, naiv ember, mafla; balek (→frajer)
frajerkodik Fv (biz) Ka (biz) vagánykodik
fraú professzorin →professzorin
frekál [rom] Er (biz) 1. dörzsöl, súrol; 2. erősen megdolgoztat
fritéza [fr→szlk/hrv] Fv (biz) Hv (biz) olajsütő (→fritőz, friteza)
friteza [fritëza; fr→szln] Mv (köz) olajsütő (→fritőz, fritéza)
frizer [frizër; fr→ném→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (biz) fodrász (→friseur, frizőr)
frizerka [fr→ném→szln] Mv (köz) Hv (biz) fodrásznő (→frizer, frizérnő, frizőr)
frizérnő Hv (biz) fodrásznő
frizeroz Hv (biz) frizurát készít
frizéroz Mv (biz) frizurát készít
frizíroz Őv (biz) frizurát készít
frizsider [frizsider; fr—ang→szrb] Va (köz) hűtőszekrény (→frigidaire)
früstük [ném] Őv (biz) reggeli (→früstüköl**)**
früstüköl Őv (biz) reggelizik
fufájka, fufajka →pufajka
fundament [lat→or] Ka (biz) fundamentum
fustély [rom] Er (rég) 1. dorong, furkósbot; 2. létrafok; 3. szekérnyárs (a szénaszállításra használt vendégoldalas szekér sarkaiban álló nyárs)
fuszulyka [görög→rom] Er (biz) bab

fuzsitus [rom] Er (biz) 1. hirtelenkedő, szeleburdi; 2. felületes; 3. dühös
fűrersejn [ném] Őv (köz) vezetői engedély; jogosítvány

gajba [Va gajba; Hv gaÿjba v. gajba; lat→ol→szrb/hrv] 1. Va lécekből összerótt, hézagos oldalú, nyitott ládika; (üvegtartó) rekesz; 2. Hv (biz) láda
gájba [lat→ol→szln] Mv 1. lécekből összerótt, hézagos oldalú, nyitott ládika; (üvegtartó) rekesz *Megittunk egy gájba sört*; 2. láda
galantéria [lat→fr→szlk/szrb/hrv] (ker) 1. Fv (köz) Hv (biz) rövidárubolt; 2. Va (köz) divatárubolt
galáta [rom] Er (biz) (különböző méretű, alakú) faedény
gára [rom] (közl) Er vasútállomás (→garázs)
garanció [hiperkorrekt eredetű alak] Va Hv (biz) Mv (köz) garancia
garderoba [fr→hrv/szln/ném] Hv (köz) Mv (köz) Őv (biz) gardrób (→garde-robe, gardrób, garderóba)
garderóba [fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (köz) ruhatár (→garde-robe, gardrób, garderoba)
garnizs [fr v. ol→szlk/ném] Fv (biz) Őv (biz) függönytartó (→karnis)
garzonka, garzónka [szlk] Fv (biz) egyszobás, konyha és kamra nélküli lakás (→garzonlakás)
gasztronóm [gör–lat→or] (ker) Ka (köz) élelmiszerüzlet
gátá [rom] Er (biz) vége, kész(en van)
gaucs, gavcs [fr→ang→szlk] Fv (biz) dívány (→kaucs)
gáz Er (biz) petróleum
geburtsurkunde [ném] (hiv) Őv (köz) születési anyakönyvi kivonat
geodet [geodët; *gör*→szrb/hrv] Mv (biz) földmérő (→geodéta, geodét)
geodét [*gör*→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) földmérő (→geodéta, geodet)
geográfia [*gör*→szrb/hrv] (földr) Va (köz) Hv (biz) földrajz (→geografija)
geografija [gör—lat→ném→szln] (földr) Mv (köz) földrajz (→geográfia)
gestetner [ném→szrb] (műsz) Va (biz) alkoholos festőanyagú sokszorosítógép

gibanica [hrv/szln] Hv (biz) Mv (köz) édes sütemény, százrétű béles (→gibánica, gibanyica)
gibánica [szln] Mv (köz) édes sütemény, százrétű béles (→gibanica, gibanyica)
gibanyica [szrb] Va (köz) túrós hajtogatott kalács
gidil [blg→rom] Er (biz) csikland
gigant [*gör*→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) 1. (mit) gigász; 2. (átv) óriás (→gigantikus)
gilipter [szrb] Va (biz) szélhámos
ginekolog [szln] (orv) Mv (biz) nőgyógyász (→ginekológus)
ginekológ [*gör*→szlk/szrb/or/hrv] (orv) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) nőgyógyász (→ginekológus)
ginekológia [*gör*→szlk] (orv) Fv (köz) nőgyógyászat
glűvájn [ném] Őv (biz) forralt bor
gnyáviz [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) nyaggat
gobelin [gobelin] Fv (biz)
gogos [rom] Er (biz) 1. paradicsompaprika; 2. kicsi kalács, fánk
gogosár [rom] Er (biz) paradicsompaprika
gornyik [szláv→rom] Er (rég) határpásztor, erdőpásztor
gráddolgozat (isk) Er módszertani dolgozat az I. tanári fokozat megszerzésére (Romániában)
grádics [lat] Őv (nép) (biz) 1. létra; 2. tyúklétra
grádvizsga (isk) Er fokozati vizsga (pedagógusoknak, Romániában)
grafik [gör→or] Ka (köz) 1. grafikon; 2. menetrend (→grafikon)
grafikon [gör→or] Ka (köz) 1. vmely cselekvés, feladat sorrendjét rögzítő beosztás; 2. menetrend (→grafik)
grafológ [*gör*→szlk/szrb/hrv] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) írásszakértő (→grafológus)
grafoszkóp [*gör*→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) írásvetítő
grafoszkop [*gör*→szln] Mv (köz) írásvetítő
grecska [or] Ka (köz) hajdinakása
grejalica [szrb] Va (biz) melegítő, villanykályha, hősugárzó (→grijalica)
gremiálka [szlk] Fv (biz) vezetői, igazgatói értekezlet (→grémium)
grémium Fv (köz) Őv (köz) tanácskozó testület (→gremiálka)

grijalica [hrv] Hv (biz) melegítő, villanykályha, hősugárzó (→grejalica)
gripa [fr→ném→rom/szrb/hrv/szln] Er (köz) Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) meghűlés, influenza (→grippe, grip)
gripp [fr→or] Ka (biz) influenza (→grippe, gripa)
grippe [fr→ném] Őv (köz) meghűlés; influenza (→gripa, gripp**)**
grippjárvány [or] Ka (biz) influenzajárvány
griveny →hrivnya
grivnya → hrivnya
grupa [rom] Er (biz) csoport (→grupp, gruppa)
gruppa [or] Ka (biz) csoport (→grupp, grupa)
gruscsik [or] Ka (biz) rakodómunkás
gruzin →grúz
gumicska [szlk] (ölt) Fv (biz) (haj)gumi
gusa [rom] Er golyva
guverner [lat→fr→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) kormányzó (→guvernamentális, guvernátor)
gúzsva [szrb/hrv] (biz) Va (biz) Hv (biz) tolongás, tömeg (→guzsva)
guzsva [szrb–hrv] Mv (biz) tömeg, zsúfoltság (→gúzsva)

gyerekszesztra (orv) Fv (biz) gyermeknővér (→szesztra)
gyuvecs [szrb] Va (köz) lecsó

hajde [szrb/hrv] (indulatszó) Va (biz) Hv (biz) Rajta! Gyerünk! Indulj! (→ajde!)
hajriger [ném] Őv (biz) 1. borosgazdák által fenntartott borozó, kocsma, amelyben a borosgazdák saját termésű borukat árulják, és hideg ételeket is felszolgálhatnak; 2. kisvendéglő
hala [ang→szlk] Fv (biz) 1. nagyméretű, tágas helyiség, csarnok (gyári csarnok, sportcsarnok); 2. előcsarnok (→hall)
hallucináció [halucináció] Fv (köz)
hallucinál [halucinál] Fv (köz)
haluski, haluska [szlk] Fv (biz) 1. badarság, értelmetlen beszéd; 2. mellébeszélés, hazugság (→haluz)
haluz [szlk] Fv (biz) 1. hallucináció; 2. badarság, értelmetlen beszéd

haluzál, haluzik, haluskizik, haluskázik Fv (biz) 1. hallucinál, képzeleg, találgat; 2. badarságot, értelmetlenségeket beszél, félrebeszél; 3. füllent, hazudik(→haluz)
handelsakademie [handelszakademi; ném] (isk) Őv (köz) közgazdasági szakközépiskola (→akadémia)
hanzaplaszt [márkanév→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) ragtapasz
harmonogram Fv (köz) ütemterv
haszák [ném→szlk] Fv (biz) állítható csavarkulcs
hata →chata
hauba [ném→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) motorháztető; 2. (fodrásznál) hajszárító bura
hauptschule [hauptsule; ném] (isk) Őv (köz) az általános iskola 5–8. osztálya Ausztriában; polgári iskola
helánka [szrb] Va (biz) lábhoz tapadó női nadrág
hemia [*gör*→szrb] Va (biz) vegytan, kémia (→chemia, kémia)
hemijska [*gör*→szrb] Va (biz) golyóstoll (→kemijszka; kemicsni; hemia)
hemizáció [*gör*→szrb] Va (köz) kémiai úton nyert anyagok és kémiai eljárások gyakorlati alkalmazása (→kemizálás)
her professzor →professzor
hernya [szlk] Fv (biz) játékterem
hipotéka (pénz) Fv (köz) Őv (köz) jelzálog
hirurg →chirurg
hirurgia →chirurgia
hirurško odelenje [hirursko odelenje; hirursko *gör*→szrb] (orv) Va (biz) sebészet, sebészeti osztály; *Elvitték őt a chirurskora; Elvitték őt a chirursko odelenjere* (→chirurgia, kirurgia)
hodály [oszmán-török→rom] Er (rég) ormótlan nagy épület
hodi [szlk] (vall) Fv (nép) búcsú
holova [ukr] Ka (biz) vezető, főnök
honorár [lat→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (biz) Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) tiszteletdíj (→honorárium)
hórámolás Őv (nép) (biz) hóeltakarítás
horcsica [szlk/or] Fv (biz) Ka (biz) mustár
horcsicás Fv (biz) Ka (biz) mustáros
horcsicáspohár Fv (biz) mustárospohár (→horcsica)

horszki [szlk] (sp) Fv (biz) hegyibicikli
hotovo [szlk] Fv (biz) kész(en van)
hranarina [szrb] (hiv) Va (biz) táppénz
hranolki [szlk] (gasztr) Fv (biz) hasábburgonya
hrenovka [Hv hrenovka; Mv hreno^{u}ka; hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) virsli
hripka →chripka
hrivnya, hriveny, grivnya, griveny [ukr] Ka (köz) Ukrajna fizetőeszköze
hulahopka [ang→hrv→szln] Mv (biz) vékony női harisnyanadrág (→hullahopp)
hullahopp [ang→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) harisnyanadrág (→hulahopka)
huruba [ukrán→rom] Er (rég) földkunyhó

icsó [szlk betűszóból, IČO] (hiv) Fv (biz) statisztikai számjel, statisztikai szám
igelit [ném→szlk] Fv (köz) nejlon
igelitka [szlk] Fv (biz) nejlontáska
igelittáska Fv (köz) nejlontáska
igelitzacskó Fv (köz) nejlonzacskó
ikebána [jap→szln] Mv (köz) élővirág-kompozíció (→ikebana)
imobilizér [*lat*→ang→szlk] (gépk) Fv (köz) motorletiltó (→immobilizál, immobil)
indexál (közg) Er (köz) alapbért kiegészít (az infláció függvényében)
indexálás (közg) Er (köz) bérkiegészítés, bérpótlás (az infláció függvényében)
indíció [lat→szrb] Va (köz) előjel, tünet (→indicium)
inerció [hiperkorrekt eredetű alak] Va (köz) Hv (köz) tehetetlenség, lomhaság (→inercia)
infarkt [lat→ném→rom/szlk/szrb/or–ukr/hrv/szln/ném] (orv) Er (biz) Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) szívroham (→infarktus)
infekcijszki [szln] (orv) Mv (biz) fertőző osztály (kórházban) (→infekció)
infekció Er (biz) Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) fertőzés (→infekciózus, infekcijszki, infektivno)

infektivno [lat→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) fertőző osztály (→infekció, infekciózus)
infermeria [rom] (orv) (kat) Er betegszoba; gyengélkedő
infikál [lat→szlk] Fv (köz) megfertőz (→inficiál)
Informbiró [lat→fr→szrb] Va (biz) Tájékoztató Iroda (→információ, büró)
inkadrál [rom] (hiv) Er felvesz, besorol (munkahelyre, fizetési osztályba)
inspekció (hiv) Fv (köz) Ka (biz) Őv (köz) hivatalos ellenőrzés iskolákban, hivatalokban, nagyvállalatoknál stb.
inspekciós (hiv) Fv (köz) Őv (köz) inspekcióval kapcsolatos (→inspekció)
inspekciós központ (isk) Fv (köz) szakfelügyelőség
inspektor 1. Fv (köz) Mv (köz) felügyelő, ellenőr; 2. (isk) Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) szaktanácsadó, szakfelügyelő (→inszpektor)
instaléroz [lat→ném→szln] Mv (műsz) (biz) felszerel, technikai felszereléseket beépít (→installál)
institút [institut; lat→ném→szln] Mv (biz) 1. intézet; 2. intézmény (→ institúció, institútum, insztitút)
inszpektor [lat→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) felügyelő, ellenőr (→inspektor)
insztitút [Er insztitut, Va Hv insztitút; lat→rom/szrb/hrv/ném] 1. Er Va (köz) Hv (biz) Őv (köz) intézet; 2.Va (köz) Hv (biz) intézmény (→institútum, institúció, institút)
intelektuál [lat→szlk/ném] Fv (biz) Őv (biz) értelmiségi (→entellektüel, intellektuális)
internát [fr→ném→rom/szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] (isk) Er Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) diákotthon, kollégium (→internátus, intrák, intri)
internátus (isk) Er Fv (köz) Ka (biz) Őv (biz) diákotthon, kollégium (→internát, intrák, intri)
interné [lat→szlk] (orv) Fv (biz) belgyógyászat (→intern, interno, interni)
interni [lat→szln] (orv) Mv (biz) belgyógyászat (→intern, interné, interno)
internista (orv) Fv (biz) belgyógyász (→interniszt, interniszta)

interniszt [lat→szln] (orv) Mv (biz) belgyógyász (→interniszta, internista)
interniszta [lat→szrb/hrv] (orv) Va (biz) Hv (biz) belgyógyász (→interniszt, internista)
interno [interno, de: internót stb.; lat→szrb/hrv] (orv) Va (biz) Hv (biz) belgyógyászat (→intern, interné, interni)
intrák [szlk] (isk) Fv (biz) diákotthon, kollégium (→internátus, internát, intri)
intri (isk) Fv (biz) Ka (biz) diákotthon, kollégium (→internátus, internát, intrák)
invalid [lat→szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] (orv) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) rokkant **~ba tesz** Fv leszázalékol (→invalidus, félinvalid)
inventár Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Őv (köz) leltár (→ inventárium, inventúra)
inventúra [lat→szlk/ném] (ker) Fv (köz) Őv (köz) leltározás (→inventár, inventárium)
inzerát [lat→ném→szlk] (ker) Fv (biz) Őv (biz) apróhirdetés
IQ [íkvé] Fv (köz)
iverica [szrb/hrv/szln] (műsz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) forgácslap, faforgács lemez
ixica [hrv] (isk) Hv (biz) diákigazolvány
izolacska [szlk] Fv (biz) 1. (műsz) szigetelőszalag; 2. (orv) (kórházi) elkülönítő
izpiszek [szln] (hiv) Mv (köz) (banki, telekkönyvi stb.) kivonat

jaszli [szlk] Fv 1. (biz) bölcsőde; 2. (sp) (biz) köténycsel (→jászli, jaszlicski)
jászli [or] Ka (biz) bölcsőde (→jaszli)
jaszlicski [szlk] Fv (sp) (biz) köténycsel (→jaszli)
jaurt [tör→rom] Er tejsav-baktériumokkal mesterségesen savanyított aludttej (→joghurt, jogurt)
jazda [szlk] (gépk) Fv (biz) (tanuló)vezetés
jazdázik (gépk) Fv (biz) (tanulóvezető) órát vesz, autót vezet
jebák [szlk] Fv (szleng) (durva) pattanás
jebákos [szlk] Fv (szleng) (durva) pattanásos

jogi [szanszk→eur. közv.→szrb/hrv/szln; *Jogi-madrac* márkanévből] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) rugós matrac, ágybetét (→jogi matrac)
jogi matrac [szanszk→eur. közv.→hrv/szln; *Jogi-madrac* márkanévből] Hv (köz) Mv (köz) rugós matrac (→jogi)
jogurt [tör→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) tejsav-baktériumokkal mesterségesen savanyított aludttej (→joghurt)

kabana [rom] Er (biz) menedékház
kabelka [ném→szlk] Fv (biz) női kézitáska, retikül
kabinet 1. (isk) Fv (köz) Ka (köz) Va (köz) Hv (rég) szertár; 2. (isk) Ka (köz) Hv szaktanterem; 3. Ka (köz) Hv Mv (köz) iroda, munkahelyi dolgozószoba; 4. Va Hv államelnöki hivatal (→kabin)
kaciga [lat→fr—ol→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) bukósisak
kacskavaj [szrb] Va (köz) sajtféle
kacsula [rom] Er (biz) kucsma
kafana [szrb] Va (biz) kávézó, kávéház
kágyolya Őv (nép) (biz) csiga
kaláka [rom] Er (köz) népi társas munka, amelynél a közösség tagjai v. bizonyos csoportjai tagjuknak v. egy községi intézménynek szívességből v. kölcsönösségi alapon munkát végeznek, s amelynél a segítők együtt, társaságban, s rendszerint szórakozással egybekapcsoltan dolgoznak; társasmunka
kalendár [lat→ném→szlk/szrb/or/hrv/ném] Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) naptár Őv (biz) (→kalendárium)
kalendáris [lat→szlk/szrb/hrv] Fv (ritk) (biz) Va (köz) Hv (biz) naptári (→kalendárium)
kalifikál [rom] Er képesít, minősít[3] (→kvalifikál)
kaljopki [szlk] (biz) Fv (ölt) lábhoz simuló, szűk női nadrág
kalkulacska [szlk] (műsz) Fv (biz) (zseb)számológép (→kalkulátor, kalkulál)
kalorifer [lat→fr→rom/szrb/or/hrv/szln] 1. Er, Ka (köz) (melegvízzel működő) fűtőtest; 2. Va (biz) Ka, Hv (biz) Mv elektromos fűtőtest, hősugárzó
kamin [rom] Er (biz) 1. művelődési ház; 2. kollégium

kamion (közl) Er, Va (köz) Hv (köz) tehergépkocsi
kanadi [szlk, a *Kanada* országnévből] (ölt) (kat) Fv (biz) katonai bakancs
kanális 1. Er (biz) Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) Őv csatorna; 2. Va (köz) Hv (köz) tévécsatorna
kanalizáció 1. Er (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) szennyvízcsatorna; **2.** Fv (köz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (köz) szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése; csatornázás (→kanalizál, kanális)
kancellária [lat→ném] (hiv) Őv (köz) miniszterelnöki hivatal
kandidát [lat→szlk/szrb/hrv/szln/ném] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) valamely tisztségre, kitüntetésre stb. javasolt személy; jelölt (→kandidátus)
kanu (sp) Mv (köz) Őv (biz) kenu
kapacita [lat→szlk] Fv (biz) kapacitás
kapitány (kat) Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (biz) százados
kapot [fr→or] (gépk) Ka (biz) motorháztető (→kapota)
kapota [fr→szlk] (gépk) Fv (biz) motorháztető (→kapot)
kaput [kaputt] Őv (biz) 1. összetört; 2. tönkrement; 3. meghalt
karafon, karafony Őv (nép) (biz) fánk
karakterisztika [lat→szrb] Va (biz) Hv (köz) 1. jellegzetesség; 2. káderjelentés
karbofréza [szlk] (műsz) Fv (biz) elektromos vasvágó fűrész
karimatka [szlk] (sp) Fv (biz) hálózsák alá használt, vékony, összetekerhető szivacsmatrac
karióka [rom] (isk) Er (köz) filctoll
karizblokk [ang→szlk] Fv (köz) gyűrűskönyv
kartella [rom] Er (rég) élelmiszerjegy, étkezdei jegy
kartotéka [*lat+gör*→szlk/szrb/hrv/ném] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Őv (biz) kartoték
karuca [rom] Er (biz) szekér
kaszárnya (kat) Fv (köz) Ka (köz) Őv (biz) laktanya
kaszetofon [szln] Mv (biz) kazettás magnetofon (→kazettofon)
kaszka [rom] (közl) Er bukósisak, védősisak
kaszkadér [szlk] Fv (biz) színészt filmek veszélyes jeleneteiben helyettesítő személy (→kaszkadőr)
kata →chata

katalóg [gör→szlk/szrb/hrv/ném] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Őv (köz) valamilyen szempontrendszer szerint összeírt tárgyak jegyzéke (→katalógus, katalog)
katalog Mv (biz) valamilyen szempontrendszer szerint összeírt tárgyak jegyzéke (→katalógus, katalóg)
kataszter (államig) 1. Fv (köz) Hv (köz) (település) közigazgatási területe; 2. Fv (köz) Va (köz) Mv (köz) ingatlan-nyilvántartás
kataszteri hivatal (államig) Fv (köz) ingatlan-nyilvántartó hivatal
kataszteri terület (államig) Fv (köz) közigazgatási terület; kataszter
katedra 1. (isk) Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (biz) egyetemi, főiskolai tanszék; 2. (isk) Er tanári állás; 3. (vall) Őv templomi szószék
katrinca [rom] Er lepelszoknya (román népviseletben)
kaucs [fr→ang→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (köz) Mv (biz) dívány, kerevet, kanapé, rekamié (→gaucs)
kaugumi Őv (biz) rágógumi
kavbojka, kovbojka, kobbojka [ka^{u}bojka, ko^{u}bojka, ang→szln] (ölt) Mv (biz) 1. farmernadrág 2. farmeröltözék (farmerből készült ruhadarab)
kazán [tör→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) nagyméretű üst; kondér; üstház
kazettofon [*fr+gör*→rom/szrb/hrv] (műsz) Er, Va (köz) Hv (köz) kazettás magnetofon (→kaszetofon)
kecsup [ang→szlk/szrb/or/hrv/ném] Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (biz) Őv (biz) paradicsomsűrítményből készült ételízesítő; kecsap (→ketchup)
kej [szrb] Va (biz) rakpart
kemicsni [szln] (isk) Mv (biz) golyóstoll (→kemijszka; hemijska; kémia)
kemijszka [hrv] (isk) Hv (biz) golyóstoll (→kemicsni; hemijska; kémia)
kepica [szln] (ker) Mv (biz) fagylaltgombóc
kesza, keszica [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) zacskó
kicos [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) piperkőc
kicsupál Hv (biz) kitép, kiránt ~ *ja a vezetéket az aljazatból* (→csupál)

kika [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) copf (→kita)
kikiriki [egyipt→eur. közv.→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) földimogyoró
kilusztrál Fv (köz) (politikai indítékból) átvilágít, és funkciójától megfoszt (→lusztrál, lusztráció)
kirpács [rom] Er (biz) kontár
kistechnickí, kistehnickí →technický preukaz
kita [szln] Mv (köz) copf (→kika)
kitánca [rom] (hiv) Er nyugta, elismervény
kitippel Fv (biz) (egy adott típus képviselőjeként) kiválaszt, kiszemel magának (→típus, tipizál)
kizmizikez, kizmizíkez, kizmizikel, kizmizíkel Fv (biz) zmizikkel eltüntet (→zmizik)
klapka [ném→szlk] (távk) Fv (biz) mellék(állomás) (→klappol)
klient [lat→szlk/or/ném] Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) ügyfél (→kliens)
klientelista [lat→szlk] (sajtó) Fv (vál) 1. a kliensrendszer támogatója, haszonélvezője; 2. a klientúra tagja (→kliens, klientúra)
klientelizmus [lat→szlk] (sajtó) Fv (vál) kliensrendszer, klientúrarendszer (→kliens, klientúra)
klimatizációs berendezés (műsz) Fv (köz) klímaberendezés
klosár [fr→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) csöves, hajléktalan
knédli (gasztr) Fv (köz) Ka (köz) körítésként szeletelve tálalt, gőzben főtt, hosszúkás kelt tészta (→knődli)
knjigovodstvo [Va Hv knyigovodsztvo; Mv knjigovodsztvo; szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) könyvelőség
knjižica [knyizsica; szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) (iskolai, egészségügyi stb.) értesítő könyv(ecske)
knődli [ném] (gasztr) Őv (biz) gombóc
knyigovodsztvo →knjigovodstvo
knyizsica →knjižica
kobojagi [tör→szrb] Va (biz) Hv (biz) állítólag, színleg
kód (hiv) Er postai irányítószám
koegzisztencia Va (köz) Hv (köz) együttélés
kofola [szlk] Fv (köz) kólához hasonló üdítőital

kokica [szrb/hrv/szln] 1. Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) pattogatott kukorica; 2. Va (biz) fricska (→kokice)
kokice [szln] Mv (biz) pattogatott kukorica (→kokica)
kokojza [rom] (bot) Er (biz) (fekete) áfonya
kolek [cseh→szln] (hiv) Mv (köz) okmánybélyeg, illetékbélyeg (→kolok)
koliba [gör→szlk] Fv (biz) kaliba
kolienki [szlk] Fv (biz) könyöktészta
kollaudáció [kolaudáció] (hiv) Fv (köz) 1. (épület, lakás) műszaki átadása-átvétele; 2. a használatbavételi engedély kiadását megelőző eljárás
kollaudációs határozat (hiv) Fv (vál) (épület, lakás) használatbavételi engedélye
kollekció [kolekció] Fv (köz) karácsonyi csokoládédíszek együttese
kollektív [Er Mv kolektiv; Fv Va Hv kolektív] 1. Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) közösség, osztályközösség, munkaközösség; 2. Er (rég) mezőgazdasági termelőszövetkezet, téesz (→kollektíva)
kolobeska, kolobecska [szlk] Fv (biz) roller
kolok [szlk] (hiv) Fv (biz) okmánybélyeg, illetékbélyeg (→kolek)
komangyirovka [lat→ném→or] (hiv) Ka (biz) kiküldetés
kombinacska, kombinacski [szlk] Fv (biz) kombinált fogó (→kombinál)
komfor [ang→hrv] Hv (köz) kényelem, lakályosság (→komfort)
komfort Va (köz) kényelem, lakályosság (→komfor)
komina [szrb] Va (biz) törkölypálinka
komisszár [komiszár] Fv (köz)
komisszió [komiszió] Er (köz) Fv (köz) Va (biz) Ka (köz) Hv (köz) Mv (biz) Őv (biz) bizottság (→komisszia)
komitet [fr→szrb] Va (biz) pártbizottság, pártszékház (→komité)
komitetlija [fr→szrb] Va (biz) párt-tisztségviselő
kommercializálódás Va (köz) Hv (köz) a piacgazdaság feltételeihez való alkalmazkodás; elüzletiesedés
kommercializálódik Va (köz) Hv (köz) a piacgazdaság feltételeihez alkalmazkodik; elüzletiesedik (→kommerciális)

kompetenció [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) Va (köz) Hv (biz) illetékesség (→kompetencia)
komplex Er (köz) 1. olyan (kül. diákszállókból álló) épületcsoport, ahol étkezde és más közellátási intézmény is van; 2. többféle üzletből álló kereskedelmi egység; 3. több műhelyt magában foglaló szolgáltató egység
komposztál [rom] (közl) Er (biz) (lyukasztással) vonaljegyet kezel a buszon
koncentrát [*lat*→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (ritk) (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) sűrítmény (→koncentrátum)
koncert [szrb] Va (biz) takarmánykeverék (→koncentrátum)
koncessziós díj, koncessziós illeték Fv (vál) (televízió, rádió) üzembentartási díja
koncsentra [rom] (kat) Er (biz) 1. tartalékosok behívása; 2. munkaszolgálat (→koncentrátum, koncentrát)
kondika [rom] (hiv) Er jelenléti napló
kondukter [lat→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) kalauz (→konduktor, conductor)
konflikt [lat→szlk/szrb/hrv/szln/ném] Fv (biz) (ritk) Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (biz) konfliktus
konglomerát [lat→szlk/szrb/hrv] Fv (biz) (ritk) Va (biz) Hv (biz) konglomerátum
konkurz [lat→szlk/or/ném] 1. Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) pályázat; 2. Fv (biz) csőd (→konkurzus)
konnektor [konektor] Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz)
konszultál [lat→szrb] Va (biz) 1. tanácskozik; 2. szaktanácsot ad (→konzultál)
konszumál [lat→szrb] Va (biz) fogyaszt (→konzumál)
kontábil [rom] (hiv) Er könyvelő
kontakt [lat→szlk/ném] Fv (biz) Őv (biz) összeköttetés; érintkezés (→kontaktus)
kontakthiba (műsz) Fv (biz) érintkezési hiba
kontaktkulcs [rom] (műsz) Er indítókulcs
kontesztál (hiv) Er (követelést, vizsgaeredményt stb.) megtámad, megfellebbez
kontrola [fr→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) ellenőrzés (→kontroll)

kontroljor [fr→or] Ka (biz) ellenőr (→kontrollőr, kontrollor)
kontrolka [fr→szlk/szln] 1. (isk) Fv (biz) Mv (köz) ellenőrző dolgozat; 2. (gépk) Fv (biz) (gépkocsi műszerfalán) ellenőrző lámpa (→kontroll, kontrollál)
kontroll [fr→ném] Őv (biz) ellenőrzés
kontrollál [kontrolál] Fv (köz) Ka (köz) Őv (biz) ellenőriz (→kontroll, kontrola)
kontrolór [fr→szlk] Fv (biz) ellenőr (→kontrollőr, kontrollor, kontroljor)
kontumál [lat→szlk] (sp) Fv (köz) 1. a játékhoz időben meg nem jelent csapat vereségét hivatalosan megállapítja; 2. a pályán elért eredményt töröl (pl. sportszerűtlen magatartás miatt)
konverzáció (isk) Fv (köz) Őv (köz) idegen nyelvű társalgás mint tantárgy
konverzió Fv (köz) a hadiipar átállítása polgári termelésre
konzerva [fr→ném→szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) tartósított, fémdobozba zárt élelmiszer (→ konzerv)
konzultáns professzor (isk) Er nyugalmazott, de az egyetem munkájában továbbra is részt vevő egyetemi tanár (címe Romániában), emeritus professzor
konzumál Fv (köz) Hv (köz) fogyaszt (→konszumál)
konyhalinka, linka Fv (biz) konyhai szekrénysor (→linka)
kopacska [cseh→szrb/hrv] (ölt) (sp) Va (biz) Hv (biz) futballcipő (→kopacski)
kopacski [szlk] (ölt) (sp) Fv (biz) futballcipő (→kopacska)
kopek →kopijka
kopéroz [*lat*→szln] Mv (biz) fénymásol (→fotokopíroz, kopíroz)
kopijka, kopek [ukr] Ka (köz) váltópénz Ukrajnában, a hrivnya századrésze
kopíroz [*lat*→hrv/ném] Hv (biz) Őv (biz) fénymásol (→fotokopíroz, fotokopéroz, kopéroz)
kopíroz [lat→szlk/ném] 1. Fv (köz) indigó segítségével rajzot stb. lemásol; Őv (biz) fénymásol (→fotokopíroz, fotokopéroz, kopéroz)
kornet [fr→szrb/hrv/szln] 1. Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) fagylalttölcsér 2. Mv (köz) tölcséres jégkrém(fajta)

kosárka [szrb-hrv→szln] (sp) Mv (biz) kosárlabda
kosárkázik (sp) Mv (biz) kosárlabdajátékot játszik
kotizáció [fr→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) részvételi díj
kotolnya [szlk] Fv (biz) kazánház
kozsók [rom] (ölt) Er (biz) ujjas, combközépig érő, gyakran hímzéssel díszített bőrkabát
kredit 1. (ker) Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (köz) kölcsön; 2. (távk) Fv (köz) (mobiltelefonon) lebeszélhető pénzösszeg; keret
kriza [gör–lat→eur. közv.→hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) válság (→krízis)
kroketi [fr→szlk] (gasztr) Fv (biz) henger vagy gombóc alakú, forró zsírban sült burgonya- vagy zöldségvagdalék; ropogós (→krokett**)**
krozsni [szln] Mv (biz) körforgalom
krúg [szrb/hrv] (kat) Va (biz) Hv (biz) körlet
kufájka →pufajka
kugli [ném→szrb/hrv] (ker) Va (biz) Hv (köz) gombóc (fagylaltnál)
kukáz [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) jajveszékel
kukkra [rom] Er (biz) egyenesen, magasan fölfelé, magasra; ***~ dobja a labdát***
kúla [tör→szrb] Va (biz) toronyház
kuli [ném] Őv (biz) golyóstoll
kulma, kulmi [ném→szlk] Fv (biz) elektromos hajsütő vas
kulmizik Fv (biz) hajsütő vassal tartós frizurát készít
kultúr- [lat→ném] Va (köz) (összetételi előtagként) művelődéssel kapcsolatos, pl. kultúrház, kultúregyesület
kulturista [*lat*→szlk/or] (sp) Fv (biz) Ka (biz) testépítő, bodybuilder
kulturizmus [*lat*→szlk/or] (sp) Fv (biz) Ka (biz) testépítés, bodybuilding
kulturológia [lat→szlk/szrb/hrv] 1. Va (köz) Hv (köz) népművelés; népművelői szak; 2. (isk) Fv (köz) kultúratudomány
kuluk [tör→szrb] Va (biz) robot (munka)
kum [lat→szrb] Va (biz) koma, násznagy, házassági tanú, keresztapa
kumul [rom] (hiv) Er álláshalmozás, másodállás (→kumulál)

kuptor [rom] Er (biz) kemence, sütőkemence
kúra Őv (biz) 1. nyaralás; 2. gyógykúra
kursz [lat→szrb/or/hrv] 1. Va (biz) Ka (köz) Hv (biz) tanfolyam; 2. (pénz) (ker) Va (biz) Ka (köz) árfolyam (→kurzus)
kursza [rom] Er (közl) helyi érdekű autóbuszjárat v. vonatjárat (→kurzus, kurz, kursz)
kurt [ang→szlk] (sp) Fv (biz) teniszpálya
kurz [lat→szlk] Fv (biz) 1. tanfolyam; 2. (pénz) (ker) árfolyam (→kurzus)
kurzus 1. Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Őv (köz) tanfolyam; 2. (pénz) (ker) Fv (köz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (köz) árfolyam
kuszur [arab→tör→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) visszajáró apró-pénz
kutacs [ukr] Ka (biz) piszkavas (→kutács)
kutács [szlk] Fv (nép) piszkavas (→kutacs)
kvalitásos [szln] Mv (köz) jó minőségű, minőségi (→kvalitás)
kvaliteta [kvalitëta, szln] Mv (biz) minőség (→kvalitás)

lampaszák [fr→ném→szlk] (kat) Fv (biz) hivatásos katonatiszt
landesschulrat [landeszsulrát; ném] (hiv) Őv (köz) tartományi iskolatanács
lanovka [szlk] (közl) Fv (köz) függővasút, drótkötélpálya
larissza [szlk] Fv (köz) puha, bolyhos pléd
lavabó [fr→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) mosdókagyló
lazzaróni [ol→szrb] Va (biz) <általában *lazzarónik* többes számú alakban> csavargó, semmittevő (→lazzarone)
lecska →vlecska
legendáris [lat→szlk/szrb/hrv] Fv (ritk) (köz) Va (köz) Hv (biz) legendás
legiszlatív (jog) Fv (köz) Őv (biz) törvényhozó, törvényhozói (→legiszlatíva)
legiszlatíva [lat→szlk] (jog) Fv (köz) 1. jogalkotás; 2. jogrend (→legislatura, legiszlatív)
lekarna [lëkaÿrnaÿ; szln] Mv (biz) gyógyszertár
lekarski pregled, lekarski [lekárszki pregled; szrb] Va (biz) orvosi vizsgálat

lektor 1. (isk) Er egyetemi adjunktus; 2. Fv (köz) (tanfolyamokon) állandó szakelőadó
lenonka [ang; John Lennon viselete alapján→szrb] Va (biz) kerek üvegű napszemüveg (→lenonki)
lenonki [ang; John Lennon viselete alapján→szlk] Fv kerek üvegű szemüveg (→lenonka)
leorganizál Őv (biz) megszervez, megbeszél egy találkozót (→organizál)
leták [szlk] Fv (biz) szórólap
libreria [rom] (ker) Er könyvesbolt (→libresszó)
licenca [lat→eur. közv.→hrv/szln] (hiv) Hv (biz) Mv (biz) engedély (→licenc, licencia)
licencia (hiv) Őv (biz) engedély (→licenca)
licenció [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) kereskedelmi vagy gyártási tevékenységre jogosító engedély (→licenc)
licencvizsga (isk) Er az egyetemi tanulmányokat lezáró vizsga: záróvizsga, államvizsga
licenzió [ukr; hiperkorrekt eredetű alak] (hiv) Ka (köz) hatósági működési engedély (→licencia, licenca)
líceum (isk) Er (köz) gimnázium
lična karta, lična [licsna karta; szrb] (hiv) Va (biz) személyi igazolvány
limenka [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) fémdobozos üdítő
linka [lat→ném→szlk] Fv (biz) 1. (közl) autóbuszjárat; 2. (távk) telefonvonal; 3. konyhai szekrénysor; 4. szemhéjtus (→linea, lénia)
lista [ném→szlk] Fv (biz) keskeny léc
literatúra 1. (isk) (ir) Fv (biz) szlovák irodalom mint tantárgy; 2. Őv (biz) irodalom
livret [rom] (kat) Er katonakönyv
ljekárna [ľekárna; hrv] Hv (biz) gyógyszertár
logyicski [szlk] (ölt) Fv (biz) körömcipő
lokál Fv (köz) Va (vál) Ka Hv (köz) (éjszakai) szórakozóhely; mulató
lokalitás [lat→szlk/ném] Fv (vál) Őv (vál) meghatározott terület, helyszín (→lokális)
loszosz [szlk] (áll) Fv (biz) lazac

loz in plic [lozinplik; rom] (ker) Er (biz) borítékos sorsjegy (Romániában)
lozsa [Mv: lozsá; fr→szln] Mv (biz) páholy (→loge, lózsa)
lózsa [fr→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) páholy (→loge, lozsa)
lucska [szln] Mv (köz) nyeles jégkrém
lukratív Fv (köz) Őv (ritk) (biz) jövedelmező; **~ üzlet, ~ állás**
lunka [rom] Er (biz) liget, berek
luszter Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) csillár
lusztráció Fv (sajtó) (köz) (politikai indítékú) átvilágítás (→lusztrál, kilusztrál)
lusztrál [lat→szlk] (sajtó) Fv (köz) (politikai indítékból) átvilágít (→kilusztrál, lusztráció)

magiszter (isk) 1. Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) öt- vagy hatéves egyetemi képzésben részesült, egyetemi végzettségű személy, ill. annak végzettsége, fokozata; 2. Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) posztgraduális, ill. magisztériumi képzésben részesült személy, ill. annak végzettsége, fokozata
magisztérium [hiperkorrekt eredetű alak] (isk) Hv (köz) Mv (köz) az egyetemi diploma megszerzése utáni kétéves egyetemi stúdium a magiszteri fokozat elnyerésére (→magisztratúra)
magisztrát [lat→szlk/ném] 1. Fv (biz) Őv (biz) (városkerületekre osztott városokban) főpolgármesteri hivatal; 2. Fv (biz) (csatolt településeket is magába foglaló városban) polgármesteri hivatal (→ magisztrátus)
magisztratúra Ka (isk) (köz) magiszteri végzettség megszerzésével záruló egy- vagy másfél éves kiegészítő képzés (→magisztérium)
magisztrátus (államig) 1. Fv (köz) Őv (köz) <városkerületekre osztott városokban> főpolgármesteri hivatal; 2. Fv <csatolt településeket is magába foglaló városban> polgármesteri hivatal
májca [friuli→ol→szln] Mv (köz) póló, pólóing; **alsó ~** alsóing, atlétatrikó (→majica, májka, majó)
majica [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) pólóing, atlétatrikó (→májka, májica, majó)
májka [or] Ka (biz) ujjatlan sporting; trikó (→májica, májca, majó)
majó [rom] Er (biz) ujjatlan sporting; trikó (→májica, májka)

major (kat) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) őrnagy
makacska [szlk] Fv (biz) kemény fizikai munka; güri
málé [rom] Er (biz) 1. kukoricalisztből készült sütemény; 2. kukorica; 3. puliszka; 4. gyáva, együgyű
málenykij robot [or] (tört) Ka (köz) a 18 és 50 év közötti kárpátaljai magyar férfilakosság szovjet hadsereg általi deportálása 1944 novemberében
málica [ném→szln] Mv (biz) tízórai, uzsonna
mamuszki [*mamusz*+szlk eredetű képzőszerű utótag] (ölt) Fv (biz) posztóból készült csizma; botos
marazmus (sajtó) Fv (köz) erkölcsi züllés, hanyatlás
marcisor [rom] Er (biz) március elsején nőknek ajándékozott kis függő dísz; márciuska
marenda [ol→szrb] Va (biz) csomagolt reggeli, uzsonna
márfa [rom] (ker) Er (biz) áru
marigla Őv (nép) (biz) sárgabarack
maringotka [fr→szlk] (közl) Fv (biz) nagyobb lakókocsi
markíroz [ném] Őv (biz) 1. kijelöl; 2. (táj) valamilyen munkát csak ímmel-ámmal végez; szimulál
marmaládé [gör→lat→port→rom/szlk/szrb/or/hrv] (ker) Fv (köz) Va (biz) Ka (biz) Hv (köz) lekvár, íz (→marmelád, marmeládé)
marmelád [gör→lat→port→rom] (ker) Er lekvár, íz (→marmaládé, marmeládé)
marmeládé [gör→lat→por→fr→ném→szln] (ker) Fv (köz) Ka (biz) Mv (biz) Őv (biz) lekvár, íz (→marmalád, marmelád)
marsrutka, marsutka [or] Ka (köz) két végállomás között kijelölt útvonalon járatszerűen közlekedő taxi; iránytaxi
marzsa [lat→fr→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) érték-, árfolyam-különbözet (→marge, marzs)
maskura [ol→ném→szln) Mv (köz) jelmez (→maskara, maszkara)
maszka [fra→szlk/szrb/or/hrv/szln] Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (köz) álarc (→ maszk)
maszkabál Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) álarcosbál
maszkács [szlk] (kat) Fv (biz) terepruha (→maszka, maszk)
maszkara [fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szempillafesték (→maskara, maskura)
maszlina [rom] (ker) Er olajbogyó

masszív [lat→szrb] (geol) Va (köz) Hv (köz) hegytömeg, őshegység (→masszívum)
matika [gör→lat→szlk] (isk) Fv (biz) matek (→matematika)
matrika [lat→szlk] (államig) Fv (köz) 1. anyakönyv; 2. anyakönyvi hivatal (→matrikula)
matrikárka [szlk] (államig) Fv (biz) anyakönyvvezető (→matrika)
matúra [Mv Őv matura; Va Hv matúra; ném→szrb/hrv/szln/ném] (isk) Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (köz) érettségi
matúrabál [maturabál] Őv (biz) érettségi előtt szervezett táncos mulatság; szalagavató bál
maximálisan Fv (köz) maximum <határozószóként>
mechanikus [mehanikus] Va (biz) Hv (köz) Mv Őv (biz) autószerelő
média [lat→rom] (isk) Er általános osztályzat[4]
medializál [lat→szlk] Fv (köz) a sajtó nyilvánossága elé tár vmit (→médium)
megszkapál [rom] Er (biz) megmenekül
mehrwehrtsteuer [mervertstájer, ném] (ker) Őv (köz) általános forgalmi adó, áfa
mekcseny [szlk] Fv (biz) lágyságjel
melanzs [fr→ném] Őv (köz) tejeskávé
mentolki [szlk] Fv (biz) mentolos cukorka (→mentol)
menyács [szrb] (gépk) Va (biz) sebességváltó
menyácsnica [szrb] (pénz) Va (biz) pénzváltó
meszara [szrb] Va (biz) hentesüzlet (→mesznica)
meszecsna [szrb/szln] (közl) Va (biz) Mv (biz) havi diák- vagy munkásbérlet (→mjesecsna)
meszeria [rom] (szak) Er mesterség
meszeriás [rom] (szak) Er iparos
meszka→zmeszka
mesznica [hrv] Hv (biz) hentesüzlet (→meszara)
mesztekál [rom] Er (biz) összekever, elegyít
metalíza [gör→lat→szlk] (gépk) Fv (biz) metálszín, metálfényezés
metalízis [gör→lat→szlk] (gépk) Fv (köz) metálszín, metálfényezés
metallizált [metalizált] (gépk) Fv (köz) metálszínű (→metallizál)
metodikai Fv (köz) Ka (köz) módszertani; **~ segédanyag** (→metodika)

metodikus [szlk] Fv (köz) módszertannal foglalkozó (személy); módszertanos (→metodista)
metodista Ka (köz) módszertannal foglalkozó (személy); módszertanos (→metodikus)
meze [tör→szrb] Va (biz) borkorcsolya
mgr. (isk) Fv (köz) magiszter rövidítése
miccs [rom] (gasztr) Er (biz) darált húsból kolbász alakúra összegyúrt, roston sütött ételféleség
miestenka [miesztyenka; szlk] (közl) Fv (biz) helyjegy
mikina, mikini [ang, *Mickey Mouse* nevéből→szlk] (ölt) Fv (biz) pulóverként hordott, meleg kötszövött anyagból készült, csuklyás, rövid felső ruha
mikrospánok [mikroszpánok; szlk] (közl) Fv (biz) gépkocsivezetés közbeni pillanatnyi bóbiskolás
mikroténzacskó Fv (köz) polipropilén zacskó
mikrovalna, mikroválna [hrv] Hv (biz) mikrohullámú sütő (→mikrovalovna)
mikrovalovna [mikrovaÿlo^{u}naÿ; szln] Mv (köz) mikrohullámú sütő (→mikrovalna, mikroválna)
milícia Er (rég) Va (köz) Ka (köz) rendőrség
milicista Er (rég) Va (köz) Ka (köz) rendőr
minimálisan Fv (köz) minimum <határozószóként>
misál [or] Ka (biz) zavar
misling (mez) 1. Va zöldtakarmány; 2. Er Hv (biz) sűrűn vetett kukorica mint zöldtakarmány
mjesecsna [hrv] (közl) Hv (biz) havi diák- vagy munkásbérlet (→meszecsna)
mlekara, mlecsni [szrb] Va (biz) tejcsarnok
mlekarna [szln] Mv (biz) tejüzem (→mlekara, mljekara)
mljekara [mľekara; hrv] Hv (biz) tejüzem (→mlekara)
moderál Fv (köz) Őv (köz) (rádióban, televízióban stb.) műsorvezetőként közreműködik; műsort, vitát stb. vezet
moderátor Fv (köz) Őv (köz) műsorvezető
modli, modla [ném→szln] Mv (biz) süteményszaggató (→módli, módla)
módli, módla [ném→hrv] Hv (biz) süteményszaggató (→modli, modla)

mokány [rom] Er (köz) 1. havasi román; 2. olyan gazda, akinek juhai vannak; juhosgazda; 3. durva, de önérzetes ember
mokaszinka [indián→ang→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) 'az észak-amerikai indiánok hajlékony bőrbocskorára emlékeztető félcipő' (→mokaszin)
molba [szrb/hrv] (hiv) Va (biz) Hv (biz) kérvény, folyamodvány
monetár [rom] (pénz) Er címletkimutatás (pénztárzáráskor az egyes címletek számának megadásával)
monopolellenes hivatal (államig) Fv (köz) versenyhivatal
montázsa [fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) montázs, összeállítás
montázsház Hv (köz) Mv (köz) könnyűszerkezetes ház
monterka, monterki [fr→szlk] (ölt) Fv (biz) (kék színű) munkaruha (→montíroz, montázs)
monterkafelső (ölt) Fv (biz) monterka felső része (→monterka)
monterkanadrág (ölt) Fv (biz) monterka alsó része, nadrágja (→monterka)
mósia [rom] Er (rég) földbirtok, uradalom
mosogatódressz Fv (köz) mosogató <a konyhaszekrény részeként> (→dressz)
most [lat→ném] Őv (biz) almaléből (vagy más gyümölcsléből) készült félig forrott bor
motív [lat→szlk/szrb/hrv] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) motívum
motoretta [rom] (műsz) Er kis lökettérfogatú motorral hajtott motorkerékpár, moped (→motor)
motorina [rom] (műsz) Er gázolaj, nyersolaj (→motor)
motorka [lat→szlk] (közl) Fv (biz) 1. motorkerékpár; 2. motorvonat (→motor)
motorkás (közl) Fv (biz) motorkerékpáros (→motorka)
mozsgyenka, mozsgyinka [cseh→szlk] Fv (biz) tipli
multipraktik [szln] Mv (biz) asztali (konyhai) robotgép
musmula [gör→szrb] Va (biz) naspolya
muszaka [muszaÿkaÿ; tör→szrb/hrv] 1. Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) rakott krumplihoz hasonló, darált húst is tartalmazó étel; 2. Va (köz) húsos rakott káposzta, karfiol
muszolini [ol→szrb/hrv; Mussolini olasz diktátor nevéből] 1. Va (köz) vörösborból és szénsavas narancsüdítőből álló italkeverék; 2. Hv (biz) fehérborból és narancsszörpből álló italkeverék

mutuj [rom] Er (biz) 1. néma; 2. ügyetlen, buta
muzsdéj [rom] Er (biz) fűszerként haszn., fokhagymából készült olajos pép

nadjazd [szlk] (közl) Fv (biz) felüljáró
nafta (műsz) Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) Mv (köz) 1. gázolaj, dízelolaj; 2. fűtőolaj
naftakályha Fv (rég) (köz) olajkályha
nagrada [naÿgraÿdaÿ; szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) jutalom, díj
nagytechnický, nagytehnický →technický preukaz
najlonka [ang→szrb] Va (biz) harisnyanadrág
nakáz [ukr] Ka (biz) rendelet
nalaz [naÿlaÿz; szrb/hrv] (hiv) Va (biz) Hv (biz) lelet
nálepka [szlk] Fv (biz) matrica, levonó
nálog [szrb/hrv] (hiv) Va (biz) Hv (biz) kiutalás, meghagyás
namaz [naÿmaÿz; hrv/szln] 1. Hv különböző ízesítésű, sós (azaz nem édes) sajt- vagy túrókrém; 2. Mv (biz) krémszerűen kikevert, sós (azaz nem édes) hidegkonyhai készítmény (sajtkrém, túrókrém, padlizsánkrém, húskrém stb.) (→pomazánka)
nanuk [szlk; egy film eszkimó hősének nevéből] Fv (köz) jégkrém
nanuktorta Fv (köz) jégkrémtorta
nanula [tör→szrb] Va (biz) (magasított talpú) fapapucs
nápotnica [szln] Mv (biz) beutaló szakrendelésre
narasztek [naÿraÿsztëk; szln] Mv (biz) a festett haj kinőtt töve
naturális Va (biz) Hv (biz) naturalista, naturalisztikus
navéta [rom] Er (biz) ingázás
navétázik Er (biz) ingázik
negocsiál [rom] Er (biz) béralkut folytat (→negociál)
nena [hrv] Hv (biz) 1. nagynéni; 2. idősebb leánytestvér, nővér
nogomet [hrv→szln] Hv (biz) Mv (biz) futball, foci
nohejbal [szlk] (sp) Fv (biz) lábtenisz
nohejbalozik (sp) Fv (biz) lábteniszezik
norma Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) szabvány
notár [lat→ rom/szlk/szln/ném] fn (hiv) Er (köz) Fv (biz) Mv (köz) Őv (köz) jegyző, közjegyző (→nótárius)

notorikus [lat→szlk/ném] Fv (köz) Őv (biz) megrögzött; javíthatatlan (→notórius)
notórikus [lat→szrb] Va (köz) notórius (→notórius)
novella (jog) Fv (köz) törvényt módosító jogszabály, törvénymódosítás
novellizáció, novellizálás [lat→szlk] (jog) Fv (köz) törvénymódosítás aktusa (→novella)
novellizál [lat→szlk] (jog) Fv (köz) törvényt módosít (→novella)

nyám [rom] Er (biz) rokon, rokonság
nyulica Őv (nép) (biz) rókagomba

obal [szlk] Fv (biz) dosszié, mappa
občiansky preukaz, obcsánszki [opcsianszki; szlk] Fv (biz) személyi igazolvány
obcsánszki →občiansky preukaz
obedár [szlk] Fv (biz) ételhordó
oblon [rom] (gépk) Er (biz) oldaldeszka v. hátsó oldal (teherautón)
obrazac [obraÿzaÿc; hrv] Hv (biz) formanyomtatvány, űrlap (→obrazec, obrázec)
obrazec [or] Ka (biz) minta formanyomtatvány, minta űrlap (→obrazac, obrázec)
obrázec [hrv–szrb→szln] Mv (köz) formanyomtatvány, űrlap (→obrazac, obrazec)
ocena [szrb] Va (biz) érdemjegy (→ocjena)
ocjena [ocjenaÿ; hrv] Hv (biz) érdemjegy (→ocena)
očni odjel, očni [ocsni odjel; hrv] Hv (biz) szemészeti osztály, szemészet (→očno odelenje)
očno odelenje, očno [ocsno odelenje; szrb] Va (biz) szemészeti osztály, szemészet (→očni odjel)
odbojka [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) röplabda
odbojkát játszik Mv (rég) röplabdázik
odbojkázik (sport) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) röplabdázik
odbyt [odbit; szlk] (ker) Fv (biz) 1. <áru> értékesítése; 2. (vmely vállalaton belül) értékesítési osztály
odlakovacs [szlk] Fv (biz) körömlakk-lemosó

odmena [szlk] Fv (biz) jutalom, prémium
officiális [oficiális] Fv (köz) Őv (köz) hivatalos
ofina [lat→szlk] Fv (biz) frufru
ohó [szrb/hrv/szln; márkanévből] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) aceton alapanyagú ragasztó
okol [rom] Er (biz) 1. akol; 2. erdészeti hivatal
olimpia (isk) (hiv) Er (vál) Fv (vál) Ka (vál) tantárgyverseny (→olimpiász, olimpiáda)
olimpiáda [gör→szlk/or] (isk) Fv (biz) Ka (biz) tantárgyverseny (→olimpia, olimpiász)
olimpiász (isk) Fv (köz) Ka (köz) tantárgyverseny (→olimpia, olimpiáda)
omácska [szlk] (gasztr) Fv (biz) (tartár)mártás
ondolált papír [rom] Er (biz) hullámpapír (→ondolál)
opaszács [szrb] Va (biz) derékszíj
opcsina [opcsinaÿ; hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) 1. községháza; 2. több települést magába foglaló közigazgatási egység (→opstina)
operál (orv) Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) műt; **epére ~** epével műt
opomena [szrb/hrv] (isk) Va (biz) Hv (biz) intő
opomina [szln] Mv (biz) 1. (isk) intő 2. fizetési felszólítás (→opomena)
opstina [szrb] Va (biz) 1. községháza; 2. több települést magába foglaló közigazgatási egység (→opcsina)
optika 1. Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) Őv (biz) optikai cikkeket árusító üzlet; látszerész üzlet; 2. Őv (biz) látszat
opustyák [szlk] (kat) Fv (biz) eltávozás
orandzsád, orandzsáda [fr→szrb] Va (biz) narancslé
orda [rom] Er (köz) édes, sajtszerű termék
ordin [rom] (kat) Er rendelet, parancs
organizáció Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) társadalmi szervezet
organizál 1. Ka (biz) Őv (köz) megszervez; 2. Őv (köz) találkozót, időpontot stb. megbeszél *Organizáljunk egy időpontot!* (→leorganizál, organizáció)
originál Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (köz) 1. originális, eredeti; 2.eredeti irat, dokumentum; *Hoztam az originált és a másolatot*
ostyepka (gasztr) Fv (köz) cipó alakú sovány füstölt juhsajt

oszebna [oszëbna; szln] Mv (biz) személyi igazolvány (→oszobna)
oszobna [hrv] Hv (biz) személyi igazolvány
otpad [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) 1. szemét, hulladék; 2. ócskavas
otyeplovacski [szlk] (ölt) (sp) Fv (biz) síruha, síoverall

ökonóm [gör→ném] (közg) Őv (biz) közgazdász (→ekonóm, ökonómus)
ökonómia [gör→ném] (közg) Ka (biz) Őv (biz) közgazdaságtan (→ekonómia, ökonómia)
ökonómiai (közg) Ka (biz) Őv (biz) közgazdasági (→ekonómiai)
ökonómus Ka (biz) közgazdász (→ekonómus, ökonóm)

paciens [lat→szlk/ném] (orv) Fv (biz) Őv (biz) vmely orvos betege (→ páciens)
pácska, pácski [or] Ka (biz) csomag
pacski →spacski
padurár [rom] (hiv) Er erdész, erdőőr
páger [holl→ném] 1. (műsz) Őv (biz) kotrógép, markológép (→báger)
págerlik [ném] Őv (biz) kavicsbánya (→bágerlik)
paletta Fv (köz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) raklap
pancerka [fr→ném→szln] Mv (biz) sícipő
panyika [szlk+*-ka/-ke* kicsinyítő képző] Fv (biz) <főként megszólításként> hölgy, asszony
pápka [or] Ka (biz) irattartó, dosszié
paradox Fv (biz) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) látszólagos ellentmondás (→paradoxon)
parafa [rom] Er (biz) négyszög alakú személyi pecsét (pl. az orvosé) (→parafál)
pariska [szln] Mv (biz) parizer, párizsi (felvágottfajta)
parkéroz [szln] Mv (biz) parkol (→parkíroz)
párki [szlk] (gasztr) Fv (biz) virsli
parkíroz Hv (köz) parkol
parkschein [parksájn; ném] Őv (biz) parkolójegy
paróla [fr→szrb] Va (biz) (titkos) jelszó

párolt bukta, bukti, buchti (gasztr) Fv (biz) lekvárral töltött, olvadt vajjal leöntött, kakaóval stb. ízesített, gőzön főtt kelt tészta; gőzgombóc (→buchta)
parter [fr→ném→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) földszinti nézőtér (→parterre)
participáció Va (köz) Hv (köz) hozzájárulás
partijac [szrb] Va (biz) párttag
partyák [szlk] Fv (biz) műszakvezető (→parti)
pasaport [rom] (hiv) Er útlevél (→passeport, passzus, paszport, pasz, pass, reisepass)
pass [passz; ném] Őv (köz) útlevél (→passeport, passzus, paszport, pasaport, pasz, reisepass)
pasteta [pastëta; lat→hrv/szln] Hv (biz) Mv (köz) májkrém (→pasztét)
pasz [fr→szlk] Fv (biz) útlevél (→passeport, passzus, paszport, pasaport, pass, reisepass)
pász [szlk] Fv (biz) 1. (gyárban) futószalag; 2. (gépk) biztonsági öv
pászka [szlk] Fv (biz) 1. pénztárgépszalag; 2. fizetési szalag; 3. írógépszalag (→pászka)
paszport [fr→or/szln] 1. Mv (biz) útlevél; 2. személyi igazolvány (→passeport, passzus, pasaport, pasz, pass, reisepass)
passzus Hv (rég) (biz) Mv (régi) (biz) útlevél (→passeport, pasaport, paszport, pasz, pass, reisepass)
paszta Er (köz) Fv (köz) Va (biz) Hv (köz) Mv (köz) tisztító, fényesítő kenőcs, krém (→cipőpaszta, fogpaszta)
pasztelin [fr→or] (isk) Ka (köz) gyurma (→plasztilin, plasztelin, plasztelina, pasztelina)
pasztelina, plasztelina [fr→szlk] (isk) Fv (köz) gyurma (→plasztilin, plasztelin, pasztelin)
pasztét [ném→szln] Őv (biz) májkrém (→pasteta)
patika [gör→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) edzőcipő, tornacipő
patizon [fr→szlk] Fv (biz) csillagtök (→patisszon)
patri [fr→ném] Őv (nép) (biz) elemlámpa (→batri, batrilámpa, battéria)
patriársia [gör→szrb] Va (köz) székesegyház
patrilámpa Őv (nép) (biz) elemlámpa (→batri, battéria)
patron [rom] Er (biz) főnök, tulajdonos (→patrónus, patrón)

patrón [lat→szrb] Va (biz) védnök, támogató (→patrónus)
pausál [ném→szlk/szrb/hrv/szln] (ker) Fv (köz) Va (biz) Hv (köz) Mv (biz) átalány(díj) (→pausálé)
páza [rom] Er (biz) őr, éjjeliőr
pedagógiai szakközépiskola (isk) Fv (köz) óvónőképző szakközépiskola
pekacski →spekacski
pelmenyi [or] Ka (köz) húsos derelye
penálé [lat→szlk] (hiv) Fv (köz) kötbér (→pönálé)
penalizál [lat→szlk] (hiv) Fv (köz) kötbért fizettet (→pönalizál, penálé)
pendlizik Őv (biz) lakóhelye és munkahelye között rendszeresen ingázik
pendliző Őv (biz) lakóhelye és munkahelye között rendszeresen ingázó (személy)
penkala [hrv; Eduard Slavoljub Penkala, a töltőtoll feltalálója nevéből] Hv (köz) töltőtoll (→penkalo)
penkalo [hrv→szln] Mv (isk) (biz) töltőtoll (→penkala)
penszió [or] Ka (biz) nyugdíj (→penzió)
penzió Fv (köz) Va (biz) Hv (biz) Őv (köz) nyugdíj (→penszió)
perejezd [or] Ka (biz) vasúti átjáró
perfúzió [rom] (orv) Er infúzió
permisz [rom] (hiv) Er engedély (→permisszió)
pernyík [szlk] (ker) Fv (biz) (bolti) mézeskalács
pernyíkpor (ker) Fv (biz) mézeskalácsba való ízesített sütőpor (→pernyík)
peron [fr→ném→rom/szrb/hrv/szln] (közl) Er Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) kocsiállás (autóbusz-pályaudvaron)
perszonál [lat→rom/szlk] 1. (közl) Er személyvonat; 2. Fv (biz) személyzet (→perszonális, perszóna)
perszonálác [lat→szrb] (hiv) Va (biz) személyzeti ügykezelő, káderfelelős
personalni odsek [perszonálni otszek; szrb] (hiv) Va (biz) személyzeti osztály
pikkelli [ném] (gépk) Őv (biz) műszaki vizsga (autó)
pila [rom] Er (biz) protekció, támogatás, összeköttetés valamilyen ügy elintézésében

piljarnica [piľarnica; szrb] (ker) Va (biz) zöldség- és gyümölcsbolt
pilot [lat→fr→ném→szln] Mv (biz) távirányító
pincetta [Va Hv pincetta; Mv pinceta] Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) 1. kisebb tárgy megfogására, a vele való munkára használt csipesz; 2. szemöldökcsipesz (→pinzetta)
pinzetta [fr→ném→szlk] Fv (biz) Őv (biz) 1. kisebb tárgy megfogására, a vele való munkára használt csipesz; 2. szemöldökcsipesz (→pincetta)
piszár [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) írnok
piszmeni [szrb/hrv] (isk) Va (biz) Hv (biz) írásbeli (dolgozat) (→piszni)
piszni [szln] (isk) Mv (biz) írásbeli vizsga(dolgozat) (→piszmeni)
pix [ang→rom] (isk) Er golyóstoll
placc [fr→ném→szrb] Va (biz) telek
placki [szlk] (gasztr) Fv (köz) reszelt nyers krumpliból készült, erősen fűszerezett palacsintaszerű tésztásétel; tócsni, tócsi
plagát [fr→ném→szlk] Fv (biz) falragasz (→plakát)
plakar [plaÿkaÿr; fr→szrb/hrv] Hv (biz) beépített szekrény (→placard, plakár)
plakár [fr→szrb] Va (köz) beépített szekrény (→placard, plakar)
plakázs [rom] (ipar) Er furnérlemez
plán [fr→rom/szlk/or/ném] 1. Fv (biz) Ka (biz) Őv (köz) terv; 2. Er munkaterv; elgondolás (→plánum)
plasztelin [fr→rom/szrb/or/hrv/szln] (isk) Er (köz) Va (biz) Ka (köz) Hv (biz) Mv (biz) gyurma (→plasztilin, pasztelin, plasztelina, pasztelina)
plasztelina →pasztelina
plasztik [ang→hrv/ném] Hv (köz) Őv (biz) műanyag (→plasztika)
plasztika [ang→ném→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) műanyag (→plasztik)
plasztikaüveg Hv Mv (köz) műanyag palack, pilleüveg, flakon (→plasztiküveg)
plasztiküveg Őv (köz) műanyag palack, pilleüveg, flakon (→plasztikaüveg)
platni spisak [plaÿtni szpiszaÿk; szrb/hrv] (hiv) Va (biz) Hv (biz) fizetési lista

plavcsík [szlk] Fv (biz) úszómester
plavki [szlk/or] (ölt) Fv (biz) Ka (biz) fürdőruha
plázs Fv (biz) strand; fürdőzésre alkalmas (tenger)part (→plage, plázsa)
plázsa [fr→rom/szrb/hrv/szln] Er Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) strand; fürdőzésre alkalmas (tenger)part (→plage, plázs)
pletyenka [szlk] (ker) Fv (biz) fonott kalács
plikk [rom] Er (biz) levélboríték
plocsa [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) lemez (→ploscsa)
plomba Ka (biz) fogtömés (→blomba)
plonzson [rom] Er (biz) merülőforraló
plop [rom] (bot) Er nyárfa, jegenyefa
ploscsa [szln] Mv (biz) 1. járólap; 2. lemez (→plocsa)
plutonier [rom] (kat) Er (biz) őrmester
pobočka [pobocska; szlk] (pénz) Fv (biz) bankfiók
podnik [podnyik; szlk] Fv (biz) vállalat
podpora [szlk/hrv/szln] (pénz) Fv (biz) Hv (biz) Mv (biz) támogatás, szociális v. munkanélküli segély
podporanap Fv (biz) a munkanélküli segély fizetésének napja
podporás Fv (biz) munkanélküli segélyből élő (személy)
poén Va (biz) Hv (biz) pont mint a teljesítménymérés eszköze (→point)
poénozás [lat→szrb] Va (biz) pontozás (versenyen) (→poén)
poentíroz Va (biz) 1. (mondanivalót) hangsúlyoz, nyomatékosít; 2. pontokat nyilvántartásba vesz
pohotovoszty [szlk] (orv) Fv (biz) ügyelet, készültség
poisztka [szlk] (műsz) Fv (biz) 1. a szerkezet nemkívánatos működését megakadályozó alkatrész; biztosíték; 2. az áramkört önműködően megszakító készülék; biztosíték
pojána [szláv→rom] Er (biz) havasi tisztás
pokuta [szlk] Fv (biz) pénzbírság
polícia [gör→lat→rom/szlk] (hiv) Er Fv (ritk) (biz) rendőrség
poliklinika (orv) Er Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) rendelőintézet
polozska [szlk] Fv (biz) (könyvvitelben) tétel, bejegyzés
polozsnica [szln] (posta) Mv (köz) postai pénzbefizetési űrlap

pomána [szláv→rom] Er (biz) 1. alamizsna, ajándék; 2. halotti tor; 3. ajándékba adott étel v. ital
pomazánka [cseh→szlk] (gasztr) Fv (biz) krémszerűen kikevert hidegkonyhai készítmény; kenő
pomazánkás (gasztr) Fv (biz) krémszerűen kikevert hidegkonyhai készítményt tartalmazó, azzal megkent **~ kenyér** (→pomazánka)
pontázs [rom] (hiv) Er munkaidőmérés, jelenléti kimutatás (→point, poén)
popara [szrb] (gasztr) Va (biz) kenyérpép, kenyérleves
popor [rom] (rossz) Er nép (→populáció, populáris)
popravni [szrb] Va (biz) 1. javítóintézet; 2. javítóvizsga
poprávni [Hv poprávni; Mv popráᵘni; hrv/szln] 1. Hv (biz) javítóintézet; 2. Hv (biz) Mv (biz) javítóvizsga (→popravni)
poradnya [szlk] Fv (biz) 1. tanácsadó (kismamák számára); 2. tanácsadás (kismamák számára)
porció Er (biz) Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (biz) adag
poreska uprava [poreszka uprava; szrb] (hiv) Va (biz) adóhivatal (→porez, porezna uprava)
porez [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) adó, járulék
porezna uprava [poreznaÿ upraÿvaÿ; hrv] Hv (biz) adóhivatal (→porez, poreska uprava)
poszebna [poszëbna; szrb/szln] Va (biz) Mv (biz) közönséges felvágott, parizer
poszlánec [szln] Mv (biz) küldött, (országgyűlési) képviselő (férfi) (→poszlánik, poszlánka)
poszlánik [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) küldött, (országgyűlési) képviselő
poszlánka [szln] Mv (biz) küldött, (országgyűlési) képviselő (nő) (→poszlánik, poszlánec)
poszlovođa [szln] Mv (biz) üzletvezető, munkavezető (→poszlovogya)
poszlovogya [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) üzletvezető, munkavezető (→poszlovodja)
potvrdenka [potvrgyenka; szlk] (hiv) Fv (biz) igazolás
povecserje [szrb] Va (biz) takarodó

povratna [Va Hv povraÿtnaÿ; Mv: poᵘraÿtnaÿ; szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) menettérti jegy
pozder [szrb] Va (köz) rostlemez, pozdorja
pozder ploča [pozder plocsa; hrv] Hv (biz) rostlemez, pozdorjalemez (→pozder)
pozíciólámpa (műsz) Er helyzetjelző lámpa (gépkocsin)
požičovňa [pozsicsovnya; szlk] (ker) Fv (biz) kölcsönző
praksza [lat→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) szakmai, iskolai gyakorlat (→praxis, prax)
praktika Ka (biz) 1. gyakorlat; 2. (isk) egyetemi, főiskolai hallgatók szakmai gyakorlata (→praksz, praksza)
praktikusan Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) Mv (köz) a gyakorlatban, gyakorlatilag
práva [or] Ka (biz) gépkocsi-vezetői jogosítvány
pravnik [Va Hv pravnik; Mv praÿᵘnik, szrb/hrv/szln] (hiv) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) jogász, jogtanácsos
prax [gör→lat→szlk] Fv (biz) (szakmai) gyakorlat (→praxis, praksza)
praxol Fv (biz) (szakmai) gyakorlaton van (→prax, praktizál)
predsjednik [predszjednik; hrv] Hv (biz) elnök (→predszednik)
predszednik [szrb/szln] Va (biz) Mv (biz) elnök (→predsjednik)
predvojnicska [szrb] Va (biz) katonai előképzés
prefektúra (hiv) Er (köz) a kormány megyei hivatala (Romániában)
prefektus (hiv) Er (köz) (a kormányt képviselő) megyefőnök (Romániában)
prefix [rom] (távk) Er távhíváskor haszn. körzetszám (→prefixum)
preglejka [szlk] (ipar) Fv (biz) furnérlemez
pregrada [pregrádaÿ; szln] Mv (biz) térelválasztó
premija [lat→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) jutalék, prémium
premíroz [lat→szrb] Va (köz) 1. díjaz, jutalmaz; 2. prémiumban részesít
prepecsenica [szrb] Va (biz) kétszer főzött pálinka
prepotencia Va (köz) Hv (köz) önteltség, fölényeskedés, rátartiság, kivagyiság, nagyzolás
prepotens Va (köz) Hv (köz) öntelt, fölényes, erősen rátarti, nagyzoló (→prepotent)
prepotent [lat→szln] Mv (biz) öntelt, fölényes, erősen rátarti, nagyzoló (→prepotens)

preşedinte [presedinte; rom] (hiv) Er 1. szervezet, testület, bizottság vezető tisztviselője; elnök; 2. köztársasági elnök; 3. vmely tanácskozást, alkalmi bizottságot stb. vezető személy (→prezidens, prezident)
preszuda [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) ítélet
preukáz, preukaz [szlk] Fv (biz) igazolvány
preukázka [szlk] Fv (biz) (valamire jogosító) igazolvány, bérlet (→preukáz)
preukáztartó, preukaztartó Fv (biz) igazolványtok (→preukáz)
preventív vizsgálat (orv) Fv (köz) szűrővizsgálat
preventíva [Va Hv preventíva; Mv preventiva; lat→szrb/hrv/szln] (köz) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) megelőzés (→prevenció)
prezentál Fv (köz) <parlamentben, képviselő-testületi ülésen szavazatszámláló géppel történő szavazás esetén> bejelentkezik, jelenlétét igazolja
prezident [lat→szlk/ném] Fv (biz) Őv (biz) 1. szervezet, testület, bizottság vezető tisztviselője; elnök; 2. köztársasági elnök (→prezidens, preşedinte)
príbor [szlk] Fv (biz) evőeszköz
pricep [or] (gépk) Ka (biz) utánfutó
prijávni liszt, prijávni [szrb] (hiv) Va (biz) bejelentőlap
prijavni list, prijavni [prijavni liszt; szrb/hrv] (hiv) Hv (biz) bejelentőlap
prijavnica [prijaÿᵘnica; szln] Mv (biz) bejelentőlap (→prijávni liszt, prijavni list)
prijemni [hrv] (isk) Hv (biz) felvételi (vizsga)
prijemno [szrb] (hiv) Va (biz) felvételi (osztály)
prikáz [or] Ka (biz) rendelet
prikolica [szrb/hrv/szln] (gépk) 1. Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) utánfutó; 2. Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) pótkocsi; 3. Mv (biz) lakókocsi
prikulics [rom] (népr) Er 1. kísértet, fantom, rossz szellem; 2. boszorkány
primár [Er Fv Őv primár, Fv prímár; lat→rom/szlk/ném] 1. (orv) Fv (biz) Őv (biz) főorvos; 2. (hiv) Er polgármester (→primárius, primárij)
primárij [lat→szln] Mv (biz) főorvos (→primárius, primár)
primárius [lat→szerb/hrv] Va (köz) Hv (köz) főorvos

primeria [rom] (hiv) Er polgármesteri hivatal (→primár)
printer (szám) Hv (köz) Mv (köz) számítógép nyomtatója
pritozsba [szln] (hiv) Mv (biz) fellebbezés
privát Fv (biz) albérlet
privatnik [lat→ném→szln] Hv (biz) Mv (biz) magánszektorba tartozó kisiparos v. kiskereskedő; maszek
prívesz [szlk] (gépk) Fv (biz) utánfutó
privilegij [lat→hrv] Hv (biz) kiváltság (→privilégium, privilégió)
privilégió [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) kiváltság (→privilégium)
priza [rom] (műsz) Er csatlakozó aljzat
problem [gör→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) probléma
proces [procsesz; rom] (jog) Er törvényes eljárás, per (→processzus)
proces verbal [procsesz verbál, rom] (hiv) Er jegyzőkönyv
prodajalka [szln] Mv (biz) eladó
prodavacsica [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) elárusító, eladó
prodavnica [szrb] Va (biz) bolt, üzlet
prodekán Mv (biz) dékánhelyettes (→prodékán)
prodékán (isk) Er (köz) Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) dékánhelyettes (→prodekán)
prodekánka [szln] (biz) Mv dékánhelyettes asszony
próféció [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) prófécia
profeszorica (isk) 1. Hv (köz) Mv (köz) középiskolai tanárnő; 2. Hv (köz) felső tagozatos általános iskolai tanárnő
professzor (isk) [Va Hv profëszsor; Mv profëszor] 1. Va (köz) Hv (köz) Őv (köz) középiskolai tanár; Őv (köz) **her ~** tanár úr (férfi tanárok megszólítása az ausztriai középiskolákban); 2. Hv (köz) felső tagozatos általános iskolai tanár
professzorin [lat→ném] (isk) Őv **fraú ~** (köz) tanárnő (női tanárok megszólítása az ausztriai középiskolákban) (→professzor, profeszorica)
programátor [*gör*→szlk] (szám) Fv (biz) programozó (→program)
progressz [lat→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) haladás, fejlődés (→progresszió)
prokurátor (jog) Fv (biz) Őv (biz) ügyész
prokurista Fv (köz) cégvezető

prokuror [rom/or] jog Er (biz) Ka (biz) ügyész (→prokurátor)
promóció [Er Fv Hv Va promóció, Mv promoció] 1. (isk) Er évfolyam, évjárat; 2. Fv (köz) Hv a diploma átadása, ill. átvétele; diplomaosztó; 3. Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (köz) reklám célú bemutatás; *Ma volt az új termék promóciója*
promóciós [Va Hv promóciós; Mv promociós] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (köz) reklám célú bemutatással kapcsolatos; *Művelődési és Promóciós Intézet*
promovál [lat→szlk] (isk) Fv (biz) diplomát kap (→promóció)
pronosport [pronoszport, rom] Er (köz) sportfogadás
propuszk [or] (hiv) Ka (biz) belépési engedély
prorektor (isk) Er (köz) Fv (köz) Ka (köz) Hv (köz) Mv (köz) rektorhelyettes
prorektorica [szln] Mv (biz) rektorhelyettes asszony
protektor [lat→szlk] (gépk) Fv (köz) futófelület
protektoroz (gépk) Fv (köz) újrafutóz; **~ott (gumiabroncs)** újrafutózott (gumiabroncs)
protokol [gör→lat→szlk/or–uk/ném] Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) jegyzőkönyv (→protokoll, protokollum)
provizóris [lat→szrb] Va (köz) ideiglenes, átmeneti (→provizórius, provizórikus)
provodnyik [or] Ka (biz) kalauz
pršut, prsut [prsut, p□rsut; lat→ol (friuli)→szrb/hrv/szln] (gasztr) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) tengeri levegőn (a karszti bórán) szárított sertéssonka
prúszer, plúszer [cseh→szlk] Fv (szleng) balhé
pufajka, pufájka, fufájka, fufajka, kufájka [or] Ka (köz) vattakabát, vattaruha
pufuleț [pufulec; rom] (ker) Er kukoricapehely
puj [rom] Er (biz) csirke, fióka
pukanci, pukance [szlk] (ker) Fv (biz) pattogatott kukorica
pukk, **puk** [ang→szlk] (sp) Fv (biz) (jégkorongban) korong
puklica [szlk] (gépk) Fv (biz) dísztárcsa
pukovnik [szrb] Va (biz) ezredes
pulóver [hrv] Hv (köz) kardigán
pumpa Fv (köz) Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) 1. szivattyú; 2. benzinkút (→benzinpumpa)

punga [rom] (ker) Er zacskó, tasak
puzli [ang] Va (biz) képkirakó játék

q [kvé] Fv (köz)

racsunovođa [szln] Mv (biz) könyvelő
racsunovodkinja [szln] Mv (biz) könyvelő (nő)
racsunovodsztvo [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) számvevőség
radina [szláv→rom] Er (biz) 1. gyermekágyas asszony meglátogatása, ez alkalommal vitt ünnepi eledel; 2. keresztelő, keresztelői lakoma
radnički savjet [radnicski szaÿvjet; hrv] Hv (biz) munkástanács (→radnički savet)
radnički savet [radnicski szávet; szrb] Va (biz) munkástanács (→radnički savjet)
rahát [rom] (ker) Er szultánkenyér
rajka [ném] (pénz) Őv (biz) Raiffeisen Bank
rajon Fv (biz) 1. körzet; 2. (kat) körlet
ramburs [rámbursz; rom] (posta) Er utánvét
rampa [germ→fr→szlk/szrb/ném] Fv (biz) Va (biz) Őv (biz) sorompó (→rámpa)
rámpa Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) sorompó (→rámpa)
rámpás bor, rampás bor Fv (biz) kiforrott, de még le nem tisztult újbor
randament [rom] (hiv) Er hozadék, hozam, hatásfok
ránga [rom] (szak) Er emelésre használt vasrúd
rapid (közl) Er rapidvonat, gyorsvonat
raszprodaja [szrb] Va (biz) 1. kiárusítás; 2. leárazás
rathaus [ráthausz; ném] (hiv) Őv 1. (köz) polgármesteri hivatal; 2. (biz) községháza
ratifikáció Fv (köz) Ka (vál) Őv (köz) ratifikálás
ratluk [tör→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) zselészerű édesség, rózsacukor
razredni starešina [razredni sztaresina; szrb] Va (biz) osztályfőnök (→rázrednik)

rázrednik [hrv/szln] (isk) Hv (biz) Mv (biz) osztályfőnök (→razredni starešina)
rázredniska [hrv–szrb→szln] (isk) Mv (biz) osztályfőnöki óra
razvodnik [szrb] (kat) Va (biz) őrvezető
realisztikus Fv (köz) a valóságnak megfelelő, valós, reális ~ *határidő*
reanimációs osztály [lat→or] (orv) Ka (köz) a különleges(en gondos) kezelést igénylőknek létesített osztály; intenzív osztály
reanimáló (orv) Er a különleges(en gondos) kezelést igénylőknek létesített osztály; intenzív osztály (→animál)
recikláció [*lat*→ang→szlk] (szak) Fv (köz) hulladék feldolgozása, újrahasznosítása, reciklálás
reciklációs alap (hiv) Fv (köz) a hulladék feldolgozását, újrahasznosítását finanszírozó pénzalap
recomandat [rekomándát; rom] (posta) Er ajánlott (küldemény) (→rekommendált)
referát [lat→ném→rom/szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] 1. Er (biz) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) beszámoló, jelentéstétel; 2. (isk) Fv (biz) Mv (biz) Őv (biz) kiselőadás; 3. (isk) Mv (biz) (felsőoktatási intézményben) tanulmányi osztály; 4. (hiv) Fv (biz) előadói iroda, referatúra (→referátum)
referendum Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) népszavazás
referent [lat→szlk/szrb/hrv/szln/ném] (hiv) Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) hivatali előadó (→referens)
referinca [rom] (hiv) Er véleményezés (→referencia)
refošk, refosk [rëfosk; lat→ol→szln] Mv (köz) kiváló minőségű, jellegzetes tengermelléki (isztriai) vörösbor
regim [redzsim; rom] (orv) Er kímélő étrend, diéta (→rezsim)
regisztráció (közl) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) 1. gépjármű nyilvántartásba vétele, bejegyzése; 2. rendszámtábla
regresz [lat→ném→hrv/szln] 1. Hv (biz) Mv (köz) az államtól üdülésre kapott pénzösszeg, fizetés; 2. Mv (köz) kárpótlás
regressz [lat→szrb/hrv] Va (biz) 1. az államtól üdülésre kapott pénzösszeg, fizetés; 2. államilag támogatott védőár (→regresszus, regresz)
reguláció Fv (köz) szabályozás

regulációs állomás (műsz) Fv (köz) (gázvezetéken) nyomásszabályozó állomás
reisepass [rejzepassz; ném] Őv (köz) útlevél (→passeport, paszszus, paszport, pasaport pasz, pass)
reket [ang→or] Ka (köz) 1. zsarolással, védelmi pénz behajtásával foglalkozó bűnszövetkezet; 2. ilyen bűnszövetkezet tagja
reketőr [ang→or] Ka (köz) zsarolással, védelmi pénz behajtásával foglalkozó bűnszövetkezet tagja
rekonstrukció 1. Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (köz) (épület) felújítása; 2. (sajtó) Fv (vál) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (vál) testület (pl. kormány) átalakítása
rekreáció 1. Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) üdülés; 2. Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Mv (biz) pihenés, kikapcsolódás
rekreációs Fv (köz) üdüléssel, pihenéssel kapcsolatos
rekreációs futás Fv (köz) kocogás
rekreációs központ Fv (köz) üdülőközpont
rekvalifikáció [*lat*→szlk] Fv (köz) átképzés
rekvizit Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) kellék (→rekvizitum)
remorka [rom] (gépk) Er 1. pótkocsi; 2. utánfutó
repartizál [rom] (hiv) Er 1. vmit eloszt; 2. vkit vhova beoszt, kinevez
reprák [szlk] (műsz) Fv (biz) hangszóró (→reproduktor, repró)
reprezentáció (sajtó) Fv (köz) politikai elit, vezető politikusok; **politikai ~**
repríz Fv (köz) színházi előadás, tévé- vagy rádiójáték stb. ismétlése
repró (műsz) Fv (biz) hangszóró (→reproduktor, reprák)
reproduktor [lat→szlk] (műsz) Fv (biz) hangszóró (→reprodukál)
rerni [ném→hrv] Hv (biz) sütő
resenje [szln] (hiv) Mv (biz) végzés (→resenye)
resenye [szrb/hrv] (hiv) Va (biz) Hv (biz) végzés (→resenje)
respekt Fv (biz) Ka (biz) Őv (biz) tekintély
restauráció (ker) Fv (biz) vendéglő, étterem (→resztauráció, resti, resztorán)
resti (ker) Fv (biz) Ka (biz) vendéglő, étterem[5] (→restauráció, resztauráció, resztorán)
restitúció Fv (köz) kárpótlás (a kommunizmus idején államosított vagyonért)

restitúciós jog Fv (köz) kárpótlásra való jog
restrukturalizáció [*lat*→szlk] (sajtó) Fv (vál) átszervezés, szervezeti átalakítás
reszor [fr→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) szakterület, részleg (→reszort)
reszort, rezort [fr→ném→szlk] 1. Fv Őv (biz) (központi szerv) működési területe; 2. Fv Őv (biz) ágazat
resztauráció [fr→ném→szln] Mv (biz) étterem, vendéglő (→restauráció, resti, resztorán)
resztorán [fr→szrb/or/hrv] Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) étterem, vendéglő (→restauráció, resztauráció, resti)
reversz [lat→szrb/hrv] (hiv) 1. Va (köz) Hv (biz) kölcsönzést igazoló elismervény; 2. Va (köz) (könyvtári) kérőlap (→reverzális)
reviális [fr→szrb/hrv] Va (köz) Hv (köz) revü jellegű
revízió Fv (köz) műszaki ellenőrzés, felülvizsgálat
revíziós orvos Fv (orv) (köz) (az egészségbiztosítónál dolgozó) felülvizsgáló orvos
revizor (közl) Fv (biz) Ka (biz) (jegy)ellenőr
rezerva 1. Er Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) tartalék; **~val vesz vmit** fenntartásokkal vesz vmit; 2. (sp) Őv tartalék játékos (→rezerv, rezerváció)
rezort →reszort
riflé, rifle [szlk, *Rifle* márkanévből] (ölt) Fv (biz) farmer (ruhaanyag, ruhadarab)
riflékabát, riflekabát (ölt) Fv (biz) farmeranyagból készült zakó, kabát (→rifle)
riflénadrág, riflenadrág (ölt) Fv (biz) farmeranyagból készült nadrág (→rifle)
ringispíl [ném→szlk] Fv (köz) Őv (köz) körhinta (→ringlispíl)
rituál [lat→szrb] Va (köz) rituálé
robcsek [hrv/szln] Mv (biz) zsebkendő
rodaj [rodázs; rom] (gépk) Er bejáratás, próbajárat
rodál [rom] (gépk) Er (gépjárművet) bejárat
rodné číslo [csíszlo; szlk] (hiv) Fv (biz) személyi szám
rodný list [rodní liszt; szlk] (hiv) Fv (biz) születési anyakönyvi kivonat
rokomet [hrv–szrb→szln] Mv (biz) kézilabda (→rukomet)

rolák [szlk] (ölt) Fv (biz) visszahajtott, magas nyakú, vékony pulóver v. ing; garbó
rolovani [szrb] (ker) Va (biz) zsúrkenyér
rotovátor [lat→szlk] (mez) Fv (köz) forgókapa (→rotáció)
rukomet [hrv] Hv (biz) kézilabda (→rokomet)
ruzsica [szrb] Va egyfajta vörösbor, sillerbor

sachta [saχta, sakta; ném→szlk/or] 1. Fv (biz) Ka (biz) akna (vájat); 2. Ka (biz) bánya
salopéta [rom] (ölt) Er (biz) kezeslábas, munkaruha
salter [ném→szrb/hrv/szln] 1. Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) pénztárablak, pénztár (vasútállomáson, hivatalokban, ahol pénzt, menetjegyet, iratokat kiadnak) 2. Mv (biz) villanykapcsoló
salvare [szálváre; rom] (orv) Er 1. mentőszolgálat; 2. mentőautó
samott [samot] Fv (köz)
sampusz [szlk] Fv (biz) pezsgő
sanepid [szánepid; rom] (orv) Er területi közegészségügyi és higiéniai hivatal
sanitarna inspekcija [szaÿnitaÿrnaÿ inszpekcijaÿ; szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) közegészségügyi felügyelőség
sank [ném→szrb/hrv/szln/ném] 1. Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) Őv (biz) italmérő pult, söntés; 2. Őv (ritk) (biz) az az általában 60 cm széles munkalap, amelybe a mosogató és főzőlap be van építve, s amelyen a főzéshez szükséges teendők is elvégezhetők; konyhapult; 3. Hv (biz) Mv (köz) a konyhát a nappalitól elválasztó étkezőpult; átadópult
şantier [sántier; rom] Er (biz) munkatelep
schaffenol [saffenol; ném] Őv (biz) elintéz valamit
schulinspektor [sulinspektor; ném] (isk) Őv (köz) szakfelügyelő
sediu [szediu; rom] (hiv) Er székház
sef [së f] Mv (biz) főnök (→séf)
séf [fr→szrb] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) főnök (→sef)
sekk [perzsa→arab→ang→ném→szlk] (pénz) Fv (biz) postai befizetési űrlap (→csekk)
semmel [zemel; ném] Őv (biz) zsömle
servici [szervics; rom] Er (biz) állás, szolgálat
sichta [siχta, sikta; ném→szlk] Fv (biz) műszak (→siht, szmena)

sídlisko→szídliszkó
sifra [fr→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (köz) 1. rejtjel; 2. titkosírás; 3. azonosító jel (→chiffre, sifre)
sikanéria [fr→szlk] (sajtó) Fv (vál) (hadseregben, kollégiumban) fiatalabbak, gyengébbek zaklatása; „szívatás”
síkurzus (sp) Fv (köz) sítanfolyam (→kurzus)
siltovka [német→szlk] (ölt) Fv (biz) ellenzős sapka, siltes sapka
sinóbusz [szrb+lat→szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) motorvonat, sín-autóbusz
sinyel [szrb/or] (kat) Va (biz) Ka (biz) köpeny, katonaköpeny
siptár [albán→szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (köz) albán (→szkipetár)
siska [hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) frufru
skandalizál (sajtó) Fv (köz) nyilvánosan gyaláz, botrányba kever
skart Va (biz) Hv (biz) selejt
skolnyík [szlk] (isk) Isk (biz) iskolagondnok
skopka [gör→lat→ném→szlk] Fv (biz) (a leszüretelt gyümölcs gyűjtésére és szállítására használt) műanyag hordó
skorica [szlk] Fv (biz) fahéj
skripac [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szorult helyzet, kutyaszorító
slag [ném→szrb] Va (biz) tejszínhab (→slág)
slág [ném→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) tejszínhab (→slag)
slágpena [ném+szln→szln] Mv (biz) tejszínhab
slahacska [szlk] Fv (biz) tejszínhab
sláng Ka (biz) gumicső (→slaug, slág)
slapki [szlk] (ölt) Fv (biz) (strand)papucs
slipsz [ném] (ölt) Őv (biz) slicc
sljivovica [sľivovica; szrb] Va (köz) szilvapálinka (→sligovica, szlivovica)
smarnica [szln] Mv félédes fehér asztali bor Szlovéniában
şmecher [smeker; rom] Er (biz) ravasz, ügyeskedő (ember)
sminka [ném→hrv/szln] 1. Hv (biz) Mv (biz) rúzs; 2. Hv (biz) smink
sofersajbni [ném→szrb] (gépk) Va (biz) szélvédő
sofőrkurz Fv (biz) gépjármű-vezetői tanfolyam (→kurz, sofőrkurzus)
sofőrkurzus Fv (köz) gépjármű-vezetői tanfolyam
somer [rom] Er (biz) munkanélküli

sondaj [szondázs; rom] Er szúrópróba (→szondázs)
sortki [szlk] (ölt) Fv (biz) könnyű, nyári rövidnadrág (→sort)
spacski (nép) **pacski** [szlk] Fv (biz) cigarettavég, csikk
spagát [ol→ném→szlk] Fv 1. (ritk) (biz) spárga; 2. (kat) (szleng) diplomás, altisztként szolgáló nem hivatásos katona
spagi [szlk] Fv (kat) (szleng) diplomás, altisztként szolgáló nem hivatásos katona
spartakiád →szpartakiád
specifikus Fv (köz) Ka (köz) Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) Őv (köz) speciális, sajátos; **~ gond**
spediter [fr→szrb/hrv/szln] 1. Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) speditőr, fuvarozó; 2. Va (köz) Hv (biz) gumikerekű, nyitott szállítójármű (→speditőr)
spekacski, pekacski (nép) [cseh→szlk] Fv (köz) virslihez hasonló, de vastagabb, krinolinszerű hentesáru (→spékel)
spekulant [lat→szlk/ném] Fv (biz) Őv (biz) 1. spekulációval foglalkozó ember, üzér; 2. agyafúrt, furfangos, dörzsölt ember (→spekuláns, spekulánt)
spekuláns [lat→or] Ka (biz) 1. spekulációval foglalkozó ember, üzér; 2. agyafúrt, furfangos, dörzsölt ember (→spekuláns, spekulant)
spirál 1. Fv (köz) Ka (köz) merülőforraló; 2. Fv (köz) szempillafesték (→spirála, szemspirál)
spirála [lat→ném→szlk] Fv (biz) szempillafesték (→spirál)
sporiteľňa [szporityelnya; szlk] (pénz) Fv (biz) takarékpénztár (→spórol)
sportareál (sp) Fv (köz) sporttelep (→ areál)
spricáz [ném→szln] (isk) Mv (biz) lóg az óráról (→spriccel)
spriccel [ném] (isk) Őv (biz) lóg az óráról (→spricáz)
spriccer (biz) Va (biz) Hv (biz) Őv (biz) fröccs (→spricer)
spricer [ném→szln] Mv (biz) fröccs (→spriccer)
srot [ném→szlk] Fv (biz) 1. roncs; 2. roncstelep
srott [ném] Őv (biz) 1. roncs; 2. roncstelep (→srot)
stadion (sp) Fv (köz) Ka (biz) Őv (biz) futballpálya
standesamt [standeszamt; ném] (hiv) Őv (köz) anyakönyvi hivatal
stangli (biz) rúd
starter (műsz) (vill) Fv (köz) Ka (köz) (biz) indító(motor)

startér Fv [ang→szlk] (műsz) (vill) Fv (biz) indító(motor)
stat [sztát; rom] (közg) Er létszámkeret, fizetési jegyzék (→státus, sztátusz)
statutáris képviselő (jog) Fv (vál) szervezet hivatalos, cégjegyzésre jogosult képviselője
statutáris tag (jog) Fv (vál) szervezet hivatalos, cégjegyzésre jogosult tagja
stekk [ang→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) 1. csomagoláshoz használt kartondoboz; 2. annak tartalma; *egy stekk cigaretta*
stekker (műsz) Er (biz) Fv (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) dugaszoló aljzat, konnektor
stikla [ném→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) tűsarok, tűsarkú cipő
stikli [szln] Mv (biz) tűsarok, tűsarkú cipő
stíl [gör→lat→fr] Fv (szleng) pompás **nagy ~** nagyszerű (dolog)
stipendio [ném→szln; hiperkorrekt eredetű alak] (isk) Mv (biz) ösztöndíj
stipendium (isk) Fv (köz) Ka (biz) Őv (köz) ösztöndíj
stipi (isk) Fv (biz) Ka (biz) ösztöndíj (→stipendium)
stoplámpa [rom] (közl) Er közlekedési jelzőlámpa
stopli →stupli
stósz [ném→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) vicc, tréfa
strajk [ang→szlk] Fv (biz) (munkahelyen) nyomásgyakorlás céljából történő, tömegméretű munkabeszüntetés (→sztrájk, strájk)
strájk [ang→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv Mv (biz) (munkahelyen) nyomásgyakorlás céljából történő, tömegméretű munkabeszüntetés (→sztrájk, strajk)
strampli [ném→hrv/szln/ném] Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) vastag harisnyanadrág
student [lat→ném→szln] Mv (köz) Őv (köz) egyetemista fiú (→sztudent)
studentka [lat→ném→szln] Mv (köz) egyetemista lány (→student)
studéroz [ném] Mv (biz) felsőfokú tanulmányokat végez (→studíroz)
studíroz Őv (biz) felsőfokú tanulmányokat végez (→studéroz)

stunde [ném] Őv (biz) tanóra; *még van egy stundém*
stundni [ném] Őv (nép) munkaóra, *hány stundnit dolgoztál*
stupli, stopli [ném] Fv 1. (köz) (sportcipőn) bőrszeg; 2. (biz) alacsony ember, kül. gyerek
sturm [ném] Őv (köz) szőlőléből készült félig forrott bor
subara [ném→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) süveg, kucsma
sumenka, sumienka [szlk] (ker) Fv (biz) pezsgőpor
suskavac [szrb/hrv/szln] (ölt) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) orkánkabát; suhogó ruha (→sustyáki)
sustyáki, sustyák [szlk] (ölt) Fv (biz) 1. vízhatlan, vékony ruhaanyag; 2. belőle készült, főként sportolásra használt (kétrészes) ruha; suhogó ruha; orkánkabát
sustyákikabát (ölt) Fv (biz) sustyáki felső része
sustyákinadrág (ölt) Fv (biz) sustyáki alsó része
sustyákis (ölt) Fv (biz) sustyákiból készült
svercel [ném→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) 1. (illegálisan) üzletel, kereskedik; 2. jegy nélkül utazik, jegy nélkül vesz részt valamilyen rendezvényen, előadáson; potyázik

szábor [hrv] Hv (hiv) országgyűlés Horvátországban
szajmiste [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) vásártelep
szaklíceum (isk) Er szakközépiskola
szakó [ol→ném→szlk] (ölt) Fv (biz) zakó
szákos [rom] Er (biz) fn hosszúkás, zsákszerű táska (utazáshoz, bevásárláshoz, sportfelszerelés viteléhez
szakszi [tör→szrb] Va (biz) virágcserép
szalas [magyar→szlk] Fv (köz) juhok és a juhász nyári szállása, akol és kaliba
szamogon [or] Ka (biz) házilag főzött pálinka
szamoposzluga [hrv] Hv (biz) önkiszolgáló bolt (→szamouszluga, szamoposztrezsba)
szamoposztrezsba [szln] Mv (biz) önkiszolgáló bolt (→szamouszluga, szamoposzluga)
szamouszluga [szrb] Va (biz) önkiszolgáló (→szamoposzluga, szamoposztrezsba)
szanitár [lat→szlk] (orv) Fv (biz) segédápoló (→szanitárius, szanitárka)

szanitáris [*lat*→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) közegészségügyi (→szanitárius, szanitarna inszpekcija)
szanitárka [lat→or] Ka (biz) segédápoló (→szanitárius, szanitár)
szanitarna inszpekcija →sanitarna inspekcija
szanitka [szlk] (orv) (gépk) Fv (biz) mentőautó, mentő (→szanitárius)
szanitkás (orv) Fv (biz) mentős (ember)
szárcsina [rom] Er (biz) feladat, megbízatás
szárma [tör→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (köz) töltött káposzta
szateliszka [*lat*→hrv] Hv (biz) parabolaantenna (→szatellit, szatelitszka, szatellitantenna)
szatelitszka [*lat*→szln] Mv (biz) parabolaantenna (→szatellit, szateliszka, szatellitantenna)
szatellit [szatelit] (távk) Fv (köz) Őv (biz) műholdvevő készülék
szatellitantenna [szatelitantenna] (távk) Fv (köz) Őv (biz) parabolaantenna
szekretár [fr→rom/szrb/or/hrv/szln] 1. Er Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) titkár; 2. Ka (biz) jegyző (→szekretárius)
szekretárka [szlk/or] Fv (ritk) (biz) Ka (biz) titkárnő (→szekretárius, szekretár)
szektor (hiv) Er kerület (pl. nagyvárosé), körzet (pl. egy rendőrbiztos által felügyelt övezet)
szelotejp [márkanévből; szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) celluxszalag
szelyotka, szilyotka [szeľotka, sziľotka; or] (ker) Ka (biz) szárított hal
szemafor (közl) Er Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv (köz) Mv (köz) közúti jelzőlámpa, közlekedési lámpa
szeminár [lat→szlk/szrb/or–ukr/hrv/szln/ném] 1. Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv Mv (biz) Őv (biz) szeminárium; 2. Hv (biz) továbbképzés
szemis [lat→fr–ném→szlk/szln] Fv (köz) Mv (biz) velúrbőr
szemiscipő Fv (köz) Mv (ritk) (biz) velúrbőr cipő
szemiscsizma Fv (köz) Mv (ritk) (biz) velúrbőr csizma
szemli [ném] Őv (nép) (biz) zsömle
szemspirál, spirál Fv (köz) szempillafesték

szenf [gör→ném→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) mustár (→zenf)
szentenció [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) szentencia
szeriózus, szeriózis, szerióz [lat→szlk] Fv (köz) komoly gondolkodású, megfontolt, megbízható (ember); komoly, megbízható (munka, ajánlat stb.) (→szeriőz)
szeriőz Fv (vál) Őv komoly gondolkodású, megfontolt, megbízható (ember); komoly, megbízható (munka, ajánlat stb.) (→szeriózus, szeriózis, szerióz)
szertifikát [lat→or] (hiv) Ka (biz) minőségi tanúsítvány, minősítő tanúsítvány (→certifikátum, certificate, certificat)
szervisz [fr→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (köz) Mv (biz) szolgáltatás; jótállási javítás; javító, ill. karbantartó szolgálat (→szerviz)
szerviszel Hv (köz) jótállási javítást, javító, ill. karbantartó szolgálatot végez (→szervizel)
szesszia [or] Ka (biz) 1. (isk) (egyetemi) vizsgaidő(szak); 2. önkormányzati testület ülésszaka (→szesszió, vizsgaszesszió)
szesszió [or] 1. (isk) Er Ka (biz) (egyetemi) vizsgaidő(szak); 2. Ka (biz) önkormányzati testület ülésszaka (→szesszia, vizsgaszesszió)
szesszió →vizsgaszesszió
szesztra [szlk/szrb/or/hrv/szln] (orv) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) (kórházi) nővér, ápolónő
szesztricska [szlk] (orv) Fv (biz) <megszólításként is> nővérke (→szesztra)
szexuológia [*lat–gör*→szlk] (orv) Fv (köz) a nemi élettel foglalkozó orvostani tudományág (→szexológia)
szexuológus [*lat–gör*→szlk] (orv) Fv (köz) nemész (→szexológus)
szfát [rom] (hiv) Er (rég) néptanács
szídliszkó [szlk] Fv (biz) lakótelep
szignál (távk) Fv (köz) 1. <mobiltelefonnál> térerő; 2. a térerő jele
szignatúra Fv (köz) könyvtári jelzet
sziguránca [rom] Er 1. (hiv) (rég) politikai rendőrség; 2. (műsz) villanybiztosíték
szilon Fv (biz) Ka (biz) nejlon
szilonharisnya (ölt) Fv (biz) Ka (biz) nejlonharisnya
szilonki [szlk] (ölt) Fv (biz) nejlonharisnya (→szilon)

szilonzacskó Fv (biz) nejlonzacskó
szilosz [sp→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) siló, gabonatároló, cementtároló
szilyotka →szelyotka
szimbol [gör→szlk/szrb/hrv/szln] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) szimbólum
szimpatizőr [fr→szrb] Va (köz) rokonszenvező (→szimpatizáns)
szimpla fagylalt (ker) Fv (köz) egy gombóc fagylalt
szir, ször [or] Ka (biz) sajt
szirokrém [szlk] Fv (biz) sajtkrém
szirup Er Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (biz) szörp
szirupos Er Fv (köz) Va (köz) Ka (köz) Hv (köz) Őv (biz) szörpöt tartalmazó
szisztém [gör→szlk] Fv (biz) rendszer (→szisztéma)
szityics [szlk] (gépk) Fv (biz) szívató
szkipetár [alb] Va (biz) albán (→siptár)
szkripta [lat→szlk/szrb/hrv/szln] (isk) Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) sokszorosított egyetemi, főiskolai jegyzet (→szkriptum)
szkriptum [lat→szlk/ném] (isk) Fv (vál) Őv (biz) sokszorosított egyetemi, főiskolai jegyzet (→szkripta)
szkupstina [szrb/hrv] (biz) 1. Va (biz) országgyűlés (Szerbiában); 2. Va (biz) Hv (biz) képviselő-testület; 3. Va (biz) Hv (biz) közgyűlés
szladoléd [szrb] (ker) Va (biz) fagylalt
szlagyák [szlk] (zene) Fv (szleng) (szórakozóhelyen, diszkóban) lassú zeneszám
szlamcsica [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szívószál (→szlámica)
szlámica [szln] Mv (biz) szívószál (→szlamcsica)
szlatkó [szrb] Va (köz) cukorban tartósított gyümölcs
szlava [szrb] Va (biz) ünnep
szles [ang→ném] Őv (biz) ferdevonal
szlipi [ang→szlk] (ölt) Fv (biz) szár nélküli férfialsónadrág (→szlip)
szlivovica [szlk] Fv (biz) szilvapálinka (→sligovica, sljigovica, sljivovica)
szljivovica [szľivovica; hrv] Hv (biz) szilvapálinka (→sljigovica, szlivovica)

szmena [szlk/szrb/or/hrv/szln] Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) műszak (→szmjena)
szmenásbusz (közl) Fv (biz) a szmenázókat munkába és munkából szállító busz (→szmena)
szmenázik Fv (biz) Ka (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) több műszakban dolgozik; műszakozik (→szmjenázik)
szmer [szrb/szln] Va (köz) Mv (biz) irány (→szmjer)
szmerovka [szlk] (gépk) Fv (biz) irányjelző, index (→szmer)
szmeszka →zmeszka
szmjena [hrv] Hv (biz) műszak (→szmena)
szmjenázik (biz) Hv több műszakban dolgozik; műszakozik (→szmenázik)
szmjer [hrv] Hv (biz) irány (→szmer)
szmjesza [hrv] Hv (biz) takarmány
szmotra [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) szemle
szociális biztosítás (hiv) Fv (köz) társadalombiztosítás
szociális biztosító (hiv) Fv (köz) társadalombiztosító (intézet)
szociális minisztérium (hiv) Fv (köz) népjóléti minisztérium
szociálka [szlk] Fv (biz) szociális segély (→szociális)
szociálna [lat→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) a munkanélküliekkel foglalkozó hivatal (→szociális, szociálno)
szociálno [lat→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) társadalombiztosító (intézet) (→szociális, szociálna)
szok [or/hrv/szln] 1. Ka (köz) Mv (biz) gyümölcslé; 2. Mv (biz) üdítőital; 3. Mv (biz) szörp (→szók, szokk, szukk, vitaszokk)
szók [hrv] Hv (biz) 1. gyümölcslé; 2. üdítőital; 3. szörp (→succus, vitaszokk, szok, szokk, szukk)
szokk [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) 1. gyümölcslé; 2. üdítőital; 3. szörp (→succus, vitaszokk, szok, szók, szukk)
szokotál [rom] Er (biz) 1. megszámol; 2. számba vesz, megvizsgál; 3. fontolgat
szoliter Va (köz) toronyház, magas épület (→solitarius, solitaire)
szoljárka [or] (műsz) Ka (biz) gázolaj
szolvens (ker) Fv (köz) fizetőképes
szortál [rom] Er (biz) osztályoz, rendez, csoportosít
szortiment (ker) Fv (köz) választék; árukészlet
szosziszki [or] Ka (biz) virsli

ször→szir
szpacák [szlk](sp) Fv (biz) hálózsák
szpartakiád, spartakiád (sp) Fv (köz) Ka (vál) nagyszabású sportünnepély
szpoj [szlk] (közl) Fv (biz) járat
szponka [szlk] (ölt) Fv (biz) hajcsat
szponki [szlk] (ölt) Fv (biz) (több) hajcsat
szpori [szlk] (pénz) Fv (biz) takarékpénztár (→sporiteľňa)
szporityelnya →sporiteľňa
szporozsíró [szlk] (pénz) Fv (köz) lakossági folyószámla (→spórol, zsirál)
szprávka [or] (hiv) Ka (biz) igazolás
szprejemni [szln] (isk) Mv (biz) felvételi (vizsga) (→prijemni)
sztagnáció [lat→szlk] Fv (köz) fejlődésben való megrekedés, pangás (→stagnáció)
sztagnál [lat→szlk] Fv (köz) megreked a fejlődésben, pang (→stagnál)
sztatik [gör–lat→szlk] Fv (biz) a statika szakembere (→statikus)
sztatika [gör lat→szlk/szrb/hrv] Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) statika
sztatikus [gör lat→szlk/szrb/hrv] Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) statikus
sztátusz [lat→szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) státus
sztatút [Va Ka Hv sztatút; Mv sztatut; lat→szrb/ukr/hrv/szln] (hiv) Va (köz) Ka (biz) Hv (biz) alapszabály (→statútum)
sztávka [or] Ka (biz) alapfizetés; *230 hrivnya a sztávkája*
sztázs [fr→szrb/hrv/szln] 1. Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) szolgálati idő, munkában töltött évek száma; *Tíz év sztázsa van*; 2. Va (biz) Hv (biz) gyakornokként eltöltött szolgálati idő; 3. (orv) Va (biz) Hv (biz) szigorló orvosi szolgálat (→stage)
sztipendió [lat→ném→hrv; hiperkorrekt eredetű alak] (isk) Hv (biz) ösztöndíj (→stipendium, stipendió)
sztiropor [*gör*→szrb/hrv/szln] (műsz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) habosított szilárd polisztirol; hungarocell
sztojadin [szrb] (gépk) Va (biz) szerb gyártmányú autómárka, Zastava 101-es
sztrázsa [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) őrség (→strázsa)
sztriekacska [szlk] (orv) Fv (biz) fecskendő

sztrik [szlk] Fv (biz) fröccs
sztudent [lat→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) egyetemi, főiskolai hallgató (→studens)
sztudíroz [hrv] Hv (biz) felsőfokú tanulmányokat végez (→studíroz, studéroz)
szukk [rom] Er (ker) 1. üdítőital; 2. szörp (→szok, szók, szokk, vitaszokk)
szúkromnyík [szlk] Fv (biz) magánvállalkozó, maszek
SZUP [szrb betűszó; *szluzsba unutrasnyih poszlova*] Va (biz) belügyi titkárság, szolgálat, rendőrség
szuperlatív [lat→szlk/szrb/hrv] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) 1. a melléknév felsőfoka; 2. túlzóan dicsérő kifejezés (→szuperlatívusz)
szúprava [szúprava, szuprava; szlk] Fv (biz) 1. összetartozó tárgyak (edények, ruhadarabok, ágynemű) összessége; készlet, garnitúra, szett; 2. (közl) vasúti szerelvény
szupremáció [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) szupremácia
szurogát [lat→szrb] Va (köz) pótanyag (→szurrogátum)
szuszpendál (hiv) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) állásból, hivatalból felfüggeszt
szuterén Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) alagsor
szvetter (ölt) Fv (köz) Va (köz) Ka (biz) Hv Mv (biz) kardigán

tabel [tábel; rom] (hiv) Er (biz) kimutatás, névsor (→table, tabló)
taksza [gör–lat→rom/szlk/szrb/hrv/szln] (ker) Er Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) hivatalosan kiszabott díj, ár (→taksa)
takszál [rom] Er (biz) illetéket kiszab, adót kivet
taktizál [lat→szlk] Fv (köz) taktikázik
tália [rom] (ker) Er ruhaméret, testméret
tangéroz [lat→szln] Mv érdekel, érint *Ez engem egyáltalán nem tangéroz*
tankista (kat) Fv (köz) Ka (köz) harckocsizó (katona)
tankstöll [ném] Őv (nép) (biz) benzinkút
tapíroz [fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) hajat fésüléssel borzol, dúsít (→tupíroz)
tapkaros [szrb] Va (biz) jegyüzér

tatárska omáčka, tatárska [tatárszka, tatarszká, tatárszká omácska; szlk] (gasztr) Fv (biz) tartármártás (→omáčka)
technický preukaz [technickí; szlk] (hiv) (gépk) Fv (biz) **technický** 1. forgalmi engedély; **kis technický;** 2. a gépkocsi adatait rögzítő lap; törzslap; műszaki igazolvány; **nagy technický** (→technika, technicsni)
technicski [tehnicski; lat→szrb] (gépk) Va (köz) Hv (biz) műszaki vizsga (→technicsni)
technicsni [tehnicsni; lat→szln] Mv (gépk) műszaki vizsga (→technika, technicski)
technika [lat] (isk) Va (köz) Hv (köz) a hétköznapi műszaki jártasságot, közlekedéskultúrát oktató tantárgy: gyakorlati óra (általános iskolában), műszaki tudomány, műszaki nevelés (középiskolában)
technikai Fv (köz) Va (köz) Hv (köz) műszaki, Fv (köz) Hv (köz) **~ igazolvány** a gépkocsi adatait rögzítő lap; törzslap; műszaki igazolvány
tecsaj [lat→fr→hrv/szln] (ker) (közg) Mv (biz) Hv (biz) tőzsdei árfolyam, kurzus
tégli [ol→ném→szrb] Va (biz) befőttesüveg
telegram (távk) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) távirat
telovádnica [szln] Mv (biz) tornaterem
tendenció [hiperkorrekt eredetű alak] Fv (köz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) tendencia
teniszareál (sp) Fv (köz) tenisztelep (→areál)
teniszki [szlk] (sp) (ölt) Fv (biz) teniszcipő (→tenisz)
teppel, teppez [szlk, *TEP* márkanévből] Fv (biz) <szőnyeget, kárpitot> tisztítószerrel tisztít
teppezés, teppelés Fv (biz) szőnyegtisztítás, kárpittisztítás tisztítószerrel (→teppel)
teraj [szrb/hrv] (indulatszó) Va (biz) Hv (biz) Rajta! Gyerünk! Indulj!
tercs [germ→fr→ném→szlk] (sp) (kat) Fv (biz) céltábla
teren [lat→fr→szln] Mv (biz) terep (→terrénum, terén)
terén [lat→fr→szlk/szrb/hrv] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) terep (→terrénum, teren)

termín [Fv Őv termín; Va Hv Mv termin; lat→szlk/szrb/hrv/szln/ném] 1. Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) időpont, határidő; 2. Fv (biz) Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) műszó, szakkifejezés (→terminus)
terminus Fv (köz) Őv (köz) 1. határidő; 2. időpont *Megbeszéltem egy terminust; Az orvostól kaptam egy terminust*
termoszka [*gör*→szlk] Fv (biz) hőpalack (→termosz)
termusz Ka (biz) hőpalack (→termosz)
teta [tëta; hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) néni, nagynéni
tetovacska [tahiti→ang→ném→szlk] Fv (biz) tetoválás
tezga [szrb] Va (biz) mellékkereset, hakni
tezgázik [szrb] Va (biz) mellékkeresetért dolgozik *A főnök aztán a szemünkre hányja, ha tezgázunk*; haknizik; *A Tanyaszínház színészei egész nyáron tezgáznak*
ticsinki [szlk] (ker) Fv (biz) ropi
tielko →tyielkó
tikvica [szrb/hrv] 1. Va (biz) fiatal tökféle zöldség; 2. Hv (biz) cukkini
tirázs [fr→szrb/hrv] 1. Va (köz) Hv (biz) példányszám; 2. Fv a kiadvány legfontosabb adatait tartalmazó rész könyvben, folyóiratban; impresszum
titul [lat→szlk] Fv (biz) ranggal, állással járó cím, megszólítás (→titulus)
tituláris (isk) Er (tanári) állásban véglegesített (pedagógus Romániában)
titulus Fv (köz) Őv (biz) 1. ranggal, állással járó cím, megszólítás; 2. (ritk) jogcím, ürügy (→titul)
tobozse [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) állítólag, úgymond
tóka [rom] Er (biz) harangot helyettesítő fa- v. deszkalap, amelyet ütögetéssel szólaltatnak meg (ortodox templomokban, bányáknál stb.)
tokány [rom] (gasztr) Er pörkölt
ton [rom] (távk) Er tárcsahang (→tónus)
toplana [szrb/hrv] Va (köz) Hv (biz) 1. távfűtés; 2. távfűtő művek
toszter [ang→hrv/szln] Hv (biz) Mv (biz) kenyérpirító (→tószter)
tószter [ném] Őv (köz) kenyérpirító (→toszter)
trák [ném→szln] Mv (biz) fülvédő

traka [traÿkaÿ; hrv] Hv (biz) szalag, pánt
tramki [szlk] (sp) (ölt) Fv (biz) bokáig érő vászon tornacipő (→tramp)
transzformáció Fv (köz) állami vállalatnak más típusú vállalattá (pl. részvénytársasággá) történő átalakítása
transzparens (sajtó) Fv (köz) átlátható, nyilvános; **~ döntéshozatal**
transzparent [lat→szlk/ném] Fv (biz) Őv (biz) szöveggel ellátott hordozható tábla (→transzparens)
trapasz [szlk] Fv (biz) kínos, cikis helyzet
trema [trëma; szln] Hv (biz) lámpaláz (→tréma)
tréma Fa (biz) Va (biz) Hv (biz) lámpaláz (→trema)
tremája van Mv izgul, lámpalázas (→trémázik)
trémás Fv (biz) lámpalázas (→tréma)
trémázik Fv (biz) lámpaláza van; izgul (→tréma)
trenazsér [ang→or→szlk] (gépk) Fv (köz) autóvezetés gyakorlásához használt szimulátor (→treníroz, tréning)
trénerka [ang→szrb/hrv/szln] (ölt) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) tréningruha, szabadidőruha (→tréner)
trenki, trenírki [szlk] (sp) (ölt) Fv (biz) tornanadrág (→treníroz, tréning)
treszka [germ→or→szlk] Fv (biz) 1. (áll) tőkehal; 2. (gasztr) ebből készült majonézes saláta
tribunál (hiv) Er törvényszék
tricskó [fr→szlk] (ölt) Fv (biz) alsóing (→trikó)
trikó (ölt) Fv (köz) Ka (köz) Őv (köz) pólóing (→tricskó)
trolejbusz [ang →szlk/szrb/hrv] (közl) Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) villamos hajtású autóbusz (→trolibusz)
trotoár [fr→ném] Őv (biz) járda (→trottoir)
trubicski [szlk] Fv (biz) henger alakú, ostyaszerű (töltött) édesség, ostyarúd (→trubocski)
trubocski [or] Ka (biz) henger alakú, ostyaszerű (töltött) édesség; ostyarúd (→trubicski)
tržišna inspekcija [trzsisna inszpekcija; szrb/hrv] (hiv) Va (köz) Hv (biz) kereskedelmi felügyelőség
tschüss [csűsz; ném] Őv (köz) távozáskor használt köszönési forma, szia

tunel [ang→szlk/szrb/or/hrv/szln/ném] 1. Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) alagút; 2. Fv (köz) egyfajta teasütemény
turka [rom] (népr) Er állatot utánzó farsangi alakoskodó (jelmez, maszk)
turma [rom] Er juhnyáj
turnaj [fr→ném→szlk] (sp) Fv (biz) mérkőzéssorozat, torna (→turné)
turszka [szrb/hrv] Va Hv (biz) török kávé
tuséroz [szln] Mv (biz) zuhanyozik (→tusol)
tusol [tussol] Hv (köz) zuhanyoz; *~ja magát* zuhanyozik
TVA [tévéá; *taxă de valoare adăugată* rom betűszóból] (közg) Er áfa

tyapki [szlk] (ölt) Fv (biz) titokzokni
tyepi, tyepláki tyeplák [szlk] (ölt) Fv (biz) melegítő, tréningruha, mackóruha (egyik vagy mindkét része)
tyeplákialsó (ölt) Fv (biz) melegítőnadrág (→tyepláki)
tyeplákifelső, tyepifelső (ölt) Fv (biz) melegítőfelső (→tyepláki)
tyeplákinadrág, tyepinadrág (ölt) Fv (biz) melegítőnadrág (→tyepláki)
tyeplákiszuprava (ölt) Fv (biz) tréningruha alsó és felső része együtt (→szuprava, →tyepláki)
tyielkó [szlk] (ölt) Fv (biz) (ujjatlan) alsóing

učilište [ucsilistye; szlk] (isk) Fv (biz) szakmunkásképző (→ucsi, ucsiliscse)
učňovka [ucsnyofka; szlk] (isk) Fv (biz) szakmunkásképző (→ucsi)
ucsi [or] (isk) Ka (biz) szakmunkásképző (→ucsiliscse, učilište)
ucsiliscse [or] (isk) Ka (biz) szakmunkásképző (→ucsi, učilište)
údruzsbár, údrzsbár [szlk] Fv (biz) karbantartó
ukáz [or] Ka (biz) rendelet, parancs
unterrichtel [ném] Őv (biz) tanít (valamit)
unutrašnji odsek [unutrasnyi otszek; szrb] (hiv) Va (biz) belügyi osztály, belügy
uopste [szrb] Va (biz) általában *Uopste nem érdekel, mit szólnak hozzá!* (→uoptye)

uoptye [hrv] Hv (biz) általában (→uopste)
upravni odbor [Va Hv uprávni odbor; Mv upraⱳni odbor; szrb/hrv/szln] Va (köz) Hv (biz) Mv (biz) igazgatóbizottság
uput [szrb] (hiv) Va (biz) beutaló (→uputnica)
uputnica [hrv] (hiv) Hv (biz) beutaló (→uput)
uravnilovka [szrb] Va (biz) egyenlősdi
USA [úeszá, úesszá; szlk] Fv (köz)
usánka [or] (ölt) Ka (biz) lehajtható fülvédős szőrmesapka
uszmeni [szrb/hrv] (isk) Va (biz) Hv (biz) szóbeli (vizsga) (→uszni)
uszni [szln] (isk) Mv (biz) szóbeli vizsga (→uszmeni)
usztanak [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) 1. ébresztő; 2. felkelés
utyerák [szlk] Fv (biz) törülköző
úväzok [úvezok; szlk] Fv (biz) 1. munkakötelezettség; 2. (isk) órakötelezettség
uzbuna [szrb/hrv/szln] 1. (kat) Va (biz) Hv (biz) riadó; 2. Mv (biz) riadalom

váfli [or] (ker) Ka (biz) ostya
válenda [szlk] Fv (biz) fekvőbútor, heverő
vállalati regiszter Fv (köz) cégjegyzék
valorizáció Fv (köz) inflációkövető bér- vagy nyugdíjemelés
valorizál Fv (köz) bért vagy nyugdíjat az infláció mértékéhez igazítja
vaterpóló [ang→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) vízilabda (játék)
vaucser Ka utazási iroda valamely szolgáltatásra jogosító utalványa (pl. vasúti jegy, szállás); vócser
vechime [vekime; rom] (hiv) Er szolgálati idő
vedúci [szlk] Fv (biz) (üzlet)vezető
veget [lat→szlk] (kat) Fv (szleng) semmittevés
vejnkoszt [ném] Őv (biz) borkóstoló
vencseki [szlk] (ker) Fv (biz) koszorú (teasütemény)
ventil [lat→hrv/szln/ném] (műsz) Hv (biz) Mv (biz) Őv (biz) szelep
verkehrsamt [ferkérszamt; ném] (hiv) Őv (biz) közlekedési hivatal
veszta [fr→ném→szlk] (ölt) Fv (biz) mellény
vesztibul, vesztibül [lat→szlk] Fv (biz) előcsarnok (→vestibulum, vestibule)

vesztu [fr→ném] (ölt) Őv (biz) mellény (→veszta)
veterinár [lat→szlk/szrb/hrv] Fv (biz) Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) állatorvos
veternyík [szlk] Fv (biz) képviselőfánk
vetrovka [szlk/szrb/or/hrv/szln] (ölt) Fv (biz) Va (biz) Ka (biz) Hv (biz) Mv (biz) (szél)dzseki
veza [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) összeköttetés, kapcsolat (→bez veze, brez veze)
vianocska [szlk] (ker) Fv (biz) fonott kalács
víberliszt [szlk+*liszt*] (ker) Fv (biz) rétesliszt
vietnámka [szrb] (ölt) Va (biz) strandpapucs
vietnamki [szlk, a *Vietnam* országnévből] (ölt) Fv (biz) egyfajta strandpapucs
vindni [ném] Őv (biz) emelő
vinetta [rom] Er padlizsán
vinta [ném→szln] Mv (biz) emelő (→vindni)
vinyigret [or] Ka (köz) céklából, burgonyából készült előétel
virál [rom] (hiv) Er átutal, átír (→virement, virament)
virament [rom] (hiv) Er átutalás, átírás (pénzösszegé) (→virement, virál)
viróza [lat→hrv/szln] (orv) Hv (biz) Mv (biz) vírusos megbetegedés (→virózis)
virózis [rom] (orv) Er vírusos megbetegedés (→viróza)
visak [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) többlet
visináta [rom] Er (biz) meggypálinka, meggylikőr
vitaszokk [szrb] Va (biz) 1. gyümölcslé; 2. üdítőital; 3. szörp
vizitka [szlk] Fv (biz) névjegykártya (→vizitkártya)
vizsgaszesszió, szesszió (isk) Er (egyetemi) vizsgaidő(szak)
vízsiva [szlk] (ker) Fv (biz) pépes bébiétel
vlecska, lecska (nép) [szlk] (gépk) Fv (biz) pótkocsi
vlek [szlk] (sp) Fv (biz) sífelvonó
vlogá [szln] (hiv) Mv (biz) kérvény, beadvány
vlozska [szln] Mv (biz) intimbetét (→vlozski)
vlozski [szlk] Fv (biz) intimbetét (→vlozska)
vodičák [vogyicsák; szlk] (közl) Fv (biz) gépjármű-vezetői jogosítvány, jogsi

vodičský preukaz, vodičský [vogyicsszkí; szlk] (közl) Fv (biz) gépjármű-vezetői jogosítvány, jogsi
vodka [or] Ka (biz) pálinka
vodnik [szrb] (kat) Va (biz) szakaszvezető
vodovod [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) vízvezeték
voiaj [vojázs; rom] (közl) Er menetjegyiroda
vojenkomát [or] (kat) Ka (biz) hadkiegészítő parancsnokság
volejbal [ang→szlk/or] (sp) Fv (biz) Ka (biz) röplabda (→volleyball)
volejbalozik (sp) Fv (biz) Ka (biz) röplabdázik
Volksbank [folkszbank; ném] (pénz) Őv (biz) Népbank
volkshochschule [folkszhohsule; ném] (isk) Őv (biz) népfőiskola
volksschule [folkszsule; ném] (isk) Őv (köz) az általános iskola első négy osztálya; népiskola
voluntarisztikus [lat→szlk] (sajtó) Fv (vál) önkényes(kedő) (→voluntarista)
vozácska [hrv] (közl) Hv (biz) gépjármű-vezetői engedély, jogosítvány
vozniska [vozniskaÿ; szln] (közl) Mv (biz) vezetői engedély, jogosítvány
vrátnyica [szlk] Fv (biz) porta (→vrátnyik)
vrátnyik [szlk] Fv (biz) portás (→vrátnyica)
vrecsica [hrv] Hv (biz) műanyag zacskó (→vrecska)
vrecska [szln] Mv zacskó (→vrecsica)
výmer [vímer; szlk] (pénz) Fv (biz) fizetési meghagyás
výpis [vípisz; szlk] (pénz) Fv (biz) (számla)kivonat

wurst [wurszt; ném] Őv (biz) mindegy *ez wurszt; nekem wurszt*

zabusál [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) lopja a napot
zadruga [szrb/hrv→szln] 1. Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) mezőgazdasági szövetkezet; 2. Va (biz) Mv (biz) kisipari szövetkezet, lakásépítő szövetkezet
zafrikávázik [hrv] Hv (biz) bosszant, ugrat (→zafrkávázik)
zafrkávázik [szrb] Va (biz) bosszant, ugrat (→zafrikávázik)
zafrkáz [szln] Mv (biz) bosszant, ugrat (→zafrikávázik, zafrkávázik)

záhorák [szlk, *Záhorie* 'a történeti Pozsony és Nyitra megye Kis-Kárpátokon túli területe'] Fv (biz) hegyentúli ember
zájáva [ukr] (hiv) Ka (biz) kérvény
záloha [szlk] (ker) Fv (biz) (üveg)betét
zálohovál [szlk] (ker) Fv (biz) (üveg)betétet fizettet
zapisznik [szrb/hrv/szln] Va (biz) Hv (biz) Mv (biz) jegyzőkönyv
zatvor [szrb/hrv] (kat) Va (biz) Hv (biz) fogda
zavod [szln] Mv (biz**)** intézet
závoznyík [szlk] Fv (biz) kocsikísérő
zber [szlk] Fv (biz) MÉH-telep
zborovnya [szlk] (isk) Fv (biz) tanári szoba
zdránca [rom] Er (biz) ringy-rongy
zelovoc [szlk] (ker) Fv (biz) zöldségüzlet
zenf [ném→szln] Mv (biz) mustár (→szenf)
zezál [szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) bosszant, ugrat (→zezáz)
zezáz [szln] Mv (biz) bosszant, ugrat (→zezál)
žiadosť [zsiadoszty; szlk] (hiv) Fv (biz) kérvény
zipsz [ang→szlk] (ölt) Fv (biz) cipzár
zmeszka, szmeszka, meszka [szlk] Fv (biz) haszonállatok számára készített keverék; csirketáp, tojótáp, sertéstáp, borjútáp stb.
zmizik, zmizík Fv (biz) hibajavító toll, szövegjavító toll
zmluva [szlk] (jog) Fv (biz) szerződés
zootechnik [szlk] Fv (biz) az állattenyésztéstan szakembere (→zootechnikus)

zsalba [szrb/hrv] (jog) Va (biz) Hv (biz) fellebbezés
zsardinyéra [fr→szrb] Va (biz) virágvályú (→zsardinier)
zsendice [rom] Er oltott juhtej felforralt ordás savója (→zsincsica)
zsiadoszty →žiadosť
zsicár [szrb/hrv/szln] (rossz) 1. Va (biz) Mv (biz) széltoló, csaló; 2. Hv (biz) lejmoló, tarháló személy
zsincsica [szlk] Fv (köz) oltott juhtej felforralt ordás savója (→zsendice)
zsinyenka [szlk] (sp) Fv (biz) tornaszőnyeg
zsirant [ol→szrb/hrv] Va (biz) Hv (biz) kezes (→zsiráns)
zsiríroz [szrb] Va (biz) kezeskedik (→zsirál)

zsmigavac [szrb/hrv] (gépk) Va (biz) Hv (biz) irányjelző, index (→zsmigávec)
zsmigávec [hrv–szrb→szln] (gépk) Mv (biz) irányjelző (→zsmigavac)
zsuborog [szrb] Va (köz) (folyadék) zubog, forrni kezd
zsumpa [ném→szlk] Fv (biz) emésztőgödör
zsupán [arab→ol→szlk] Fv (biz) fürdőköpeny
zsurnál [fr→szrb/hrv] Va (biz) Hv (köz) filmhíradó
zsuvacska [szlk] Fv (biz) rágógumi (→zsuvácska)
zsuvácska [or] Ka (biz) rágógumi (→zsuvacska)
zsuvi Fv (biz) rágógumi (→zsuvacska)
zsuvizik Fv (biz) rágógumit rág (→zsuvi)

Kidolgozták

Péntek János és Benő Attila (Erdély); Lanstyák István és Szabómihály Gizella (Felvidék); Papp György, Andrić Edit, Tóth Hajnalka és Varga Tünde (Vajdaság), Beregszászi Anikó és Csernicskó István (Kárpátalja), Ćurković-Major Franciska, Lanstyák István és Žagar-Szentesi Orsolya (Horvátország), Kolláth Anna (Muravidék), Szoták Szilvia (Őrvidék).

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Anić, Vladimir 1998. *Rječnik hrvtaskoga jezika.* Zagreb: Novi Liber.
Bajec, Anton szerk. 1998. *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Ljubljana: Založba ZRC.
Bakos Ferenc 1994. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Bakos Ferenc 2002. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Bakos Ferenc–Péntek János–Teiszler Pál 1979. *Idegen szavak szótára I–II.* Bukarest: Kriterion.
Benkő Loránd főszerk. 1967–1976. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Brodnjak, Vladimir 1992. *Rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika.* Zagreb: Niro „Školske novine" i Hrvatska sveučilišna naklada.

Coteanu, Ion, Seche, Luiza–Seche, Mihai 1998. *Dicţionarul explicativ al limbii române.* Bucureşti: Univers Enciclopedic.
Deme László–Fábián Pál–Tóth Etelka szerk. *Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
ÉKSz. Juhász József és mtsai szerk. 1972/1999. *Magyar értelmező kéziszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
ÉKSz.[2]. Pusztai Ferenc főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó. (Második, átdolgozott kiadás.)
ÉrtSz. 1959–1962. *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára I–VII.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Fodor István főszerk. 1999. *A világ nyelvei.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Halász Előd 1990. *Német–magyar nagyszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Holub, Josef–Lyer, Stanislav 1978. *Stručný etymologický slovník jazyka českého, se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
Hradil, Jože 1996. *Slovensko madžarski slovar. Szlovén–magyar szótár.* Ljubljana: DZS.
Imre Samu 1973. *Felsőőri Tájszótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Ivanová-Šalingová, Mária–Maníková, Zuzana 1983. *Slovník cudzích slov.* Bratislava: SPN. (2. kiadás.)
Jaremenko, V.–Szvitusko O. szerk. 1998. (ßđÍěÍíęî, Â., Ńâłńóřęî, Î. đÍä.) *Íîâčé ňëóěŕcíčé ńëîâíčę óęđŕżíńüęîż ěîâč I–IV.* Ŕęîíłň, Kčžâ. (Az ukrán nyelv új értelmező szótára I–IV. kötet.)
Kačala, Ján–Pisárčiková, Mária főszerk. 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka.* Bratislava: Veda. (4., bővített és átdolgozott kiadás.)
Kiss Gábor főszerk. 1998. *Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
Klaić, Bratoljub 1988. *Rječnik stranih riječi.* Zagreb: Nakladni Zavod Matice hrvatske.
Kossa János 1962. *Így írunk mi I.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Kossa János 1965. *Így írunk mi II.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Kossa János 1968. *Magyarul magyarán.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Kossa János 1978. *A mi nyelvünk.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Márton Gyula–Péntek János–Vöő István 1977. *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Bukarest: Kriterion.
Mićunović, Ljubo 1988. *Savremeni leksikon stranih reči*. Novi Sad: Književna Zajednica Novog Sada Univerzitetska Riječ.
Őrség című burgenlandi magyar lap számai (BMKE kiadványa).

Penavin Olga 1978. *Szlavóniai (kórógyi) szótár (R–Zs).* Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Rozanova, V. V. szerk. 1990. (Ðîçŕíîâŕ, Â. Â. đÍä.) *Ęđŕňęčé ňîëęîâűč ńëîâŕđú đóńńęîãî ˙çűęŕ*. Ěîńęâŕ: Đóńńęčé ˙çűę. (Az orosz nyelv értelmező kéziszótára.)
Snoj, Marko 2003. *Slovenski etimološki slovar.* Ljubljana: Modrijan.
Toporišič, Jože–Ahlin, Martin 2001. *Slovenski pravopis.* Ljubljana: Založba ZRC, Ljubljana.
Tótfalusi István é. n. *Idegen szavaink etimológiai szótára.* K. n.: Anno Kiadó.
Verbinc, France 1997. *Slovar tujk.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
Vujaklija, Milan 1980. *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
Wahrig, Gerhard 1993. *Deutsches Wörterbuch* München: Bertelsmann Lexikon Verlag.
Weiss, Peter 1998. *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim gradom in Nazarjami*, (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC.

JEGYZETEK

[1] *[báger* + *lik* 'lyuk']
[2] *Megjegyzés:* intervokális helyzetben megnyúlik a *-k: blokkok.*
[3] *Megjegyzés:* Szemben az egyetemes magyar *kvalifikál* szóval, ebben nincs benne az 'értékel' jelentésárnyalat; ezért nem lehet egyszerűen a *kvalifikál* alakváltozatának tekinteni.
[4] *Magyarázat:* Vannak az egyes feleletekre, dolgozatokra adott jegyek, azok alapján van a tantárgy félévi általánosa (matematikailag: a jegyeket összeadják, elosztják a jegyek számával), minden tantárgynak van évi általánosa, és van a tantárgyak általánosainak az általánosa. Ezek az általánosok a médiák.
[5] Nemcsak vasútállomáson.

MELLÉKLET

A szerzőkről

Andrić Edit
(Zimony, 1960. május 21.)
Kora gyermekkorát Ürményházán töltötte, a harmadik osztálytól kezdve Újvidékre került, középiskolába a karlócai gimnáziumba iratkozott, fordítói szakra. Érettségi után az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékére került, 1984-ben diplomázott. Időközben tanárként kezdett dolgozni két újvidéki általános iskolában és a karlócai gimnáziumban. 1984-ben a Tartományi Képviselőház fordítószolgálatában fordítógyakornok, majd 1985-ben Újvidék Város Képviselő-testülete Tájékoztatási Titkárságában fordító. Itt szakvizsgázott, majd csakhamar beírta a Magyar Tanszéken a harmadik fokozatot. 1988 novemberében kutatóasszisztens-gyakornoki minősítésben az akkori Hungarológiai Intézet munkatársa lett. 1989-ben magisztrált, a magiszteri dolgozata címe: *Alaki tükrözés az újvidéki magyarok nyelvhasználatában.* 1994-től asszisztens, a mai magyar nyelv tantárgyat tanította nem anyanyelvként, valamint a magyart mint idegen nyelvet. 1997 márciusában védte meg doktori értekezését *A szerb esetrendszer és a magyar viszonyragrendszer ekvivalenciájának problémái* címmel. 1998-ban docenssé választották, 2003-tól pedig rendkívüli egyetemi tanár. A mai magyar nyelv című tárgyat tanítja a szerb nyelvi tanszéken és a magyart mint idegen nyelvet a karon. 2000 óta a belgrádi Filológiai Kar Hungarológiai Tanszékén is tanít, kezdetben magyar szótant és alaktant, valamint a magyart mint idegen nyelvet, újabban pedig a magyar hangtant is.
Tagja az MTA köztestületének, a VMTT-nak, Szerbia és Montenegró Alkalmazott Nyelvészeti Egyesületének, a MANYE-nak, a Vajdasági Pedagógusok Egyesületének.
Munkái:
Leksikologija i morfologija mađarskog jezika (egyetemi tankönyv szerb nyelven), ezenkívül több mint 50 tanulmány hazai és magyarországi fo-

lyóiratokban, konferenciakiadványokban. Több mint 40 hazai és nemzetközi konferencián vett részt. 1986-tól részt vesz a Magyar Tanszéken folyó kutatómunkákban, az Oktatási Minisztérium által támogatott tudományos projektumokban, 2000-től pedig az MTA kihelyezett kutatóállomásának munkájában is.

Hózsa Éva
(Szabadka, 1953. augusztus 27.)
Az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanára, egyetemi docens, kritikus. A gimnáziumot szülővárosában végezte, majd 1972-től 1977-ig a szegedi József Attila Tudományegyetem magyar–német szakos hallgatója volt. 1977-ben magyar nyelv és irodalom, valamint német nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett, mintegy huszonhárom évig középiskolai/gimnáziumi tanárként dolgozott Szabadkán. Magiszteri munkájában Papp Dániel novellisztikájának nyelvi modalitásával, modális kifejezőeszközeivel foglalkozott (Újvidék, 1988). Doktori értekezését 2001-ben védte meg ugyancsak Újvidéken. Disszertációjának címe: *Mándy Iván novelláinak tipológiája és szövegközi értelmezése.* A monográfia könyv alakban is megjelent (2003), főként a magyarországi irodalomkritika reflektált rá vagy idézte megállapításait Mándy vonatkozásában (Pályi András, Vörös István, Doboss Gyula).
1993–1994-ben vendégtanár lett a szabadkai Pedagógiai Akadémián, 1996-tól a zombori Tanítóképző Karon is tanított, rövidebb megszakítás után ismét tiszteletdíjas tanára lett a szabadkai tagozatnak. Az egyetemen vajdasági irodalommal, összehasonlító irodalomtudománnyal, valamint a tanítás módszertanával foglalkozik. Az 1980-as évek óta rendszeresen publikál.
Munkái:
A novella új neve. Mándy Iván novelláinak tipológiája és szövegközi értelmezése. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003
Idevonzott irodalom. Tanulmányok, esszék, kritikák. Grafoprodukt, Szabadka, 2004.
Antológiák: *Formátlannak tervezett világ* (Tolnai Ottó). In: Költők könyve 2003. Noran Könyvkiadó, Budapest, 2003, 196.
Mítosz és „szociográfia" összetartozásának kérdése a legújabb vajdasági magyar irodalomban. In: Adryantól Adorjánig. Kanizsai Szociográfiai Műhely és Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, 2003 (2004)
Előszót írt Börcsök Erzsébet Eszter című regényének szerb nyelvű kiadásához (2002)

Molnár Csikós László
(Zenta, 1950. február 17.)
Az általános iskolát Adán végezte, a középiskolát (nyelvi gimnázium) Zentán, az egyetemet Újvidéken (Bölcsészettudományi Kar). 1973 februárjában szerzett tanári oklevelet az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén, majd posztgraduális tanulmányokat folytatott. 1976 júniusában a nyelvtudományok magisztere lett *A magyar nyelv mint Vajdaság SzAT két- és többnyelvű községeinek egyik hivatalos nyelve* című értekezésével. 1986 júniusában pedig a filológiai tudományok doktora címet is megszerezte *A melléknévi igeneves szerkezet transzformjai a magyarban* című disszertációjával.
1973-tól foglalkozik tudományos kutatással, eleinte az újvidéki Hungarológiai Intézetben, majd jogutódjában, a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetében, illetőleg a Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékén. Főbb kutatási területei: magyar mondattan, szociolingvisztika, kontrasztív nyelvészet, nyelvművelés, etimológia. Tudományos és szakmai munkássága eredményeként néhány könyvet, több tucat tanulmányt, mintegy ezer szakcikket jelentetett meg.
1980-ban kapcsolódott be az egyetemi oktatásba. Évekig magyar nyelvtant adott elő idegennyelv-szakosoknak, illetve nyelvművelést magyar szakosoknak, jelenleg egyetemi rendes tanárként mondattant, illetve hangtant és beszédtechnikát tanít a BTK Magyar Tanszékén (Újvidéken), továbbá magyar nyelvtant a Filológiai Kar Hungarológia Szakán (Belgrádban).
Munkássága:
Rendszeres tudomány-népszerűsítő tevékenységet folytat. 1979 és 1991 között állandó nyelvművelő rovatot vezetett az eszéki Magyar Képes Újságban, 1980 és 1993 között szerkesztette a Képes Ifjúság *Nyelvi játszótér* rovatát, 1987-től *Nyelvművelő jegyzetek* címmel heti ötperces műsort tart az Újvidéki Rádióban, 1995-ben pedig a *Szófigyelő* címmel ma is fennálló rovatot indított a Magyar Szó napilap Kilátó című mellékletében.
Tagja a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesületnek, az Anyanyelvi Konferenciának, a Jugoszláv Alkalmazott Nyelvészeti Társaságnak, valamint elnöke a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaságnak. 1991-ben Szarvas Gábor-díjat kapott.

Rajsli Ilona
(Óbecse, 1957. február 24.)
Az általános iskolát és a gimnáziumot is szülővárosában végezte. Jelenleg is ott él. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékén diplomázott 1984-ben, 1988-ban megvédte magiszteri dolgozatát, 1993-ban doktorált (*Az elbeszélő prózastílus nyelvi alapjai a XVI. századi magyar szépprózában).* Munkahelye: az újvidéki Magyar Tanszék, ahol 1985-től nyelvtörténetet és nyelvművelést, 1993-tól nyelvtörténetet, szociolingvisztikát és dialektológiát oktat. Tudományos előmenetele: 1985-től szakmunkatárs, 1988-tól tanársegéd, 1993-tól docens, 1999-től egyetemi rendkívüli tanár, 2003-tól pedig egyetemi rendes tanár. 1994 óta a Szabadkai Egyházmegye Teológiai-Katekétikai Intézetének is kinevezett tanára, ahol Nyelvtörténetet és Magyar művelődéstörténetet tanít. Fő kutatási területei: nyelvtörténet (XVI. század), dialektológia, szociolingvisztika, lexikográfia. Szakmai tapasztalata: a nyelvészeti alapstúdiumok során egyrészt a diakrón nyelvészet módszereinek, másrészt szociolingvisztikából az élőnyelvi adatgyűjtés módszereinek a kidolgozása, valamint az oktatásban a hallgatók felkészítése ezekre a munkákra. Szakmai célja: az interdiszciplinaritás mind hatékonyabb érvényesítése a nyelvészeti stúdiumokban, s az egyetemi hallgatók sokoldalú, modern nyelvészeti szemléletének kialakítása.
Publikációinak kivonatos jegyzéke
Munkái:
Az elbeszélő prózastílus nyelvi alapjai a XVI. századi magyar szépprózában. Betli BT. Szeged. 1994. 381 p.; *Nyelvemlékeink I.* Nyelvtörténeti tanulmányok. Betli BT. Szeged, 1994. 266 p. 3. *Nyelvemlékeink II.* Az Apor-kódex szótára. Betli BT Budapest, 1996.127 p.; *A tiszai népi halnevek nyelvtörténeti bemutatása.* Rubicon, Becse, 1998. 76 p. *Múltbéli tájak üzenete.* Rubicon, Becse, 2001. 213 p.
Társszerzőség monográfiában: *A honfoglaló magyarok nyelve és írásbelisége.* In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. 1100 ăîăčíŕ äîńÍšÍśŕ Mŕ□ŕđŕ č ÂîĽâîäčíŕ. Çŕâîä çŕ óźáÍíčęÍ č íŕńňŕâíŕ ńđÍäńňâŕ. Forum, Novi Sad. 1997. 180–188.; *A Huszita Biblia nyelvi valósághátteréről.* In: A honfoglalástól Mohácsig. JMMT, 2002. Novi Sad. 179–189.
Tanulmányok (szelektív bibliográfia)
Zárt ë-zés a közép-bácskai regionális köznyelvben (Becse). Élőnyelvi tanulmányok. Studia et Dissertationes 3. MTA, Budapest. 1990. 151–155.; *Nyelvi adaptálódás és kódváltás a megváltozott körülmények között.* In: Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Szerk.: Kassai Ilona. Budapest, 1995. 299–305.;

Ezredvég – „gyorskultúra" – nyelv. Iskolakultúra 5. Pécs, 2000. X. 19–25. l.; Átmeneti széttagolódás a XVI. századi magyar írásbeliségben. In: Kétnyelvűség. Szada, Pszicholingva. 1998.; Az ö-zés megterheltségének alakulása a szegedi kirajzású községek nyelvében (Bánátban). In: Nyelvi változó – nyelvi változás. Szerk.: Sándor Klára. Szeged. JGYF. 1998. 211–219.; Nyelv és nem összefüggéseinek vizsgálata. In: Adryantól Adorjánig. Szociográfiai műhelytanulmányok 1. Kanizsai Szociográfiai Műhely – Logos Grafikai Műhely, Kanizsa, 2003. 402–417.; *A népi gyógyászat emlékei a jugoszláviai Bánátban (Ürményházán).* In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 2003. 546–551.

Pató Imre
(Magyarkanizsa, 1931. november 10.)
Református Főgimnáziumba járt Mezőtúron (I–II. osztály, 1942–1944), algimnáziumba Magyarkanizsán (III–IV. osztály, 1944–1946), majd a Szabadkai Tanítóképzőben tanult (1946–1950). A Tanárképző Főiskolán, Újvidéken magyar–szerbhorvát szakon diplomázott. Ezt követően az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Tanszékén is oklevelet szerzett 1966-ban. A szegedi József Attila Tudományegyetem bölcsészdoktora (summa cum laude), majd az Újvidéki Egyetemen megszerzi az irodalomtudomány doktora címet is (1986).
Munkái:
A Híd-mozgalom képeskönyve, Híd, 1975;
A Híd repertóriuma (1934–1941), 1976;
Az osztályharcos (Simokovich Rókus élete és naplója) 1976;
Önigazgatási és egyéb társadalmi-politikai kif. szerbhorvát–magyar szótára (társszerző), 1979;
Uporedni rečnik vojnih pojmova (társszerző), Belgrád, 1982;
A Hétről-Hétre repertóriuma, 1983;
A Kanizsai Írótábor bibliográfiája, 1984;
A Magyar–szerbhorvát szótár mintafüzete (társszerző), 1988;
Sajtó-, irodalom- és művelődéstörténeti, valamint nyelvészeti (lexikográfiai) írásokat publikált az alábbi lapokban és folyóiratokban:
Kilátó (Magyar Szó), Dolgozók, Híd, Üzenet, Létünk, Misao – Gondolat, HITK, valamint Hungarológiai Közlemények.
Tankönyvei: Gyakorló nyelvtan az általános iskolák 7. osztálya számára, 1977-től;

Magyar nyelv a középiskolák I–IV. osztálya számára (társszerző), 1988; Önállóan és társszerzőként a gyógypedagógiai általános iskolai tagozatok részére: Olvasókönyv a 6., 7. és 8. osztály számára 1980 és 1981.

Papp György
(Magyarkanizsa, 1941. június 10.)
Az általános iskolát és a szakmunkásképző iskolát szülővárosában végezte, majd Zentán a gimnáziumot. Ezután az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére iratkozott 1963-ban, ahol 1967-ben tanári oklevelet szerzett. Tanított a magyarkanizsai Szakmunkásképző Középiskolában, a törökkanizsai gimnáziumban, 1973-ban pedig a Magyar Tanszék tanársegéde lett. Magiszteri tanulmányait 1983-ban, doktori tanulmányait pedig 1990-ben fejezte be, így 1991-ben docenssé, 1996-ban egyetemi rendkívüli, 2001-ben pedig egyetemi rendes tanárrá nevezték ki a kontrasztív nyelvészet és fordítástudomány, illetve a szóbeli és írásbeli kifejezőkészség tárgyakra.
Kutatási szakterületei: névtan, frazeológia, fordítástudomány, ortográfia, szociolingvisztika, korpusznyelvészet. A Kanizsai Szociográfiai Műhely, illetve a Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz munkálatainak vezetője és koordinátora.
Munkái:
Vajdaság helységeinek földrajzi nevei, Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára I. 1982. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.
Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára II. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1989. Újvidék.
Betlehemnek nyissunk ajtót! (Betlehemes játékok Jugoszláviában és a magyar nyelvterületen) 1994. Betli Kiadó, Szeged.
Milyen kritika a fordításkritika? 2001. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu.
Kommunikációs szimbólumok – szimbolikus kommunikáció (A szólások és szóláshasználati folyamatok az egy- és kétnyelvű kommunikációban) 2001. Cnesa Kiadó, Kanizsa.
Rečnik samoupravnih i drugih društveno-političkih termina i izraza, srpskohrvatsko–mađarski, Udruženje stručnih i naučnih prevodilaca Vojvodine, 1979. Novi Sad.
Uporedni rečnik vojnih pojmova, srpskohrvatski, makedonski, slovenački, albanski, mađarski, Vojnoizdavački zavod, 1982. Beograd.
Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika, srpskohrvatsko–mađarski, Institut za južnoslovenske jezike, 1983. Novi Sad.
Jugoszláv enciklopédia I. Jugoszláv Lexikográfiai Intézet, 1985. Zágráb, Kb. 200 címszó fordítása.

Jugoszláv enciklopédia II. Jugoszláv Lexikográfiai Intézet, 1987. Zágráb. Kb. 250 címszó fordítása.
Ostvarivanje ravnopravnosti jezika i pisama naroda i narodnosti u SAP Vojvodini, Pokrajinski zavod za javnu upravu, 1988. Novi Sad.
Hogyan tovább a háború után. A vajdasági magyar szellemi élet kör-, kor- és kórképe 92/93. MMT, Magyar Szó, 1993. Újvidék. A főiskolai és egyetemi képzés, A hungarológiai kutató- és kiadói tevékenységünk.
Délvidéki helynévtár (A délvidéki (szlovén, horvát, vajdasági helynevek délszláv–magyar összevető szótára) In: Révai Nagy Lexikona, Ki kicsoda Jugoszláviában, Babits Kiadó, 1996. Budapest.
A magyar honfoglalás emlékei szólásainkban. In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság – 1100 godina doseljenja Mađara i Vojvodina, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Forum, Novi Sad, 1997. 276–290.
Adryántól Adorjánig (Adorján nevének történetéről, változatairól). In: Adorján története 1198–1998, Kanizsa, 1998. 2–13.
Istorija Kanjiške opštine – Kanizsa község településeinek története. Informator, Elit-Soft Kanjiža, 1999.
A Keramika Üzem 20 éves története, Kanizsa, 2000.
A többnyelvűség kérdései a névkutatásban, Név és társadalom, 1981. Bp. 128–133. Magyar Nyelvtudományi Társaság.
A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetében folyó élőnyelvi kutatásokról, Élőnyelvi tanulmányok, MTA Nyelvtudományi Intézete, 1990. Bp. 134–139.
A bácskai nyelvjárások változása és a köznyelvi norma, Élőnyelvi tanulmányok, MTA Nyelvtudományi Intézete, 1990. Bp. 164–169.
A fordítói interferencia típusai. A II. Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia anyaga, Egyetemi Kiadó. 1994. Veszprém, 192–196.
Beszédhelyzeti kötődésű kölcsönszavak és közlési interferenciák a jugoszláviai magyarság nyelvében, Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat, MTA Nyelvtudományi Intézete, 1995. Bp. 217–225.
A vajdasági magyar hivatalos és közéleti nyelvhasználat a nyelvtörvény után, Offizieller und öffentlicher Sprachgebrauch in der Wojwodina nach dem Sprachgesetz. Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II. Pszicholingva Nyelviskola, Széchenyi Társaság, 1992. Bp. 96–103.
A frazeológia szerb–magyar viszonylatú fordítási gondjai, Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia anyaga, Veszprémi Egyetem, 1995. Veszprém, 59–61.
Matijevics Lajos emlékezete. Magyar Nyelvőr, 1995. 3. sz. 175–177.
Névhasználat, nyelvi identitás, társadalmi felzárkózás. Kétnyelvűség, 1996. 3. szám 24–34. Bp.

A tiszai víznevek gyűjtésének, feldolgozásának tapasztalatai. Az ungvári Hungarológiai Intézet Közleményei, 1991. Ungvár. 34–44.
Nyelvi és nyelvhasználati jogok a Kárpát-medencében, Tudományos tanácskozás Budapesten 1997 decemberében.
Nemzetiségi nyelvhasználat, azonosságtudat, nyelvi felzárkózás. Kétnyelvűség, 1998, 2–3. szám 3–11.
A vajdasági magyar kisebbség nyelvi jogairól In: Kiút a csapdából? Nyelvi és nyelvhasználati jogok a Kárpát-medencében, 179–184.
A helynevek (településnevek) bel- és külviszonyú ragozása mint nyelvi változó. Nyelvi változó – nyelvi változás, Szeged, JGYF Kiadó, 1998. 141–149.

Silling István
(Kupuszina, 1950. szeptember 5.)
Tanár, nyelvész, néprajzkutató, művelődéstörténész, a nyelvtudományok magisztere, majd doktora. A Zombori Tanítóképző Kar egyetemi rendkívüli tanára. A Kar Szabadkai Tagozatán tanít. Tárgyai: magyar nyelv, nyelv- és beszédművelés, a magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana.
Magiszteri értekezését nyelvjárástanból, a sajátos palóc nyelvjárású bácskai nyelvjárássziget, Kupuszina nyelvhasználati sajátosságairól írta *Kupuszinai tájszótár* címen. Nyelvészdoktori disszertációját *A vajdasági magyar archaikus népi imádságok nyelvi aspektusai* címen 1999-ben védte meg az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán.
Néprajzkutatói tevékenységéért a Magyar Néprajzi Társaság külföldi levelező tagjává választotta. A Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja, valamint tagja a Nemzetközi Magyarságkutató Társaságnak, a Kiss Lajos Néprajzi Társaságnak, a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaságnak, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaságnak. A Néprajzi Látóhatár (Debrecen) című periodika kiadótanácsának tagja.
A kupuszinai állandó néprajzi gyűjtemény létrehozója és őre (1990-től). Vendégtanár a Szegedi Tudományegyetem Néprajz Tanszékén 2000-ben a tavaszi félévben. Vendégtanár a Debreceni Egyetem BTK Néprajzi Tanszéken 2002-ben a téli félévben. Több jugoszláviai és külföldi, nemzetközi és regionális, néprajzi és nyelvészeti tanácskozáson, szemináriumon, konferencián, kongresszuson értekezett a vajdasági magyarok népi hagyományairól, laikus vallásosságáról, különös tekintettel a vajdasági magyarság körében megőrzött archaikus népi imádságokról, azok sajátosságairól. Több tanulmánykötet szerkesztője. Tanulmányait, írásait a Híd, az Üzenet, az Új Symposion, a Hungarológiai Közlemények, a Tanulmányok, a Bácsország, a Vigilia, a Néprajzi Látóha-

tár, az Ethnica, a Honismeret, az Ártér, a Bajai Honpolgár, az Orbis, a Norma, az Új Kép, a Forrás folyóiratokban, a Magyar Szó, a Kilátó, a Szabad Hét Nap, a Dunatáj, az Ister lapokban közli.
Eddig tizenhárom néprajzi, nyelvészeti, művelődéstörténeti könyve jelent meg.
Díjai: a szabadkai Üzenet folyóirat díja a legjobb társadalomtudományi tanulmányért (1996), a vajdasági Kiss Lajos Néprajzi Társaság Kiss Lajos Emlékplakettje a vajdasági magyarok folklórjának kutatásáért (1996).
Munkái:
Ismeretlen anyám. Kupuszinai népballadák és balladás dalok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989
Rónay István: *Késő álmok.* A verseket összegyűjtötte, a bibliográfiákat készítette és a bevezető tanulmányt írta Silling István. Életjel, Szabadka, 1990
Boldogasszony ablakában. Népi imádságok és ráolvasások Kupuszináról. Agapé–Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992
Kupuszinai tájszótár. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1992
Templomok, szentek, imádságok. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék–Logos, Tóthfalu, 1994
Kínján esék esete. Vajdasági archaikus népi imádságok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995
Örökségünk nyomában. Levéltári jegyzetek a Bácskából. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék–Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, 1995
Kakasok szólalnak, Máriát kiáltanak. Adalék a vajdasági magyar archaikus népi imádságok variálódási vizsgálatához. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, 1997
Tegnap és ma. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1998
Útjaim. Versek. Apatini Népkönyvtár, Apatin, 1999
Megszentelt jeleink. A 250 éves Kupuszina szabadtéri vallási emlékei. Kupuszinai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, Kupuszina, 2001
Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002
Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

Rezime

Slojevi i obrasci vojvođanskog mađarskog jezika, kao i karakteristike sastava i promena u njemu

Ima tome već nekoliko godina kako je započet jedan od najznačajnijih poduhvata mađarske lingvistike, stvaranje mađarskog nacionalnog tekstovnog fonda, odnosno mađarskog jezičkog korpusa, koji se ubrzo proširio na čitavu regiju Karpata u čiji rad su se uključile lingvističke radionice i izvan državne granice Mađarske. Tako je nastala mreža transilvanijske, severne, zakarpatske i vojvođanske istraživačke stanice. Vojvođanski deo posla je preuzela istraživačka i tehnička ekipa Vojvođanskog mađarskog lingvističkog korpusa iz Kanjiže koja se nalazi u sastavu Naučnog društva za istraživanje Hungarologije, a osnovana je još ranije, u okviru Sociografske radionice u Kanjiži.

O izgradnji i značaju jedinstvenog mađarskog tekstovnog fonda i korpusa ovom prilikom nećemo govoriti, pošto o tome već postoji pozamašna literatura. Dotaknućemo se samo njenog značaja u odosu na manjinske zajednice govornika ovog jezika. Ranijih godina, dok su nastajali enciklopedijski i ostali rečnici i gramatike mađarskog jezika, analize su se bazirale samo na homogenim obrascima i izvorima u okviru Mađarske države, a zajednicama govornika ovog jezika izvan državne granice je ostajala samo uloga „konzumenta”, što znači da je naša govorna tradicija ostala marginalizovana. Posredstvom izgradnje korpusa, međutim, zahvaljujući kako brzim tehničkim mogućnostima, tako i novim stavovima u lingvistici, nastala je nova era za nas, pošto se u jedinstveni sistem ugrađuje jezik našeg dnevnika, naših nedeljnika, časopisa, udžbenika, govora, studija, naših pisaca i prevedenih knjiga. Mi smo već ranije organizovali prikaz, promociju ovog programa, a prikupljanje podataka, izgradnja korpusa od

tada neprekidno traje i do sredine 2005. godine ćemo Lingvističkom institutu Mađarske akademije nauka dostaviti bazu podataka od najmanje dva miliona jedinica.

Naravno, sav taj tehnički proces mora da prati i naučno istraživačka delatnost, i to već od samog odabira mogućih izvora, pa sve do sekundarnih baza podataka, do lingvističkih analiza i uređivanja samih rečnika. Pravi rad može da započne tek kada nam se od naše strane obrađeni materijal vrati u obliku u kome i mi sami možemo da ga upotrebimo, odnosno kada nam bude stajao na raspolaganju.

U svom propratnom radu lingvističke radionice se bave raznolikim, razgranatim, mnogobrojnim zajedničkim istraživanjima. Već je završen jedinstveni pravopisni rečnik, u pripremi je rečnik stranih reči, u planu je izrada rečnika sinonima i frazeologije, zatim izrada istorije jezika koja će se proširiti na jezičko razmimoilaženje posle Trianona, rečnik jezičkih kontakata i jezičke interferencije, u toku je analiza odnosa obrazovnog sistema i jezika, odnosno jezičkih prava, izrada bibliografije lingvističkih monografija, studija, članaka na tlu cele Vojvodine, prikupljanje materijala za najneophodnije pojmovne jedno- i dvojezične rečnike, baze podataka.

Knjiga pred nama odslikava dosadašnje rezultate ove sveobuhvatne, raznolike istraživačke delatnosti, iako ovo predstavlja tek delić onoga što je urađeno i što je tek u toku, jer nastavlja se izrada vojvođanske dopune novog priručnog enciklopedijskog rečnika, izrada posebnog pravopisnog rečnika koja će sadržati naše specifične lingvističke konstrukcije, a želimo da objavimo i Rečnik stranih i pozajmljenih reči koja bi sadržala sve reči manjinskih mađarskih zajednica.

Studije koje su u ovoj knjizi (ukupno 15), mogle bi se grupisati na osnovu sledećih načelnih, sadržinskih pitanja, kriterijuma:

Teoretska i praktična pitanja izgradnje korpusa
Slojevi, upotrebni obrasci i grupe pojava u vojvođanskom mađarskom jeziku
Obrazovanje, upotreba jezika, dvojezičnost
Izgradnja sekundarnih, sveobuhvatnih baza podataka.

Prvo poglavlje nastoji da raščisti načelna pitanja u vezi sa problemima koja su se do sada javljala. **Ilona Rajšli** proučava mogućnosti ugradnje pojava brzo nestajućih dijalekatskih, horizontalno razuđenih slojeva u tekstovni fond, dotičući i pitanja metodike prikupljanja građe. **Đerđ Pap** pak, drugi mogući izvor jezičkih pojava u malim zajednicama, koje se obogaćuju spolja, analizira prvenstveno iz aspekta nauke o prevođenju. Sa tim radom se može povezati i studija **Imrea Patoa**, on naime govori o jednom starijem, jedinstvenom poduhvatu i njegovom doprinosu mađarskom jeziku. U prethodnim decenijama se javila ideja da se za potrebe uređivanja velikog mađarsko-srpskog rečnika može koristiti kompjuterom izvrnuti materijal velikog srpskohrvatsko-mađarskog rečnika. Ovaj izvor je izuzetno pogodan za analizu tzv. paralelnog jezičkog korpusa.

Sledeća studija **Ilone Rajšli** bavi se jednim od najnovijih i najnerazrađenijih pitanja izgradnje tekstovnog fonda, a to je metodika zapisivanja govornih tekstova, s posebnim osvrtom na današnje specifičnosti upotrebe jezika.

Druga grupa radova se bavi horizontalnim i vertikalnim raslojavanjem mađarskog jezika, slojevima i vartijetetima jezika, „radionicama" za stvaranje jezika i značenja, i to kako iz aspekta jezičkog fonda tako i iz perspektive trenutnih promena u jeziku. **Ištvan Šiling** analizira promene, slabljenje i iščezavanje formalnih i sadržinskih karakteristika jednog od najinteresantnijih i najspecifičnijih dijalekata kod nas, dijalekta Kupusine. **Đerđ Pap** se bavi vojvođanskim izrekama – rugalicama, koje su nosioci odnosa u manjim i većim zajednicama, a odnose se na nacije, dijalekatske grupe, zanimanja, pojedina naselja, religijske zajednice. Na osnovu njih se može iscrtati sistem odnosa u čitavoj Bačkoj i Banatu. Ove izreke će ući i u vojvođanski frazeološki rečnik.

Veoma interesantan, bogat izvor građe predstavlja i opštenje na radnom mestu u Vojvodini, što s jedne strane dotiče žargone, stručnu terminologiju različitog nivoa i standardizacije, a s druge strane u vezi je sa komplikovanom pojavom dvo- ili visejezičnosti, koja je od naselja do naselja različitog intenziteta. Ovim se pitanjima bavi **Laslo Molnar Čikoš**, koji dobro poznaje ovu

oblast. U svojoj drugoj studiji isti autor govori o nastajanju dela leksike koji se manje-više može izolovati, razgraničiti, to su neologizmi, novi jezički znaci, odnosno značenja. Među njima postoje oni koji se stvaraju unutar samog jezika ali i oni koji dolaze spolja tzv. jugoslavizmi.

Od fonda, jezičkih elemenata koji se ugrađuju u korpus i kod nas najplodonosniji, najoriginalniji deo čine rečnička i izražajna blaga, pesničke slike, i stilske figure pisaca sa ovog podneblja. Ovom problematikom se na veoma kompetentan način bavi **Eva Hoža**, otkrivajući prvo načelna pitanja i kriterijume analize, a zatim se detaljno udubljuje u sve moguće faktore, bavi se rezultatima, procesima i jezičkim efektima književnog i istorijsko-kulturnog uticaja.

Studijama koje čine treće poglavlje prvi zajednički imenitelj je veza obrazovanja i jezika, jezičkog miljea i govornog repertoara, a drugi je dvojezičnost, koja i ovde – kao uostalom svuda oko nas – dolazi do izražaja. **Ilona Rajšli** se na osnovu jedne ankete, kojom je obuhvaćeno oko 1000 srednjoškolaca, bavi govorom mlade generacije, obrascima i jezičkim idolima koji važe za njihovu populaciju, otkrivajući na taj način nacionalne i sociolingvističke pojave.

Laslo Molnar Čikoš analizira udžbenike koji presudno – ali na žalost i ne uvek pozitivno – utiču na jezik mlade generacije, učenika i to iz aspekta leksike i strukturalnih karakterisitika, čineći to komparativnom metodom, upoređujući vojvođanske udžbenike sa onima koji se koriste u Mađarskoj.

Edita Andrić se bavi dvojezičnošću školske dece koja je različitog intenziteta, ali svojom prisutnošću vrši opšti uticaj i zbog toga se ne može eliminisati. Istraživanje je sprovedeno u konkretnoj sredini, u okviru đaka sa Telepa u Novom Sadu, pri čemu se daje pregled čitave strukture interferentnih pojava, upotpunivši to konkretnim zapažanjima i mnogobrojnim primerima.

Interferencijom, odnosno narušavanjem koda, iščezavanjem izreka bavi se i studija **Đerđa Papa**. Jednu od najosetljivijih parametara ograničenosti koda, stapanja koda čine stalni sklopovi reči, fraze. Pojavama koje karakterišu stanje u toj oblasti mogu se ispravno dijagnostikovati iskvarene pojave pojedinih jezičkih zajednica.

U četvrto poglavlje spadaju dve studije, odnosno dva priloga. Jedna je studija **Ilone Rajšli**, koja se odnosi na rečnik dijalekata u pripremi. Ona se bavi mogućnostima primene istraživanja lingvističkog korpusa, znači sekundarnom bazom podataka. To praktično predstavlja početak sledeće istraživačke faze i uvod u jedno od najuzbudljivijih pitanja, koje bismo mogli da formulišemo na sledeći način: kako je počelo razgraničavanje i posebni razvoj, razmimoilaženje jezika 1920-tih godina i koji jezički elementi, kategorije, načini izražavanja su bili nosioci uticaja u određenim periodima. Za to je neophodno otkriti izvorna stanja i dijalekatske karakteristike.

Druga studija predstavlja proizvod jednog veoma značajnog projekta u celom regionu Karpata, u okviru kojeg je svaka lingvistička radionica beležila sve one strane reči, pozajmljenice koje se zaista koriste u konkretnim malim mađarskim zajednicama, a zatim su se te reči našle, jedinstveno obrađene, u jednoj bazi podataka.

Đerđ Pap

Résumé

We live in such a language

An analysis of the state and changes of Hungarian language use in Vojvodina, examination of the language community.

Since its foundation in 1996, the Sociography and Sociolinguistics Workshop in Kanjiža has been doing research into several sociolinguistic matters. From 2002 on, it has joined the Linguistic Institute of the Hungarian Scientific Academy in its endeavour to build up and examine a Hungarian corpus of the Carpathian Basin. Linguistic workshops from Slovakia, Transsylvania, Croatia, Slovenia and the Ukraine also participate in this work.

This book represents the first summary of this research. Our starting point has been the axiom according to which a nation

does not live in its language, it is the nation a language lives in. However, we as a minority live in a specific language, and sometimes we create and use specific linguistic formations.

Issues discussed in the book are divided into four chapters:

I. Theoretical and practical aspects of corpus building

II. Layers and specific phenomena in the language use of Vojvodina

III. Education and language

IV. Developing secondary databases

The subject matters are tackled in the following studies:

The first chapter ventures to clarify some theoretical issues relating to problems encountered so far. **Ilona Rajsli** studies the way in which rapidly deteriorating dialects – horizontal language layers – can be built into the corpus. She touches the methodology of the collecting process as well. From the angle of translation science, **György Papp** examines another potential source – the way the linguistic material of our small community is enriched from the outside, via translations. **Imre Pató's** paper is in some respects similar to the previous one. This is an overview of an earlier, unique endeavour. Namely, in the past few decades, there was an idea to compile a Hungarian – Serbian comprehensive dictionary, using the reversed Serbian – Croatian – Hungarian comprehensive dictionary. This source is excellent for analyzing so-called parallel linguistic corpuses.

The next study by **Ilona Rajsli** tackles one of the newest and least explored aspects of corpus building: the methodology of registering spoken language, paying special attention to the peculiarities of our language use.

The second group of studies deal with the horizontal and vertical stratification of our language and language use, they discuss those strata, how new linguistic elements and meanings are created, viewing not only the final outcome but the process itself as well. **István Silling** examines dialectal changes in one of our most interesting and most specific settlements, Kupusina – how dialectal forms and meanings weaken and disappear. **György Papp** deals with Vojvodinian mockeries which tell a lot about relationships between members of smaller and larger communities,

ethnic groups, dialectal groups, trades, professions, settlement communities and religious groups. Based on these, separate areas of Bačka and Banat can be specified. These will be included in the Vojvodinian dictionary of idioms.

Language use at the workplace is also an interesting and ample source for research. Various jargons, standardized technical terminologies and technical languages of other levels, specialized vocabulary, as well as complex phenomena of mono- and bilingualism, their proportion in certain settlements and areas are all mentioned here. This is the subject matter of **László Molnár Csikós** who is well versed in this field. Another study of his discusses the specific language of more or less isolated, detached language communities: neologisms, the creation of new linguistic signs and meanings, some of them created inside the language community, others made from outer linguistic resources, namely, Jugoslavisms.

Of all the material to be built into the corpus, the most prolific and unique source is the language of writers – their words, expressions, poetic images, stylistic figures. This is what **Éva Hózsa** deals with in an expertly manner, establishing first the principles and criteria of her analysis and then particularizing every possible outcome, linguistic consequence of literary and cultural-historic influence.

Studies in the third chapter relate on one hand to the link between education and language, areas of language use, as well as various repertoires, and on the other hand, bilingualism.

Ilona Rajsli has questionnaired about 1000 secondary school pupils, and based on the results examines some common patterns of language use of this age group, their linguistic ideals, revealing sociolinguistic phenomena of a small ethnic community.

By comparing textbooks from Vojvodina and Hungary, **László Molnár Csikós** analyzes the way textbooks (their vocabulary and language structures) influence the language of school-aged children. Unfortunately, as it turns out, this influence is not always positive.

Edit Andrić deals with bilingualism, which is omnipresent, although varies in intensity. The author examines the phenome-

non in schools of Novi Sad, Telep. Using plenty of concrete examples, observations, she offers us a complete system of incidents of interference.

Interference, or loss of code, loss of idioms is the subject of **György Papp's** next study, too. The most sensitive parameter of a limited code-set and code mingling is the system of fixed phrases, collocations. By analyzing the state of this system, we get a clear diagnosis of pathological linguistic changes in a community.

The first paper of the fourth chapter is that of **Ilona Rajsli's**, dealing with a regional dialect dictionary in preparation, discussing how corpus linguistic research can be applied, talks about secondary databases, and this is in fact an overture to the next phase of research and the introduction to one of the most exciting questions: how did the language start developing into different directions around 1920, and what linguistic elements, categories and ways of expressions were the consequences at given points in time. For this to answer, the original states and dialectal specificities have to be investigated, too.

The other study is the product of a highly important enterprise of the Carpathian Basin, within which every linguistic workshop took stock of foreign words used by Hungarian small communities – state loan words. The second part gives a database of these.

György Papp

SADRŽAJ

Uvod 7

Teoretska i praktična pitanja izgradnje korpusa

Ilona Rajšli: Prikupljanje korpusa vojvođanskih dijalekata i regionalnih varijeteta jezika 15
Đerđ Pap: Načelna i metodološka pitanja izgradnje prevodilačkog korpusa 29
Imre Pato: Prikaz iz odlomka izvrnutog materijala velikog srpsko-mađarskog rečnika i analiza mogućnosti primene 43
Ilona Rajšli: Putokaz za zapisivanje govornih tekstova koje treba uneti u korpus 65

Vojvođanski varijeteti, upotrebni obrasci i grupe mađarskog jezika

Ištvan Šiling: Karakteristike stanja i promena u fonematskom sistemu dijalekta iz Kupusine 79
Đerđ Pap: Vojvođanske rugalice koje se odnose na zajednice, na naselja etničke i jezičke zajednice 117
Laslo Molnar Čikoš: Jezik u preduzećima i jezik preduzetnika 153
Laslo Molnar Čikoš: Kriterijumi za analizu i vrednovanje vojvođanskih mađarskih neologizama 179
Eva Hoža: Jezik vojvođanskih pisaca 189

Obrazovanje, upotreba jezika, dvojezičnost

Ilona Rajšli: Obrasci govora srednjoškolaca u malim i velikim sredinama 225
Laslo Molnar Čikoš: Sociolingvistička slika udžbenika u Vojvodini i Mađarskoj 233
Edita Andrić: Dvojezičnost školske dece 249
Đerđ Pap: Interferencija kod izreka i iščezavanje izreka 269

Izgradnja sekundarnih, sveobuhvatnih baza podataka

Ilona Rajšli: Vojvođanske veze istorijskog korpusa – O radu na vojvođanskom regionalnom dijalekatskom rečniku 283
Grupa autora: Baza podataka stranih reči i leksičkih elemenata u varijetetima mađarskog jezika izvan granice Mađarske 293

Prilog

Autori studija 385
Rezime na srpskom i na engleskom jeziku 395
Sadržaj 403
Contents 405

CONTENTS

Introduction 7

Theoretical and practical aspects of corpus building

Ilona Rajsli: Collecting a corpus of Vojvodinian dialects and the regional vernacular 15
György Papp: Building a translational corpus – principles and methodology 29
Imre Pató: Utilizing the reversed Serbian – Croatian – Hungarian comprehensive dictionary for corpus building purposes 43
Ilona Rajsli: Instructions for registering spoken language to be part of the corpus 65

Vojvodinian layers of Hungarian, patterns of language use, linguistic phenomena

István Silling: Characteristics of phoneme changes in the dialect of Kupusina 79
György Papp: Mockeries in communities, settlements, ethnic groups and language communities 117
László Molnár Csikós: Language use of company workers, employees 153
László Molnár Csikós: Criteria for analyzing and categorizing Hungarian neologisms in Vojvodina 179
Éva Hózsa: Language use of Vojvodinian writers 189

Education, language use, bilingualism

Ilona Rajsli: Language patterns of secondary school pupils in small and large communities 225
László Molnár Csikós: Sociolinguistic aspects of textbooks in Vojvodina and Hungary 233
Edit Andrić: School-age bilingualism 249
György Papp: Idioms – interference and loss 269

Developing secondary, summarizing databases

Ilona Rajsli: Considering the Vojvodinian respects of the historical corpus – About the Vojvodinian regional dialect dictionary in preparation 283

Group of authors: A database of foreign words and lexical elements beyond the borders 293

Enclosure

The authors of our volume 385
Résumé 395
Contents 403

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

811.511.141’282.4(497.113) (082)
81’246.2(=511.141) (497.113) (082)

Mi ilyen nyelvben élünk: Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok / Szerkesztette Papp György. – Szabadka: MTT (i.e.) Magyarságkutató Tudományos Társaság; Magyarkanizsa: Szociográfiai Műhely, 2004 (Újvidék, Verzal). – 405 p. ; 23 cm. – (MTT Könyvtár; 9.)

Példányszám: 800.

ISBN 86-85221-02-1

1. Papp, György
a) Mađarski jezik – Govor Vojvodine – Zbornici b) Dvojezičnost Mađari – Vojvodina – Zbornici

COBISS.SR-ID 198956039